# Ruh Üzerine



## Aristoteles

Eski Yunancadan Çevirenler
Ömer Aygün - Y. Gurur Sev

PINHAN
Felsefe
2. BASIM

**Aristoteles**



# *Ruh Üzerine*

**Aristoteles (MÖ 384 - MÖ 322):** Antik Yunan devri filozofu. Platon ile Batı düşüncesinin en önemli iki figüründen biri sayılır. Fizik, metafizik, siyaset, etik, mantık, zooloji ve biyoloji başta olmak üzere pek çok alanda eser vermiştir. Günümüze erişen metinleri arasında *Fizik, Metafizik, Politika, Nikomakhos'a Etik, Gökyüzü Üzerine, Kategoriler, Yorum Üzerine, Birinci Çözümlemeler, İkinci Çözümlemeler, Poetika* ve *Retorik* vardır.

**Ömer Aygün:** Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümünde yardımcı doçenttir. Türkçeye Yves Bonnefoy, Henri Michaux, Maurice Merleau-Ponty ve Aristoteles çevirmiştir. İlk felsefe kitabı *The Middle Included - Logos in Aristotle* 2017'de Northwestern Üniversitesi Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

**Y. Gurur Sev**: Galatasaray Üniversitesi Felsefe ve İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümlerinde doktora çalışmalarını sürdürmekte, Arel Üniversitesi'nde felsefe tarihi ve toplum kuramı ağırlıklı dersler vermektedir. Aristoteles'in *Metafizik* ve *Magna Moralia,* Theophrastos'un *İlkelere Dair: Metafizik* eserlerinin çevirisini yapmıştır.

PİNHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 40676

© Pinhan Yayıncılık, 2018
Türkçe çeviri © Ömer Aygün, Y. Gurur Sev, 2018

Birinci Basım: Şubat 2018
İkinci Basım: Ocak 2019

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever
Son Okuma: Adem Beyaz
Kapak Tasarımı: Mahmut Sever
Dizgi: Adem Beyaz

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

Pinhan Yayıncılık: 159 Felsefe Dizisi: 40

ISBN: 978-605-9460-25-5

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin almadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

# RUH ÜZERİNE

# Aristoteles

**Çeviri**
**Ömer Aygün**
**Y. Gurur Sev**



# İçindekiler

GİRİŞ ..... 7
Konu ..... 7
Öğreti ..... 11
Metin ..... 19

Türkçe Metinde Kullanılan İşaretler ..... 27
Eleştirel Notlarda Kullanılan Kısaltmalar ..... 27

RUH ÜZERİNE

I ..... 31
II ..... 87
III ..... 163

EK 1: *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 7, 323b1-324a24 ..... 225
EK 2: *Ruh Üzerine* Edisyonları ..... 229
EK 3: *Ruh Üzerine* Elyazmaları ..... 230

SEÇME KAYNAKÇA ..... 233
Referans Eserleri ..... 233
Eski Yunanca *Ruh Üzerine* Edisyonları ..... 234
*Ruh Üzerine* Çevirileri ..... 235
Yorumlar ..... 238
Monograflar ve Toplamalar ..... 239

Eski Yunanca - Türkçe Sözlükçe ve Dizin ..... 243
Türkçe - Eski Yunanca Sözlükçe ..... 259

# GİRİŞ

Aristoteles'in *Ruh Üzerine* başlıklı eserinin zenginliğinin ve zorluklarının hakkını vermek için üç düzey ayırt edelim: konu düzeyi, öğreti düzeyi, metin düzeyi.

## *Konu*

Konu ruh, yani *psykhê*.[1] Yalnızca felsefeyi değil, biyoloji ve tıptan psikolojiye, parapsikoloji ve spiritüalizmden teolojiye birçok söylemi yakından ilgilendiren bir konu. Ruh bir kere var mı, yok mu? Varsa ne? Bedenle ilişkisi ne? Bu üç soruya nasıl yanıtlar verildiğine göre geniş bir yelpazede binbir türlü iddia ve pozisyon ortaya çıkar.

Yelpazenin bir yanında bir tür materyalist bircilik, doğalcılık, sonuçta indirgemecilik olduğu söylenebilir. Bu anlayışa göre, ruh diye ayrı bir varlık yoktur, ruh dediğimiz şey aslında zihne indirgenebilir, zihin de beyinde olup bitenlere indirgenebilir. Daha az radikal bir tutum, ruhun varlığını büsbütün inkar etmemekle birlikte onu bilince indirger, bilinci de bir yan etkiden, bir *qualia*'dan, yani bir deneyimlenmişlikten ibaret sayar ve bilimin alanından dışlar.

---

[1] Eski Yunanca harflerin Türkçe harflere çevrilmesinde Herkül Millas'ın sistemini izliyorum: "Yunanca'nın Türkçe Harflerle Yazılışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16. cilt, 27. sayı, Ankara, 1992, s. 189-197.

Birci pozisyonun dezavantajı, öfkeden bilince, duyumsamadan matematiksel akıl yürütmelere varıncaya kadar hiçbirimizin mekanik fenomenlere indirgeyemediği birçok yaşantıyı ve onlara olanak veren yetileri ruha başvurmadan açıklamak zorunda olmasıdır.

Bircilikteki bu zorluklar karşısında teslim olan biri, yelpazenin karşı kutbu olan bir ikiciliğe savrulabilir. Buna göre ruh vardır, hem de bedenden apayrı bir şeydir, bedenden ve maddeden daha da *var* olduğu bile söylenebilir, örneğin belki beden oluşmadan önce ve yok olduktan sonra da varlığını sürdürür, bizim özümüzdür, nefsimizdir, onu köreltmek, onu eğitmek, ona eğilmek, ona bakmak ya da belki onu yok ederek Tanrı'yla bütünleşmek bizim ilk işimizdir ya da mutluluğun anahtarıdır... Farklı ikicilik söylemleri, kâh bedeni hapishaneye ve ruhu tutsağa, kâh bedeni gemiye ve ruhu gemiciye benzetmiştir. Bu ikici pozisyonun handikapı, tipik olarak, bedenden büsbütün koparılan ruhun gündelik hayatımızın her anında deneyimlediğimiz üzere bedenden nasıl her an etkilendiğini ve bedeni nasıl her an hareket ettirebildiğini ruhun müstakilliğinden ödün vermeden açıklamak zorunda olmasıdır diye düşünebiliriz. Sonra eğer ruhla beden iki ayrı varlıksa, yaşayan tam olarak kimdi, şimdi ölen tam olarak kim? Bugün gündelik konuşmalarımızdan alışık olduğumuz birçok fikir vardır ki bu iki uç pozisyonun arasında yer alır: Ruhun çağrılabilecek bir şey olduğu ya da incelikli, ispirto gibi uçucu bir şey olduğu, bir espiri olduğu, terk edilmiş binalara dadanabileceği, göç edebileceği, geri gelebileceği, hortlayabileceği, ödüllendirilip cezalandırılabileceği, kâh daraldığı, karardığı, kâh açılıp ferahladığı...

Ruh hakkında bugün yaygın olan bu söylemlerin neredeyse hepsi Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinin I. kitabında[2] sergileniyor ve eleştiriliyor. Dolayısıyla aradan geçen 2400 yıla rağmen bugünün okuru, Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'deki tartışmasında ele alınan pozisyonları kolayca tanıyabilecek, o pozisyonlardan bazılarını benimseyip bazılarını reddedebilecek, sonuçta tartışmaya katılabilecektir. Okurun bu kitaba dahil olması için özellikle bilmesi gereken hiçbir şey yok denebilir. Bu kitap, ne önü fedailerle örülmüş bir bara, ne gümrük memurları kaynayan bir sınır kapısına, ne de gezilip geçilecek bir müzeye, ağzı açık bakılacak bir anıta, önünde kendinden geçilecek bir tapınağa ya da fotoğraf çekilecek bir yıkıntıya benzer. Bu kitap bir okuldur ve tartışmasını bilene okul açıktır, çünkü bu kitap bir tartışmadır ve tartışma 2400 yıldır sürüyor.

MÖ 4. yüzyıldaki *psykhê* anlayışıyla bugünkü ruh anlayışımız arasında çok büyük, hatta aşılamaz bir fark bulunduğunu düşünenlerin olmadığı izlenimini vermek istemem. Bizi Aristoteles'ten ayıran fay hattını bazıları tektanrılı dinlerden, bazıları Descartes'tan geçiriyor. İlk gruba göre, Aristoteles zamanında bulunmayıp da tektanrılı din geleneklerinde baskın olan belirleyici fikir, ruhumuzun ödül ve cezaya tâbî olduğuna göre *sorumlu* olması gerektiği ve bunun için de *özgür iradeye* sahip olması gerektiği fikridir. Fay hattının Descartes'tan geçtiğini düşünenler ise bilimsel devrimi ya da burjuvazinin yükselişini Descartes'ın felsefesiyle az çok eşanlamlı, hiç olmazsa manidar bir şekilde eşzamanlı sayabilirler. Buna göre, ister sevinelim ister

[2] Antikçağdaki kitap listesinden beri papirüs ya da parşömen yazı rulolarına geleneksel olarak "kitap" adı verilir – örneğin *Ruh Üzerine* üç "kitaptır", yani üç rulodan oluşan bir eserdir.

dövünelim, Descartes'ın felsefesi, yalnızca ruh değil, madde ve yöntem anlayışımızı da altüst etmiş, bizi Aristotelesçi anlayışa istesek bile geri dönemeyeceğimiz kadar modernitenin ve öznelliğin yörüngesine sokmuştur. Bu iki görüş de bugün Aristoteles'in dünyasından tamamen kopuk bir dünyada yaşadığımız sonucuna varır. Ben çıkan bu sonuca karşıyım, hatta genelde bu gibi süpürücü tarihselci tezlere çok şüpheyle yaklaşıyorum. Ancak burada kendi görüşümü anlatmaktansa belki okura Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sini okurken şu soruyu aklında tutmasını önerebilirim: Acaba *Ruh Üzerine*'deki tartışma, bir altın çağdan ya da ilkel dönemden kalmış, ancak artık tarihe karışmış, güncelliği ve işlerliği kalmamış, ölü bir tartışma mıdır? Yoksa temel sorular düzeyinde bugün kolaylıkla anlayabildiğimiz, Aristoteles'i okumamıza gerek kalmadan doğallıkla aklımızdan geçirdiğimiz, karşı karşıya çarpışan tarafları dönem dönem benimsediğimiz gayet canlı ve canalıcı bir tartışma mıdır?

Aristoteles'in zamanında *psykhê* denince akla gelenlerle bugün Türkçede "ruh" denince akla gelenlerin örtüştüğünü okur görecektir sanırım: Ya hava-cıva gibi basbayağı maddi (büyüklüğü ve konumu olan, parçalanabilir, bölünebilir, değişken...) bir şey ya da bilinç gibi maddeden büsbütün kopuk (büyüklüksüz ve konumsuz, bölünemez ve değişmez...) *bambaşka* bir tür şey. Burada *psykhê* sözcüğünü, İslam dünyasındaki karşılığı olan "nefs" diye ya da Aristoteles açısından en isabetli karşılık olan "can" diye değil de "ruh" diye çevirmemizin nedeni bu zaten: Aristoteles'in bu kitapta kullandığı *psykhê* sözcüğü, "can" gibi tam Aristoteles'in kastettiği anlamı on ikiden vuran bir sözcük değil, "nefs" gibi bugün nadir kullanılan teknik bir sözcük de değil, tıpkı "ruh" gibi ozanlardan hekimlere, gizemcilerden şarlatanlara, halktan entelektüellere kadar yaygınlaşmış,

sağa sola çekiştirilmiş, hor kullanılmış, neredeyse köhne bir sözcük. İşte Aristoteles'in *Ruh Üzerine* projesi bu arka plan zemininde anlaşılabilir: Aristoteles I. kitapta bu mirası devralacak, kendisinden öncekilerin kullandığı "ruh" sözcüğünü sorgulayacak ve II. kitapta kendi "can" kavramıyla yeniden içini dolduracaktır: canlılık, yaşam, yaşarlık, hayatiyet, zindelik, dinçlik, dirlik ya da dirilik. Aristoteles'in anlayışına bugünkü Türkçede bu kadar çok farklı karşılık bulunması, Aristoteles'in anlayışının bugün Türkçede canlılığını sürdürdüğüne işaret ediyor.

## *Öğreti*

*Ruh Üzerine* başlığı okuru yanıltmasın o halde: Aristoteles'in *kendi* öğretisi bir can bilimidir. Aristoteles'in projesi ruh söylemlerini bir canlılık bilimine dönüştürmektir. Bu proje çerçevesinde Aristoteles *Ruh Üzerine*'de sessiz sedasız üç hamle yapar. İlk hamle, ruh incelemesinde *öldükten sonra* ne olacağı sorusunun yerine *yaşarken* ne olduğu sorusunu geçirmektir. Bu hamle kendi içinde de mantıklıdır çünkü doğumdan önceki ya da ölümden sonraki hayatı anlamak için bile öncelikle hayatiyetin ana yapılarını, canlılığın yeti ve işlemlerini tanımak gerekir: acı, haz, beslenme, duyumsama, düşünme, yer değiştirme, hatırlama, unutma, uyuma, uyanma... Araştırmanın tekelinin değilse de önceliğinin *bu* dünyaya ve *bu* hayata geçmesiyle birlikte, Aristoteles ikinci bir hamle yapabilir hale gelir: canlılığın kapsamına insanların ve hayvanların yanı sıra *bitkileri de* açıkça almak, herhalde ilk kez bitkisel yaşamı kavramsallaştırmak. Bitkisel hayat incelendikçe, insan/hayvan arasındaki ikili karşıtlıkların berisinde hayvandaki ve insandaki bitkisellik de su yüzüne çıkar. Bu da bizi Aristoteles'in bu kitaptaki

üçüncü hamlesine getirir: Ruh konusunu insan tekelinden kurtarmak, yani onu insan psikolojisinden çok daha geniş bir zeminde ele almak. Aristoteles'in insan ruhuyla ilgili öğretileri *Ruh Üzerine*'de değil, etik ve politika kitaplarında bulunur. Dolayısıyla *Ruh Üzerine*'yi okurken karmaşık duygulardan, çocukluk anılarından, aile yapılarından ya da insan ilişkilerinden söz edileceğini ummak yanlıştır. Benzer şekilde, *Ruh Üzerine*'nin bir zihin felsefesine ya da bir bilinç araştırmasına indirgemek de çarpık olur, çünkü Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'si daha geniş kapsamlı ve içerici bir projedir, dolayısıyla böyle bir indirgeme III. kitabın "etkin akıl" ile ilgili ünlü 5. bölümü ve ilgili birkaç pasaj dışında metnin geri kalanını anlamlandırmakta başarısız olur.

Madem ölüm sonrasına, insan/hayvan karşıtlıklarına ve insan ruhu araştırmasına indirgenemez, *Ruh Üzerine* neleri inceler? Bu soruyu yanıtlamak için metni oluşturan üç kitaptaki ve bölümlerdeki içeriklere göz atalım:

I. KİTAP
Konu, sorunlar ve önceki filozofların görüşleri

1. Ruh incelemesinin önemi, yararı ve zorlukları.
2. Önceki filozofların görüşleri: Ruhun hareketle ve duyumla bağdaştırılması.
3. Ruh hareket etmez.
4. Ruh bir uyum değildir. (407b27-408a34)

Ruh yer değiştirmez. (408a34-b29)
Ruh kendi kendini hareket ettiren bir sayı değildir. (408b30-409b18)

5. Ruh öğelerden oluşmaz. (409b19-411a7)

Ruh bütün şeylerde bulunmaz. (411a7-23)
Ruhun birliği. (411a24-b30)

II. KİTAP
Aristoteles'in ruh öğretisi

1. Ruhun tanımı.
2. Ruhun tanımı (devam).
3. Ruhun güçleri.
4. Beslenme.
5. Duyumsama.
6. Duyulurların üç türü.
7. Görme ve görülen.
8. İşitme ve işitilen. Ses ve ötme.
9. Koku alma ve koku.
10. Tat alma ve tat.
11. Dokunma ve dokunulan.
12. Duyuların genel özellikleri.

III. KİTAP
Aristoteles'in ruh öğretisi (devam)

1. Ortak duyu: İlk işlevi.
2. Ortak duyu: İkinci ve üçüncü işlevleri.
3. Hayal gücü.
4. Akıl: Aklın edilginliği.
5. Etkin akıl.
6. Bölünmezleri akletmek.
7. Akletmekle ilgili sorunlar.
8. Ruh konusunda varılan sonuçların özeti.
9-11. Yer değiştirme gücü.
12. Ruhun güçleri arasındaki ilişkiler.
13. Dokunma temel duyudur.

Bu içerik listesine bakılınca, Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinin az çok tek bir konuyu ele aldığı, o konuyu az çok

süreklilik içinde kat ettiği, dolayısıyla öğretinin az çok bütünlüklü olduğu bellidir, ayrıca bu eseri artık ölümsüzlük tartışmasının, bilişselliğin, aklın ve zihnin tekelinden kurtarmak gerektiği de ortaya çıkar.

Dolayısıyla *Ruh Üzerine*, bugünkü anlamıyla psikoloji[3] değil, parapsikoloji değil, teoloji değil, zihin felsefesi değildir. Bana kalırsa felsefedir, belki bir biyoloji felsefesidir. Aristoteles'e göre *Ruh Üzerine* çalışması hangi alana girer? *Meteoroloji*'nin hemen ilk bölümüne bakarsak, Aristoteles'e göre *Ruh Üzerine*'nin alanı doğabilimdir, konusu *canlı* doğadır, temel sorusu da canlının cansızdan farkının ne olduğudur. Dolayısıyla kendi öğretisini sergilediği II. ve III. kitaplarda Aristoteles canlı doğayı, yani organik doğayı ele alır. O halde *Ruh Üzerine*, öğreti ve yöntem olarak değilse de bir proje ve tartışma olarak, psikoloji, zihin felsefesi ya da teoloji kitaplarından ziyade, Sokrates'ten önceki filozofların, özellikle de Pythagorasçıların, sonra Empedokles, Anaksagoras ve Demokritos'un fragmanlarıyla, Hippokratesçi külliyatla ve elbette Platon'un birçok diyaloğuyla, pasajına göre *Theaitetos*'la, tabii ki *Phaidon* ve *Phaidros*'la olduğu kadar *Timaios*'la bağdaşır. Aristoteles külliyatı içerisinde de *Ruh Üzerine* belirgin bir şekilde *Fizik* ve *Oluş ve Bozuluş Üzerine*'yle, tabii biyoloji kitaplarıyla ve en açık olarak da *Küçük Doğa Kitapları*'yla sürekli temas kurar, onlarla referans alıp verir.

Peki madem böyle referanslar var, Aristoteles'in *Ruh Üzerine* metnini ve/ya da *Ruh Üzerine*'deki öğretiyi ne zaman ürettiğine ilişkin bir sonuç çıkarılabilir mi bunlardan?

---

[3] Özellikle 19. yüzyılda *Ruh Üzerine* için Aristoteles'in "psikolojisi" denirdi, ancak o zamanlar "psikoloji" sözcüğü özellikle felsefeden bağımsızlaştıktan sonra kazandığı anlamı taşımıyordu.

Jaeger'la Ross gibi uzmanlar ve bunların takipçileri Aristoteles'in eserlerini hem mutlak olarak hem birbirine göreceli olarak tarihlendirme konusunda isteklidir ve bunu başarabilecekleri konusunda iyimserdir. Bildiğim kadarıyla literatür bu iki uzmanın çalışmalarına saygıda kusur etmeden Aristoteles'in eserlerinin kronolojisi hakkında vardıkları spesifik sonuçlara gitgide büyüyen bir şüpheyle yaklaşıyor. Ben de *Ruh Üzerine* metninin hem Aristoteles'in hayatı üzerinden, örneğin Assos ve Lesbos yolculukları üzerinden, mutlak olarak tarihlendirilmesine, hem de Aristoteles'in öbür yapıtları üzerinden göreceli olarak tarihlendirilmesine şüpheyle yaklaşıyorum; asıl önemlisi, bu tarihlendirmelerin neredeyse hiçbir işe yaramayıp bizi konumuzdan uzaklaştıracağından endişeleniyorum – *konumuz* ise Platon'un öldükten sonra Akademeia'yı yeğenine bırakmasına Aristoteles'in içerleyip içerlemediği değil, konumuz *ruh*. Gene de *Ruh Üzerine*'nin göreceli tarihlendirilmesi konusundaki yaygın görüşü kabaca aktarayım: Uzmanlara göre *Ruh Üzerine* mantık kitaplarından sonra gelir, çünkü mantık kitaplarında madde-biçim ayrımı yoktur, değil ki güç-yetkinlik ayrımı olsun; *Fizik* ve *Oluş ve Bozuluş Üzerine*'den de sonra gelir, çünkü bu yapıtlara gönderme yapar; Aristoteles'in *Meteoroloji*'de daha önce sözü geçen doğabilim programına bakacak olursak, *Ruh Üzerine* eseri, illa zamandizinsel olarak değilse de en azından mantıksal olarak kendisinden sonra gelen yapıtları haber verir: Ruha ve bedene ortak olan iş ya da halleri işleyen *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, sonra *Bellek ve Hatırlama Üzerine* ve *Küçük Doğa Kitapları*'nın geri kalanlarının çoğu.

Özetle, Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'si "ruh" konusunu bir canlılık biliminin nesnesine dönüştürür, bunun için üç ana hamle yaparak araştırmayı insanın, bilişselliğin ve

ölümsüzlük tartışmasının tekeline sokulamayacak kadar geniş ve içerici bir hale getirir, bu sayede önceki ve sonraki araştırmalarına pivot görevi gören bir öğreti geliştirir.

*İki aşamalı öğreti: güç ve yetkinlik*

Ancak her türlü ruh kavramı, örtük ya da açık bir varlık öğretisine dayanıyor olsa gerek. Çünkü, bu yazının en başındaki üç ana soruya dönecek olursak, ruhun var olup olmadığı, varsa ne olduğu, bedenle ilişkisinin nasıl olduğu gibi sorular, bir şeyin var olup olmadığına ilişkin kriterin ne olduğu sorusunu ya örtbas etmek ya da gündeme getirmek zorundadır. İşte, yaygın ve geleneksel ruh anlayışları da Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'de dönüştürücü hamlelerle kurduğu proje ve öğreti de birer varlık öğretisine dayanır, ancak yaygın ve geleneksel anlayışlarından farklı olarak filozof sıfatıyla Aristoteles ruh öğretisinin doğrudan doğruya varlıkla ilgili bir öğretiye dayandığının açıkça farkındadır. Nitekim II. kitabın hemen başında ruhu tanımlarken Aristoteles'in *ilk* yaptığı şey varlıktan söz etmektir. Aristoteles *Metafizik*, IX'daki ünlü "kuvve-fiil" ya da "güç-yetkinlik" ayrımını ruha uygulamış gibidir. Ünlü tohum örneğiyle anlatacak olursam:

(I) Güç: Tohum kuvvedir, potansiyeldir, bilkuvve varlıktır, gücüldür, güç halindedir, işlenecek bir madde gibidir.

(II) Yetkinlik: Ağaç ise tohumun fiiliyata geçmiş, gelişimini tamamlamış, kuvveden fiile çıkmış halidir, potansiyellikten aktüelliğe varmış haldir, erişkin, yetişkin, yetkin halidir, maddeye oranla biçim gibidir. Güçten yetkinliğe bu geçiş *karşıttan karşıta* geçiştir, olmamışlıktan olmuşluğa, olgunluğa geçiştir.

Aristoteles'e göre ruhu tanımlarken yapılacak ilk iş

şunu sormaktır: Ruh, tohum gibi *potansiyel haldeki*, güç halindeki, gücül haldeki, bilkuvve bir varlık mıdır, yoksa ağaç gibi *aktüel haldeki*, işlerlik halindeki, işler haldeki, yetkinleşmiş haldeki, bilfiil bir varlık mıdır? Aristoteles'e göre bu soru, ruh tanımına bir ön hazırlık sorusu değildir, bizzat ruhun tanımının en geniş ve en temel şeklini verecek olan sorudur. Gerekçesine girmeden söyleyecek olursak, ruh bedenin maddi bir kısmı da değildir, beden "hücresinin" tutsağı da değildir, beden "gemisinin" kaptanı da değildir. Ruh bedenin biçimidir, fiilidir, *yetkinliği*.

*Üç aşamalı öğreti: güç, birinci yetkinlik, ikinci yetkinlik*

Ancak Aristoteles ruhu tanımlarken *Metafizik*'teki güç-yetkinlik ayrımını ruha uygulamakla kalmaz, bu ayrımı geliştirir. Ruh öyle özel bir şeydir ki[4] bütün fiziği ve hatta belki de Tanrı'yı anlamak için yeterli görünen güç-yetkinlik ayrımı ruhu tanımlamaya yetmez. Ruhu tanımlamak için *ikili* değil, *üçlü* bir ayrım kullanmak zorundayız. Aristoteles'in külliyatında ruha özgü olan bu ontolojik zenginlik *Ruh Üzerine*, II, 1'de geçer ama ancak II, 5, 417a22-418a6'da açıklanır. Biz bu üçlü öğretiye "üç aşamalı öğreti" adını verelim ve onu gene tohum örneği üzerinden anlatmaya çalışalım:

(I) Güç: Gene tohum kuvvedir, potansiyeldir, bilkuvve varlıktır, gücüldür, güç halindedir, işlenecek madde gibidir.

(II) *Birinci* yetkinlik: Ağaç gene tohumun yetkin halidir, yetişmiş halidir. Güçten yetkinliğe geçiş gene *karşıttan karşıta* geçiştir, olmamışlıktan olmuşluğa geçiştir, bir değişim ya da harekettir. Aristoteles bu düzey için iki örnek verir: Daha önce bilmezken *artık* öğrenmiş halde olan, *artık* bilir

[4] "Ruh bir anlamda bütün varolanlardır" (III, 8, 431b21).

halde bir insan; bir de çocukluğunda komutan olmadığı halde komutanlık bilgisini *artık* edinmiş olgun bir yetişkin. İşte ruhu tanımlamak için gereken ontolojik düzey budur: "Ruh, yaşama gücüne sahip doğal bir cismin *birinci* yetkinliğidir." (II, 1, 412a27-28) Aristoteles'e göre doğal bir cismin bu aşamada olması, onun *canlı* olduğunu, *ruh sahibi* olduğunu, *yaşadığını* söylemek için zorunlu ve yeterlidir. Canlı doğayı cansız doğadan ayıran budur.[5]

(III) *İkinci* yetkinlik: Aristoteles'in hiçbir metninde "ikincil yetkinlik" diye bir deyim olmasa da Aristoteles'e göre birinci yetkinlik bir olgunluk mertebesi kadar bir hazırlık aşamasıdır ve dolayısıyla kendisinden sonraki bir aşamayı imler. Ruh *işe, işlemeye* hazırdır. Daha doğrusu, ruh işe hazırlığın ta kendisidir. Ruhun bulunduğu birinci yetkinlik düzeyi neye hazırlıktır? Tohumdan artık çıkmış olan yetişkin ağacın işi ne? Beslenme ve üreme. İşte ikinci yetkinlik, birinci yetkinlik düzeyindeki hazır hale gelmiş olan gücün faaliyet göstermesinden ibarettir. Güçten birinci yetkinliğe geçiş karşıttan karşıta geçişti, oysa birinci yetkinlikten ikincisine geçiş Aristoteles'e göre bir karşıttan karşıta değişim ya da hareket değildir, *aynıdan aynıya* geçiştir; bir şey kaybetme değildir, bir şey kazanma da değildir, bir şey muhafaza etmedir (*sôteria*). Güçten birinci yetkinliğe geçiş zaman alırken, birinci yetkinlikten ikinciye geçiş zaman almaz: Artık *bilgi* sahibi olmuş birinin bilgisini *kullanmaya* geçmesi ya da komutanlık ehliyeti olan birinin bu ehliyetini *kullanmaya* geçmesi hiç zaman almaz. Üstelik ikinci yetkinlik, ağacın

---

[5] Aristoteles'in ruh tanımı konusunda Nuyens 1948'e bakınız. Ben bu çeviriyi yaparken ve bu Giriş yazısını yazarken Hakan Yücefer'le sohbetlerimden çok yararlandım. Yücefer'in *Ruh Üzerine* hakkındaki harika Fransızca doktora tezi *Réalisation première: Puissance et réalisation dans la psychologie d'Aristote* yayınlanıncaya kadar kaynakçada linki verilen dört blog yazısına gönderme yapayım.

yaşamöyküsünün son bölümüdür, *üçüncü* bir yetkinlik yoktur. Çünkü birinci yetkinlik düzeyinde artık tohumdan çıkmış olan ağaç, bu ikinci yetkinlik düzeyinde üremek için bilfiil tohum üretir ve tohumlarını rüzgara bırakır, böylece hem ezelden beri kendi türünden ağaçların var olacağı iddiasını doğrulamış olur, hem de sonsuza kadar kendi türünden ağaçların var olacakları vaadini güvenilir bir rüzgara emanet eder. O doğru rüzgar da o doğru tohumu doğru topraklara bırakarak döngüyü yeniden başlatır.

Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinde konudan kaynaklanan zorlukları gördük, öğretiden kaynaklanabilecek zorlukları okur yukarıdaki özetten sezebilir. Metinle ilgili zorluklara geçmeden önce, kısacık bir anımı anlatayım. Aristoteles'in öğretisini çok iyi yansıtıyor çünkü. 2011 Ağustos ayında Assos'ta deniz kıyısında arkadaşım Ali Çakır yerden küçücük kuru tohumları alıp alıp bir sigara paketinin naylonuna koyuyordu. "Ne yapacaksın bunları?" diye sorduğumda bana "Ekeceğim" dedi. Dedim: "Filizlenecek mi bunlar?" Ali gözlerini yerden ayırmadan cevap verdi: "İşleri bu".

## *Metin*

Metin düzeyinde söylenecek şey, güncel ve kapsamlı bir elyazması soyağacına dayanan ve uzmanların çoğunca benimsenmiş eleştirel bir *Ruh Üzerine* edisyonunun elimizde olmadığıdır.[6]

[6] Nussbaum'un gönlünden geçen *Ruh Üzerine* edisyonu, Rudolf Kassel'in 1976 *Retorik* edisyonu ayarında bir edisyondur (Nussbaum, 1992: 5-6). Ben de Tarán ve Gutas'ın *Poetika* için hazırladıkları *editio maior* düzeyinde bir edisyonu *Ruh Üzerine*'nin kesinlikle hak ettiğini düşünüyorum (Aristotle, *Poetics*, hazırlayanlar L. Tarán ve D. Gutas, Brill, Leyden, 2012.). Ross, gelecekteki araştırmacılara W elyazmasına yakından bakmayı salık

Günümüze kalmış belli başlı 100 kadar *Ruh Üzerine* elyazması vardır. Bunların yaklaşık 90'ı metnin tamamını, 10'u da metnin önemli bir kısmını içerir. En eskisi 10. yüzyıldan kalmadır – yani Aristoteles'in ölümünden 1300 yıl kadar sonraki bir tarihten. Çağdaş edisyonların ilki ve/ya da en önemlisi sayılabilecek 1831 Berlin edisyonunda Bekker bu 100 küsur elyazmasından 7'sini kullanmıştır, sonradan sırasıyla Trendelenburg, Torstrik, Hicks, Förster, De Corte, Ross, Siwek ve Jannone bu elyazması havuzunda değişiklikler ve eklemeler yaparak edisyonlarını 10-15 elyazmasına dayandırmışlardır. Ancak maalesef bu elyazmaları o kadar birbirine bulanmış durumdadır ki bağımsız tanıklık olma özelliklerini kısmen yitirmişlerdir. Nitekim Förster'in 1912'deki çabalarından beri Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinin güncel ve kapsamlı bir elyazması soyağacı oluşturulamamıştır, bu nedenle edisyonlarının eleştirel notları anlamsız kalmaktadır. Zira elyazmaları arasındaki ilişkileri bilmeden elyazmalarının ne dediğini bilmek, bir soruşturmada tanıkların kimliklerini ve aralarındaki ilişkileri bilmeden ifadelerini almaya benzer.

*Ruh Üzerine* metninin kopyalarının oluşturduğu bu "dolaysız gelenek" dışında metin hakkındaki yorumların

---

verir (Ross, 1961: 7). Jannone gibi Thillet de *Ruh Üzerine*'nin elyazması soyağacının oluşturulması için De Corte 1933'ün hesaba katılması gerektiğini söyler (Thillet, 2005: 14; Jannone, 1966: XXV; De Corte, 1933: 141-160, 261-281, 355-367.).

Gelecekte editör ve çevirmenler buradaki çalışmayı benim ihmal ettiğim Biehl, Rodier, Siwek, Bodéüs ve özellikle yeni tarihli Polansky'yi işleyerek geliştirmelidir. İbn Rüşd'ün elimizde Latince çevirisi bulunan yorumunu ve Thomas Aquinas'ınkini de çeviriye yeterince işlemedim. Gelecekte yapılabilecek paleografik, filolojik ve editöryel çalışmalara faydası dokunur diye hazırladığım elyazması ve edisyon listelerini bu cildin arkasına 2 ve 3 numaralı ekler olarak yerleştirdim.

oluşturduğu "dolaylı gelenek" çok zengin ve çeşitli olmakla birlikte, dolaysız gelenektekinden daha eski ve güvenilir elyazmalarına dayanmaz[7] ve metinle ilgili sorunların çözülmesine büyük katkıda bulunmaz. Dolaylı geleneğin başlangıcı, Aristoteles'in öğrencisi ve/ya da çalışma arkadaşı Theophrastos'un çalışmalarının Themistios ve Simplikios tarafından yapılan aktarımlarıdır. 2.-3. yüzyıllarda Aphrodisiaslı Aleksandros'un kendi iki kitaplık *Ruh Üzerine*'si ve *Sorunlar ve Çözümler*'i Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sini gayet Aristotelesçi bir şekilde aktarır, yorumlar ve tartışır. Bunlarda özellikle "etkin akıl" hakkındaki tartışmaların yankıları, yüzyıllar boyunca halka halka genişleyecektir: Themistios'un metne yakın açımlamaları; biri Pagan öbürü Hıristiyan iki Yeniplatoncu olan Simplikios ve Philoponos'un yorumları; ikisiyle çağdaş olan Lydialı Priskianos'un yazdığı *Theophrastos Açımlaması*; hakkında hiçbir şey bilmediğimiz Sophonias'ın ta 13. yüzyıldaki yorumları...[8] 13. yüzyıl aynı

---

[7] Bir elyazması daha geç tarihli diye illa daha kötü değildir tabii ama gene de Themistios Aristoteles'ten 700 yıl kadar sonra yaşamıştır ve elimizdeki Themistios yorumlarının elyazması Themistios'tan 700 yıl sonra yazılmıştır.

[8] Etkin aklın ne olduğu sorusu Aristoteles'ten sonraki yüzyıllara, hatta binyıllara damgasını vurmuştur. Tartışmadaki üç ana pozisyonu Tricot'dan az çok çevirecek olursak şunları söyleyebiliriz:

a. Aphrodisiaslı Aleksandros'a göre etkin akıl Tanrı'dır, Tanrı da *Metafizik*, XII, 7, 1072a26-32'de söylendiği gibi "ilk akledilir" olduğuna göre bütün öbür akledilirlerin akledilebilirliklerinin kaynağıdır ve edilgin aklı işlerliğe geçirirken gücül akledilirleri işler haldeki akledilirler haline getirir. (Aphrodisiaslı Aleksandros, *Ruh Üzerine*, 89,17'ye bakınız.)

b. Kendisi de Thomasçı olan Tricot'ya göre, Thomas Aquinas ve Ross bu yoruma karşı çıkar, çünkü *Metafizik*, XII'ye göre Tanrı yalnızca kendini akleder. Üstelik Tricot'ya göre 430a23'te (Tricot yanılıyor, 430a13'te) etkin aklın "ruhta" olduğu açıkça söylenir. Peki o zaman 430a17'ye göre etkin aklın "müstakil" olmasını ne yapacağız? Tricot'ya

zamanda *Ruh Üzerine* hakkındaki en önemli yorumlardan birinin yazarı olan Thomas Aquinas'ın yüzyılıdır. Thomas Aquinas Eski Yunanca bilmez; Aristoteles'i ancak Moerbekeli Guglielmus'un Eski Yunancadan Latinceye yaptığı ünlü harfî çevirisinden okuyabilmiştir. Thomas Aquinas *Summa Theologiae*'sinde de Aristoteles'in ruh-beden tartışmalarına sıklıkla değinir. Aquinas'ın yorum ve tartışmaları *Ruh Üzerine*'nin metninin anlaşılmasında nasıl yardımcı oluyorsa, Guglielmus da o kadar harfi harfine bir çeviri yapmıştır ki elindeki Eski Yunanca metnin ne olduğunu ele verir ve bu sayede *Ruh Üzerine* metninin oluşturulmasına küçük katkılar sağlar.

İslam dünyasına döndüğümüzde elbette İbn Sina ve İbn Rüşd gibi düşünürler karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık Nussbaum *Ruh Üzerine* örneğinde Arapça geleneğin metin konusunda canalıcı bilgi sağlamadığı görüşündedir (Nussbaum, 1992: 8). Ancak bu, en hafif tabirle aceleci bir yargıdır. Zira dolaylı geleneğin Arapça, Süryanice ve İbranice örnekleri bugün Eski Yunanca ve Latince örnekleri kadar köklü ve sistemli bir şekilde tanınmıyor. Örneğin İbn Sina'nın Aristoteles'in *Ruh Üzerine* kitabının kendisine ait nüshasına düştüğü derkenarlardan oluşan ve bir TÜBİTAK/CNRS projesi çerçevesinde Marwan Rashed ve Burak Şaman'la birlikte inceleme fırsatı bulduğum *At-Tâlikât alâ*

---

göre bu bağlamda müstakil "ayrılmış, ayrı halde, bağımsız" değil, "ayrılabilir, bağımsız varolabilir" anlamındadır.

c. İbn Rüşdcü yoruma göre ise etkin akıl insan ruhuna içkin olan Tanrı aklıdır. Tricot'ya göre bu yorum uydurmadır, çünkü Aristoteles Tanrı'nın aşkınlığını açıkça vurgular ve etkin aklın fetüse "dışarıdan" geldiğini de açıkça söyler (*Oluş ve Bozuluş Üzerine*, II, 3, 736b27). Dolayısıyla Tricot'ya göre Aristoteles'in teolojisi her türlü panteistik eğilime alabildiğine uzaktır. Etkin aklın ölümsüzlüğü için *Metafizik*, XII, 3, 1070a24'e bakınız.

*havâşî Kitâb an-Nafs li-Aristûtâlîs*[9] gibi paleografik katkısını henüz bilmediğimiz pek çok metin yayımlanmamış, çevrilmemiş ve/ya da incelenmemiş haldedir. Dolayısıyla Nussbaum'un 1995'teki yargısını Dimitri Gutas ve Robert Wisnovsky gibi araştırmacıların çalışmalarının değiştirip değiştirmediği sorusu önümüzde durmaktadır. Dolaylı gelenekle ilgili durumu özetleyecek olursam, *Ruh Üzerine* metnini ilgilendiren tartışmalarda Aleksandros'un, Themistios'un, Simplikios'un, Philoponos'un, Priskianos'un ve Sophonias'ın metin parçaları (*lemmata*), alıntıları (*citationes*), açımlamaları (*paraphraseis*) ya da okumaları (*lectiones*) bize yer yer ışık tutabilmektedir. Ancak Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinin dolaylı geleneğindeki bu katkılar, dolaysız gelenekteki köklü elyazması sorunlarını çözmeye yaramıyor.

Dolayısıyla çeviride ve karşısındaki Eski Yunanca metinde hangi edisyonu kullanacağımıza karar vermek kolay olmadı. Sonuçta Jannone'nin 1966 Paris Les Belles-Lettres edisyonunu kullanmaya karar verdik. Jannone edisyonunun üç avantajından birincisi, elyazması bakımından bugüne kadarki en kapsamlı edisyon olması: Bekker'den Torstrik'e, Förster'den Ross'a kadar bütün editörleri hesaba katacak durumda. İkinci avantajı, o zamana kadar işlenmemiş Milano, Floransa ve Venedik elyazmalarını işlemesi, özellikle E ve C elyazmalarından bağımsız olduğunu gösterdiği $H^a$ elyazmasını işlemesi. Jannone edisyonunun üçüncü avantajı da elinin altındaki bu geniş elyazması havuzuna rağmen Jannone'nin gayet tutucu davranması, yani Nussbaum ile Polansky'nin Ross'ta eleştirdikleri aşırı müdahalecilik hatasına düşmemesi (Nussbaum, 1992: 2; Polansky, 2008: 29). Bu üç avantaja karşılık Jannone edisyonu-

[9] A. Badawi, *Aristu Inda al-Arab*, Kahire, 1947, s. 75-116.

nun Moraux'nun ağır eleştirilerine hedef kaldığını belirteyim.[10] Ben de Jannone'nin edisyonunun tutuculuğundan dolayı iyi bir başlangıç noktası oluşturduğunu düşünen Polansky'ye her zaman katılmıyorum (Polansky, 2008: 29). Bunun örneklerini ve gerekçelerini okur dipnotlarda görecektir. Dolayısıyla Jannone edisyonunu esas almakla birlikte, Jannone'den ayrılıp özellikle Ross'un 1961 edisyonunu, Hicks, Sachs, Tricot, Thillet ya da Hamlyn'in okumalarını benimsediğim noktalar oldu ve bunu dipnotla belirttim.

Sözümü bitirmeden önce, çeviride Y. Gurur Sev'le izlediğimiz ilkeye değineyim son olarak. Bu ilke tabii ki sadakattir. Ancak sadakatin düzeyleri vardır ve bence sadakat düzeyleri genişledikçe öncelik kazanırlar. Örneğin edebî olmayan bir metinde harfler ve sesler düzeyinde neredeyse hiç sadakat gözetilmez. Sözcük düzeyindeki sadakat ise bir yanıyla terim tutarlılığıdır ve bunu gözettik: Gerek *Ruh Üzerine* metni içerisinde, gerek Aristoteles külliyatı çerçevesinde kendimizle ve Ahmet Arslan, Saffet Babür ve Nazile Kalaycı gibi hocaların çevirileriyle çelişmekten kaçınmaya okur adına özen gösterdik.[11] Ancak bir bütün parçaların

---

[10] Paul Moraux, "Aristote: De l'âme. Texte établi par A. JANNONE. Trad. et notes de E. BARBOTIN. Paris: Les Belles Lettres 1966. XLV, 118 z. T. Doppels", *Gnomon*, 40. cilt, 8. sayı (Aralık 1968), s. 760-765.

[11] Eski Yunanca metinde kulağı tırmalayan ya da uyduruk görünen ifadelerin Türkçe çeviride kulağı tırmalayan ya da uyduruk görünen harfî ifadelerle karşılanması bu düzeydeki sadakatin gereğidir. Bunun en güzel örneği *to ti ên einai* ifadesi: Eski Yunancada ucube olan bu deyimi, benzer bir ucubelik havası taşıyan "ne idüğü" ifadesiyle karşıladık. Bir başka örnek: *Energeia* için "işlerlik" ve "işlem" karşılıklarını tercih ettik; en önemlisi, *energeia*'yla aynı anlama gelmek üzere Aristoteles'in uydurması olan *entelekheia* için belli bir yapaylık taşıyan "yetkinlik" karşılığını tercih ettik. *Dynamis* için yer yer "gücüllük" demekten çekinmedik. (*Energeia* ile *entelekheia* arasındaki ilişki için *Metafizik*, IX, 8, 1050a22'ye, Bonitz, 1870: 253b46-254a12'ye ve Ross, 1961: 166'ya bakılabilir.)

toplamından fazla olduğuna göre, biz de tek tek terimlerde tutarlı olmanın nihai hedefimiz olamayacağını ve zaten olmaması gerektiğini biliyorduk.[12] Bu da bizi en geniş kapsamlı sadakate, dolayısıyla nihai ve en öncelikli hedefimize getiriyor: anlam. Böyle bir felsefe metninde anlam kavramsaldır ve argümanda kendini gösterir. Elinizdeki metin elbette alacakaranlık pasajlarla doludur, hatta bunların ruh konusundan mı, Aristoteles'in ruh öğretisinden mi, yoksa *Ruh Üzerine* metninden mi kaynaklandığını şu anda tartışmaya devam ediyoruz. Dahası, bu metin, gelenekler boyunca yarı-anlaşılır metinlerin tamamen kapalı ya da apaçık metinlerden daha çok ilgi çektiğinin en güzel örneğidir. Bütün bunlara rağmen, her zaman tutturulamayacağını bilsek de her zaman tutturulmaya çalışılması gerektiğini düşündüğümüz ana ilkemizi Ahmet Arslan'dan alıyoruz:[13] Anlamadığın şeyi çeviremezsin. Çünkü dilin ruhu anlamdır.

*

2005'te başladığım bu çeviri sürecindeki katkılarından dolayı John Russon'a, Eric Sanday'ye, Hakan Yücefer'e, Eve Rabinoff'a, Kaan Doğu Erarslan'a, Cemal Yardımcı'ya ve Susumu Tanabe'ye şükranlarımı sunarım. Ayrıca 2016 Arché Yaz Kampı'nda *Ruh Üzerine*'nin I. kitabını inceleyen çalışkan genç katılımcılara, o ortamı özveriyle organize

[12] Özgün metinle hedef metin arasındaki *bire bir terim tutarlılığının* tam da yanlış bir amaç olduğu durumların herhalde en iyi örneği *logos* sözcüğüdür. Bu sözcüğün binbir anlamını Türkçede karşılayacak tek bir sözcük uydurmaya ya da denk getirmeye çalışmaktansa, onu bağlamına göre farklı şekillerde çevirdik, ancak okur terim tutarlılığını izleyebilsin diye çoğunlukla çevirinin yanına köşeli ayraç arasında *logos* yazdık.

[13] Ahmet Arslan, *Bir Ömür Düşünmek*, Ekşi Yayınları, Ankara, 2016, s. 348.

eden Arsen Nişanyan, Müzeyyen Güner ve Yağız Alp Tekin'e, 2017 Bahar döneminde Galatasaray Üniversitesi'ndeki 4. sınıf lisans dersimdeki meraklı öğrencilere, özellikle Merve Akartuna ve Erdem Erol'a görüş ve önerileri için teşekkür ederim. 114K786 numaralı ve "Aristoteles ve İbn Sina'nın Ruh Kavrayışlarının Karşılaştırılmalı ve Eleştirel Değerlendirilmesi" başlıklı proje çerçevesinde bu çeviriyi destekleyen TÜBİTAK'a ve projeyi benimle üstlenen Aliye Kovanlıkaya ve Burak Şaman'a da teşekkürü borç bilirim. Son olarak Y. Gurur Sev, Aristoteles çevirme deneyimiyle, çalışkanlığıyla ve alçakgönüllülüğüyle son iki yılda çeviriye dahil oldu, çevirinin yayımlanmasında çok istekli ve sabırlı davranan Adem Beyaz'la birlikte, sağolsunlar, yorgun düşmüş bir çeviriyi takım ruhuyla canlandırdılar.

Ömer Aygün, 25 Ocak 2018

## *Türkçe Metinde Kullanılan İşaretler*

[] Bekker sayfa numaraları ya da metinden çıkarılması gerektiğini düşündüğümüz bölümler.

<> Metne eklenmesi gerektiğini düşündüğümüz bölümler.

## *Eleştirel Notlarda Kullanılan Kısaltmalar*[1]

E 1853 numaralı 10. yüzyıl Paris Kütüphanesi elyazması.

L 253 numaralı 13-14. yüzyıl Vatikan Kütüphanesi elyazması.

P 1339 numaralı 12-13. yüzyıl Vatikan Kütüphanesi elyazması.

C 386 numaralı 11. yüzyıl Coislin Koleksiyonu Paris Kütüphanesi elyazması.

$H^a$ 214 numaralı 11. yüzyıl Venedik Marcus Kütüphanesi elyazması.

y 2034 numaralı 13-14. yüzyıl Paris Kütüphanesi elyazması.

$E^a$ E elyazmasında yer alan ama az çok çağdaş olan ikinci bir elin yazdığı kısım.

U 260 numaralı 11. yüzyıl (Hett'e göre 13. yüzyıl) Vatikan Kütüphanesi elyazması.

V 266 numaralı 14. yüzyıl Vatikan Kütüphanesi elyazması.

X H 50 ek (Eski Yunanca 435) numaralı Milano Ambrosianus Kütüphanesi 12-13. yüzyıl elyazması.

A A 174 ek (Eski Yunanca 67) numaralı Milano Ambrosianus Kütüphanesi 15. yüzyıl elyazması.

$F^a$ 86, 19 numaralı 14. yüzyıl Floransa Laurentianus Kütüphanesi elyazması.

---

[1] Elyazmaları ve dolaylı gelenek için Ekler 2 ve 3'e ve Seçme Kaynakça'ya bakınız.

$F^b$ 87, 20 numaralı 14. yüzyıl Floransa Laurentianus Kütüphanesi elyazması.

$F^c$ 87, 23 numaralı 14. yüzyıl Floransa Laurentianus Kütüphanesi elyazması.

M 209 numaralı 13. yüzyıl Venedik Marcianus Kütüphanesi elyazması.

$R^v$ B 93 numaralı 14. yüzyıl Roma Vallicella Kütüphanesi elyazması.


Bonitz H. Bonitz, *Aristotelische Studien*, Viyana, 1866-67.

Bywater I. Bywater, "Aristotelia", *Journal of Philology*, XVII. cilt (1888), s. 53-74.

Förster A. Förster, *Aristotelis "De Anima"*, Budapeşte, 1912.

Rodier G. Rodier, *Aristote, Traité de l'Âme*, Paris, 1900.

Ross W. D. Ross, *Aristotle, De Anima*, Oxford, 1961.

Torstrik A. Torstrik, *Aristoteles, De Anima*, Berlin, 1862.

# περὶ ψυχῆς
# Ruh Üzerine

# ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ

## Α

[402a] I Τῶν καλῶν καὶ τιμίων τὴν εἴδησιν ὑπολαμβάνοντες, μᾶλλον δ' ἑτέραν ἑτέρας ἢ κατ' ἀκρίβειαν ἢ τῷ βελτιόνων τε καὶ θαυμασιωτέρων εἶναι, δι' ἀμφότερα ταῦτα τὴν τῆς ψυχῆς ἱστορίαν εὐλόγως ἂν ἐν πρώτοις τιθείημεν. Δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἅπασαν ἡ γνῶσις αὐτῆς μεγάλα συμβάλλεσθαι, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν φύσιν· ἔστι γὰρ οἷον ἀρχὴ τῶν ζῴων. Ἐπιζητοῦμεν δὲ θεωρῆσαι καὶ γνῶναι τήν τε φύσιν αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν, εἶθ' ὅσα συμβέβηκε περὶ αὐτήν· ὧν τὰ μὲν ἴδια πάθη τῆς ψυχῆς εἶναι δοκεῖ, τὰ δὲ δι' ἐκείνην καὶ τοῖς ζῴοις ὑπάρχειν.

Πάντῃ δὲ καὶ πάντως ἐστὶ χαλεπώτατον λαβεῖν τινὰ πίστιν περὶ αὐτῆς. Καὶ γὰρ ὄντος κοινοῦ τοῦ ζητήματος καὶ πολλοῖς ἑτέροις, λέγω δὲ τοῦ περὶ τὴν οὐσίαν καὶ τοῦ τί ἐστι, τάχ' ἄν τῳ δόξειε μία τις εἶναι μέθοδος κατὰ πάντων περὶ ὧν βουλόμεθα γνῶναι τὴν οὐσίαν, ὥσπερ καὶ τῶν κατὰ συμβεβηκὸς ἰδίων ἀπόδειξις, ὥστε ζητητέον ἂν εἴη τὴν μέθοδον ταύτην. Εἰ δὲ μὴ ἔστι μία καὶ κοινή τις μέθοδος περὶ τὸ τί ἐστιν, ἔτι χαλεπώτερον γίνεται τὸ πραγματευθῆναι· δεήσει γὰρ λαβεῖν περὶ ἕκα-

[402 a] 2 ἑτέραν om. P || pr. ἢ om. VF$^a$ || τῷ : τῶν UX || 3 ταῦτα om. E || τὴν τῆς H$^a$UXMP : περὶ τῆς E περὶ VyAF$^a$ || 4 καὶ om. V || 5 αὐτῆς ἅπασαν VF$^a$ || 6 δὲ : δὲ καὶ VF$^a$ || 9 εἶναι om. C || τὰ δὲ κοινὰ καὶ τοῖς ζῴοις δι' ἐκείνην [δι' ἐκείνων A] EyA || 10 alt. καὶ om. EVX || εἶναι τῶν χαλ. XF$^b$ || 12 καὶ om. CXF$^b$P || 13 τὸ τί E || 15 ἴσως ὥσπερ M || ἰδίαν R$^v$ || ἀπόδειξιν H$^a$UX R$^v$ || 17 καὶ κοινή τις EH$^a$yAR$^v$P : τις καὶ κοινὴ V τις om. F$^b$ || περὶ τὸ Ey περὶ τοῦ rell. || 18 τὸ : τὸ περὶ αὐτὸν πραγ. F$^a$ || ἑκάστου V.

# RUH ÜZERİNE

## I[1]

1. [402a1] Bilgiyi, hele kesinliğiyle ya da iyi ve hayret uyandırıcı şeyleri konu alışıyla üstün olan bilgiyi güzel ve değerli şeyler arasında saydığımıza göre, bu iki açıdan da ruh araştırmasına öncelik vermek mantıklı olur. Ruhu tanımak, bir bütün olarak hakikate büyük katkıda bulunur gibi görünüyor, en çok da doğaya; çünkü ruh yaşayanların ilkesi gibidir. İnceleyip tanımak istediğimiz şey, öncelikle ruhun doğası ve varlığı, sonra da ruhla ilintili ne varsa onlar—bunlardan bazıları ruha özgü, bazıları da yaşayanlarda ruhtan dolayı bulunuyor gibi görünüyor.

[10] Ama neresinden bakarsak bakalım, her açıdan ruh bir kanaate varılması en zor konulardan. Çünkü varlık ve nelik araştırması başka birçok alana ortak olduğuna göre, bir şeyin ilineksel özelliklerini tanımanın tek yönteminin kanıtlama olması gibi, belki de varlığını tanımak istediğimiz her şey için de tek bir yöntem var diye düşünülebilir, bu durumda o tek yöntemin ne olduğunu araştırmak gerek; yok eğer nelik konusunda tek bir ortak yöntem yoksa, o zaman işimiz daha da zor demektir, çünkü her seferinde ayrı bir yol bulmak gerekecek—artık kanıtlama mı olur,

[1] Aristoteles hemen tüm eserlerinde yaptığı gibi kendisinden önce söz konusu meseleye ilişkin söylenmiş olanları (*endoksa*) ele alarak başlıyor ki bunların arasında sağlam olanları ayıklayıp onlarla devam edebilsin. Söz konusu yönteme ilişkin *Topikler* (I, 2, 101a25-101b5), *Metafizik* (I, 983b1-987a2, 993a25-b4) ve *Politika*'ya (II, 1, 1260b32) bakılabilir. Öte yandan, doğrudan Aristoteles'in ruh öğretisiyle ilgilenen okur metni okumaya pekala ikinci kitaptan başlayabilir. Batı dillerine yapılan *Ruh Üzerine* çevirilerinin bazılarının yalnızca ikinci ve üçüncü kitapları kapsaması da bu tavra gayet güzel bir örnek oluşturur.

στον τίς ὁ τρόπος. Ἐὰν δὲ φανερὸν ᾖ, πότερον ἀπόδειξίς τίς ἐστιν ἢ διαίρεσις ἢ καί τις ἄλλη μέθοδος, ἔτι πολλὰς ἀπορίας ἔχει καὶ πλάνας, ἐκ τίνων δεῖ ζητεῖν· ἄλλαι γὰρ ἄλλων ἀρχαί, καθάπερ ἀριθμῶν καὶ ἐπιπέδων.

Πρῶτον δ' ἴσως ἀναγκαῖον διελεῖν ἐν τίνι τῶν γενῶν καὶ τί ἐστι, λέγω δὲ πότερον τόδε τι καὶ οὐσία ἢ ποιὸν ἢ ποσὸν ἢ καί τις ἄλλη τῶν διαιρεθεισῶν κατηγοριῶν, ἔτι δὲ πότερον τῶν ἐν δυνάμει ὄντων ἢ μᾶλλον ἐντελέχειά τις· διαφέρει γὰρ οὐ [402b] μικρόν. Σκεπτέον δὲ καὶ εἰ μεριστὴ ἢ ἀμερής, καὶ πότερον ὁμοειδὴς ἅπασα ψυχὴ ἢ οὔ· εἰ δὲ μὴ ὁμοειδής, πότερον εἴδει διαφέρουσα ἢ γένει. Νῦν μὲν γὰρ οἱ λέγοντες καὶ ζητοῦντες περὶ ψυχῆς περὶ τῆς ἀνθρωπίνης μόνης ἐοίκασιν ἐπισκοπεῖν. Εὐλαβητέον δ' ὅπως μὴ λανθάνῃ πότερον εἷς ὁ λόγος αὐτῆς ἐστι, καθάπερ ζῴου, ἢ καθ' ἕκαστον ἕτερος, οἷον ἵππου, κυνός, ἀνθρώπου, θεοῦ, τὸ δὲ ζῷον τὸ καθόλου ἤτοι οὐθέν ἐστιν ἢ ὕστερον· ὁμοίως δὲ κἂν εἴ τι κοινὸν ἄλλο κατηγοροῖτο.

Ἔτι δ' εἰ μὴ πολλαὶ ψυχαὶ ἀλλὰ μόρια, πότερον δεῖ ζητεῖν πρότερον τὴν ὅλην ψυχὴν ἢ τὰ μόρια. Χαλεπὸν δὲ καὶ τούτων διορίσαι ποῖα πέφυκεν ἕτερα ἀλλήλων, καὶ πότερον τὰ μόρια χρὴ ζητεῖν πρότερον ἢ τὰ ἔργα αὐτῶν, οἷον τὸ νοεῖν ἢ τὸν νοῦν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ἢ τὸ αἰσθητικόν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Εἰ δὲ τὰ ἔργα πρότερον, πάλιν ἄν τις ἀπορήσειεν εἰ τὰ ἀντικείμενα πρότερον τούτων ζητητέον,

19 ἐὰν : ὅταν EH$^{a}$AMP εἰ V || εἴη EVAF$^{a}$ || δεῖξις C || alt. τις om. H$^{a}$F$^{a}$F$^{b}$ || 20 ἔτι om. H$^{a}$R$^{v}$ || 21 ἂν ἀπορίας ἔχοι yA || 23 τί : τίς CUM || 25 ἐν om. UP || 26 μᾶλλον : μόνον E || οὐ : οὔ τι EC.

[402b] 1 σμικρόν ECUy || pr. καὶ om. UX || 3 εἴδη A || διαφέρουσα : διαφέρουσιν EH$^{a}$UXM || ᾖ : ἢ καὶ EXyA || 4 μόνον EyP || 5 ἐπισκοπεῖν: ζητεῖν VF$^{a}$ ἐπιζητεῖν F$^{b}$P || 6 ἐστι om. A || καθ' ἑκάστην E καθ' ἕτερον VyF$^{a}$F$^{b}$ || 7 δὲ : γὰρ VF$^{a}$F$^{b}$ || 8 κατηγορεῖται E || 9 ψυχαὶ : ψυχαί εἰσιν yF$^{b}$P ψυχαὶ ἢ τὰ μόρια R$^{v}$ || 10 ὅλην τὴν VF$^{a}$ || 11 τοῦτο VyF$^{a}$ || 12 δεῖ ζητεῖν yAR$^{v}$ || πρῶτον H$^{a}$ R$^{v}$ || 13 καὶ om. F$^{b}$ || αἰσθητὸν R$^{v}$ || 14 εἰ δὴ y || 15 πρότερα EUVyA.

bölme mi olur, başka bir yöntem mi olur, bu yöntem belli olsa bile bu sefer de nelerden hareketle araştırmak gerektiği konusunda pek çok sorun ve yanılma payı var, çünkü farklı farklı şeylerin ilkeleri de farklı—örneğin sayılarınki başka, düzlemlerinki başka.

[402a23] Herhalde ilk iş ruhun hangi cinse girdiğini ve ne olduğunu belirlemek: Belirli bir şey [*tode ti*] ve bir varlık mı, yoksa bir nitelik, bir nicelik veya daha önce ayırt etmiş olduğumuz diğer kategorilerden biri mi? Ayrıca bir *güç* halinde bulunan [*dynamei*] şeylerden biri mi, yoksa daha ziyade bir çeşit *yetkinlik* [*entelekheia*][2] mi? Aradaki fark azbuz bir fark değil. Şunları da incelemek gerek: Ruh kısımlara ayrılıyor mu, ayrılmıyor mu? Ruhlar türdeş mi, değil mi? Değillerse aralarında tür farkı mı var, cins farkı mı? Çünkü görünen o ki bugün ruh hakkında konuşan ve araştırma yapanlar yalnızca insan ruhunu inceliyor. Oysa şunları da gözden kaçırmamaya özen göstermek gerek: Yaşayanın tanımı gibi ruhun da tek tanımı [*logos*] mı var, yoksa at, köpek, insan ve tanrı gibi tek tek durumlarda farklı tanımlar mı var ve ortak başka bir şey yükleneceği durumlardaki gibi "yaşayan" diye bir tümel yok ya da sonra gelen bir şey mi?

[402b9] Sonra, ruhlar değil de, ruhun *kısımları* birden çoksa, ruhun bütününü mü yoksa kısımlarını mı önce araştırmalı? Şunları kestirmek de zor: Bu kısımlardan hangileri doğal olarak birbirinden farklı? Önce kısımları mı araştırmalı, yoksa kısımların işlevlerini mi? Örneğin aklı mı, yoksa akletmeyi mi önce araştırmalı? Duyumsayan kısmı mı, duyumsamayı mı? Öbür kısımlar için de aynısı geçerli. Önce işlevleri araştırmak gerekiyorsa bu sefer de şu sorulabilir: Acaba kısımlardan önce onların mütekabille-

[2] Aristoteles bu terimi özellikle *Fizik*'te bir imkanın/olanağın gerçekleşmesi ya da gerçek olması, imkan olmaktan çıkıp edimsellik kazanmış olması anlamında kullanıyor. Bazı yerlerde de bu sözcükle eksik/noksan olmamaya işaret ediyor. Ruh bağlamında ise ruh güçlerinin, ruhun yetilerinin işler olmaya hazır olması, yetkin olması anlamında kullanıyor. Bu sebepten, bağlama bakarak, bu ünlü terimi "yetkinlik" şeklinde karşıladık. "Giriş"te konuya ilişkin dipnota bakılabilir (s. 24, 11. dipnot).

οἷον τὸ αἰσθητὸν τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τὸ νοητὸν τοῦ νοητικοῦ.

Ἔοικε δ' οὐ μόνον τὸ τί ἐστι γνῶναι χρήσιμον εἶναι πρὸς τὸ θεωρῆσαι τὰς αἰτίας τῶν συμβεβηκότων ταῖς οὐσίαις, ὥσπερ ἐν τοῖς μαθήμασιν οἷον τί τὸ εὐθὺ καὶ τὸ καμπύλον ἢ τί γραμμὴ καὶ ἐπίπεδον πρὸς τὸ κατιδεῖν πόσαις ὀρθαῖς αἱ τοῦ τριγώνου γωνίαι ἴσαι, ἀλλὰ καὶ ἀνάπαλιν τὰ συμβεβηκότα συμβάλλεται μέγα μέρος πρὸς τὸ εἰδέναι τὸ τί ἐστιν· ἐπειδὰν γὰρ ἔχωμεν ἀποδιδόναι κατὰ τὴν φαντασίαν περὶ τῶν συμβεβηκότων, ἢ πάντων ἢ τῶν πλείστων, τότε καὶ περὶ τῆς οὐσίας ἔξομεν λέγειν τι κάλλιστα· πάσης γὰρ ἀποδείξεως ἀρχὴ τὸ τί ἐστιν, ὥστε καθ' ὅσους τῶν ὁρισμῶν μὴ συμβαίνει τὰ συμ-[403a] βεβηκότα γνωρίζειν, ἀλλὰ μηδ' εἰκάσαι περὶ αὐτῶν εὐμαρές, δῆλον ὅτι διαλεκτικῶς εἴρηνται καὶ κενῶς ἅπαντες.

Ἀπορίαν δ' ἔχει καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, πότερόν ἐστι πάντα κοινὰ καὶ τοῦ ἔχοντος ἤ ἐστί τι καὶ τῆς ψυχῆς ἴδιον αὐτῆς· τοῦτο γὰρ λαβεῖν μὲν ἀναγκαῖον, οὐ ῥᾴδιον δέ. Φαίνεται δὲ τῶν πλείστων οὐθὲν ἄνευ σώματος πάσχειν οὐδὲ ποιεῖν, οἷον ὀργίζεσθαι, θαρρεῖν, ἐπιθυμεῖν, ὅλως αἰσθάνεσθαι. Μάλιστα δ' ἔοικεν ἴδιον τὸ νοεῖν· εἰ δ' ἐστὶ καὶ τοῦτο φαντασία τις ἢ μὴ ἄνευ φαντασίας, οὐκ ἐνδέχοιτ' ἂν οὐδὲ τοῦτ' ἄνευ τοῦ σώματος εἶναι. Εἰ μὲν οὖν ἐστί τι τῶν τῆς ψυχῆς ἔργων ἢ παθημάτων ἴδιον, ἐνδέχοιτ' ἂν αὐτὴν χωρίζεσθαι· εἰ δὲ μηθέν ἐστιν ἴδιον αὐτῆς, οὐκ ἂν εἴη χωριστή, ἀλλὰ καθάπερ τῷ

16 νοητικοῦ: νοῦ EUVXF$^{a}$ || 17 γνῶναι om. XA || εἶναι om. P || 18 τῶν: τῶν καθ' αὑτὰ γ τῶν καθ' αὑτὸ H$^{a}$P || 19 οἷον H$^{a}$R$^{v}$ : om. rell. || τί τὸ καμπύλον H$^{a}$UyF$^{b}$ || 20 τί ante ἐπίπεδον add. H$^{a}$X || ἐπίπεδόν ἐστι VF$^{a}$ || 21 ἴσαι : ἴσαι εἰσὶν C || 22 μέρος om. A || πρὸς : εἰς H$^{a}$ || εἰδέναι E εἰδήσειν VF$^{a}$ εἰδῆσαι rell. || ἔχομεν H$^{a}$F$^{b}$ || 25 λέγειν τι H$^{a}$ : τι λέγειν EV τοι λέγειν A λέγειν CUXF$^{a}$ λέγειν ὅτι γA τι λέγειν καὶ μάλιστα P E in mg. || 26 μὴ om. M.

[403 a] 1 εἰκάζειν AP || 2 κενῶς : περιττῶς H$^{a}$ || πάντες V ἅπαντα XγAP || 4 τι post ψυχῆς transp. V || 6 δὲ om. E || τῶν: τῶν μὲν ■Kγ || τοῦ σώματος Eγ || 8 ἰδίω EUγF$^{b}$ ἰδίως A || τῷ νοεῖν F$^{b}$ || 9 ἐνδέχεται H$^{a}$ || ἄνευ τοῦ H$^{a}$γR$^{v}$ : ἄνευ rell. || 11 αὑτοῦ C || μὴ VF$^{a}$ || 12-13 τὸ εὐθὺ X.

rini mi araştırmak gerekir, yani örneğin duyumsayan kısımdan önce duyulur olanı, akıldan önce akledilir olanı mı?

[402b16] Görünen o ki varlıkların ilineklerinin nedenlerini görmek için neliği tanımakta yarar var, örneğin matematikte bir üçgenin açılarının kaç dik açıya eşit olduğunu kavramak için doğruyla eğrinin ya da çizgiyle düzlemin ne olduğunu tanımakta yarar var; evet ama neliği bilmede de ilineklerin payı büyük. Nitekim bir şeyin ilineklerini hayal gücüyle [*kata tên phantasian*] tamamen ya da kısmen açıklayabilecek duruma geldiğimiz zamandır ki o şeyin varlığı üstüne en güzel şeyleri söyleyebileceğiz. Çünkü her kanıtlamanın başı nelik olsa bile, ilinekleri tanımayı, hatta onlar hakkında kolay tahminde bulunmayı sağlamayan bütün tanımların diyalektik ve boş laf olduğu açık.

[403a3] Ruhun halleri [*pathê*] konusunda da bir sorun var: Hepsi <bedene ve ruha> ortak mı, yoksa ruha özgü bir hal de var mı? Bunu kavramak gerek ama kolay iş değil. Görünen o ki ruh hallerinin çoğunda beden olmadan ne etkide bulunulur ne de etkiye maruz kalınır, örneğin öfkelenmek, cesaretlenmek, iştah duymak, genel olarak duyumsamak. Ama en çok ruha özgü gibi görünen hal akletmek. Gene de eğer bu da hayalin bir çeşidiyse ya da hayal gücü olmadan gerçekleşmiyorsa, o zaman akletme bile bedensiz olamaz demektir. O halde eğer ruhun yaptığı işlerden ya da maruz kaldığı hallerden birisi bile ruha özgüyse, o zaman ruh müstakil olabilir; yok eğer hiçbiri ruha özgü değilse, o zaman ruh müstakil olamaz,[3] durumu düz çizgininki

---

[3] Platon'da özellikle *Sofist* ve *Devlet Adamı*'nda tartışılıp uygulanan *diairesis* işlemi için "bölme" karşılığı yaygın ve işlek görünüyor; farklı bir anlamda *Sofist*'in başka pasajlarında ve klasik Aristoteles mantığında *diaphora* için "ayrım" (Arapça *fasl*, Latince *differentia*) kullanılabiliyor. Hal böyle olunca gene Platon kaynaklı olan ama Platoncu ikiciliği doğrudan andıran *khôrizesthai* fiili ve kökteş sözcükler (özellikle *khôriston*) için ayrı bir karşılık bulmakta yarar vardır. Başka olası karşılıklara oranla "müstakil" sözcüğü ise aradığımız çağrışımları taşıyor: "Platonculuk", metafizik kadar teoloji, ruhun ya da aklın aşkınlığını, *İdea*'ların bağımsızlığı, *Khôrismos*... İşin güzel tarafı bugün "müstakil" gündelik dilde özellikle ev için kullanılıyor: bir apartmanın parçası olmayan, "kendi ayakları üzerinde duran", bağımsız ev. Sözcüğün bu anlamı, aklın ruhun öbür kısımlarından da bedenden de "müstakil" olduğu fikri çevresindeki geleneksel tartışmalarla bağdaşır.

εὐθεῖ, ἢ εὐθεῖ, πολλὰ συμβαίνει, οἷον ἅπτεσθαι τῆς χαλκῆς σφαίρας κατὰ στιγμήν, οὐ μέντοι γ' ἅψεται οὕτως χωρι-
15 σθὲν τὸ εὐθύ· ἀχώριστον γάρ, εἴπερ ἀεὶ μετὰ σώματός τινός ἐστιν. Ἔοικε δὲ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς παθήματα εἶναι μετὰ σώματος, θυμός, πραότης, φόβος, ἔλεος, θάρσος, ἔτι χαρὰ καὶ τὸ φιλεῖν τε καὶ τὸ μισεῖν· ἅμα γὰρ τούτοις πά-
20 σχει τι τὸ σῶμα. Μηνύει δὲ τὸ ποτὲ μὲν ἰσχυρῶν καὶ ἐναργῶν παθημάτων συμβαινόντων μηδὲν παροξύνεσθαι ἢ φοβεῖσθαι, ἐνίοτε δ' ὑπὸ μικρῶν καὶ ἀμαυρῶν κινεῖσθαι, ἐὰν ὀργᾷ τὸ σῶμα καὶ οὕτως ἔχῃ ὥσπερ ὅταν ὀργίζηται. Ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦτο φανερόν· μηθενὸς γὰρ φοβεροῦ συμβαίνον-
25 τος ἐν τοῖς πάθεσι γίνονται τοῖς τοῦ φοβουμένου. Εἰ δ' οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι τὰ πάθη λόγοι ἐν ὕλῃ εἰσίν. Ὥστε οἱ ὅροι τοιοῦτοι οἷον τὸ ὀργίζεσθαι κίνησίς τις τοῦ τοιουδὶ σώματος ἢ μέρους ἢ δυνάμεως ὑπὸ τοῦδε ἕνεκα τοῦδε. Καὶ διὰ ταῦτα δὴ φυσικοῦ τὸ θεωρῆσαι περὶ ψυχῆς, ἢ πάσης ἢ τῆς τοιαύτης.

Διαφερόντως δ' ἂν ὁρίσαιντο ὁ φυσικός τε καὶ ὁ διαλεκτικὸς
30 ἕκαστον αὐτῶν, οἷον ὀργὴ τί ἐστιν· ὁ μὲν γὰρ ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως ἤ τι τοιοῦτον, ὁ δὲ ζέσιν τοῦ περὶ τὴν καρδίαν αἵματος
[403b] ἢ θερμοῦ. Τούτων δὲ ὁ μὲν τὴν ὕλην ἀποδίδωσιν, ὁ δὲ τὸ εἶδος καὶ τὸν λόγον. Ὁ μὲν γὰρ λόγος εἶδος τοῦ πράγματος, ἀνάγκη δ' εἶναι τοῦτον ἐν ὕλῃ τοιᾳδί, εἰ ἔσται· ὥσπερ οἰκίας ὁ μὲν λόγος τοιοῦτος, ὅτι σκέπασμα κωλυτικὸν φθορᾶς ὑπ'

13 ἢ εὐθεῖ : ἢ εὐθὺ CUVX || χαλκῆς secl. Ross || 14 οὕτως EH$^a$ : τοῦτο A τούτου rell. || 15 τὸ : τι Ross. || τινος ante σώματος transp. y || 16 παθήματα H$^a$R$^v$P: πάθη πάντα rell. || μετὰ : μετὰ τοῦ V || 19 μηνύει: σημεῖον E || μὲν : μὲν ὑπὸ CH$^a$VXAF$^b$ || ὑπὸ ἐναργῶν καὶ y || παθημάτων om. F$^b$ || 21 δὲ καὶ H$^a$y || ὅταν Ey || 22 ἔχει V || ἔτι : ἔστι H$^a$ || 23 τούτω μᾶλλον coni. Christ τούτου μᾶλλον coni. Torstrik || 24 γίγνονται A || 25 ἔχοιεν Vy || ἐν ὕλῃ ECH$^a$: ἔνυλοί UVXyF$^b$ || 26 ἐργάζεσθαι M || τις om. ECH$^a$ || 27 δὴ : ἤδη E δεῖ F$^b$ || 29 διαφόρως X || 31 τοιοῦτο H$^a$ || περὶ τὴν καρδίαν H$^a$F$^b$ : περικαρδίου UVX περὶ καρδίου F$^a$ περὶ καρδίαν rell.

[403 b] 2 ὅδε X || 3 ἐπ' οἰκίας H$^a$yR$^v$ || 4 ὅτι Ey : τις ὅτι X τί ὅτι F$^b$ ἂν εἴη CH$^a$P ἂν εἴη ὅτι V.

gibidir: Düz çizginin *düz çizgi olma sıfatıyla* birçok özelliği vardır, örneğin tunç küreye tek bir noktada temas etmek, fakat müstakil haldeki düz çizgi böyle temas etmeyecektir en azından, çünkü gerçekten de her zaman bir cisimle birlikteyse, müstakil halde değil demektir. İşte, anlaşılan, ruhun bütün halleri de bedenle olur, örneğin şevk, şefkat, korku, acıma, cesaret, ayrıca neşe, sevmek ve nefret etmek. Bunlarla aynı anda bedende bir etki meydana gelir. Şundan da belli: Güçlü ve sert etkilenimler karşısında bazen hiçbir uyarılma ya da korku ortaya çıkmazken, bazen de beden öfkeye kapılmışken ve öfkelenebileceği zamanki tutumunu takınmışken en küçük ve en zayıf şeyler ruhu hareketlendirir. Sonra şu daha da açık bir şey: Korkutucu hiçbir şey olmadığı halde, korkutulmuş birinin ruh halleri ortaya çıkar. Ama eğer böyleyse o zaman belli ki bu haller maddeye içkin *logos*'lardır. Tanımları da şöyledir: örneğin öfkelenmek, belli bir halde bulunan bir bedenin, kısmın ya da gücün, belli bir şeyin etkisi altında belli bir şeye yönelik hareketidir. Her çeşit ruhu olsun, bu nitelikteki ruhu olsun, ruh incelemesi işte bu nedenlerle doğabilimcinin alanına giriyor.

[403a29] Ama bir doğabilimci ile bir diyalektikçi bunların her birini farklı farklı tanımlayabilir. Örneğin öfke nedir? Biri intikam arzusu ya da buna benzer bir şey der, öbürü kalbin etrafındaki kanın ve sıcağın kaynaması der. Bunlardan biri maddeyi veriyor, öbürü biçimi, yani *logos*'u. Nitekim şeyin *logos*'u bu, ancak var olacaksa belli bir madde içinde olması gerekir. Evin *logos*'u da böyle: "Rüzgar, yağ-

ἀνέμων καὶ καυμάτων καὶ ὄμβρων· ὁ δέ φησι λίθους καὶ πλίνθους καὶ ξύλα, ἕτερος δ' ἐν τούτοις τὸ εἶδος ἕνεκα τωνδί. Τίς οὖν ὁ φυσικὸς τούτων ; Πότερον ὁ περὶ τὴν ὕλην, τὸν δὲ λόγον ἀγνοῶν, ἢ ὁ περὶ τὸν λόγον μόνον ; Ἢ μᾶλλον ὁ ἐξ ἀμφοῖν ; Ἐκείνων δὲ δὴ τίς ἑκάτερος ; Ἢ οὐκ ἔστι τις ὁ περὶ τὰ πάθη τῆς ὕλης τὰ μὴ χωριστά, μηδ' ᾗ χωριστά, ἀλλ' ὁ φυσικὸς περὶ ἅπανθ' ὅσα τοῦ τοιουδὶ σώματος καὶ τῆς τοιαύτης ὕλης ἔργα καὶ πάθη· ὁπόσα δὲ μὴ ᾗ τοιαῦτα, ἄλλος, καὶ περὶ τινὸς μέν τεχνίτης, ἐὰν τύχῃ, οἷον τέκτων ἢ ἰατρός, τῶν δὲ μὴ χωριστῶν μέν, ᾗ δὲ μὴ τοιούτου σώματος πάθη καὶ ἐξ ἀφαιρέσεως, ὁ μαθηματικός, ᾗ δὲ κεχωρισμένα, ὁ πρῶτος φιλόσοφος.

Ἀλλ' ἐπανιτέον ὅθεν ὁ λόγος. Ἐλέγομεν δ' ὅτι τὰ πάθη τῆς ψυχῆς οὐ χωριστὰ τῆς φυσικῆς ὕλης τῶν ζῴων, ᾗ δὴ τοιαῦθ' ὑπάρχει, θυμὸς καὶ φόβος, καὶ οὐχ ὥσπερ γραμμὴ καὶ ἐπίπεδον.

II Ἐπισκοποῦντας δὲ περὶ ψυχῆς ἀναγκαῖον ἅμα διαποροῦντας περὶ ὧν εὐπορεῖν δεῖ προελθόντας, τὰς τῶν προτέρων δόξας συμπεριλαμβάνειν ὅσοι τι περὶ αὐτῆς ἀπεφήναντο, ὅπως τὰ μὲν καλῶς εἰρημένα λάβωμεν, εἰ δέ τι μὴ καλῶς, τοῦτ' εὐλαβηθῶμεν. Ἀρχὴ δὲ τῆς ζητήσεως προθέσθαι τὰ μάλιστα δοκοῦνθ' ὑπάρχειν αὐτῇ κατὰ φύσιν. Τὸ ἔμψυ-

5 καυμάτων : πνευμάτων E || φησι $H^aUVyAP$ : φήσει ECX$F^b$ || 6 οὗ ante ἕνεκα add. Ross || 9 δὴ om. V || ἔστιν εἷς Ross || 11 ἡ φυσικὴ A || τοῦ om. $H^aUR^v$ || τοιουδὶ : φυσικοῦ C || 12 ὁπόσα : καὶ ὁπόσα yP ὅσα E ἔργα ὁπόσα et om. καὶ πάθη $F^b$ || 13 τινὸς $CH^a$ : τινὰ yA τινῶν EUVX || 14 ἰατρικός A || 15 καὶ γὰρ ὁ μαθηματικὸς περὶ ἀχωρίστων μὲν εἰδῶν διαλέγεται, οὐκ ἤτοι οὐδὲ σώματος πάθη post ὁ μαθηματικός add. $F^b$ || 17 οὐ χωριστά: οὔτε χωριστὰ $F^b$ οὔτε ὡς χωρ. E ἀχώριστα UMP οὕτως ἀχώρ. Ross || 18 ᾗ δὴ : ᾗ τε $F^b$ ᾗ γε Ross εἴ γε C εἰ δὴ $F^a$ ἢ X || οἷα post ὑπάρχει add. Ross || 19 ὥσπερ τὰ μεγέθη καὶ ἐπίπεδον $F^b$ || 20 ἐπισκοποῦνται A || 21 δεῖ om. y || 22 συμπεριλαμβάνειν : συμπαραλαμβάνειν EU διαλαμβάνειν $VF^a$ || 23 εἰρημένα καλῶς A || λάβοιμεν $F^b$ || δὲ μή τι VA || 24 προεῖσθαι $H^a$.

mur ve sıcaktan gelen zararı önleyen korunak". Ancak başkası taşlar, tuğlalar ve tahtalardır diyecek, bir diğeri de "Öncekilerin olması için bu sonrakilerin girdiği biçim" diyecek. Peki o zaman doğabilimci hangisi? *Logos*'u bilmeden maddeyle ilgilenen mi, sırf *logos*'la ilgilenen mi? Yoksa daha ziyade her ikisinden oluşanla ilgilenen mi? Ama o zaman öncekiler kim? Acaba şöyle mi: Maddenin müstakil [*khôriston*] olmayan hallerini —müstakil farz ederek de olsa— ele alan kimse yok; doğabilimci *belli* bir cismin ve *belli* bir maddenin yaptığı iş ve maruz kaldığı hallerin *hepsiyle* ilgilenir; böyle olmayanlarla ilgilenen ise başka biridir—bazılarıyla ilgilenen sanatkardır, duruma göre örneğin marangozdur ya da doktordur; matematikçi aslında müstakil olmayan hallerle sanki *belli* bir cismin halleri değillermiş gibi ve onları soyutlayarak ilgilenir; ilk felsefe yapan kişi ise müstakil olmaları bakımından bu hallerle ilgilenir.

[403b17] Ama başladığımız yere dönmek gerek. Ne diyorduk, ruhun halleri yaşayanların doğal maddesinden müstakil değildir—şevk ve korku böyle bir maddede ortaya çıkar. Ama bu müstakil olmama çizgi ve düzleminkiyle aynı tarzda değil.[4]

**2.** [403b20] Ruh incelemesinde, peyderpey çözülecek sorunları ortaya koyarken, bir yandan da bu konuda kim ne demiş, eskilerin görüşlerini de yanımıza almamız gerekir, bu sayede güzel söylenmiş olanları alıp güzel olmayan bir şey varsa ona karşı da uyanık oluruz. Araştırmanın başlangıcı, doğası gereği ruhla en çok bağdaştırılan şeyleri öne çıkarmaktır. Şimdi canlı olanın can-

[4] Çizgi ve düzlem gibi matematiğin nesneleri maddeden müstakil olmamakla birlikte, birer soyutlama olarak görüldüklerinden, *müstakilmiş gibi* ele alınabilirler. Nitekim Aristoteles *Metafizik*'te (VI, 1, 1026a7-22), bunlar muhtemelen (kesin konuşmuyor) müstakil olmasa bile, matematikçilerin onları müstakilmiş gibi ele aldığını söylüyor. Oysa organik beden yoksa, şevk ve korkudan bahsedilemez, bunları soyutlayıp müstakilmiş gibi ele almak zor. İleride karşımıza defalarca çıkacak meşhur örnekle ifade etmek gerekirse, çizgi ve düzlem "yassılık" gibidir, şevk ve korku ise "ablak".

χον δὴ τοῦ ἀψύχου δυσὶ μάλιστα διαφέρειν δοκεῖ, κινήσει τε καὶ τῷ αἰσθάνεσθαι. Παρειλήφαμεν δὲ καὶ παρὰ τῶν προγενεστέρων σχεδὸν δύο ταῦτα περὶ ψυχῆς· φασὶ γὰρ ἔνιοι καὶ μάλιστα καὶ πρώτως ψυχὴν εἶναι τὸ κινοῦν. Οἰηθέντες δὲ τὸ μὴ κινούμενον αὐτὸ μὴ ἐνδέχεσθαι κινεῖν ἕτερον, τῶν κινουμένων τι τὴν ψυχὴν ὑπέλαβον εἶναι.

Ὅθεν Δημόκριτος μὲν [404a] πῦρ τι καὶ θερμόν φησιν αὐτὴν εἶναι· ἀπείρων γὰρ ὄντων σχημάτων καὶ ἀτόμων τὰ σφαιροειδῆ πῦρ καὶ ψυχὴν λέγει (οἷον ἐν τῷ ἀέρι τὰ καλούμενα ξύσματα, ἃ φαίνεται ἐν ταῖς διὰ τῶν θυρίδων ἀκτῖσιν), ὧν τὴν μὲν πανσπερμίαν στοιχεῖα λέγει τῆς ὅλης φύσεως· ὁμοίως δὲ καὶ Λεύκιππος· τούτων δὲ τὰ σφαιροειδῆ ψυχήν, διὰ τὸ μάλιστα διὰ παντὸς δύνασθαι διαδύνειν τοὺς τοιούτους ῥυσμοὺς καὶ κινεῖν τὰ λοιπὰ κινούμενα καὶ αὐτά, ὑπολαμβάνοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τὸ παρέχον τοῖς ζῴοις τὴν κίνησιν. Διὸ καὶ τοῦ ζῆν ὅρον εἶναι τὴν ἀναπνοήν· συνάγοντος γὰρ τοῦ περιέχοντος τὰ σώματα καὶ ἐκθλίβοντος τῶν σχημάτων τὰ παρέχοντα τοῖς ζῴοις τὴν κίνησιν διὰ τὸ μηδ' αὐτὰ ἠρεμεῖν μηδέποτε, βοήθειαν γίγνεσθαι θύραθεν ἐπεισιόντων ἄλλων τοιούτων ἐν τῷ ἀναπνεῖν· κωλύειν γὰρ αὐτὰ καὶ τὰ ἐνυπάρχοντα ἐν τοῖς ζῴοις ἐκκρίνεσθαι, συνανείργοντα τὸ συνάγον καὶ πηγνύον· ζῆν δὲ ἕως ἂν δύνωνται τοῦτο ποιεῖν.

Ἔοικε δὲ καὶ τὸ παρὰ τῶν Πυθαγορείων λεγόμενον τὴν αὐτὴν ἔχειν διάνοιαν· ἔφασαν

26 δυεῖν E δυοῖν y || δοκεῖ διαφέρειν XF$^{b}$ || 27 παρὰ : τῶν περὶ y || 28 φασὶ : φασὶ μὲν V || 29 πρῶτον ECV || 30 alt. μὴ : μηδὲν E || 31 οὕτως post ψυχὴν yA || μὲν om. F$^{b}$.

[404 a] 1 πῦρ μὲν αὐτὴν καὶ θερμόν τι P || τι : τε Vy || φύσιν αὐτὴν A αὐτὴν om. P || 2-4 τὰ — ὧν secl. Diels || 3 οἷον τὸ πῦρ ἐν τῷ F$^{b}$ || 5 στοιχεῖα λέγει post φύσεως E || 6 πῦρ καὶ ψυχὴν VF$^{a}$ || δύνασθαι διὰ παντὸς H$^{a}$ || 9-12 διὸ — κίνησιν om. VX || 12 διὰ τὸ : ὥστε R$^{v}$ || 13 οὐρανόθεν C || εἶτ' εἰσιόντων EP || 14 κωλύουσι Xy κωλύει P || ταῦτα A || ἐν om. VyF$^{b}$ || 15 συνείργοντα F$^{b}$ || 16 δύνανται VX || 17 ἔφασκον X.

sız olandan başlıca iki farkı olduğu görüşü hakim: Hareket ve duyumsama. Ruh hakkında bizden öncekilerden devraldıklarımız aşağı yukarı bu ikisi.

[403b29] Bir yandan ruhun en çok ve aslen hareket ettirici olduğunu söyleyenler var; bunlar bir şey kendisi hareket etmiyorsa başka bir şeyi hareket ettiremeyeceğini düşündükleri için ruhu da hareket eden bir şey sayıyorlar. Nitekim Demokritos'un dediğine göre ruh bir ateş ve sıcaklıktır, sonsuz şekil [*skhêmaton*] ya da atom arasından küre biçimindekilerin ateş ve ruh olduğunu söylüyor (pencerede güneş ışınlarında havada görünen "zerrecikler" gibi). Bu şekil ya da atomların tohumluğu[5] bütün doğanın öğeleriymiş (Leukippos da benzer bir şey söylüyor), bunlar arasından da küre biçimli olanlar ruhmuş çünkü her şeyin arasından sızma ve kendisi hareket ederken başka şeyleri de hareket ettirme gücüne en çok sahip olan figür[6] buymuş. Hayvanlara hareket sağlayanın ruh olduğunu düşünüyorlar ya. Soluk almanın yaşamanın tanımı olduğu görüşü de bundan geliyor. Çünkü çevre, bedenleri sıkıştırıp bir araya getirirmiş; kendileri sürekli hareket ettiği için hayvanlara da hareket sağlayan şekiller bu sırada dışarı taşacak gibi olurmuş; ancak başka şekillerin içeri alınmasıyla bu duruma set çekiliyormuş, içeri alınması da soluk alma yoluyla gerçekleştiriliyormuş. Çünkü o içeri giren şekiller bir arada bulunan katılaşmış şeyi bir araya getirip sıkıştırarak hayvanların içindekilerin ayrışıp dağılmasını önlüyormuş. Hayvanlar da zaten bunu yapabildiği sürece yaşarmış.

[404a16] Anlaşılan, Pythagorasçılar arasında söylenenlerde de aynı düşünce var: Nitekim bunlardan bazıları ruhun havadaki zerre-

---

[5] *Panspermia*: Bu sözcük Demokritos'un "evrensel tohum rezervi" anlamı taşıyan teknik bir terimi gibi görünüyor. Aristoteles, *Fizik*, III, 4, 203a18-23; *Gökyüzü Üzerine*, III, 3, 302a30; *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 1, 314a28'e de bakınız.

[6] *Rhysmos*: Bu da Demokritos'un bir terimidir, anlamı "şekil" diye çevirdiğimiz *skhêma*'yla aynı olsa gerek. Aristoteles, *Metafizik*, I, 4, 985b14; *Fizik*, I, 5, 188a24; *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 1, 314a24'e bakılabilir.

γάρ τινες αὐτῶν ψυχὴν εἶναι τὰ ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα, οἱ δὲ τὸ ταῦτα κινοῦν. Περὶ δὲ τούτων εἴρηται, διότι συνεχῶς φαίνεται κινούμενα, κἂν ᾖ νηνεμία παντελής. Ἐπὶ ταὐτὸ δὲ φέρονται καὶ ὅσοι λέγουσι τὴν ψυχὴν τὸ ἑαυτὸ κινοῦν· ἐοίκασι γὰρ οὗτοι πάντες ὑπειληφέναι τὴν κίνησιν οἰκειότατον εἶναι τῇ ψυχῇ, καὶ τὰ μὲν ἄλλα πάντα κινεῖσθαι διὰ τὴν ψυχήν, ταύτην δ' ὑφ' ἑαυτῆς, διὰ τὸ μηδὲν ὁρᾶν κινοῦν ὃ μὴ καὶ αὐτὸ κινεῖται. Ὁμοίως δὲ καὶ Ἀναξαγόρας ψυχὴν εἶναι λέγει τὴν κινοῦσαν, καὶ εἴ τις ἄλλος εἴρηκεν ὡς τὸ πᾶν ἐκίνησε νοῦς, οὐ μὴν παντελῶς γ' ὥσπερ Δημόκριτος. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἁπλῶς ταὐτὸν ψυχὴν καὶ νοῦν· τὸ γὰρ ἀληθὲς εἶναι τὸ φαινόμενον· διὸ καλῶς ποιῆσαι τὸν Ὅμηρον ὡς Ἕκτωρ κεῖτ' ἀλλοφρονέων. Οὐ δὴ χρῆται τῷ νῷ ὡς δυνάμει τινὶ περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ ταὐτὸ λέγει ψυχὴν καὶ νοῦν. [404b] Ἀναξαγόρας δ' ἧττον διασαφεῖ περὶ αὐτῶν· πολλαχοῦ μὲν γὰρ τὸ αἴτιον τοῦ καλῶς καὶ ὀρθῶς τὸν νοῦν λέγει, ἑτέρωθι δὲ τοῦτον εἶναι τὴν ψυχήν· ἐν ἅπασι γὰρ ὑπάρχειν αὐτὸν τοῖς ζῴοις, καὶ μεγάλοις καὶ μικροῖς, καὶ τιμίοις καὶ ἀτιμοτέροις. Οὐ φαίνεται δ' ὅ γε κατὰ φρόνησιν λεγόμενος νοῦς πᾶσιν ὁμοίως ὑπάρχειν τοῖς ζῴοις, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις πᾶσιν.

Ὅσοι μὲν οὖν ἐπὶ τὸ κινεῖσθαι τὸ ἔμψυχον ἀπέβλεψαν, οὗτοι τὸ κινητικώτατον ὑπέλαβον τὴν ψυχήν· ὅσοι δ' ἐπὶ τὸ γινώσκειν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι τῶν ὄντων, οὗτοι δὲ λέ-

19 καὶ περὶ $XF^b$ || ὅτι UM || 20 παντελῶς XM || 21 αὐτὸ EA || 22 οὕτω EP || οἰκειοτάτην yP || 23 πάντα om. y || 24 ἀφ' V || αὑτῆς EAP || 26 λέγει om. V || 27 νοῦς: ὁ νοῦς $UXyF^bMP$ || 28 ταὐτὸν ψυχὴν : τὴν ψυχὴν $H^aR^vP$ ψυχὴν ταὐτὸν E || 29 διὸ : τὸ y || τὸν secl. Ross || 30 Ἕκτωρ $EH^aVX$ : ὁ Ἕκτωρ $CUyF^b$ || 31 ἀλλ' αὐτὸ V.

[404b] 1 διασαφῇ EV || πολλαχῇ $EXF^b$ || 2 τὸ om. VyA || 3 τοῦτον εἶναι τὴν ψυχήν EUX$F^bM$ : ταὐτὸν εἶναι τὸν νοῦν τῇ ψυχῇ $VyF^a$ τὸν νοῦν εἶναι ταὐτὸν τῇ ψυχῇ $CH^aR^vP$ δὲ τὸν νοῦν τοῦτον A || ἐν om. $XF^b$ || αὐτὸν ὑπάρχειν $UXF^bP$ || 4 ἀτιμοτικοῖς y ἀτιμοτάτοις $R^vP$ || 5 νοῦς λεγόμενος $H^aP$ || 7 πᾶσιν om. $CH^aUXF^bR^v$ || 8 τὸ om. X || 9 alt. τὸ om. $CH^aVyF^aM$ || δὲ om. $H^aVyR^vP$.

cikler olduğunu, bazısı da ruhun onları hareket ettiren olduğunu söylüyordu. Hava tamamen rüzgarsız olunca bile bunlar bariz bir şekilde sürekli hareket eder. Ruhun kendi kendini hareket ettirdiğini söyleyenlerin görüşü de aynı kapıya çıkar, ne de olsa hepsi şunu kabul eder gibi görünüyor: Ruh harekete en yatkın şeydir, başka her şey ruhtan dolayı hareket eder, ruh ise kendi kendine hareket eder—kendisi hareket etmeden hareket ettiren bir şey görmüyorlar çünkü.[7] [26] Benzer şekilde Anaksagoras da ruhun hareket ettiren olduğunu söylüyor,[8] her şeyi akıl hareket ettirdi demiş olan başkaları da. Ama tam Demokritos gibi değil. Çünkü Demokritos'a göre ruhla akıl basbayağı aynı, çünkü hakiki olan görünenmiş; bu yüzden de Homeros "Hektor yere serilmiş, kafası başka yerde" derken güzel demiş.[9] Bu yüzden Demokritos aklı hakikate ilişkin bir güç olarak kullanmıyor, ruhla aynı olduğunu söylüyor.

[404b1] Anaksagoras bu konularda daha az açık: Birçok yerde güzel olanın ve doğru olanın nedeni akıldır diyor, başka yerde ise aklı ruhla bir tutuyor, çünkü büyük olsun küçük olsun, saygın olsun adi olsun, bütün hayvanlarda bulunduğunu söylüyor; oysa en azından "anlama gücü" [*phronêsis*][10] olarak akıl, bütün insanlarda bile var gibi görünmüyor, bütün hayvanlarda nasıl bulunsun?

[404b7] Öyleyse canlı olanın hareket ettiğine bakan kim varsa, ruhun en çok hareket ettiren olduğunu benimsemiş. [9] Öte yandan canlının varolanları tanıması ya da duyumsamasına odaklananlar var: Birçok ilke olduğunu düşünenler ruhu o ilkelerle öz-

---

[7] Görüş Platon'a ait. Ayrıntı için *Phaidros*'a (245c-e) ve *Yasalar*'a (894c-896e) bakılabilir.

[8] Anaksagoras, DK59B12-13. Sokrates öncesi filozofların fragmanları için Diels ve Kranz'ın edisyonunu ve numaralandırma sistemini kullanıyoruz.

[9] Homeros, *İlyada*, XXIII, 698'e bir gönderme gibi görünüyor, ancak gönderme elimizdeki *İlyada* metnine nerdeyse hiç uymuyor.

[10] Bu sözcük *Ruh Üzerine*'de daha yaygın bilinen ve kullanılan anlamıyla, yani bir karakter erdemi olarak "aklıbaşındalık" yahut "basiret" anlamında değil de yalnızca "anlama" manasında kullanılmıştır.

γουσι τὴν ψυχὴν τὰς ἀρχάς, οἱ μὲν πλείους ποιοῦντες, ταύτας, οἱ δὲ μίαν, ταύτην, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς μὲν ἐκ τῶν στοιχείων πάντων, εἶναι δὲ καὶ ἕκαστον ψυχὴν τούτων, λέγων οὕτως

γαίῃ μὲν γὰρ γαῖαν ὀπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ,
αἰθέρι δ' αἰθέρα δῖαν, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ ἀΐδηλον,
στοργῇ δὲ στοργήν, νεῖκος δέ τε νείκεϊ λυγρῷ.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν στοιχείων ποιεῖ· γινώσκεσθαι γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, τὰ δὲ πράγματα ἐκ τῶν ἀρχῶν εἶναι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ φιλοσοφίας λεγομένοις διωρίσθη, αὐτὸ μὲν τὸ ζῷον ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ ἑνὸς ἰδέας καὶ τοῦ πρώτου μήκους καὶ πλάτους καὶ βάθους, τὰ δ' ἄλλα ὁμοιοτρόπως. Ἔτι δὲ καὶ ἄλλως, νοῦν μὲν τὸ ἕν, ἐπιστήμην δὲ τὰ δύο· μοναχῶς γὰρ ἐφ' ἕν· τὸν δὲ τοῦ ἐπιπέδου ἀριθμὸν δόξαν, αἴσθησιν δὲ τὸν τοῦ στερεοῦ· οἱ μὲν γὰρ ἀριθμοὶ τὰ εἴδη αὐτὰ καὶ ἀρχαὶ ἐλέγοντο, εἰσὶ δ' ἐκ τῶν στοιχείων, κρίνεται δὲ τὰ πράγματα τὰ μὲν νῷ, τὰ δ' ἐπιστήμῃ, τὰ δὲ δόξῃ, τὰ δ' αἰσθήσει· εἴδη δ' οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι τῶν πραγμάτων. Ἐπεὶ δὲ καὶ κινητικὸν ἐδόκει ἡ ψυχὴ εἶναι καὶ γνωριστικόν, οὕτως ἔνιοι συνέπλεξαν ἐξ ἀμφοῖν, ἀποφηνάμενοι τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν κινοῦνθ' ἑαυτόν. Διαφέρονται δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν, τίνες καὶ πόσαι, μάλιστα μὲν οἱ σωματικὰς ποιοῦντες τοῖς ἀσωμάτους,

10 μὲν : μὲν οὖν UX || ποιοῦντες ταύτας VF$^a$ : ποιοῦντες τὰς ἀρχὰς M ποιοῦντες E πάντες P || ταύτας καὶ αὐτὴν F$^b$ || οὐδεμίαν y || 11 τοιαύτην H$^a$M || 12 οὕτω λέγων H$^a$F$^b$ λέγων οὕτως rell. om. CR$^v$ || 13 γὰρ om. VP || 14 δῖον H$^a$XyVF$^b$P δία M || αὐτὰρ H$^a$R$^v$ || 15 στοργὴν δὲ στοργῇ X || τε om. VP γε Cy || 16 Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ τὴν ψυχὴν E : Πλάτων τὴν ψυχὴν ἐν τῷ Τιμαίῳ XF$^b$ ἐν τῷ Τιμαίῳ Πλάτων τὴν ψυχὴν H$^a$yM ἐν τῷ Τιμαίῳ ψυχὴν καὶ Πλάτων CU || 19 φιλοσοφίαν y σοφίας M || λεγομένοις λόγοις V || μὲν : μέντοι Vy μὲν οὖν H$^a$ || 23 ἐφ' ἕν om. CH$^a$ UF$^b$M || τοῦ om. M || 24 αὐτὰ om. UXF$^b$M || 24-25 ἀρχαὶ : ἀρχαὶ τῶν ὄντων A$^b$ || 27 ἐπεὶ : ἐπειδὴ H$^a$XF$^b$R$^v$ || 28 ἐδόκει om. V || ἡ om. A || 29 συνέλεξαν V || 31 τοῖς ἀσωμάτους CUF$^b$ : τοῖς ἀσωμάτοις EH$^a$yMP τὰς ἀσωμάτους VX.

deşleştirir, tek ilke olduğunu düşünenler ruhu o tek ilkeyle özdeşleştirir; örneğin Empedokles ruhu bütün öğelerden yaparken her bir öğenin bir ruh olduğunu da söylüyor:

> Toprağı toprakla görürüz, suyu da su,
> Parlak *aithêr*'i *aithêr*, tahripkar ateşi ise ateşle,
> Sevgiyi sevgi, nifakı da acı nifakla.[11]

Aynı şekilde Platon da *Timaios*'ta ruhu öğelerden yapıyor, çünkü benzer benzeri tanırmış, şeyler de ilkelerden oluşmuş.[12] Benzer şekilde, felsefe üzerine söylenenlerde de,[13] hayvanın kendisi, "bir" *idea*'sının kendisinden ve ilk uzunluk, genişlik ve derinlikten oluşur diye tanımlanır; öbür şeyler de böyle. Sonra başka bir şekilde de, akıl birdir, bilgi ikidir (çünkü doğrudan doğruya bire yöneliktir), düzlemin sayısı görüştür [*doksa*], hacmin sayısı da duyum. Çünkü sayıların biçim ve ilkelerle aynı olduğu söyleniyormuş ve sayılar öğelerden oluşuyorlarmış. Bazı şeyler akılla ayırt edilirmiş, bazıları bilgiyle, bazıları görüşle, bazıları da duyumla. Bu sayılar şeylerin biçimleriymiş. [404b28] Ama ruh hareket etmeyi de tanımayı da sağlayan şey gibi göründüğü için, bazıları ikisini iç içe geçirmiş ve ruhun kendi kendini hareket ettiren bir sayı[14] olduğunu ileri sürmüş. Ama bu kişiler ilkelerin ne olduğu ve kaç tane olduğu konusunda ayrışıyor: Ruhu bedensel bir şey yapanlar var, ruhu bedensiz yapanlar var, bir de ikisini karıştırıp ilkeleri ikisi

---

[11] Empedokles, DKB109.

[12] Platon, *Timaios*, 35A ve devamı; 45B ve devamı.

[13] *En tois peri philosophias legomenois*: Harfiyen çevirdiğimiz bu ifadeden kasıt, bazılarına göre Platon'un "yazılı olmayan doktrinleri" olabilir (*Fizik*, IV, 2, 209b15); biçimlerle sayıların özdeşleştirilmesi konusunda *Metafizik*, XIII, 6-9 ve XIV, 3-5'e bakılabilir.

[14] Bu görüşün eleştirilmesi için aşağıda I, 4, 408b32 ve devamına bakılabilir.

[405a] τούτοις δ' οἱ μίξαντες καὶ ἀπ' ἀμφοῖν τὰς ἀρχὰς ἀποφηνάμενοι. Διαφέρονται δὲ καὶ περὶ τοῦ πλήθους· οἱ μὲν γὰρ μίαν οἱ δὲ πλείους λέγουσιν. Ἑπομένως δὲ τούτοις καὶ τὴν ψυχὴν ἀποδιδόασιν· τό τε γὰρ κινητικὸν τὴν φύσιν τῶν πρώ-[5] των ὑπειλήφασιν, οὐκ ἀλόγως. Ὅθεν ἔδοξέ τισι πῦρ εἶναι· καὶ γὰρ τοῦτο λεπτομερέστατόν τε καὶ μάλιστα τῶν στοιχείων ἀσώματον, ἔτι δὲ καὶ κινεῖταί τε καὶ κινεῖ τὰ ἄλλα πρώτως.

Δημόκριτος δὲ καὶ γλαφυρωτέρως εἴρηκεν ἀποφηνάμενος διὰ τί τούτων ἑκάτερον· ψυχὴν μὲν γὰρ εἶναι ταὐτὸ καὶ νοῦν, [10] τοῦτο δ' εἶναι τῶν πρώτων καὶ ἀδιαιρέτων σωμάτων, κινητικὸν δὲ διὰ μικρομέρειαν καὶ τὸ σχῆμα· τῶν δὲ σχημάτων εὐκινητότατον τὸ σφαιροειδὲς λέγει· τοιοῦτον δ' εἶναι τόν τε νοῦν καὶ τὸ πῦρ. Ἀναξαγόρας δ' ἔοικε μὲν ἕτερον λέγειν ψυ-χήν τε καὶ νοῦν, ὥσπερ εἴπομεν καὶ πρότερον, χρῆται δ' [15] ἀμφοῖν ὡς μιᾷ φύσει, πλὴν ἀρχήν γε τὸν νοῦν τίθεται μάλιστα πάντων· μόνον γοῦν φησιν αὐτὸν τῶν ὄντων ἁπλοῦν εἶναι καὶ ἀμιγῆ τε καὶ καθαρόν. Ἀποδίδωσι δ' ἅμφω τῇ αὐτῇ ἀρχῇ, τό τε γινώσκειν καὶ τὸ κινεῖν, λέγων νοῦν κινεῖν τὸ πᾶν. Ἔοικε δὲ καὶ Θαλῆς ἐξ ὧν ἀπομνημονεύουσι κινητικόν [20] τι τὴν ψυχὴν ὑπολαβεῖν, εἴπερ τὴν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ. Διογένης δ' ὡς καὶ ἕτεροί τινες ἀέρα, τοῦτον οἰηθεὶς πάντων λεπτομερέστατον εἶναι καὶ ἀρχήν· καὶ διὰ τοῦτο γινώσκειν τε καὶ κινεῖν τὴν ψυχήν, ᾗ μὲν πρῶ-τόν ἐστι, καὶ ἐκ τούτου τὰ λοιπά, γινώσκειν, ᾗ δὲ λεπτότατον,

[405 a] 1 τούτων y || 2 τὸ πλῆθος E || 3 λέγουσιν : φασι P || τούτοις om. V || 4 τε om. CH$^{a}$Uy || 5 ὅθεν : ὅθεν καὶ V || 7 ἀσωματώτατον y || ἔτι δὲ καὶ : ἔτι δὲ E καὶ C || τε om. CH$^{a}$yM || 8 ἀποφαινόμενος E || 9 γὰρ om. VF$^{b}$ || ταὐτὸ κινοῦν E || 10 τοῦτο — πρώτων : ὥσπερ εἴπομεν καὶ ἐκ πρώτων A || 11 μικρομέρειαν : λεπτομέρειαν CV || 12 εὐκινητότερον P || 14 τε om. XF$^{b}$ || καὶ πρότερον εἴπομεν V || χρῆσθαι EXAF$^{b}$P || 15 φύσιν E || 18 νοῦν κινεῖν H$^{a}$ : νοῦν κινῆσαι rell. || 20 ὑπολαβεῖν EX : ὑπολαμβάνειν CH$^{a}$UVyR$^{v}$ ἀπολαμβάνειν M || alt. τὴν CH$^{a}$R$^{v}$ : τὸν EUVy || 21 ὡς H$^{a}$y : ὥσπερ rell. || 22 τούτων y P τοιοῦτον M || λεπτομερέστερον X || 23 μὲν : μὲν γὰρ V || 24 λεπτότατον : λεπτομερέστατον CH$^{a}$Vy.

ile birden açıklayanlar var. Kaç tane olduğu konusunda da ayrışıyorlar: Kimisi bir diyor, kimisi birçok, ruhu da bundan yola çıkarak kanıtlıyorlar. Onlara göre, doğası gereği hareket ettirici olan bir şey aslolanlardandır, mantıksız da değil. Bazılarının ruhun ateş olduğu görüşünü benimsemesi bundan: Ateş hem en minik parçalı ve en cisimsiz olan öğe, hem de kendisi hareket ettiği kadar başka şeyleri de ilk hareket ettiren.

[405a8] Demokritos, ruhun hem hareket etmeyi hem tanımayı sağlamasını gerekçelendirirken çok parlak şeyler söylemiştir: Ruhla akıl aynı şeymiş, bu şey de ilk ve bölünmez cisimlerden oluşmuş; küçük parçalı olmasından ve şeklinden dolayı da hareket ettiriciymiş. Hareket ettirmeye en uygun şekil ise küreymiş; akıl da ateş de böyleymiş. Anaksagoras ise, daha önce söylediğimiz gibi, ruhla akıl birbirinden farklıdır der gibi görünüyor ama ikisini tek doğa diye kullanıyor—şu farkla ki aklı en azından her şeyin esas ilkesi olarak ortaya koyuyor. Varolanlar arasında bir tek aklın yalın, katıksız ve saf olduğunu söylüyor en azından. Ama tanımayı ve hareket ettirmeyi aynı ilkeyle kanıtlayarak, evreni [*to pan*] aklın hareket ettirdiğini söylüyor. Aktarılanlara bakılırsa Thales de ruhun hareket ettiren bir şey olduğu görüşündeymiş—eğer demiri hareket ettirdiği için taşın ruhunun olduğunu söylemişse tabii. Öte yandan Diogenes'le başkaları ruhu hava diye düşünmüş, çünkü en minik parçalı olan oymuş ve bir ilkeymiş; ruh da hava sayesinde tanır ve hareket ettirirmiş: İlk olduğu için ve diğer şeyler kendisinden geldiği için tanır, en minik olduğu için

κινητικὸν εἶναι. Καὶ Ἡράκλειτος δὲ τὴν ἀρχὴν εἶναί φησι ψυχήν, εἴπερ τὴν ἀναθυμίασιν, ἐξ ἧς τἆλλα συνίστησιν· καὶ γὰρ ἀσωματώτατόν τε καὶ ῥέον ἀεί· τὸ δὲ κινούμενον κινουμένῳ γινώσκεσθαι. Ἐν κινήσει δ' εἶναι τὰ ὄντα κἀκεῖνος ᾤετο καὶ οἱ πολλοί.

Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ Ἀλκμαίων ἔοικεν ὑπολαβεῖν περὶ ψυχῆς· φησὶ γὰρ αὐτὴν ἀθάνατον εἶναι διὰ τὸ ἐοικέναι τοῖς ἀθανάτοις· τοῦτο δ' ὑπάρχειν αὐτῇ ὡς ἀεὶ κινουμένῃ· κινεῖσθαι γὰρ καὶ τὰ θεῖα πάντα συνεχῶς [405b] ἀεί, σελήνην, ἥλιον, τοὺς ἀστέρας καὶ τὸν οὐρανὸν ὅλον· τῶν δὲ φορτικωτέρων καὶ ὕδωρ τινὲς ἀπεφήναντο, καθάπερ Ἵππων· πεισθῆναι δ' ἐοίκασιν ἐκ τῆς γονῆς, ὅτι πάντων ὑγρά. Καὶ γὰρ ἐλέγχει τοὺς αἷμα φάσκοντας τὴν ψυχήν, ὅτι ἡ γονὴ οὐχ αἷμα· ταύτην δ' εἶναι πρώτην ψυχήν. Ἕτεροι δ' αἷμα, καθάπερ Κριτίας, τὸ αἰσθάνεσθαι ψυχῆς οἰκειότατον ὑπολαμβάνοντες, τοῦτο δ' ὑπάρχειν διὰ τὴν τοῦ αἵματος φύσιν. Πάντα γὰρ τὰ στοιχεῖα κριτὴν εἴληφε, πλὴν τῆς γῆς· ταύτην δ' οὐθεὶς ἀποπέφανται, πλὴν εἴ τις αὐτὴν εἴρηκεν ἐκ πάντων εἶναι τῶν στοιχείων ἢ πάντα.

Ὁρίζονται δὲ πάντες τὴν ψυχὴν τρισὶν ὡς εἰπεῖν, κινήσει, αἰσθήσει, τῷ ἀσωμάτῳ· τούτων δ' ἕκαστον ἀνάγεται πρὸς τὰς ἀρχάς. Διὸ καὶ οἱ τῷ γινώσκειν ὁριζόμενοι αὐτὴν ἢ στοιχεῖον ἢ ἐκ τῶν στοιχείων ποιοῦσι, λέγοντες παραπλησίως ἀλλήλοις, πλὴν ἑνός·

25 δὲ om. A || 26 τὴν ψυχήν A || 27 γὰρ ἀσώματόν τε καὶ ῥέον· ἀεὶ δὲ τὸ κινούμενον $H^a$ || τε : τε δὴ A || καὶ : καὶ τὸ X || τὰ δὲ κινούμενα C || 28 γιγνώσκεται U || κἀκεῖνος : κἀκεῖνός τε UX$F^b$ || καὶ οἱ πολλοὶ ᾤοντο X || 29 τούτων $R^v$ || 30 φασὶ $F^b$ || 32 καὶ om. $H^a$ || πάντα : πάντοτε A.

[405b] 1 σελήνην, ἥλιον om. y || τοὺς om. $H^a$Vy || 3 πάντα P || 4-5 ὅτι — ψυχήν om. X (add. in marg.) $H^a$ || 5 τὴν πρώτην EVy || 6 τῆς ψυχῆς yAP || 7 ὑπολαβόντες X$F^b$ || 9 ἀποπέφανται : ἀποφαίνεται UVX$F^b$M || 10 πάντα : ὃς πάντα yP || 11 τὴν ψυχὴν : ψυχὴν CU om. V || 12 ἀνάγεσθαι A || 13 pr. ἢ om. XM || 14 ἀλλήλως P.

de hareket ettirir. Herakleitos da ruhun ilke olduğunu söylüyor, tabii eğer ruh diğer şeyleri oluşturan buharsa. Çünkü en cisimsiz olan ve hep akan oymuş; hareket eden de hareket edeni tanırmış. O da birçokları gibi varolanların hareket halinde olduğunu düşünüyor.

[29] Anlaşılan, Alkmaion da ruh konusunda neredeyse tamamen aynı görüşte. Ruh ölümsüzmüş çünkü ölümsüzlere benziyormuş, bu benzerlik de hep hareket etmesinden geliyormuş. Ne de olsa bütün tanrısal şeyler, ay, güneş, yıldızlar ve bütün gökyüzü sürekli bir şekilde hep hareket ediyormuş. Daha bayağı olanlardan bazıları su bile demiş, örneğin Hippon. Görünen o ki tohumdan [*gonê*] dolayı bu görüşteler, her şeyin tohumu ıslak ya. Zaten ruhun kan olduğunu öne sürenleri çürütüyor, çünkü tohum kan değilmiş, ilkel [*prôtên*] ruh olmasına rağmen. Kan diyen başkaları da var, örneğin Kritias, çünkü duyumsama ruha en yatkın şeymiş ve ruhta duyumsama kanın doğasından dolayı varmış. O halde her öğe kendine bir yandaş bulmuş, toprak hariç; kimse onu ileri sürmemiş—birisi ruhun bütün öğelerden olduğunu ya da bütün öğeler olduğunu söylemişse, o başka.

[405b11] Herkes ruhu üç şeyle tanımlıyor diyebiliriz: Hareket, duyum ve cismani olmama. Bunlar da birtakım ilkelere dayanır. Nitekim ruhu tanıma üzerinden tanımlayanlar, ruhu ya bir öğe yapıyor ya da öğelerden oluşturuyor ve biri hariç yaklaşık aynı şeyleri söylüyor: Benzer benzeri

φασὶ γὰρ τὸ ὅμοιον γινώσκεσθαι τῷ ὁμοίῳ· ἐπειδὴ γὰρ ἡ ψυχὴ πάντα γιγνώσκει, συνιστᾶσιν αὐτὴν ἐκ πασῶν τῶν ἀρχῶν. Ὅσοι μὲν οὖν μίαν τινὰ λέγουσιν αἰτίαν καὶ στοιχεῖον ἕν, καὶ τὴν ψυχὴν ἓν τιθέασιν, οἷον πῦρ ἢ ἀέρα· οἱ δὲ πλείους λέγοντες τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν ψυχὴν πλείω ποιοῦσιν. Ἀναξαγόρας δὲ μόνος ἀπαθῆ φησιν εἶναι τὸν νοῦν, καὶ κοινὸν οὐθὲν οὐθενὶ τῶν ἄλλων ἔχειν. Τοιοῦτος δ' ὢν πῶς γνωριεῖ καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, οὔτ' ἐκεῖνος εἴρηκεν οὔτ' ἐκ τῶν εἰρημένων συμφανές ἐστιν. Ὅσοι δ' ἐναντιώσεις ποιοῦσιν ἐν ταῖς ἀρχαῖς, καὶ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν ἐναντίων συνιστᾶσιν· οἱ δὲ θάτερον τῶν ἐναντίων, οἷον θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἤ τι τοιοῦτον ἄλλο, καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοίως ἕν τι τούτων τιθέασιν. Διὸ καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἀκολουθοῦσιν· οἱ μὲν τὸ θερμὸν λέγοντες, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ τὸ ζῆν ὠνόμασται, οἱ δὲ τὸ ψυχρόν, διὰ τὴν ἀναπνοὴν καὶ τὴν κατάψυξιν καλεῖσθαι ψυχήν.

Τὰ μὲν οὖν παραδεδομένα περὶ ψυχῆς, καὶ δι' ἃς αἰτίας λέγουσιν οὗτοι, ταῦτ' ἐστίν.

III Ἐπισκεπτέον δὲ πρῶτον μὲν περὶ κινήσεως· ἴσως γὰρ οὐ μόνον ψεῦδός ἐστι τὸ τὴν οὐσίαν αὐτῆς τοιαύτην εἶναι οἵαν [406a] φασὶν οἱ λέγοντες ψυχὴν εἶναι τὸ κινοῦν ἑαυτὸ ἢ δυνάμενον κινεῖν, ἀλλ' ἔν τι τῶν ἀδυνάτων τὸ ὑπάρχειν αὐτῇ κίνησιν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἀναγκαῖον τὸ κινοῦν καὶ αὐτὸ κινεῖσθαι, πρότερον εἴρηται. Διχῶς δὲ κινουμένου παντός (ἢ γὰρ καθ' ἕτερον ἢ καθ' αὑτό· καθ' ἕτερον δὲ λέγομεν, ὅσα κινεῖται τῷ

15 γὰρ : γὰρ καὶ A || γινώσκεσθαι τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ E γινώσ. τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον XF$^{b}$ || ἡ om. EXAF$^{b}$ || 16 συνίστησιν X || 19 πλείω : πλείονα y || ποιοῦσιν : λέγουσιν ECH$^{a}$UyM || 21 οὐθὲν : om. H$^{a}$F$^{b}$ || οὐθενὶ οὐθὲν y || γνωρίζοι y || 24 συνιστῶσιν F$^{b}$ || 25 οἷον om. CH$^{a}$yF$^{b}$ || ἄλλο om. X || 25-26 ἄλλο — τούτων om. EA || τοιοῦτον R$^{v}$P || 27 μὲν : μὲν γὰρ E || 27-28 ὅτι — ὠνόμασται om. V || 28 διὰ τὸ add. Ross ante διὰ τὴν || 29 ἀνάψυξιν P || 30 οὗτοι H$^{a}$UyR$^{v}$P : οὕτω rell. || 31 μὲν om. yP || 32 ἐστι om. XF$^{b}$.

[406 a] 1 εἶναι τὴν ψυχὴν A || αὐτὸ A ἑαυτὸν P || 2 κινεῖν : κινοῦν X κινῆσαι P || 5 ἐν τῷ XF$^{b}$.

tanır diyorlar. Ruh her şeyi tanıdığına göre de ruhu bütün ilkelerden oluşturuyorlar. Tek bir neden ve tek bir öğe olduğunu söyleyenler ruhu da tek olarak ortaya koyuyor, örneğin ateş ya da hava. Birçok ilke olduğunu söyleyenlerse ruhu da çoklu yapıyor. Bir tek Anaksagoras aklın hiçbir özelliğe ya da etkilenime sahip olmayan bir şey olduğunu ve başka hiçbir şeyle hiçbir ortaklığı olmadığını söylüyor. Ama bu durumda akıl nasıl ve hangi nedenden dolayı tanıyacak, bunu söylemediği gibi, söylediklerinden açık bir şey de çıkmıyor. Karşıtları ilke sayanlar, ruhu da karşıtlardan oluşturuyor. Karşıtlardan birini, örneğin sıcağı, soğuğu ya da öyle başkasını ilke yapanlar, ruhu da bunlardan biri olarak ortaya koyuyor. Sözcüklerin peşine takılmalarının nedeni de bu zaten: Bazısı ruh sıcaktır diyor, çünkü yaşamak [*zên*] sözcüğü bundan <yani "kaynamak" anlamındaki *zein* fiilinden> geliyormuş; bazısı soğuktur [*psykhron*] diyor, çünkü ruh [*psykhê*] sözcüğü de soluk almaktan ve serinletmekten [*katapsyksis*] geliyormuş.

[29] O halde ruh üstüne aktarılan görüşler ve gerekçeleri bunlar.

**3.** [405b32] Önce hareket üstüne inceleme yapmak gerek. Çünkü ruhun varlığının kendi kendini hareket ettiren ya da ettirebilen bir şey olduğunu söyleyenlerin dediği belki yalnızca yanlış değil, ruh harekete sahip olması imkansız şeylerden biri bile olabilir. Hareket ettirenin kendisinin de illa hareket etmesi gerekmez, daha önce söylemiş olduğumuz gibi.[15] Bir şey iki anlamda hareket ediyor olabilir: Ya başka bir şeyden dolayı ya da kendi kendine.

[15] *Fizik*, VIII, 5.

ἐν κινουμένῳ εἶναι, οἷον πλωτῆρες· οὐ γὰρ ὁμοίως κινοῦνται τῷ πλοίῳ· τὸ μὲν γὰρ καθ' αὑτὸ κινεῖται, οἱ δὲ τῷ ἐν κινουμένῳ εἶναι, δῆλον δ' ἐπὶ τῶν μορίων· οἰκεία μὲν γάρ ἐστι κίνησις ποδῶν βάδισις, αὕτη δὲ καὶ ἀνθρώπων· οὐχ ὑπάρχει δὲ τοῖς πλωτῆρσι τότε) διχῶς δὲ λεγομένου τοῦ κινεῖσθαι, νῦν ἐπισκοποῦμεν περὶ τῆς ψυχῆς εἰ καθ' αὑτὴν κινεῖται καὶ μετέχει κινήσεως.

Τεσσάρων δὲ κινήσεων οὐσῶν, φορᾶς ἀλλοιώσεως φθίσεως αὐξήσεως, ἢ μίαν τούτων κινοῖτ' ἂν ἢ πλείους ἢ πάσας. Εἰ δὲ κινεῖται μὴ κατὰ συμβεβηκός, φύσει ἂν ὑπάρχοι κίνησις αὐτῇ· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τόπος· πᾶσαι γὰρ αἱ λεχθεῖσαι κινήσεις ἐν τόπῳ. Εἰ δ' ἐστὶν ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς τὸ κινεῖν ἑαυτήν, οὐ κατὰ συμβεβηκὸς αὐτῇ τὸ κινεῖσθαι ὑπάρξει, ὥσπερ τῷ λευκῷ ἢ τῷ τριπήχει· κινεῖται γὰρ καὶ ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· ᾧ γὰρ ὑπάρχουσιν, ἐκεῖνο κινεῖται, τὸ σῶμα. Διὸ καὶ οὐκ ἔστι τόπος αὐτῶν· τῆς δὲ ψυχῆς ἔσται, εἴπερ φύσει κινήσεως μετέχει. Ἔτι δ' εἰ φύσει κινεῖται, κἂν βίᾳ κινηθείη· κἂν εἰ βίᾳ, καὶ φύσει. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ περὶ ἠρεμίας· εἰς ὃ γὰρ κινεῖται φύσει, καὶ ἠρεμεῖ ἐν τούτῳ φύσει· ὁμοίως δὲ καὶ εἰς ὃ κινεῖται βίᾳ, καὶ ἠρεμεῖ ἐν τούτῳ βίᾳ. Ποῖαι δὲ βίαιοι τῆς ψυχῆς κινήσεις ἔσονται καὶ ἠρεμίαι, οὐδὲ πλάττειν βουλομένοις ῥᾴδιον ἀποδοῦναι. Ἔτι δ' εἰ μὲν ἄνω κινήσεται, πῦρ ἔσται, εἰ δὲ κάτω, γῆ· τούτων γὰρ τῶν σωμάτων αἱ κινήσεις αὗται. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τῶν μεταξύ. Ἔπειτα δ' εἰ φαίνεται κινοῦσα τὸ σῶμα, ταύτας εὔλογον κινεῖν τὰς κινήσεις ἃς καὶ αὐτὴ κινεῖται.

9 κίνησις om. y || ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων P || 11 περισκοποῦμεν V ἐπισκοπῶμεν yP || τῆς om. H•yF$^{b}$ || 12 δὲ om. F$^{b}$ || 13 φθίσεως om. P || 15 ὑπάρχῃ UyAF$^{b}$ ὑπάρχει H• || 17 ἡ om. XyF$^{pc}$ || τῆς om. F$^{b}$ || 18 ὑπάρχει EP$^{1}$ ὑπάρξῃ F$^{b}$ || alt. τῷ om. EXF$^{b}$ || 21 τῇ δὲ ψυχῇ V || γὰρ supra δέ H• || 22 κινεῖ R$^{r}$ || 24 γὰρ : γὰρ καὶ A || ἐν om. yA || 26 αἱ κινήσεις CH•y || 27 βουλομένῳ P βουλόμενοι F$^{b}$ || 28 κινεῖται P || 30 ἔπειτα δ' εἰ E•AF$^{b}$ : ἔτιδ' εἰ y ἔτι δ' ἐπεὶ CH•UVX.

Bir şey hareket eden bir şeyin içerisinde bulunduğu için hareket ediyorsa, "başka bir şeyden dolayı hareket ediyor" deriz. Örneğin gemiciler. Gemiciler geminin hareket etmesiyle aynı anlamda hareket etmez, çünkü gemi kendi kendine hareket ederken, gemiciler hareket eden bir şeyde oldukları için hareket eder. Gemicilerin vücutlarının kısımlarından da bellidir: Ayakların kendine has hareketi yürümektir, insanlarınki de öyledir, oysa gemiciler o anda yürüyor halde değildir. Hareket etmek iki anlamda söylendiği için, ruhun kendi kendine hareket edip etmediğini, hareketten pay alıp almadığını inceliyoruz şimdi.

[406a12] Dört çeşit hareket var: Yer değiştirme, başkalaşma, azalma ve çoğalma.[16] Öyleyse ruh bunların ya birine ya birçoğuna ya da hepsine göre hareket edecek. Eğer ilineksel anlamda hareket etmiyorsa hareket ruha doğal olarak ait olacak, o zaman yer de ruha doğal olarak ait olacak. Nitekim bu söylenen hareketlerin hepsi bir *yerde* gerçekleşiyor. Eğer ruhun varlığı kendi kendini hareket ettirmekse, hareket etmek ruha ilineksel anlamda ait olmayacaktır—beyaz olanın ya da üç ayak uzunluğundakinin tersine. Çünkü bunlar hareket eder ama ilineksel anlamda. Ait oldukları şey, yani cisim hareket eder de o nedenle hareket ederler. Bu yüzden de bunların bir *yeri* yok. Ama ruhun bir yeri olacak, doğal olarak hareketten pay alıyorsa tabii. Ayrıca doğal olarak hareket ediyorsa zorla da hareket ettirilebilir, zorla oluyorsa doğal olarak da olur. Durağanlık için de aynısı geçerli. Nitekim doğal olarak nereye hareket ediyorsa doğal olarak orada durur; zorla nereye hareket ediyorsa orada zorla durur. Ruhun bu zoraki hareketleri ve durmaları nasıl olacak, uydurmak isteyenler bile kolay kolay açıklayamaz. Kaldı ki yukarı hareket edecekse ateş olacak, aşağı hareket edecekse toprak, çünkü bu hareketler bu cisimlere ait. Aradakiler <yani, hava ve su> için de aynı açıklama geçerli. Sonra, ruhun bedeni hareket ettirdiği apaçık olduğuna göre, ruhun kendi nasıl hareket ediyorsa bedene de öyle hareketler yaptırması mantıklı. Bu du-

[16] Aristoteles *Fizik*'te (VII, 2, 243a32-40) üç, *Kategoriler*'de (15a13-14) altı çeşit hareketten söz ediyor. Bu farklılığın sebebi, bazen azalma ve çoğalma için genel olarak nicel (*kata ton poson*) değişim demesi, bazen de bunları tek bir başlık altında toplamayıp, bunlara oluş ve bozuluşu da eklemesi.

Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ἀντιστρέψασιν εἰπεῖν ἀληθὲς ὅτι ἣν τὸ σῶ-
[406b] μα κινεῖται, ταύτην καὶ αὐτή. Τὸ δὲ σῶμα κινεῖται φο-
ρᾷ· ὥστε καὶ ἡ ψυχὴ μεταβάλλοι ἂν κατὰ τὸ σῶμα ἢ ὅλη ἢ
κατὰ μόρια μεθισταμένη. Εἰ δὲ τοῦτ' ἐνδέχοιτο, καὶ ἐξελθοῦ-
σαν εἰσιέναι πάλιν ἐνδέχοιτ' ἄν· τούτῳ δ' ἕποιτ' ἂν τὸ ἀν-
5 ίστασθαι τὰ τεθνεῶτα τῶν ζῴων.

Τὴν δὲ κατὰ συμβεβηκὸς κίνησιν κἂν ὑφ' ἑτέρου κινοῖτο· ὠσθείη γὰρ ἂν βίᾳ τὸ ζῷον. Οὐ δεῖ δὲ ᾧ τὸ ὑφ' ἑαυτοῦ κινεῖσθαι ἐν τῇ οὐσίᾳ, τοῦθ' ὑπ' ἄλλου κινεῖσθαι, πλὴν εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός, ὥσπερ οὐδὲ τὸ καθ' αὑτὸ ἀγαθὸν ἢ δι' αὑτό, τὸ μὲν δι' ἄλλο εἶναι, τὸ
10 δ' ἑτέρου ἕνεκεν. Τὴν δὲ ψυχὴν μάλιστα φαίη τις ἂν ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν κινεῖσθαι, εἴπερ κινεῖται. Ἀλλὰ μὴν καὶ εἰ κι-
νεῖ αὐτὴ ἑαυτήν, καὶ αὐτὴ κινοῖτ' ἄν, ὥστ' εἰ πᾶσα κίνησις ἔκστασίς ἐστι τοῦ κινουμένου ᾗ κινεῖται, καὶ ἡ ψυχὴ ἐξισταῖτ' ἂν ἐκ τῆς οὐσίας, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς αὐτὴν κινεῖ, ἀλλ'
15 ἔστιν ἡ κίνησις τῆς οὐσίας αὐτῆς καθ' αὐτήν.

Ἔνιοι δὲ καὶ κι-
νεῖν φασι τὴν ψυχὴν τὸ σῶμα ἐν ᾧ ἐστιν, ὡς αὐτὴ κινεῖται, οἷον Δημόκριτος, παραπλησίως λέγων Φιλίππῳ τῷ κωμῳδοδιδασκάλῳ· φησὶ γὰρ τὸν Δαίδαλον κινουμένην ποιῆσαι τὴν ξυλίνην Ἀφροδίτην, ἐγχέαντ' ἄργυρον χυτόν· ὁμοίως δὲ
20 καὶ Δημόκριτος λέγει· κινουμένας γάρ φησι τὰς ἀδιαιρέτους σφαίρας διὰ τὸ πεφυκέναι μηδέποτε μένειν συνεφέλκειν

32 δὲ : δὲ καὶ A || ὅτι κατὰ γένος καὶ κατὰ εἶδος ἦν τὸ A.

[406 b] 1 ταύτην καὶ αὐτὴ om. A || alt. κινεῖται : κινεῖ UM || φορᾷ : φορὰν $H^{a}UVyF^{b}R^{v}$ || 2 ἂν τὸ σῶμα ταύτην καὶ αὐτὴ ἡ ὅλη A || 3 τὰ μόρια yV || ἐνδέχοιτο $CH^{a}MR^{v}$ : ἐνδέχοιτ' ἄν y ἐνδέχεται EUVX$F^{b}$ || 4 ἐνδέχοιτ' ἄν om. $H^{a}UXyMR^{v}$ || 6 ὠθείη P || 8 μὴ om. EP || 9 ἄλλου y || εἶναι : ἐστὶ X || 10 ἄν τις $XF^{b}$ || 11 αἰσθητικῶν M || 12 ἑαυτὴν : αὐτὴν EX || 13 ἔκστασις om. A || ἐξισταῖτο EV : ἐξίσταται $H^{a}UVX$ $F^{b}$ ἐξίστατο y ἐξισταίη C || 14 ἂν om. $H^{a}UXF^{b}$ || ἐκ om. $CH^{a}yR^{v}$ || τῆς οὐσίας αὐτῆς καθ' αὑτὴν EP || 17 παραπλήσια P || κωμῳ-
ὸδιδασκάλω ECU : κωμῳδιοδιδασκάλῳ VyA$F^{b}$ κωμῳδιδασκάλῳ $H^{a}$ || 19 δὲ om. y || 20 καὶ EXU : τε καὶ $CH^{a}Vy$.

rumda, tersinden, beden nasıl hareket ediyorsa ruh da o hareketleri yapıyordur demek de doğru olur. Ama beden yer değiştirme anlamında hareket ediyor, dolayısıyla ruh da bedeni izleyerek bütünüyle ya da parçaları bakımından yer değiştirecek. Ve eğer bu olabilirse ruhun bedenden çıkıp yeniden girmesi de mümkün demektir; bunun sonucu da ölmüş hayvanların dirilmesidir.

[406b5] Ruh ilineksel olarak başka bir şey tarafından da hareket ettirilebilir, ne de olsa hayvan zorla itilebilir. Ama bir şeyin varlığında kendi kendine hareket etmek bulunuyorsa, başka bir şey tarafından hareket ettirilememesi gerekir—ilineksel anlamdakini saymazsak. Kendi başına ya da kendinden dolayı iyi olan, başka bir şeyden dolayı ya da başka bir şey uğruna iyi olamaz ya, öyle. Biri kalkıp da "ruh hareket ettiriliyorsa, en çok da duyulur olanlar tarafından hareket ettirilir" diyebilir. Fakat ruh kendi kendini hareket ettiriyorsa bile, hareket ettiriliyor demektir. Dolayısıyla eğer her hareket, hareket ettirilenin ne açıdan hareket ettiriliyorsa o açıdan kendinin dışında durması ise, ruh da kendi varlığının dışında duracaktır, tabii eğer ruh ilineksel olarak kendini hareket ettirmiyorsa ve hareket ruhun varlığına kendi başına aitse.

[16] Bazıları da "ruh kendi kendini nasıl hareket ettiriyorsa, içinde bulunduğu bedeni de öyle hareket ettirir" diyor. Örneğin Demokritos. Komedyacı Philippos'un söylediğinin neredeyse aynısını söylüyor: Philippos'a göre Daidalos ahşap Aphrodite'sinin içine erimiş gümüş dökerek onun hareket etmesini sağlamış. Demokritos'un dedikleri de bundan çok farklı değil: Bölünmez küreler doğaları durmaya elvermediği için hareket ederlerken bütün bir cismi de peşle-

τε καὶ κινεῖν τὸ σῶμα πᾶν. Ἡμεῖς δ' ἐρωτήσομεν εἰ καὶ ἠρέμησιν ποιεῖ τοῦτ' αὐτό. Πῶς δὲ ποιήσει, χαλεπὸν ἢ καὶ ἀδύνατον εἰπεῖν. Ὅλως δ' οὐχ οὕτω φαίνεται κινεῖν ἡ ψυχὴ [25] τὸ ζῷον, ἀλλὰ διὰ προαιρέσεώς τινος καὶ νοήσεως.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ Τίμαιος φυσιολογεῖ τὴν ψυχὴν κινεῖν τὸ σῶμα· τῷ γὰρ κινεῖσθαι αὐτὴν καὶ τὸ σῶμα κινεῖν διὰ τὸ συμπεπλέχθαι πρὸς αὐτό. Συνεστηκυῖαν γὰρ ἐκ τῶν στοιχείων καὶ μεμερισμένην κατὰ τοὺς ἁρμονικοὺς ἀριθμούς, ὅπως [30] αἴσθησίν τε καὶ σύμφυτον ἁρμονίαν ἔχῃ καὶ τὸ πᾶν φέρηται συμφώνους φοράς, τὴν εὐθυωρίαν εἰς κύκλον κατέκαμψεν· καὶ διελὼν ἐκ τοῦ ἑνὸς δύο κύκλους δισσαχῇ συνημμένους [407a] πάλιν τὸν ἕνα διεῖλεν εἰς ἑπτὰ κύκλους, ὡς οὔσας τὰς τοῦ οὐρανοῦ φορὰς τὰς τῆς ψυχῆς κινήσεις.

Πρῶτον μὲν οὖν οὐ καλῶς τὸ λέγειν τὴν ψυχὴν μέγεθος εἶναι· τὴν γὰρ τοῦ παντὸς δῆλον ὅτι τοιαύτην εἶναι βούλεται οἷόν ποτ' ἐστὶν ὁ καλού- [5] μενος νοῦς· οὐ γὰρ δὴ οἷόν γ' ἡ αἰσθητική, οὐδ' οἷον ἡ ἐπιθυμητική· τούτων γὰρ ἡ κίνησις οὐ κυκλοφορία· ὁ δὲ νοῦς εἷς καὶ συνεχὴς ὥσπερ καὶ ἡ νόησις· ἡ δὲ νόησις τὰ νοήματα· ταῦτα δὲ τῷ ἐφεξῆς ἕν, ὡς ὁ ἀριθμός, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ μέγεθος· διόπερ οὐδ' ὁ νοῦς οὕτω συνεχής, ἀλλ' ἤτοι ἀμερὴς ἢ [10] οὐχ ὡς μέγεθός τι συνεχής.

Πῶς γὰρ δὴ καὶ νοήσει μέγεθος ὤν; Πότερον καθόλου ἢ ἐν ὁτῳοῦν τῶν μορίων τῶν αὐτοῦ; Μορίῳ δ' ἤτοι κατὰ μέγεθος ἢ κατὰ στιγμήν, εἰ δεῖ καὶ τοῦτο

22 ἐρωτήσωμεν CUVX || ἠρέμησιν EH$^a$Vy : ἠρεμήσειν CU ἠρεμεῖν XF$^b$ || 23 ποιεῖ ταὐτὰ ταῦτα E τοῦτο ποιεῖ πότε V || καὶ om. VX || 26 δὲ : δὴ MP || 28 συμπεπλῆχθαι E || συνεστηκέναι V || 30 ἁρμονίαν H$^a$ : ἁρμονίας rell. || 31 ἔκαμψε H$^a$ ἀπέκαμψε y || 32 δύο κύκλους H$^a$UVXM εἰς δύο κύκλους CA κύκλου εἰς δύο y εἰς κύκλον τὴν εὐθεῖαν F$^b$.

[407 a] 2 φορὰς : σφαίρας y || οὖν om. H$^a$Vy || 5 γ' om. H$^a$yF$^b$ || 6 οὐ om. P || 7 ἡ δὲ νόησις : καὶ X || 8 τὸ ἐφεξῆς CH$^a$AF$^b$ om. y || 9 μέγεθός ἐστι συνεχὴς ἀλλ' ἤτοι ἀμερὴς P || 11 καθόλου ἢ ἐν H$^a$ : ἐν VP πότερον E om. CUXyAF$^b$ || τῶν μορίων τῶν αὐτοῦ CUXyAF$^b$ : τῶν μορίων αὐτοῦ H$^a$VP μορίῳ E.

rinden sürükleyerek hareket ettiriyormuş. Bizse "Acaba aynı şey durmayı da sağlar mı?" diye soracağız. Nasıl sağlayacak, söylemesi zor ya da imkansız. Genel olarak da ruh, hayvanı, böyle değil de bir tür tercih ve akletme aracılığıyla hareket ettiriyor gibi görünüyor.

[26] Aynı şekilde *Timaios* da ruhun bedeni hareket ettirdiğini doğa üzerinden gerekçelendirir: Ruh zaten bizzat hareket ettiği için bedenle iç içe olmasından ötürü bedeni de hareket ettiriyormuş. Ne de olsa doğuştan uyumu duyumsayabilsin ve evren ahenkli hareketlerle dönsün diye, ruhu öğelerden oluşturup uyumlu sayılara göre bölümlendirmiş, sonra da düz çizgiyi büküp bir çembere çevirmiş; tekten iki çember böldükten sonra bu ikisini iki yerden tutturmuş, bir tanesini de bu sefer yedi çembere bölmüş, çünkü gökyüzünün hareketleri ruhun hareketleriymiş.[17]

[407a2] Şimdi bir kere ruhun bir büyüklük olduğunu söylemek hoş değil. Evrenin ruhu derken belli ki "akıl" adı verilen gibi bir şey demek istiyor. Duyumsayan bir şey ya da iştah duyan bir şey olamaz en azından, zira bunların hareketi dairesel yer değiştirme hareketi değildir. Öte yandan, aklın bir ve sürekli oluşu akletmeninki gibidir; akletme de kavramlardır; bunlar ise ardışıklık bakımından birdir, tıpkı sayı gibi; ama büyüklük gibi değil. O halde akıl da büyüklük tarzında sürekli değildir; ya kısımsızdır ya da bir büyüklükten farklı bir sürekliliğe sahiptir.

[10] Zaten bir büyüklük olsa nasıl akledecek? Bütünüyle mi akledecek, bir kısmıyla mı akledecek? Kısım ya bir büyüklük tarzındadır ya da nokta tarzındadır [*kata*], noktaya illa kısım denecekse tabii. Akıl nokta tarzında bir kıs-

[17] Platon, *Timaios*, 34B-36D.

μόριον εἰπεῖν. Εἰ μὲν οὖν κατὰ στιγμήν, αὗται δ' ἄπειροι, δῆλον ὡς οὐδέποτε διέξεισιν· εἰ δὲ κατὰ μέγεθος, πολλάκις ἢ [15]ἀπειράκις νοήσει τὸ αὐτό. Φαίνεται δὲ καὶ ἅπαξ ἐνδεχόμενον.

Εἰ δ' ἱκανὸν θιγεῖν ὁτῳοῦν τῶν μορίων, τί δεῖ κύκλῳ κινεῖσθαι ἢ καὶ ὅλως μέγεθος ἔχειν ; Εἰ δ' ἀναγκαῖον νοῆσαι τῷ ὅλῳ κύκλῳ θιγόντα, τίς ἐστιν ἡ τοῖς μορίοις θίξις ; Ἔτι δὲ πῶς νοήσει τὸ μεριστὸν ἀμερεῖ ἢ τὸ ἀμερὲς μεριστῷ ; Ἀναγκαῖον [20] δὲ τὸν νοῦν εἶναι τὸν κύκλον τοῦτον· νοῦ μὲν γὰρ κίνησις νόησις, κύκλου δὲ περιφορά· εἰ οὖν ἡ νόησις περιφορά, καὶ νοῦς ἂν εἴη ὁ κύκλος, οὗ ἡ τοιαύτη περιφορὰ νόησις.

Ἀεὶ δὲ δὴ τί νοήσει ; Δεῖ γάρ, εἴπερ ἀΐδιος ἡ περιφορά· τῶν μὲν γὰρ πρακτικῶν νοήσεων ἔστι πέρατα (πᾶσαι γὰρ ἑτέρου χάριν), αἱ δὲ [25] θεωρητικαὶ τοῖς λόγοις ὁμοίως ὁρίζονται. Λόγος δὲ πᾶς ὁρισμὸς ἢ ἀπόδειξις· αἱ δ' ἀποδείξεις καὶ ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἔχουσί πως τέλος τὸν συλλογισμὸν ἢ τὸ συμπέρασμα· εἰ δὲ μὴ περατοῦνται, ἀλλ' οὐκ ἀνακάμπτουσί γε πάλιν ἐπ' ἀρχήν, προσλαμβάνουσαι δ' ἀεὶ μέσον καὶ ἄκρον εὐθυποροῦσιν· ἡ δὲ [30] περιφορὰ πάλιν ἐπ' ἀρχὴν ἀνακάμπτει. Οἱ δ' ὁρισμοὶ πάντες πεπερασμένοι.

Ἔτι εἰ ἡ αὐτὴ περιφορὰ πολλάκις, δεήσει πολλάκις νοεῖν τὸ αὐτό. Ἔτι δ' ἡ νόησις ἔοικεν ἠρεμήσει τινὶ καὶ ἐπιστάσει μᾶλλον ἢ κινήσει· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ συλλογισμός. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ μακάριόν γε τὸ μὴ ῥᾳ-
[407b] διον ἀλλὰ βίαιον. Εἰ δ' ἐστὶν ἡ κίνησις αὐτῆς μὴ οὐσία,

18 μόριον : μέρος $H^a$ || εἰ δὴ X || 17 καὶ om. CUV || ἀναγκαῖον ἔσται τῷ ὅλῳ νοῆσαι P || 18 θιγόντι $H^aVF^b$ || τῶν μορίων $H^a$ || 19 ἀνάγκη $H^aR^v$ || 20-21 τοῦτον-κύκλου om. $R^v$ || 23 ποιητικῶν ? πρακτικῶν $H^aUXMR^v$ || 24 ἔσται y || 25 ἢ ὁρισμὸς $yF^b$ || 26 αἱ δ' ἀποδείξεις : αἱ μὲν οὖν ἀποδείξεις y ἡ μὲν οὖν ἀπόδειξις EV || 27 ἔχουσα E ἔχουσαι V || τέλος om. V || 29 προσλαμβάνουσιν [sscr. σαι] $H^a$ προσκαταλαμβάνουσαι y || ἄκρον καὶ μέσον $H^ayF^bR^v$ || 31 δ' εἰ Xy || ἡ om. X || φορὰ X || πολλάκις om. A || 33 στάσει || 34 μακαριώτερόν γε δ μὴ P.

[407 b] 1 ἡ om. V || μὴ secl. Torstrik, Ross.

mıyla akledecekse, noktalar da sonsuzsa, aklın bunları asla tüketemeyeceği açık. Yok eğer büyüklük tarzında bir kısmıyla akledecekse aynı şeyi birçok kez ya da sonsuz kez akledecek. Oysa tek bir kez akledebildiği besbelli.

[15] Ama herhangi bir kısmının temas etmesi yeterliyse niye illa dairesel bir şekilde hareket etsin ya da genelde bir büyüklük olsun? Yok eğer akletmek için bütün çembere birden temas etmesi gerekiyorsa o zaman kısımlara temas etmesi neyin nesi? Ayrıca kısımsızla kısımlıyı, kısımlıyla kısımsızı nasıl akledecek? Aklın bu çember olması zorunluymuş, çünkü aklın hareketi akletmek, çemberin hareketi de dönmekmiş. Dolayısıyla eğer akletme bir dönmeyse, akıl da dönmesi akletmek olan bir çember olacaktır.

[23] Peki hep neyi akledecek? Madem dönme ezeli [*aidion*],[18] hep akletmesi gerekir. Pratik akletmelerin sınırları vardır (çünkü hep kendisinden başka bir şey içindirler), teorik akletmeler ise mantıktaki ifadeleriyle [*logois*] aynı şekilde çerçevelendirilmiştir. Mantıksal bir ifade ya tanımdır ya da kanıtlama. Kanıtlamalar bir ilkeden yola çıkar ve tasımda ya da sonuçta bir bakıma amaca varırlar. Sonuca varmazlarsa bile, en azından başlangıca dönmezler, hep bir orta terim ve uç terim ekleyerek düz giderler. Oysa dönme başlangıca döner. Bütün tanımlar ise zaten sınırlı.

[31] Sonra, eğer bu dönme birçok kez oluyorsa, birçok kez aynı şeyi akletmesi gerekecek. Ayrıca akletme hareketten ziyade durağan olmaya ya da gelip bir noktada durmaya benziyor. Tasım da öyle. Kolay değil de zoraki olan bir şey, kutlu da değildir. Hareket ruhun varlığına karşıtsa [*mê ousia*], o zaman

---

[18] "Zamansal bir başlangıcı ve bitişi olmayan" anlamına gelen "*aidion*" için "ezeli-ebedi" yerine yalnızca "ezeli" dememizin sebebi, sözcüğün tek başına zaten hem başlangıcın hem de bir bitişin olmamasını imliyor olması.

παρὰ φύσιν κινοῖτ' ἄν. Ἐπίπονον δὲ καὶ τὸ μεμῖχθαι τῷ σώματι μὴ δυνάμενον ἀπολυθῆναι, καὶ προσέτι φευκτόν, εἴπερ βέλτιον τῷ νῷ μὴ μετὰ σώματος εἶναι, καθάπερ εἴωθέ τε λέγεσθαι καὶ πολλοῖς δοκεῖ. Ἄδηλος δὲ καὶ τοῦ κύκλῳ φέρεσθαι τὸν οὐρανὸν ἡ αἰτία· οὔτε γὰρ τῆς ψυχῆς ἡ οὐσία αἰτία τοῦ κύκλῳ φέρεσθαι, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς οὕτω κινεῖται, οὔτε τὸ σῶμα αἴτιον, ἀλλ' ἡ ψυχὴ μᾶλλον ἐκείνῳ. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὅτι βέλτιον λέγεται· καίτοι γ' ἐχρῆν διὰ τοῦτο τὸν θεὸν κύκλῳ ποιεῖν φέρεσθαι τὴν ψυχήν, ὅτι βέλτιον αὐτῇ τὸ κινεῖσθαι τοῦ μένειν, κινεῖσθαι δ' οὕτως ἢ ἄλλως.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ τοιαύτη σκέψις ἑτέρων λόγων οἰκειοτέρα, ταύτην μὲν ἀφῶμεν τὸ νῦν. Ἐκεῖνο δὲ ἄτοπον συμβαίνει καὶ τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ τοῖς πλείστοις τῶν περὶ ψυχῆς· συνάπτουσι γὰρ καὶ τιθέασιν εἰς σῶμα τὴν ψυχήν, οὐθὲν προσδιορίσαντες διὰ τίν' αἰτίαν καὶ πῶς ἔχοντος τοῦ σώματος. Καίτοι δόξειεν ἂν τοῦτ' ἀναγκαῖον εἶναι· διὰ γὰρ τὴν κοινωνίαν τὸ μὲν ποιεῖ τι τὸ δὲ πάσχει καὶ τὸ μὲν κινεῖται τὸ δὲ κινεῖ, τούτων δ' οὐθὲν ὑπάρχει πρὸς ἄλληλα τοῖς τυχοῦσιν. Οἱ δὲ λέγειν μόνον ἐπιχειροῦσιν ποῖόν τι ἡ ψυχή, περὶ δὲ τοῦ δεξομένου σώματος οὐθὲν ἔτι προσδιορίζουσιν, ὥσπερ ἐνδεχόμενον κατὰ τοὺς Πυθαγορικοὺς μύθους τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα· δοκεῖ γὰρ ἕκαστον ἴδιον ἔχειν εἶδος καὶ μορφήν. Παραπλήσιον δή τι λέγουσιν ὥσπερ εἴ τις φαίη τὴν τεκτονικὴν εἰς αὐλοὺς ἐνδύεσθαι· δεῖ γὰρ τὴν μὲν τέχνην χρῆσθαι τοῖς ὀργάνοις, τὴν δὲ ψυχὴν τῷ σώματι.

2 παρὰ: καὶ παρὰ X περὶ AR$^{v}$ || ἂν κινοῖτο E || ἐπίπονον : ἐπίπον E || 4 καὶ καθάπερ M || 5 δοκεῖ H$^{a}$ R$^{v}$ συνδοκεῖ rell. || 9 ἐκεῖνο C ἐκείνων H$^{a}$R$^{v}$ || γ' om. EP || 10 κύκλῳ ποιεῖν EX : ποιεῖν κύκλῳ rell. || 13 ταύτην : τοῦτο F$^{b}$ || ἀφίεμεν EP || 14 τούτων τῶν λόγων A || 16 προδιορίζοντες R$^{v}$ || 17 δόξειεν ἂν EH$^{a}$ F$^{b}$ : δόξειέ γ' ἂν CUVXy || 18 τι om. E || 20 μόνον ἐπιχειροῦσι λέγειν ECUVX || ὁποῖόν τι ἡ ψυχὴ λέγειν P || 21 δὲ τοῦ om. A || 23-24 δοκεῖ — μορφήν secl. Förster || 24 εἶδος : εἶδος σῶμα EUP || παραπλησίως UVXM || δή : δὲ E || τι om. EUXM.

ruh doğasına aykırı olarak hareket ediyordur. Ayrıca bedene karışmış halde olup bundan kurtulamamak sıkıntılı bir durum, hatta kaçınılacak bir şeydir, söylenegeldiği ve birçok insanın benimsediği gibi aklın bedenle olmaması daha iyi bir şeyse tabii. Gökyüzünün dönmesinin nedeni de belli değil. Ruhun varlığı bu dönme hareketinin nedeni değil, çünkü ruh ilineksel olarak öyle döner. Nedeni cisim de değil, daha ziyade ruh. Ama böylesi niye daha iyi, bu konuda da hiçbir şey söylenmiyor. Tanrının ruhu döndürmesinin nedeni şu olmalıydı: Ruhun olduğu yerde durmasındansa hareket etmesi, başka türlü hareket etmesindense de böyle hareket etmesi daha iyi bir şey olmalıydı.

[407b12] Bu inceleme başka tartışmalar için daha uygun olduğundan şimdilik bunu bir yana bırakalım. Bu açıklamadan ve ruh hakkındaki açıklamaların çoğundan çıkan saçma bir sonuç da şu: Ruhu bedene bağlıyorlar ve bedenin içine koyuyorlar ama bunun hangi nedenden dolayı olduğunu ve bedenin nasıl bir halde bulunduğunu hiç belirtmiyorlar. Oysa bu şart gibi görünüyor. Çünkü ortaklıktan dolayıdır ki biri bir etkide bulunup öbürü etkiye maruz kalıyor, biri hareket ettirilirken öbürü de hareket ettiriyor. Rastgele şeyler arasında bunlar olmaz ki. Oysa bazıları sırf ruhun nasıl bir şey olduğunu söylemeye çalışıyor ama ruhu kabul edecek olan beden konusunda hiçbir şey belirtmiyor. Pythagorasçı hikayelerde olduğu şekilde rastgele bir ruh rastgele bir bedenin içine sızabilirmiş gibi. Oysa her beden kendine özgü bir biçime ve forma sahiptir. Hani nerdeyse marangozluk sanatının kavallara sızdığını söylemekten bunun bir farkı yok; çünkü sanat [*tekhnê*][19] aletler kullanmak zorunda, ruh da bedeni.

---

[19] Bu sözcük için "zanaat" yerine "sanat" deme sebebimiz, sözcüğün mimarlıktan hekimliğe, flüt çalmaktan gemi inşa etmeye, hatta marangozluğa birçok etkinliği kapsaması, "zanaat" sözcüğününse daha ziyade el sanatlarına işaret eden daha dar bir kaplamı olması.

IV Καὶ ἄλλη δέ τις δόξα παραδέδοται περὶ ψυχῆς, πιθανὴ μὲν πολλοῖς καὶ οὐδεμιᾶς ἧττων τῶν λεγομένων, λόγους δ' ὥσπερ εὐθύνας δεδωκυῖα καὶ τοῖς ἐν κοινῷ λεγομένοις λό-
30γοις. Ἁρμονίαν γάρ τινα αὐτήν τινες λέγουσι· καὶ γὰρ τὴν ἁρμονίαν κρᾶσιν καὶ σύνθεσίν τινα ἐναντίων εἶναι, καὶ τὸ σῶμα συγκεῖσθαι ἐξ ἐναντίων.

Καίτοι γε ἡ μὲν ἁρμονία λόγος τίς ἐστι τῶν μιχθέντων ἢ σύνθεσις, τὴν δὲ ψυχὴν οὐδέτερον οἷόν τ' εἶναι τούτων. Ἔτι δὲ τὸ κινεῖν οὐκ ἔστιν ἁρμονίας, ψυχῇ δὲ [408a]ἀπονέμουσιν ἅπαντες τοῦτο μάλισθ' ὡς εἰπεῖν. Ἁρμόζει δὲ μᾶλλον καθ' ὑγιείας λέγειν ἁρμονίαν, καὶ ὅλως τῶν σωματικῶν ἀρετῶν, ἢ κατὰ ψυχῆς. Φανερώτατον δ' εἴ τις ἀποδιδόναι πειραθείη τὰ πάθη καὶ τὰ ἔργα τῆς ψυχῆς ἁρμο-
5νίᾳ τινί· χαλεπὸν γὰρ ἐφαρμόζειν. Ἔτι δ' εἰ λέγομεν τὴν ἁρμονίαν εἰς δύο ἀποβλέποντες, κυριώτατα μὲν τῶν μεγεθῶν ἐν τοῖς ἔχουσι κίνησιν καὶ θέσιν τὴν σύνθεσιν αὐτῶν, ἐπειδὰν οὕτω συναρμόζωσιν ὥστε μηδὲν συγγενὲς παραδέχεσθαι, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸν τῶν μεμιγμένων λόγον, οὐδετέρως μὲν οὖν
10 εὔλογον, ἡ δὲ σύνθεσις τῶν τοῦ σώματος μερῶν λίαν εὐεξέταστος. Πολλαί τε γὰρ αἱ συνθέσεις τῶν μερῶν καὶ πολλαχῶς· τίνος οὖν ἢ πῶς ὑπολαβεῖν χρὴ τὸν νοῦν σύνθεσιν εἶναι, ἢ τὸ αἰσθητικὸν ἢ τὸ ὀρεκτικόν ; Ὁμοίως δὲ ἄλογον καὶ τὸ τὸν λόγον τῆς μίξεως εἶναι τὴν ψυχήν· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχει
15 λόγον ἡ μίξις τῶν στοιχείων καθ' ἣν σάρξ καὶ καθ' ἣν ὀσ-

27 παραδέδοται δόξα yF$^{b}$ περιδέδοται AR$^{r}$ || 28 καὶ om. EVX || ἧττον EV || λόγοις V λόγον Ross. || 29 εὐθύνοις Ross || ἐν : ἐν τῷ M || λεγομένοις H$^{a}$UyF$^{b}$M : γινομένοις ECVX γεγενημένοις Ross || λόγοις om. UVyM || 30 τινες om. EUXV || 31 τινα H$^{a}$ : om. rell. || 33 ἢ καὶ CH$^{a}$yF$^{b}$R$^{v}$ || οὐδετέρων M.

[408 a] 1 πάντες ἀπονέμουσι E ἅπαντες ἀπονέμουσι UX || μάλιστα τοῦτο πάντες ἀπονέμουσι P || 2 ὑγείας H$^{a}$VXyF$^{b}$ || 3 φανερωτάτων E φανερώτερον y || 5 λέγοιμεν y || 7 θέσιν καὶ XF$^{b}$ θέσιν δὲ y || 8 συναρμόζουσιν H$^{a}$ συναρμοσθῶσιν Xy || 9 οὖν om. yAP || 11 αἱ om. CVA || μερῶν : πολλῶν CA || πολλαχῶς : πανταχῶς A || 12 τίνα F$^{b}$ || τὸν νοῦν χρὴ EX || 13 alt. τὸ H$^{a}$F$^{b}$P : om. rell. || δὲ καὶ yA || ἄλογον H$^{a}$ : ἄπορον F$^{b}$ ἄτοπον rell.

4. [407b27] Ruh hakkında bir görüş daha aktarılmış; bu görüş birçok insana inandırıcı geliyor ve şimdiye kadar söylediğimiz görüşlerden de aşağı kalır yanı yok; kamuda söylenen sözlere benzer şekilde hesap verircesine de gerekçelendirilmiş [*logous dedôkuia*] bir görüş. Görüş, ruhun bir uyum olduğu.[20] Çünkü uyum, karşıtların bir kıvamı[21] ve birleşimi, beden de karşıtlardan oluşuyor.

[32] Halbuki uyum, karışmış olanların bir oranı [*logos*] ya da birleşimidir ve ruh bu ikisi de olamaz. Sonra, hareket ettirmek uyumun yaptığı bir şey değil, oysa nerdeyse herkes ruha en çok bunu atfediyor. Ruhtan ziyade, sağlık bağlamında ve genelde bedensel erdemler bağlamında uyumdan söz etmek daha uygun düşer.[22] Birisi çıkıp ruhun hallerini ve işlerini uyumla açıklamaya çalışsa bu apaçık ortaya çıkar; çünkü bunları birbirleriyle uyuşturmak zor iş. Kaldı ki uyum derken iki şeyi kastediyoruz: Daha ağır basan anlamıyla, birbirleriyle aynı cinsten hiçbir şey içermeyen, harekete ve konuma sahip şeylerin büyüklüklerinin birleşimi; bir de bundan gelen anlam, yani karışmış olanların oranı [*logos*]. Oysa iki anlamda da ruhun bir uyum olması mantıklı değil. Ruhun bedenin kısımlarının birleşimi olduğu görüşünü sınamadan geçirmek işten bile değil: Bedenin farklı kısımlarında farklı farklı birleşimler olduğuna göre, aklı neyin birleşimi ve nasıl bir birleşim olarak düşünmek gerekiyor? Ya duyumsayan kısmı, arzulayan kısmı? Ruhun karışımın oranı olması da benzer bir şekilde mantıksız. Çünkü etle kemiği oluşturan öğelerin karışımı aynı orana sahip de-

[20] Bu görüşe dair ayrıntı için *Phaidon*, 85e, 92b-95b.

[21] *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 10.

[22] *Metafizik*, VII, 7, 1032b26 ve *Fizik*, VII, 3.

τοῦν. Συμβήσεται οὖν πολλάς τε ψυχὰς ἔχειν καὶ κατὰ πᾶν τὸ σῶμα, εἴπερ πάντα μὲν ἐκ τῶν στοιχείων μεμιγμένων, ὁ δὲ τῆς μίξεως λόγος ἁρμονία καὶ ψυχή.

Ἀπαιτήσειε δ' ἄν τις τοῦτό γε καὶ παρ' Ἐμπεδοκλέους· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν ἐν λόγῳ τινί φησιν εἶναι· πότερον οὖν ὁ λόγος ἐστὶν ἡ ψυχή, ἢ μᾶλλον ἕτερόν τι οὖσα ἐγγίνεται τοῖς μέρεσιν ; Ἔτι δὲ πότερον ἡ φιλία τῆς τυχούσης αἰτία μίξεως ἢ τῆς κατὰ τὸν λόγον; Καὶ αὕτη πότερον ὁ λόγος ἐστὶν ἢ παρὰ τὸν λόγον ἕτερόν τι ; Ταῦτα μὲν οὖν ἔχει τοιαύτας ἀπορίας.

Εἰ δ' ἐστὶν ἕτερον ἡ ψυχὴ τῆς μίξεως, τί δή ποτε ἅμα τῷ σαρκὶ εἶναι ἀναιρεῖται καὶ τὸ τοῖς ἄλλοις μορίοις τοῦ ζῴου ; Πρὸς δὲ τούτοις εἴπερ μὴ ἕκαστον τῶν μορίων ψυχὴν ἔχει, εἰ μὴ ἔστιν ἡ ψυχὴ ὁ λόγος τῆς μίξεως, τί ἐστιν ὃ φθείρεται τῆς ψυχῆς ἀπολειπούσης ;

Ὅτι μὲν οὖν οὔθ' ἁρμονίαν οἷόν τ' εἶναι τὴν ψυχὴν οὔτε κύκλῳ περιφέρεσθαι, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. Κατὰ συμβεβηκὸς δὲ κινεῖσθαι, καθάπερ εἴπομεν, ἔστι καὶ κινεῖν ἑαυτήν, οἷον κινεῖσθαι μὲν ἐν ᾧ ἐστι, τοῦτο δὲ κινεῖσθαι ὑπὸ τῆς ψυχῆς· ἄλλως δ' οὐχ οἷόν τε κινεῖσθαι κατὰ τόπον αὐτήν. Εὐλογώτερον δ' ἀπορήσειεν ἄν τις περὶ αὐτῆς ὡς κι- [408b] νουμένης, εἰς τὰ τοιαῦτα ἀποβλέψας. Φαμὲν γὰρ τὴν ψυχὴν λυπεῖσθαι χαίρειν, θαρρεῖν φοβεῖσθαι, ἔτι δὲ ὀργίζεσθαί τε καὶ αἰσθάνεσθαι καὶ διανοεῖσθαι· ταῦτα δὲ πάντα κινήσεις εἶναι δοκοῦσιν. Ὅθεν οἰηθείη τις ἂν αὐτὴν κινεῖσθαι ἢ χαίρειν ἢ διανοεῖσθαι. Τὸ δ' οὐκ ἔστιν ἀναγκαῖον. Εἰ γὰρ

16 τὸ om. A || 19 ἐν λόγῳ $H^{a}yF^{b}P$ : λόγῳ rell. || 20 φησί τινι y || 21 μέρεσιν $EH^{a}yF^{b}$ : μέλεσιν rell. μιχθεῖσινX || 22 τυχούσης : ψυχῆς M || 23 αὐτὴ V || 26 τὸ τοῖς $ECH^{a}X$ : τῷ τοῖς $yF^{b}$ τὸ om. VAM || 29 ἀπολιπούσης ECUy$F^{b}$ || 31 καθάπερ εἴπομεν κινεῖσθαι V || 32 κινεῖν ἐστιν ἑαυτήν V.

[408 b] 3 καὶ διανοεῖσθαι om. C || 4 κίνησις $CF^{b}$ || ἄν τις $F^{b}$ || κινεῖσθαι ἢ χαίρειν ἢ διανοεῖσθαι $H^{a}yF^{b}$ : κινεῖσθαι rell.

ğil. Sonuçta bedendeki bütün kısımlar gerçekten de öğelerin karışmış halleriyse ve karışımın oranı bir uyumsa, yani ruhsa, o zaman bedenin bütününde birçok ruh olacak.

[408a19] Bedenin her bir kısmının bir oranı vardır diyen Empedokles'e şu soru sorulabilir: Acaba ruh o oran mı, yoksa daha ziyade kısımların içinde ortaya çıkan başka bir şey mi? Kaldı ki dostluk rastgele karışıma mı, yoksa oranlı karışıma mı neden oluyor? Hem dostluk o oranın kendisi mi, yoksa oranın yanı sıra başka bir şey mi? Bu görüşlerdeki açmazlar bunlar o halde.

[24] Ruh karışımdan başka bir şeyse, et olmaklık ya da hayvanın başka bir kısmı olmaklık ortadan kalkınca neden ruh da ortadan kalkıyor acaba? Üstüne üstlük, ruh karışımın oranı değilse ve hakikaten de her bir kısmın ruhu yoksa, ruh terk edince bozulup yok olan şey ne?

[29] Öyleyse ruhun bir uyum olamayacağı ve dairesel hareket edemeyeceği bu söylenenlerden belli. Ancak, dediğimiz gibi, ilineksel olarak hareket ediyor ve kendi kendini hareket ettiriyor olabilir; örneğin, içinde bulunduğu şey hareket ediyorsa ve o şey ruhun etkisiyle hareket ediyorsa. Gene de yer değiştirme anlamında bundan başka türlü hareket etmesi imkansız. [34] Ruhun hareketliliğini şu açılardan sorgulamak daha mantıklı aslında: Ruh acı çekiyor ve neşeleniyor, cesaretleniyor ve korkuya kapılıyor, ayrıca öfkeleniyor, duyumsuyor ve akıl yürütüyor deriz. Bunların her biri de hareket gibi görünüyor. Dolayısıyla ruhun hareket ettiğine, neşelendiğine ya da akıl yürüttüğüne hükmedebilir insan. Ama bu zorunlu değil. Zira diyelim ki acı çek-

καὶ ὅτι μάλιστα τὸ λυπεῖσθαι ἢ χαίρειν ἢ διανοεῖσθαι κινήσεις εἰσὶ καὶ ἕκαστον κινεῖσθαι τούτων, τὸ δὲ κινεῖσθαί ἐστιν ὑπὸ τῆς ψυχῆς, οἷον τὸ ὀργίζεσθαι ἢ φοβεῖσθαι τὸ τὴν καρδίαν ὠδὶ κινεῖσθαι, τὸ δὲ διανοεῖσθαι τοιοῦτον ἢ ἴσως
10 ἕτερόν τι, τούτων δὲ συμβαίνει τὰ μὲν κατὰ φορὰν τινῶν κινουμένων, τὰ δὲ κατ' ἀλλοίωσιν, (ποῖα δὲ καὶ πῶς, ἕτερός ἐστι λόγος)· τὸ δὲ λέγειν ὀργίζεσθαι τὴν ψυχὴν ὅμοιον κἂν εἴ τις λέγοι τὴν ψυχὴν ὑφαίνειν ἢ οἰκοδομεῖν. Βέλτιον γὰρ ἴσως μὴ λέγειν τὴν ψυχὴν ἐλεεῖν ἢ μανθάνειν
15ᵃ ἢ διανοεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον τῇ ψυχῇ· τοῦτο δὲ μὴ
15ᵇ ὡς ἐν ἐκείνῃ τῆς κινήσεως οὔσης, ἀλλ' ὁτὲ μὲν μέχρι ἐκείνης, ὁτὲ δ' ἀπ' ἐκείνης, οἷον ἡ μὲν αἴσθησις ἀπὸ τωνδί, ἡ δ' ἀνάμνησις ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ τὰς ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις κινήσεις ἢ μονάς.

Ὁ δὲ νοῦς ἔοικεν ἐγγίνεσθαι οὐσία τις οὖσα, καὶ οὐ φθείρεσθαι. Μάλιστα γὰρ ἐφθείρετ' ἂν
20 ὑπὸ τῆς ἐν τῷ γήρᾳ ἀμαυρώσεως, νῦνι δὲ ὥσπερ ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων συμβαίνει· εἰ γὰρ λάβοι ὁ πρεσβύτης ὄμμα τοιονδί, βλέποι ἂν ὥσπερ καὶ ὁ νέος. Ὥστε τὸ γῆρας οὐ τῷ τὴν ψυχήν τι πεπονθέναι, ἀλλ' ἐν ᾧ, καθάπερ ἐν μέθαις καὶ νόσοις. Καὶ τὸ νοεῖν δὴ καὶ τὸ θεωρεῖν μαραίνεται
25 ἄλλου τινὸς ἔσω φθειρομένου, αὐτὸ δὲ ἀπαθές ἐστιν. Τὸ δὲ διανοεῖσθαι καὶ φιλεῖν ἢ μισεῖν οὐκ ἔστιν ἐκείνου πάθη, ἀλλὰ τουδὶ τοῦ ἔχοντος ἐκεῖνο, ᾗ ἐκεῖνο ἔχει. Διὸ καὶ τούτου φθειρομένου οὔτε μνημονεύει οὔτε φιλεῖ· οὐ γὰρ ἐκείνου ἦν, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ, ὃ ἀπόλωλεν· ὁ δὲ νοῦς ἴσως θειότερόν τι καὶ ἀπαθές
30 ἐστιν.

7 τούτων: τι τούτων Ross τι X μᾶλλον C || 8 pr. τὸ : τῷ UyP om. C || ἢ : ἢ τὸ X || 9 τι τοιοῦτον y τὸ τοῦτο Bonitz || ἢ ἴσως H$^{a}$UX : ἢ ἴσως ἢ ECy ἴσως om. F$^{b}$ ἢ ἕτερόν τι ἴσως M || 11 τὸ δὴ U || 13 λέγη Cy || 14 ἐλεεῖν om. F$^{b}$ || 15$^{a}$ τούτῳ E || 15$^{b}$ οὔσης om. E || 16 ὁτὲ δ' ἀπ' ἐκείνης om. E || τῶνδε XR$^{v}$ || 17 ἐπεὶ E || θηρίοις C || 19 οὖσα om. EP || 20 νῦν δ' ἴσως ὅπερ E || 21 λάβῃ y M || 22 βλέποιεν X || καὶ om. X || 23 τὴν ψυχήν τι πεπονθέναι EC UXAM : πεπονθέναι τι τὴν ψυχήν H$^{a}$VyR$^{v}$ M (om. τι) || 25 ἔσω : ἐν ᾧ Bonitz.

mek, neşelenmek ya da akıl yürütmek en açık şekilde harekettir ve bunların her biri hareket eder ve zaten (niteliği ve tarzını bir yana bırakırsak) yer değiştirme olsun başkalaşma olsun hareket etmek ruhun etkisiyle gerçekleştirilir, örneğin öfkelenmek ya da korkmak kalpteki belli bir şeyin hareket etmesidir, akıl yürütmek ise böyle bir şey ya da belki farklı bir şeydir, her halükarda ruhun öfkelendiğini söylemek ruhun mekik dokuduğunu ya da ev inşa ettiğini söylemeye benzer. Ruhun acıma hissettiğini, öğrendiğini ya da aklettiğini söylemektense, bunları insanın ruhu aracılığıyla yaptığını söylemek daha doğru olur herhalde. Bundan kasıt, hareketin ruhun içinde olması değil, hareketin kâh ruha varması, kâh ruhtan çıkması. Örneğin duyum birtakım şeylerden gelir, hatırlama ise ruhtan çıkar ve duyu organlarındaki hareketlere ya da durma noktalarına [*monas*] ulaşır.

[408b19] Akla gelince, bir varlık olarak içeride meydana geliyor ve bozulmaya da uğramıyor gibi görünüyor. Olsa olsa yaşlılıkta cılızlaşmanın etkisiyle bozulmaya uğruyor olabilir ama duyu organları için geçerli olan burada da geçerli: Yaşlı bir adama şöyle bir göz verseler genç biri gibi görmeye başlar. Dolayısıyla yaşlılık, ruhun değil, ruhu olanın maruz kaldığı bir şey. Sarhoşlukta ve hastalıklarda olduğu gibi. İçeride başka bir şeyler bozulunca akletme ve temaşa etme de zayıflar, oysa kendisi hiçbir özelliğe ya da etkilenime sahip olmayan bir şeydir. Akıl yürütmek ve sevmek ya da nefret etmek ruhun geçirdiği haller değildir, ruha sahip olanın ruha sahip olması bakımından geçirdiği hallerdir. Dolayısıyla ruha sahip olan bozulunca ne hatırlar ne de sever. Bunlar akla değil, ortak olana[23] aittir, o da artık ortadan kalkmıştır. Akıl ise daha bir tanrısal, etkilere kapalı bir şey olsa gerek.

[23] Yani ruh-beden birleşimine.

Ὅτι μὲν οὖν οὐχ οἷόν τε κινεῖσθαι τὴν ψυχήν, φανερὸν ἐκ τούτων· εἰ δ' ὅλως μὴ κινεῖται, δῆλον ὡς οὐδ' ὑφ' ἑαυτῆς. Πολὺ δὲ τῶν εἰρημένων ἀλογώτατον τὸ λέγειν ἀριθμὸν εἶναι τὴν ψυχὴν κινοῦνθ' ἑαυτόν. Ὑπάρχει γὰρ αὐτοῖς ἀδύνατα πρῶτα μὲν τὰ ἐκ τοῦ κινεῖσθαι συμβαίνοντα, ἰδίᾳ δ' ἐκ τοῦ [409a] λέγειν αὐτὴν ἀριθμόν. Πῶς γὰρ χρὴ νοῆσαι μονάδα κινουμένην, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ πῶς, ἀμερῆ καὶ ἀδιάφορον οὖσαν; Εἰ γάρ ἐστι κινητικὴ καὶ κινητή, διαφέρειν δεῖ. Ἔτι δ' ἐπεί φασι κινηθεῖσαν γραμμὴν ἐπίπεδον ποιεῖν, στιγμὴν δὲ γραμμήν, καὶ αἱ τῶν μονάδων κινήσεις γραμμαὶ ἔσονται· ἡ γὰρ στιγμὴ μονάς ἐστι θέσιν ἔχουσα· ὁ δ' ἀριθμὸς τῆς ψυχῆς ἤδη πού ἐστι καὶ θέσιν ἔχει. Ἔτι δ' ἀριθμοῦ μὲν ἐὰν ἀφέλῃ τις ἀριθμὸν ἢ μονάδα, λείπεται ἄλλος ἀριθμός· τὰ δὲ φυτὰ καὶ τῶν ζῴων πολλὰ διαιρούμενα ζῇ καὶ δοκεῖ τὴν αὐτὴν ἔχειν ψυχὴν τῷ εἴδει. Δόξειε δ' ἂν ὁμοίως μηδὲν διαφέρειν μονάδας λέγειν ἢ σωμάτια μικρά· καὶ γὰρ ἐκ τῶν Δημοκρίτου σφαιρίων ἐὰν γένωνται στιγμαί, μόνον δὲ μένῃ τὸ ποσόν, ἔσται τι ἐν αὐτῷ τὸ μὲν κινοῦν τὸ δὲ κινούμενον, ὥσπερ ἐν τῷ συνεχεῖ· οὐ γὰρ διὰ τὸ μεγέθει διαφέρειν ἢ σμικρότητι συμβαίνει τὸ λεχθέν, ἀλλ' ὅτι ποσόν. Διὸ ἀναγκαῖον εἶναί τι τὸ κινῆσον τὰς μονάδας. Εἰ δ' ἐν τῷ ζῴῳ τὸ κινοῦν ἡ ψυχή, καὶ ἐν τῷ ἀριθμῷ, ὥστε οὐ τὸ κινοῦν καὶ τὸ κινούμενον ἡ ψυχή, ἀλλὰ τὸ κινοῦν μόνον. Ἐνδέχεται δὲ δὴ πῶς μονάδα ταύτην εἶναι; Δεῖ γὰρ ὑπάρχειν τινὰ αὐτῇ

31 τούτου MP || εἰ — κινεῖται om. fC || κινῆται $H^a$ || αὐτῆς EXP || 32 ἐκ τῶν εἰρημένων $F^b$ || ἀλογώτερον $H^a$Vy || τὸ λέγειν καὶ εἶναι τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν $I^1$ || 34 πρῶτον X || ἴδια E.

[409 a] 1 αὐτὸν UX || 3 εἰ : ἢ EXy$F^b$P || κινητή: κινεῖται X om. $F^b$ || 4 στιγμὴ $F^b$ || 5 καὶ τῶν μον. οὖσαι κινήσεις $F^b$ || 8 ἀφέληταί τις M || 10 αὐτὴν om. E || ψυχὴν ἔχειν EX || ὁμοίως μηδὲν $H^a$ : οὐθὲν rell. || 11 λέγων y || μικρὰ : σμικρὰ CUM μικρὰ τὴν ψυχὴν P || 12 σφαιρίων : σφαιρῶν $CH^aXF^bP$ || ἐὰν τυχὸν γένωνται P || γένηται στιγμή y || μένει $H^aVR^v$ || 13 τι secl. Ross || 14 συνεχεῖ : μεγέθει $CyF^bR^v$ || 15 σμικρότητι : σμικρ. τοῦτο $H^ayF^bR^v$ || 16 κινῆσαν yM || 17 ἐν : ἐν τὸ CUM$F^b$ || 18 δὲ om. UXy || 19 ταύτην : αὐτὴν UX || τινὰ om. M.

[30] Ruhun hareket edemeyeceği bunlardan belli. Hareketten zaten büsbütün yoksunsa, kendisi tarafından hareket ettirilmediği de açıktır. Söylenenlerden bir tanesi açık farkla en mantıksızı: Ruhun kendi kendini hareket ettiren bir sayı olması.[24] Ruhun hareket etmesinden çıkan imkansız sonuçlar burada da geçerli olduğu gibi, ruhun bir sayı olduğunu söylemekten çıkan imkansız sonuçlar da var. Hareket halindeki bir birimi nasıl akletmek gerekiyor? Kısımsız ve ayrımsızsa, ne tarafından, nasıl hareket ettiriliyor? Eğer hareket ettiriciyse ve hareketliyse, ayrışması gerekir. Kaldı ki çizgi hareket ederek düzlemi, nokta da hareket ederek çizgiyi üretiyor diyorlarsa, birimlerin hareketleri çizgiler olacak; zira nokta konumu olan bir birimdir, dolayısıyla ruhun sayısı da zaten bir yerde bulunan, konumu olan bir şeydir. Ayrıca sayıdan bir sayı ya da birim çıkarılınca geriye kalan başka bir sayıdır. Oysa bitkiler ve birçok hayvan bölündükleri zaman da yaşıyorlar ve biçim olarak aynı ruha sahip gibi görünüyorlar. Benzer bir şekilde denebilir ki birimlerden söz etmekle küçük cisimciklerden söz etmek arasında fark yok; çünkü Demokritos'un küreleri noktalar haline gelip geriye yalnızca bir nicelik kalsa, içinde bir yanda hareket ettiren bir taraf olacak, öbür yanda hareket ettirilen bir taraf olacak, tıpkı sürekli olandaki gibi. Bu dediğimiz şey büyüklüğe ya da küçüklüğe değil, ortada bir nicelik bulunmasına bağlıdır. Dolayısıyla birimleri hareket ettiren bir şey olmak zorunda.[25] E hayvanda hareket ettiren ruhsa, sayıda da ruhtur, dolayısıyla ruh hareket ettiren ve hareket ettirilen olmaz, yalnızca hareket ettiren olur. Ruhun bir birim olması nasıl kabul edilebilir ama? Öbür birimlerden onu ayıran bir

[24] Geride I, 2, 404b27-30'a bakınız.

[25] *Fizik*, VIII, 5, 257a33-258a27'ye bakılabilir.

διαφορὰν πρὸς τὰς ἄλλας. Στιγμῆς δὲ μοναδικῆς τίς ἂν εἴη διαφορὰ πλὴν θέσις; Εἰ μὲν οὖν εἰσιν ἕτεραι αἱ ἐν τῷ σώματι μονάδες καὶ στιγμαί, ἐν τῷ αὐτῷ ἔσονται αἱ μονάδες· καθέξει γὰρ ⟨ἑκάστη⟩ χώραν στιγμῆς. Καίτοι τί κωλύσει ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι, εἰ δύο, καὶ ἀπείρους; Ὧν γὰρ ὁ τόπος ἀδιαίρετος, καὶ αὐτά. Εἰ δ' αἱ ἐν τῷ σώματι στιγμαὶ ὁ ἀριθμὸς ὁ τῆς ψυχῆς, ἢ ὁ ἐκ τῶν ἐν τῷ σώματι στιγμῶν ἀριθμὸς ἡ ψυχή, διὰ τί οὐ πάντα ψυχὴν ἔχουσι τὰ σώματα; Στιγμαὶ γὰρ ἐν ἅπασι δοκοῦσιν εἶναι καὶ ἄπειροι. Ἔτι δὲ πῶς οἷόν τε χωρίζεσθαι τὰς στιγμὰς καὶ ἀπολύεσθαι τῶν σωμάτων, εἴ γε μὴ διαιροῦνται αἱ γραμμαὶ εἰς τὰς στιγμάς;

V Συμβαίνει δέ, καθάπερ εἴπομεν, τῇ μὲν ταὐτὸ λέγειν τοῖς σῶμά τι λεπτομερὲς αὐτὴν τιθεῖσι, τῇ δ', ὥσπερ Δη-
[409b] μόκριτος κινεῖσθαί φησιν ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ἴδιον τὸ ἄτοπον. Εἴπερ γάρ ἐστιν ἡ ψυχὴ ἐν παντὶ τῷ αἰσθανομένῳ σώματι, ἀναγκαῖον ἐν τῷ αὐτῷ δύο εἶναι σώματα, εἰ σῶμά τι ἡ ψυχή· τοῖς δ' ἀριθμὸν λέγουσιν, ἐν τῇ μιᾷ στιγμῇ πολ-
λὰς στιγμάς, ἢ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχειν, εἰ μὴ διαφέρων τις ἀριθμὸς ἐγγίνεται καὶ ἄλλος τις τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν τῷ σώματι στιγμῶν. Συμβαίνει τε τὸ ζῷον κινεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ, καθάπερ καὶ Δημόκριτον αὐτὸ ἔφαμεν κινεῖν· τί γὰρ διαφέρει σφαίρας λέγειν μικρὰς ἢ μονάδας μεγά-
λας, ἢ ὅλως μονάδας φερομένας; Ἀμφοτέρως γὰρ ἀναγκαῖον κινεῖν τὸ ζῷον τῷ κινεῖσθαι αὐτάς. Τοῖς δὴ συμπλέξασιν εἰς τὸ αὐτὸ κίνησιν καὶ ἀριθμὸν ταῦτά τε συμβαίνει

20 εἴη : ᾖ E || 21 ἕτεραί τινες P || αἱ om. $F^b$ || 22 καὶ : καὶ αἱ EX || 23 ἑκάστη add. Ross || κωλύσει: κωλύει EUX || 24 ἄπειρα Ross || τρόπος y || 25 αἱ om. $F^b$ || 26 ἐκ om. E || 28 καὶ ἄπειροι εἶναι $H^*F^b$ || 29 στιγμὰς : ψυχὰς UVF$^b$P || 30 εἰς τὰς $H^a$ : εἰς rell. || 31 δέ : δὲ καὶ E || 32 τι om. C || λεπτομερέστατον P.

[409 b] 1 τὸ om. X || 2 ἐστιν om. X || σώματι om. CyF$^b$ || 5 ἔχων P || 6 alt. τις om. X ἐν om. $F^b$ || 7 τοῖς σώμασι E || τὸ ζῷον κινεῖσθαι $H^*F^b$ : κινεῖσθαι τὸ ζῷον EUVX || τὸ σῶμα κινεῖσθαι CyP || 8 τοῦ om. $F^b$ || ἔφαμεν αὐτοκινεῖν $F^b$ || 9 διαφέρειν Cy || ἢ post διαφέρει add. $F^b$ || σμικρὰς UVX || 11 ταύτας E || 12 κίνησιν : κίνησίν τε $F^b$.

şeyleri olmalı. Birimsel noktayı konumdan başka ayırt edecek ne olabilir? Bedendeki birim ve noktalar <ruhunkilerden> farklıysa, tek bir yerde farklı birimler olacak, çünkü <her biri bedendeki> bir noktanın alanını kaplayacak. Aynı yerde iki tane nokta olabiliyorsa sonsuz tane nokta olmasına ne engel olacak? Yeri bölünmez olan şeylerin kendileri de bölünmezdir çünkü. Bedendeki noktalar ruhun sayısının ta kendisiyse ya da bedendeki noktalardan çıkan sayı ruhsa, neden her cismin ruhu yok? Bütün cisimlerde noktalar var gibi görünüyor, hem de sonsuz sayıda. Ayrıca, hiç olmazsa çizgiler noktalara bölünmüyorsa, bu noktalar nasıl müstakil hale gelip cisimlerden kurtulabilir?

5. [409a32] Dediğimiz gibi, bu bir yandan ruhun minik parçalı bir cisim olduğunu ortaya koyanlarınkiyle aynı kapıya çıkıyor, öbür yandan Demokritos'un bedenin ruh tarafından hareket ettirildiğini söylemesi gibi kendine özgü bir saçmalığı barındırıyor. Çünkü eğer gerçekten de ruh, duyumsayan bedenin tamamındaysa, aynı yerde iki cisim olması gerekir—ruh bir cisimse tabii. Ruhun bir sayı olduğunu söyleyenler ise tek bir noktada birçok nokta olduğunu ya da eğer farklı bir sayı, yani bedende bulunan noktalardan farklı bir sayı ortaya çıkmıyorsa her cismin bir ruhunun olduğunu <söylemiş oluyor>. Buradan da hayvanın sayı tarafından hareket ettirildiği sonucu çıkıyor—tıpkı Demokritos'a göre hayvanın hareket ettirildiğini söylediğimiz gibi. O zaman küçük kürelerden söz etmekle büyük birimlerden ya da hareket halindeki birimlerden söz etmek arasında ne fark var? Her iki durumda hayvanın bu birimlerin hareketiyle hareket ettirilmesi gerekiyor. [409b11] Hareketle sayıyı iç içe geçirip tek bir şeyde birleştirince bu ve bu gibi başka

καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα· οὐ γὰρ μόνον ὁρισμὸν ψυχῆς ἀδύνατον τοιοῦτον εἶναι, ἀλλ' οὐδὲ συμβεβηκός. Δῆλον δ' εἴ τις ἐπιχειρήσειεν ἐκ τοῦ λόγου τούτου τὰ πάθη καὶ τὰ ἔργα τῆς ψυχῆς ἀποδιδόναι, οἷον λογισμούς, αἰσθήσεις, ἡδονάς, λύπας, ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· ὥσπερ γὰρ εἴπομεν πρότερον, οὐδὲ μαντεύεσθαι ῥᾴδιον ἐξ αὐτῶν.

Τριῶν δὲ τρόπων παραδεδομένων καθ' οὓς ὁρίζονται τὴν ψυχήν, οἱ μὲν τὸ κινητικώτατον ἀπεφήναντο τῷ κινεῖν ἑαυτό, οἱ δὲ σῶμα τὸ λεπτομερέστατον ἢ τὸ ἀσωματώτατον τῶν ἄλλων (ταῦτα δὲ τίνας ἀπορίας τε καὶ ὑπεναντιώσεις ἔχει, διεληλύθαμεν σχεδόν), λείπεται δ' ἐπισκέψασθαι πῶς λέγεται τὸ ἐκ τῶν στοιχείων αὐτὴν εἶναι. Λέγουσι μὲν γάρ, ἵν' αἰσθάνηταί τε τῶν ὄντων καὶ ἕκαστον γνωρίζῃ, ἀναγκαῖον δὲ συμβαίνειν πολλὰ καὶ ἀδύνατα τῷ λόγῳ. Τίθενται γὰρ γνωρίζειν τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, ὥσπερ ἂν εἰ τὴν ψυχὴν τὰ πράγματα τιθέντες. Οὐκ ἔστι δὲ μόνα ταῦτα, πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα, μᾶλλον δ' ἴσως ἄπειρα τὸν ἀριθμὸν τὰ ἐκ τούτων. Ἐξ ὧν μὲν οὖν ἐστιν ἕκαστον τούτων, ἔστω γινώσκειν τὴν ψυχὴν καὶ αἰσθάνεσθαι· ἀλλὰ τὸ σύνολον τίνι γνωριεῖ ἢ αἰσθήσεται, οἷον τί θεὸς ἢ ἄνθρωπος ἢ σὰρξ ἢ ὀστοῦν ; Ὁμοίως δὲ καὶ [410a] ὁτιοῦν ἄλλο τῶν συνθέτων· οὐ γὰρ ὁπωσοῦν ἔχοντα τὰ στοιχεῖα τούτων ἕκαστον, ἀλλὰ λόγῳ τινὶ καὶ συνθέσει, καθάπερ φησὶ καὶ Ἐμπεδοκλῆς τὸ ὀστοῦν·

13 τοιαῦτα om. V || 14 δυνατὸν C τοιοῦτον ἀδύνατον X || ἀλλ' οὐδὲ H$^{a}$ : ἀλλὰ καὶ rell. || 15 ἐπιχειρήσοι V || 16 αἴσθησιν F$^{b}$ || 17 γὰρ om. y || 18 μαντεύεσθαι : μαντεύσασθαι EH$^{a}$X || 19 δεδομένων yF$^{b}$ || 21 ἀσώματον Xy || 22 τε om. H$^{a}$UVXyF$^{b}$R$^{v}$ || ἔχει καὶ ὑπεναντ. H$^{a}$yF$^{b}$R$^{v}$ || 23 τὸ : τὰ E || 24 ἵν' om. EH$^{a}$ (in marg. ὅτι] PF$^{b}$R$^{v}$ || αἴσθηται Cy αἰσθάνεσθαί τε F$^{b}$ || 25 γνωρίζειν F$^{b}$ γνωρίζει H$^{a}$P || 28 τιθέντες : τίθενται H$^{a}$y || πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα om. V || 30 ἐστιν om. y || τούτων om. X || ἔστω om. C || 31 τίνι γνωριεῖ ἢ : οὐ γν. οὐδ' X || γνωρίσει V || 32 ἢ τί ἄνθρωπος F$^{b}$.

[410 a] 1 ἄλλο ὁτιοῦν EC || συνθέτων : τοιούτων P || 3 καὶ om. VX.

birçok sonuç çıkıyor. Çünkü ruhun tanımının böyle olmasını bırakın, bunların ruhun ilineği olması bile imkansız. Biri bu iddiadan yola çıkarak ruhun hallerini ve işlerini (hesaplamalarını, duyumsamalarını, haz ve acılarını vs.) açıklamaya kalksa kolayca ortaya çıkar bu. Daha önce söylediğimiz gibi, bunlardan yola çıkarak tahminde bulunmak hiç kolay değil.[26]

[19] Ruhu tanımlamanın bize aktarılmış üç yolu var: Bazıları ruhun kendi kendini hareket ettirmesinden dolayı onun en hareket ettirici olduğunu söylemiş, bazıları en minik parçalı cisim olduğunu ya da başkalarından daha cisimsiz olduğunu söylemiş (bunlarda hangi açmazlar ve tutarsızlıklar olduğunun üzerinden az çok geçtik); ruhun öğelerden oluştuğunun nasıl söylendiğini incelemek kaldı geriye. Ruh varolanları duyumsasın ve her birini tanısın diye bunu söylüyorlar, ancak *logos* açısından imkansız olan pek çok zorunlu sonuç çıkıyor bundan. Çünkü ruhun şeyler olduğunu söyler gibi benzerin benzeri tanıdığını ortaya koyuyorlar. Oysa yalnızca öğeler yok ki, başka pek çok şey, hatta belki sonsuz sayıda şey de var, öğelerden oluşmuş. Bunlardan her birini oluşturanları ruh tanıyor ve duyumsuyor olsun. İyi ama bunlardan oluşan bütünü [*synolon*] ne tanıyacak ya da duyumsayacak? Örneğin tanrının, insanın, etin, kemiğin ne olduğunu? Başka birleşikler için de aynısı geçerli. Çünkü bunların öğeleri rastgele öğeler değil, belli bir oran [*logos*] ve birleşim içindeki öğelerdir, tıpkı Empedokles'in kemik için dediği gibi:

---

[26] Argümanın akışına bakarsak 5. bölüm burada başlamalı çünkü ruhun kendi kendine hareket eden bir sayı olduğu fikrinin eleştirilmesi anca burada bitiyor. Yine de referans verirken karışıklık yaratmamak için geleneksel bölümlemeyi izliyoruz.

ἡ δὲ χθὼν ἐπίηρος ἐν εὐστέρνοις χοάνοισιν
τὼ δύο τῶν ὀκτὼ μερέων λάχε νήστιδος αἴγλης,
τέσσαρα δ' Ἡφαίστοιο· τὰ δ' ὀστέα λεύκ' ἐγένοντο.

Οὐδὲν οὖν ὄφελος εἶναι τὰ στοιχεῖα ἐν τῇ ψυχῇ, εἰ μὴ καὶ οἱ λόγοι ἐνέσονται καὶ ἡ σύνθεσις· γνωριεῖ γὰρ ἕκαστον τὸ ὅμοιον, τὸ δ' ὀστοῦν ἢ τὸν ἄνθρωπον οὐθέν, εἰ μὴ καὶ ταῦτ' ἐνέσται· τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον, οὐθὲν δεῖ λέγειν· τίς γὰρ ἂν ἀπορήσειεν εἰ ἔνεστιν ἐν τῇ ψυχῇ λίθος ἢ ἄνθρωπος ; Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ μὴ ἀγαθόν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τῶν ἄλλων.

Ἔτι δὲ πολλαχῶς λεγομένου τοῦ ὄντος (σημαίνει γὰρ τὸ μὲν τόδε τι, τὸ δὲ ποσὸν ἢ ποιὸν ἢ καί τινα ἄλλην τῶν διαιρεθεισῶν κατηγοριῶν) πότερον ἐξ ἁπάντων ἔσται ἡ ψυχὴ ἢ οὔ ; Ἀλλ' οὐ δοκεῖ κοινὰ πάντων εἶναι στοιχεῖα. Ἆρ' οὖν ὅσα τῶν οὐσιῶν, ἐκ τούτων μόνων ; Πῶς οὖν γινώσκει καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον; Ἢ φήσουσιν ἑκάστου γένους εἶναι στοιχεῖα καὶ ἀρχὰς ἰδίας, ἐξ ὧν τὴν ψυχὴν συνεστάναι ; Ἔσται ἄρα ποσὸν καὶ ποιὸν καὶ οὐσία. Ἀλλ' ἀδύνατον ἐκ τῶν τοῦ ποσοῦ στοιχείων οὐσίαν εἶναι καὶ μὴ ποσόν. Τοῖς δὴ λέγουσιν ἐκ πάντων ταῦτά τε καὶ τοιαῦθ' ἕτερα συμβαίνει.

Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ φάναι μὲν ἀπαθὲς εἶναι τὸ ὅμοιον ὑπὸ τοῦ ὁμοίου, αἰσθάνεσθαι δὲ τὸ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου καὶ γινώσκειν τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον· τὸ δ' αἰσθάνεσθαι πάσχειν τι καὶ κινεῖσθαι τιθέασιν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ νοεῖν τε καὶ γινώσκειν.

Πολλὰς δ' ἀπορίας καὶ δυσχερείας ἔχοντος τοῦ λέγειν, κα-

4 δεχθρῶν E || 5 τῶν : τὰ $F^b$ τὰς P || μερέων : μοιράων $H^a$Vy$F^b$ μῆρα P || 6 λεύκ' ἐγένοντο : λευκὰ γένοντο $CH^a$U$yF^b$ || 7 εἶναι : ἐνεῖναι E || ἐν om. X || οἱ om. V || 8 ἔσονται $F^b$ || 9 ἢ : καὶ UM || 10 ἂν om. X$yF^b$P || 11 ἔνεστιν : ἐστὶν UXM || 12 pr. δὲ om. $F^b$ || καὶ τὸ μὴ ἀγ. καὶ τὸ ἀγ. $F^b$ || 13 περὶ : ἐπὶ X || 16 ἔσται : ἐστὶν $H^a$X$R^v$ || 17 τὰ στοιχεῖα EyP || μόνον E || 18 καὶ : ὅτι καὶ $CH^a$y$F^b$P || 19 ἰδίως U || 21 ἐκ om. V || 22 δὴ : δὲ $H^a$V$F^b$P || τε om. $CH^a$V$F^b$ || 24 αἰσθάνεσθαι — τοῦ ὁμοίου in marg. $H^a$ || 25 τὸ δ' : om. V τὸ γὰρ X || τι : τε EP$R^v$ || καὶ κινεῖσθαι $CH^a$V$F^b$ : καὶ κινεῖν $EF^b$ καὶ ποιεῖν UX || 26 δὲ om. V || τε : τι V om. E.

Kucaklayıcı toprak, geniş hazneli eritme potalarını açıp
Sekizde iki kısım su aldı, pırıl pırıl Nêstis'ten,
Dört kısım da ateş Hêphaistos'tan: Beyaz kemikler doğdu.[27]

O halde oranlar ve birleşim ruhun içinde olmayacaksa, öğelerin ruhun içinde olmasının da bir faydası yok. Çünkü bunlar ruhun içinde olmazsa her bir öğe kendi benzerini tanıyacak, ancak kemiği ya da insanı tanımayacak. Ama bunun imkansız olduğunu söylemeye gerek yok. Ruhun içinde acaba bir taş ya da insan var mı diye kim sorar? İyi olan ve iyi olmayan için aynısı geçerli. Öbürleri için de böyle.

[410a14] Kaldı ki varolan birçok farklı anlamda söylenir (bir anlamda "belirli bir şey"dir, bir anlamda "nicelik", "nitelik" ya da ayırt edilmiş kategorilerden başka bir tanesi), o zaman ruh bütün bunlardan oluşmuş olacak mı, olmayacak mı? Öğeler bütün bu kategorilere ortak gibi görünmüyor. Acaba sırf varlık <kategorisine> giren öğelerden mi oluşuyor ruh? E o zaman öbür <kategorileri> nasıl tanıyor? Yoksa ruhun her bir cinsin <yani kategorinin> kendine özgü öğe ve ilkelerinden oluştuğunu mu söyleyecekler? O halde ruh nicelik de olacak, nitelik de, varlık da. Ama niceliğin öğelerinden oluşuyorsa, ruhun bir varlık olup da nicelik olmaması imkansızdır. Sonuçta ruhun bütün öğelerden oluştuğunu söyleyenler bu ve benzeri sonuçlarla karşı karşıya kalıyor. Öte yandan benzerin benzeri duyumsadığını ve tanıdığını söyleyip de benzerin benzerden etkilenmediğini ileri sürmek de saçma; duyumsamanın, hatta benzer şekilde akletmenin ve tanımanın da bir tür etkilenme ve hareket ettirilme olduğunu ortaya koyuyorlar.

[28] Empedokles'te olduğu gibi, her bir öğenin bedendeki

[27] Aynı pasaja bir gönderme *Metafizik*, I, 10, 993a17'de vardır.

θάπερ Ἐμπεδοκλῆς, ὡς τοῖς σωματικοῖς στοιχείοις ἕκαστα γνωρίζεται, καὶ πρὸς τὸ ὅμοιον, μαρτυρεῖ τὸ νῦν λεχθέν· ὅσα γὰρ ἔνεστιν ἐν τοῖς τῶν ζῴων σώμασιν ἁπλῶς γῆς, οἷον [410b] ὁστᾶ νεῦρα τρίχες, οὐθενὸς αἰσθάνεσθαι δοκεῖ, ὥστ' οὐδὲ τῶν ὁμοίων· καίτοι προσῆκεν.

Ἔτι δ' ἑκάστῃ τῶν ἀρχῶν ἄγνοια πλέον ἢ σύνεσις ὑπάρξει· γνώσεται μὲν γὰρ ἓν ἕκαστον, πολλὰ δ' ἀγνοήσει· πάντα γὰρ τἆλλα· συμβαίνει δὲ Ἐμπεδοκλεῖ γε καὶ ἀφρονέστατον εἶναι τὸν θεόν· μόνος γὰρ τῶν στοιχείων ἓν οὐ γνωριεῖ, τὸ νεῖκος, τὰ δὲ θνητὰ πάντα· ἐκ πάντων γὰρ ἕκαστον. Ὅλως δὲ διὰ τίν' αἰτίαν οὐχ ἅπαντα ψυχὴν ἔχει τὰ ὄντα, ἐπειδὴ πᾶν ἢ στοιχεῖον ἢ ἐκ στοιχείου ἑνὸς ἢ πλειόνων ἢ πάντων ; Ἀναγκαῖον γάρ ἐστιν ἕν τι γινώσκειν ἢ τινὰ ἢ πάντα. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ τί ποτ' ἐστὶ τὸ ἑνοποιοῦν αὐτά· ὕλῃ γὰρ ἔοικε τά γε στοιχεῖα· κυριώτατον γὰρ ἐκεῖνο τὸ συνέχον ὅ τί ποτ' ἐστίν· τῆς δὲ ψυχῆς εἶναί τι κρεῖττον καὶ ἄρχον ἀδύνατον· ἀδυνατώτερον δ' ἔτι τοῦ νοῦ· εὐλογώτατον γὰρ εἶναι τοῦτον προγενέστατον καὶ κύριον κατὰ φύσιν, τὰ δὲ στοιχειὰ φασι πρῶτα τῶν ὄντων εἶναι.

Πάντες δὲ καὶ οἱ διὰ τὸ γνωρίζειν καὶ αἰσθάνεσθαι τὴν ψυχὴν τὰ ὄντα ἐκ τῶν στοιχείων λέγοντες αὐτήν, καὶ οἱ τὸ κινητικώτατον, οὐ περὶ ἁπάσης λέγουσι ψυχῆς. Οὔτε γὰρ τὰ

28 ἕκαστον $F^b$ || 29 γνωρίζεται om. $F^b$ || λεχθέν : λεχθησόμενον Vy λεχθὲν τὸ μέλλον λεχθήσεσθαι $H^a$ || 30 ἔνεστιν : ἐστιν EX || τῶν om. CV$R^r$.

[410 b] 1 δοκεῖ om. $F^b$ || ὥστ' : ὥσπερ V || 3 πλέον : τὸ πλέον $F^b$ πλείων EV || ὑπάρχει X || γὰρ om. $H^a R^r$ || ἕκαστον: ἑκάστῃ VX || 4 πάντα γὰρ τἆλλα om. EP || δὲ: δὲ καὶ $H^a$ || 5 γε om. y$F^b$P || 6 ἓν om. $CH^a$P || γνωρίζει E || 8 πᾶν om. E || ἤτοι στοιχεῖον EU || ἐκ τῶν στοιχείων καὶ στοιχείων X || 9 pr. ἢ : ἢ ἐκ V || τι om. UXM || 11 γε om. UX || 12 γὰρ : δὲ E || ἐκεῖνο ὅ τι ποτέ ἐστι τὸ συνέχον $F^b$ || 13 κρεῖττον εἶναί τι U || 14 εὔλογον EU ἄλογον X || γὰρ : γὰρ ἄρα X || τοῦτον [τοῦτο X] εἶναι EUXP || προγενέστερον X || 15 φασι : φησὶ P ταυτὶ V || 16 τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ γνωρίζειν y$F^b$ || τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν V || 18 πάσης E.

öğelerle ve benzerlik üzerinden tanındığını ileri sürmekte de birçok açmaz ve zorluk olduğu bu sözlerden belli: Hayvanların bedenlerinde tamamen topraktan olan kısımlar, örneğin kemikler, lifler,[28] kıllar var ama bunlar hiçbir şeyi duyumsuyor gibi görünmüyor, kendi benzerlerini bile. Duyumsamaları gerekirdi oysa.[29]

[410b2] Üstelik, bu durumda ilkelerden her birinin tanımadıkları kavradıklarından daha fazla olacak. Çünkü her biri tek bir şeyi tanıyacak, birçok şeyi tanımayacak, daha doğrusu geri kalan hiçbir şeyi tanımayacak. Hiç olmazsa Empedokles'ten tanrının en kıt anlayışlı varlık olduğu sonucu çıkıyor; çünkü öğelerden birini, yani nifakı, tanımayan bir tek o var, oysa bütün ölümlüler tanıyor, çünkü her ölümlü bütün öğelerden oluşuyor. Ama madem her varolan ya bir öğedir ya da bir, birçok ya da bütün öğelerden oluşmuştur, genel olarak neden bütün varolanların ruhu yok? Ne de olsa bir varolan illa ki öğelerden birini, bazılarını ya da hepsini tanıyor olacak. Şu da sorulabilir: Bunları bir yapan şey neyin nesi? Çünkü en azından öğeler maddeye benziyor; oysa en üstün şey, her ne ise onu bir arada tutan şey. Oysa ruhtan daha iyi bir şey olamaz, ruha hükmeden bir şey olamaz. Hele akıl için hiç olamaz. Çünkü en mantıklısı aklın en baştaki olması ve doğa gereği üstün olması, onlarsa öğelerin ilk varolanlar olduğunu söylüyor.

[410b17] Varolanları tanıdığı ve duyumsadığı için ruhun öğelerden oluştuğunu söyleyenler de, ruhun en hareket ettirici olduğunu söyleyenler de, ruhun tamamı hakkında konuşmuyor. Nite-

---

[28] Burada *neuron* sözcüğünü bilhassa "sinir" diye çevirmiyoruz çünkü *neuron*'u "sinir" olarak ilk anlayanın Galenos olduğu düşünülüyor. Galenos'tan önce, özellikle de Aristoteles'te *neuron*'un anlamı "tendon, bağ, bağlantı"dır. Bonitz, 1870: 483'e bakılabilir.

[29] Benzerin benzerden etkilendiğini savunanlarla benzerin benzerden etkilenmediğini savunanların karşıt görüşlerine Aristoteles'in yaklaşımı için bu kitapta II, 5'e ve *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 7, 323b1-19 ve devamına bakılabilir.

αἰσθανόμενα πάντα κινητικά· φαίνεται γὰρ εἶναί τινα μόνιμα τῶν ζῴων κατὰ τόπον· καίτοι δοκεῖ γε ταύτην μόνην τῶν κινήσεων κινεῖν ἡ ψυχὴ τὸ ζῷον. Ὁμοίως δὲ καὶ ὅσοι τὸν νοῦν καὶ τὸ αἰσθητικὸν ἐκ τῶν στοιχείων ποιοῦσιν· φαίνεται γὰρ τά τε φυτὰ ζῆν οὐ μετέχοντα φορᾶς οὐδ' αἰσθήσεως, καὶ τῶν ζῴων πολλὰ διάνοιαν οὐκ ἔχειν. Εἰ δέ τις καὶ ταῦτα παραχωρήσειε καὶ θείη τὸν νοῦν μέρος τι τῆς ψυχῆς, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ αἰσθητικόν, οὐδ' ἂν οὕτω καθόλου λέγοιεν περὶ πάσης ψυχῆς οὐδὲ περὶ ὅλης οὐδεμιᾶς. Τοῦτο δὲ πέπονθε καὶ ὁ ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς καλουμένοις ἔπεσι λόγος· φησὶ γὰρ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ ὅλου εἰσιέναι ἀναπνεόντων, φερομένην ὑπὸ τῶν ἀνέμων. Οὐχοἱόν τε δὴ τοῖς φυτοῖς τοῦτο συμβαίνειν οὐδὲ [411a] τῶν ζῴων ἐνίοις, εἴπερ μὴ πάντα ἀναπνέουσιν· τοῦτο δὲ λέληθε τοὺς οὕτως ὑπειληφότας· εἴπερ δὲ δεῖ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν στοιχείων ποιεῖν, οὐθὲν δεῖ ἐξ ἁπάντων· ἱκανὸν γὰρ θάτερον μέρος τῆς ἐναντιώσεως ἑαυτὸ τε κρίνειν καὶ τὸ ἀντικείμενον. Καὶ γὰρ τῷ εὐθεῖ καὶ αὐτὸ καὶ τὸ καμπύλον γινώσκομεν· κριτὴς γὰρ ἀμφοῖν ὁ κανών (τὸ δὲ καμπύλον οὔθ' ἑαυτοῦ οὔτε τοῦ εὐθέος).

Καὶ ἐν τῷ ὅλῳ δέ τινες αὐτὴν μεμῖχθαί φασιν, ὅθεν ἴσως καὶ Θαλῆς ᾠήθη πάντα πλήρη θεῶν εἶναι. Τοῦτο δ' ἔχει τινὰς ἀπορίας· διὰ τίνα μὲν γὰρ αἰτίαν ἐν τῷ ἀέρι ἢ ἐν τῷ πυρὶ οὖσα ἡ ψυχὴ οὐ ποιεῖ ζῷον, ἐν δὲ τοῖς μικτοῖς, καὶ ταῦτα βελτίων ἐν τούτοις εἶναι δοκοῦσα; Ἐπιζητή-

19 κινητά P || μόνιμα : μόρια M || 20 γε δοκεῖ X || γε μόνην ταύτην $yF^b$ || 21 ψυχὴ καὶ τὸ V || 23 φορᾶς οὐδ' secl. Torstrik || 24 ἔχει P || 25 τι om. C || 26 αἰσθητικὸν ὂν P || οὐκ ἂν y || καθόλου om. $CH^aVyF^b$ || 27 οὐδεμιᾶς $CH^aF^b$ : οὐδὲ μιᾶς EUVXy οὐδὲ περὶ μιᾶς M || 28 ἔπεσι καλουμένοις E ἔπεσι καλούμενος XP ἔπεσι ᾄδόμενος U || 30 τοῖς φυτοῖς om. V.

[411 a] 1 εἴπερ — ἀναπνέουσιν in marg. $H^a$ || 2 εἴπερ δὲ $H^aVF^bP$ : εἴ τε CUy εἴ γε X εἰ δὲ Ross || 4 καὶ ἑαυτὸ y || 5 τὸ αὐτὸ M || tert. καὶ om. X || 7 δέ : om. $F^b$ δὴ Bywater || 8 ἴσως om. V || Θαλλῆς UM || 9 μὲν om. EUVXM || 10 pr. ἐν om. EVX || 11 καὶ τὸ X || ταῦτα om. X || βέλτιον E || εἶναι ἐν τούτοις yM.

kim her duyumsayabilen hareket edemiyor. Sabit hayvanlar da var gibi görünüyor,[30] oysa ruhun hayvana verdiği hareket olsa olsa bu türden bir hareket olabilir herhalde. Aklı ve duyumsayan kısmı öğelerden oluşturanlar için de geçerli bu. Ne de olsa bitkiler yer değiştirmekten ve duyumsamadan pay almadığı halde yaşıyor ve birçok hayvan da akıl yürütmeye sahip değil gibi görünüyor. Birisi bunları kabul etse ve duyumsayan kısım gibi aklın da ruhun bir kısmı olduğunu ortaya koysa bile, bütün ruhlar hakkında da ruhun tamamı hakkında da hiçbir şey söylemiş olmaz. "Orpheusçu" denen şiirlerde söylenen şey de [*logos*] aynı durumda: Ruh soluma yoluyla evrenden gelip rüzgarlarla taşınarak içeri giriyormuş. Ama hiçbir bitki ve kimi hayvanlar solumuyorsa, ki solumuyor, o zaman bu olamaz. Böyle düşünenlerin gözünden kaçmış. Ruhu illa öğelerden oluşturmak gerekiyorsa, bütün öğelerden oluşturmak şart değil. Çünkü karşıtlıktaki iki kısımdan biri, hem kendini hem de kendisine karşılık geleni ayırt edebilir. Zaten düz çizgiyi de eğri çizgiyi de düz çizgi aracılığıyla tanırız. Cetvel iki tarafı da ayırt eder (oysa eğri çizgi ne eğri çizgiyi ne düz çizgiyi ayırt eder).

[411a7] Bir de ruhun evrene karışmış halde olduğunu söyleyenler var. Thales'in her şeyin tanrılarla dolu olduğu görüşü de belki buradan geliyordur. Ama burada da bazı açmazlar var. Bir kere, acaba ruh havadayken ya da ateşteyken niye bir hayvan oluşturmuyor da öğelerin karışımlarındayken oluşturuyor—öğelerdeki ruhun daha iyi olduğunu düşünmelerine rağmen hem de? Zaten havadaki ruh hayvandaki ruhtan niçin

---

[30] Sabit hayvanlar konusunda aşağıda II, 2, 413b2-4; 3, 415a6-7; III, 9, 432b19-21 ve 12, 434b2'ye bakınız. Aristoteles sabit hayvanların hepsinin suda yaşadığını söyler, süngerleri ve bazı istiridye türlerini (*Hayvan Araştırmaları*, I, 1, 487b6-9), sonra bazı kabukluları (*Hayvan Araştırmaları*, VIII, 1, 588b12; *Hayvanların Kısımları Üzerine*, IV, 5, 681b34, 683c8) ve bazı balıkları (*Hayvan Araştırmaları*, IX, 29, 621b3) örnek verir.

σειε γὰρ ἄν τις καὶ διὰ τίν' αἰτίαν ἡ ἐν τῷ ἀέρι ψυχὴ τῆς ἐν τοῖς ζῴοις βελτίων ἐστὶ καὶ ἀθανατωτέρα. Συμβαίνει δ' ἀμφοτέρως ἄτοπον καὶ παράλογον· καὶ γὰρ τὸ λέγειν ζῷον τὸ πῦρ ἢ τὸν ἀέρα τῶν παραλογωτέρων ἐστί, καὶ τὸ μὴ λέγειν ζῷα ψυχῆς ἐνούσης ἄτοπον. Ὑπολαβεῖν δ' ἐοίκασιν τὴν ψυχὴν εἶναι ἐν τούτοις, ἐπεὶ τὸ ὅλον τοῖς μορίοις ὁμοειδές· ὥστ' ἀναγκαῖον αὐτοῖς λέγειν καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοειδῆ τοῖς μορίοις εἶναι, εἰ τῷ ἀπολαμβάνειν τι τοῦ περιέχοντος ἐν τοῖς ζῴοις ἔμψυχα ζῷα γίνεται. Εἰ δ' ὁ μὲν ἀὴρ διασπώμενος ὁμοειδής, ἡ δὲ ψυχὴ ἀνομοιομερής, τὸ μέν τι αὐτῆς ὑπάρξει δῆλον ὅτι, τὸ δ' οὐχ ὑπάρξει. Ἀναγκαῖον οὖν αὐτὴν ἢ ὁμοιομερῆ εἶναι ἢ μὴ ἐνυπάρχειν ἐν ὁτῳοῦν μορίῳ τοῦ παντός.

Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὡς οὔτε τὸ γινώσκειν ὑπάρχει τῇ ψυχῇ διὰ τὸ ἐκ τῶν στοιχείων εἶναι, οὔτε τὸ κινεῖσθαι αὐτὴν καλῶς οὐδ' ἀληθῶς λέγεται.

Ἐπεὶ δὲ τὸ γινώσκειν τῆς ψυχῆς ἐστι καὶ τὸ αἰσθάνεσθαί τε καὶ τὸ δοξάζειν, ἔτι δὲ τὸ ἐπιθυμεῖν καὶ βουλεύεσθαι καὶ ὅλως αἱ ὀρέξεις, γίνεται δὲ καὶ ἡ κατὰ τόπον κίνησις τοῖς ζῴοις ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ἔτι δὲ καὶ αὔξησίς τε καὶ ἀκμὴ καὶ φθίσις, πότερον [411 b] ὅλῃ τῇ ψυχῇ τούτων ἕκαστον ὑπάρχει, καὶ πάσῃ νοοῦμέν τε καὶ αἰσθανόμεθα καὶ κινούμεθα καὶ τῶν ἄλλων

12 γὰρ ἄν : δ' ἄν EVX γὰρ $F^b$ || καὶ om. $H^a$yP || τῆς om. M || 13 δ' : δὲ καὶ y γὰρ καὶ $F^b$ || 14-16 καὶ παράλογον — ἄτοπον om. y || 15 παραλογωτέρων : παραλόγων UXM || ἐστί om. $CH^a$V$yF^b$ || 17 τὴν ψυχὴν εἶναι : εἶναι τὴν ψυχὴν E τὴν ψυχὴν UX || ἐπεί : ὅτι EUX || ὅλον ἐν E || 19 εἶναι om. EP || εἰ : εἰ ἐν UX εἴπερ ἐν V καὶ ἐν M || τῷ : τὸ C || ἀπολαμβάνειν : ἀπολαμβάνεσθαι EVX$F^b$ || ὑπερέχοντος y περιέχοντος ἀέρος V || 21 ὁμοειδές U || 23 pr. ἢ om. E || 25 τῇ om. $CH^a$ || 26 οὐδ' ἀληθῶς om. E || ἐπεὶ δὲ : ἐπειδὴ CUyP ἐπειδὴ δὲ $H^aR^v$ || 27 τῆς om. $CH^a$y$F^bR^v$ || alt. τὸ om. $CH^a$Uy || 28 δὲ : δὲ καὶ UXP || βούλεσθαι E || αἱ ὀρέξεις : ὄρεξις $CH^aR^v$ || 29 καὶ om. $CH^a$y || τῆς om. $CH^a$V$F^b$ || 30 δὲ καὶ $H^a$y$F^b$ : δὲ rell. || αὔξη E || τε om. V.

[411 b] 1 πάσῃ : πᾶσι Ey πάσῃ καὶ V || 2 καὶ κινούμεθα EV : καὶ κινοῦμεν X om. $CH^a$U$yF^bR^v$.

daha iyi ve daha ölümsüz olsun diye de sorası geliyor insanın. Her iki durumda da saçma ve akla aykırı bir sonuç çıkıyor: Ateşin ya da havanın bir hayvan olduğunu söylemek iyice akla aykırı, oysa içinde ruh olana hayvan dememek de saçma. Ruhun bunlarda olduğu görüşü herhalde bütünün kısımlarla türdeş olduğu görüşünden geliyor. Bundan dolayı ruhun da bu kısımlarla türdeş olduğunu söylemek zorunda kalıyorlar, ne de olsa çevreden gelen bir şey hayvanlarda olduğu için hayvanlar canlı. Dışarıdan kopup gelen hava tekbiçimliyse [*homoeidês*] ama ruh tek türden olmayan kısımlara sahipse, belli ki ruhun bir kısmı o havada bulunacak, bir kısmı bulunmayacak. Dolayısıyla zorunlu olarak ya ruhun kısımları tek türdendir ya da ruh evrenin öyle herhangi bir kısmında bulunuyor değildir.

[411a24] Dolayısıyla söylenenlerden şu açık: Ruhun tanımasının nedeni öğelerden oluşması olmadığı gibi, ruhun hareket ettirildiğini söylemek hoş da değil, doğru da değil.

[411a26] Madem tanımak ruha ait, ayrıca duyumsamak, bir görüş oluşturmak [*doksazein*], sonra iştah duymak, istemek[31] ve genel olarak arzular da ruha ait; ve madem yer değiştirme anlamındaki hareket, ayrıca büyüme, olgunluk ve bozulma hayvanlarda ruhun etkisiyle ortaya çıkıyor, o halde acaba bunların her biri ruhun tamamına mı ait ve ruhumuzun tamamıyla mı aklediyor, duyumsuyor, hareket

[31] Jannone'de "tartmak, tartışmak, müzakere etmek" anlamındaki *bouleuesthai* yerine, bağlamdan açıkça anlaşılacak nedenlerle E elyazmasında "istemek" anlamındaki *boulesthai* okumasını izliyoruz.

ἕκαστον ποιοῦμέν τε καὶ πάσχομεν, ἢ μορίοις ἑτέροις ἕτερα ; Καὶ τὸ ζῆν δὴ πότερον ἔν τινι τούτων ἐστὶν ἑνὶ ἢ καὶ ἐν [5a] πλείοσιν ἢ καὶ ἐν πᾶσιν, ἢ καὶ ἄλλο τι αἴτιον; Λέγουσι [5b] δέ τινες μεριστὴν αὐτὴν εἶναι καὶ ἄλλο μὲν νοεῖν ἄλλο δὲ ἐπιθυμεῖν. Τί οὖν δή ποτε συνέχει τὴν ψυχήν, εἰ μεριστὴ πέφυκεν; Οὐ γὰρ δὴ τό γε σῶμα· δοκεῖ γὰρ τοὐναντίον μᾶλλον ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα συνέχειν· ἐξελθούσης γὰρ δὴ διαπνεῖται καὶ σήπεται. Εἰ οὖν ἕτερόν τι μίαν αὐτὴν ποιεῖ, [10] ἐκεῖνο μάλιστ' ἂν εἴη ἡ ψυχή. Δεήσει δὲ πάλιν κἀκεῖνο ζητεῖν πότερον ἓν ἢ πολυμερές. Εἰ μὲν γὰρ ἕν, διὰ τί οὐκ εὐθέως καὶ τὴν ψυχὴν ἓν εἶναι; Εἰ δὲ μεριστόν, πάλιν ὁ λόγος ζητήσει τί τὸ συνέχον ἐκεῖνο, καὶ οὕτω δὴ πρόεισιν ἐπὶ τὸ ἄπειρον. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις καὶ περὶ τῶν μορίων αὐτῆς, [15] τίν' ἔχει δύναμιν ἕκαστον ἐν τῷ σώματι. Εἰ γὰρ ἡ ὅλη ψυχὴ πᾶν τὸ σῶμα συνέχει, προσήκει καὶ τῶν μορίων ἕκαστον συνέχειν τι τοῦ σώματος. Τοῦτο δ' ἔοικεν ἀδυνάτῳ· ποῖον γὰρ μόριον ἢ πῶς ὁ νοῦς συνέξει, χαλεπὸν καὶ πλάσαι.

Φαίνεται δὲ καὶ τὰ φυτὰ διαιρούμενα ζῆν καὶ τῶν [20] ζώων ἔνια τῶν ἐντόμων, ὡς τὴν αὐτὴν ἔχοντα ψυχὴν τῷ εἴδει, εἰ καὶ μὴ ἀριθμῷ· ἑκάτερον γὰρ τῶν μορίων αἴσθησιν ἔχει καὶ κινεῖται κατὰ τόπον ἐπί τινα χρόνον. Εἰ δὲ μὴ διατελοῦσιν, οὐθὲν ἄτοπον· ὄργανα γὰρ οὐκ ἔχουσιν ὥστε σώζειν τὴν φύσιν· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐν ἑκατέρῳ τῶν μορίων [25] ἅπαντ' ἐνυπάρχει τὰ μόρια τῆς ψυχῆς, καὶ ὁμοειδεῖς εἰσιν

3 τε om. UP || 4 δὴ : δὲ V || ἔν τινι : ἑνὶ y || 5a καὶ ἐν πᾶσιν H[a]M R[v] : καὶ πᾶσιν CVXyP πᾶσιν E om. F[b] || 5b δέ : δὴ EX || αὐτὴν εἶναι CH[a]yF[b]P : αὐτὴν rell. || pr. ἄλλο : ἄλλῳ CUXF[b]M || alt. ἄλλο : ἄλλῳ CUXyF[b] || 8 γὰρ δὴ : γοῦν ECUVX || 9 διαπνεῖ τε y || 10 ἐκεῖνο δὲ μάλιστ' V || ἡ om. EUX || 12 καὶ τὴν ψ. ἓν εἶναι CH[a]yF[b] : ἓν εἶναι [εἶναι om. EUX] καὶ τὴν ψ. rell. || 13 ἐκεῖνα EP || 15 ἐν τῷ σώματι ἕκαστον F[b] || ἡ om. V || 17 τούτῳ E || ἀδύνατον P || 18 συνέχει EV συνάξει y || 19 pr. καὶ om. M || 20 ψυχὴν om. V || 21 εἰ om. VyF[b] || καὶ μὴ : μὴ καὶ E καὶ μὴ τῷ V || γὰρ EV : γοῦν CH[a]XyM οὖν U δὲ F[b] || 23 τὸ ἄτοπον yF[b] || 25 ἐνυπάρχειν CXyM ὑπάρχει F[b] || ὁμοειδῆς εἰσιν ἀλλήλοις H[a]P ὁμοειδῆ ἐστιν ἀλλήλοις Ross.

ediyor, başka yaptıklarımızı yapıyor ve maruz kaldıklarımıza maruz kalıyoruz, yoksa farklı şeyler ruhun farklı kısımlarıyla mı oluyor? Yaşamak da acaba ruhun kısımlarından birinde mi, birçok kısmında mı, bütün kısımlarında mı, yoksa yaşamanın nedeni başka bir şey mi? Bazıları ruhun kısımlara sahip olup bir kısmının aklettiğini, başka kısmının iştah duyduğunu söylüyor. Ruh kısımlı bir doğaya sahipse o zaman onu bir arada tutan şey ne olsa gerek? En azından beden değil bir kere. Tersine, daha ziyade ruh bedeni bir arada tutar gibi görünüyor, ne de olsa ruh gidince beden dağılıp çürüyor. Ruhu bir yapan şey ruhtan başka bir şeyse, o zaman asıl o şey ruh olmalı. Bu sefer de o şey bir mi, yoksa çokkısımlı mı diye araştırmak gerekecek. Çünkü eğer o şey birse, neden doğrudan doğruya ruh da bir olmasın? Yok eğer kısımlıysa, tartışma o şeyi bir arada tutanın ne olduğu hakkında olacaktır ve bu böyle sonsuza kadar gider. Ruhun kısımları hakkında şu da sorulabilir: Bu kısımlardan her biri bedende nasıl bir güce sahip? Ruhun tamamı bedenin tamamını bir arada tutuyorsa, o zaman ruhun her bir kısmının bedendeki bir şeyleri bir arada tutması uygun düşer. Ama bu imkansıza benziyor, zira akıl hangi kısmı bir arada tutacak, onu nasıl tutacak, hayal etmesi bile zor.

[411b19] Bitkiler, ayrıca hayvanlar arasında bazı böcekler, bölününce de bariz yaşamaya devam ediyor, sanki bu bölünen kısımlar sayıca değilse bile türce aynı ruha sahip, ne de olsa kısımların her biri de duyumsamaya ve yer değiştirmeye bölündükten sonra bir süre daha devam ediyor. Daha sonra yaşamaya devam etmemeleri saçma değil, doğalarını muhafaza edecek organları yok çünkü. Gene de fark etmez, sonuçta kesik kısımların her biri ruhun bütün

ἀλλήλαις καὶ τῇ ὅλῃ, ἀλλήλων μὲν ὡς οὐ χωριστὰ ὄντα, τῆς δ' ὅλης ψυχῆς ὡς διαιρετῆς οὔσης. Ἔοικε δὲ καὶ ἡ ἐν τοῖς φυτοῖς ἀρχὴ ψυχή τις εἶναι· μόνης γὰρ ταύτης κοινωνεῖ καὶ ζῷα καὶ φυτά· καὶ αὕτη μὲν χωρίζεται τῆς αἰσθητικῆς ἀρχῆς, αἴσθησιν δ' οὐθὲν ἄνευ ταύτης ἔχει.

26 ἀλλήλων : ἀλλήλαις V y || 28 ψυχὴ ἀρχή H[a] Torstrik ψυχὴ om. C U [add. supra] y || μόνη γὰρ ταύτη X || 29 τὰ ζῷα E || αὐτὴ CX || 30 αἰσθητῆς X.

kısımlarını içeriyor ve her birindeki ruh hem öbür kısımlardakiyle hem ruhun bütünüyle türdeş: Kısımlar birbirinden ayrılıp müstakil olamasa da ruhun tamamı bölünebilen bir şey. Ayrıca bitkilerdeki ilke de bir ruh gibi görünüyor, çünkü hayvanların da bitkilerin de pay aldığı tek ilke bu ilke. Bu ilke duyumsamanın ilkesinden ayrılıp müstakil bulunuyor, ancak bu ilke olmadan hiçbir şey duyumsamaya sahip olmuyor.

## B

[412a] 1 Τὰ μὲν δὴ ὑπὸ τῶν πρότερον παραδεδομένα περὶ ψυχῆς εἰρήσθω· πάλιν δ' ὥσπερ ἐξ ὑπαρχῆς ἐπανίωμεν, πει-
5 ρώμενοι διορίσαι τί ἐστι ψυχὴ καὶ τίς ἂν εἴη κοινότατος λόγος αὐτῆς.

Λέγομεν δὴ γένος ἕν τι τῶν ὄντων τὴν οὐσίαν, ταύτης δὲ τὸ μὲν ὡς ὕλην, ὃ καθ' αὐτὸ μὲν οὐκ ἔστι τόδε τι, ἕτερον δὲ μορφὴν καὶ εἶδος, καθ' ἣν ἤδη λέγεται τόδε τι, καὶ τρίτον, τὸ ἐκ τούτων. Ἔστι δ' ἡ μὲν ὕλη δύναμις, τὸ
10 δ' εἶδος ἐντελέχεια, καὶ τοῦτο διχῶς, τὸ μὲν ὡς ἐπιστήμη, τὸ δ' ὡς τὸ θεωρεῖν.

Οὐσίαι δὲ μάλιστ' εἶναι δοκοῦσι τὰ σώματα, καὶ τούτων τὰ φυσικά· ταῦτα γὰρ τῶν ἄλλων ἀρχαί. Τῶν δὲ φυσικῶν τὰ μὲν ἔχει ζωήν, τὰ δ' οὐκ ἔχει· ζωὴν δὲ λέγω τὴν δι' αὑτοῦ τροφήν τε καὶ αὔξησιν καὶ
15 φθίσιν. Ὥστε πᾶν σῶμα φυσικὸν μετέχον ζωῆς οὐσία ἂν εἴη, οὐσία δ' οὕτως ὡς συνθέτη. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ καὶ σῶμα τοιόνδε, ζωὴν γὰρ ἔχον, οὐκ ἂν εἴη τὸ σῶμα ψυχή· οὐ γάρ ἐστι τῶν καθ' ὑποκειμένου τὸ σῶμα, μᾶλλον δ' ὡς

[412 a] 3-4 τὰ μὲν — ἐπανίωμεν $E^aCH^aVyF^bR^v$ : ἐπεὶ δὲ τὰ παραδεδομένα περὶ ψυχῆς παρὰ τῶν ἄλλων ἐφ' ὅσον [ὅσων X] ἕκαστος ἀπεφήνατο [τῶν add. EP] πρότερον [πρῶτον X] εἴρηται σχεδόν, νῦν ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς πάλιν ἐπανίωμεν EPUXM || 3 προτέρων Vy || 4 εἴρηται $H^a$ || ὡς $F^b$ || ἐξ ἀρχῆς $H^aR^v$ || 5 τίς ἂν εἴη : τί ἐστιν UXM ἂν ἡ $R^v$ || κοινὸς UX || 6 δὴ : δὲ V || 7 δ καὶ καθ' αὐτὸ $R^v$ || alt. μὲν om. V || 8 μορφὴ Vy || 9 δυνάμει $EyF^b$ || 11 ὡς τὸ θεωρεῖν : τὸ δὲ θεωρεῖν $E^aCA$ ὡς θεωρία $yF^bR^vP$ || 13 ἀρχή $R^v$ || 14 λέγω $H^ayF^bP$ : λέγομεν rell. || αὑτοῦ $H^aP$ : αὐτῆς V ἑαυτοῦ $F^c$ αὐτοῦ rell. || 15 ζωῆς καὶ οὐσία P || οὐσία ἂν εἴη om. UX || 16 σύνθετος $H^aR^v$ || καὶ om. $H^aF^b$ || τοιόνδε : τοιονδὶ $yF^b$ τοιονδὶ τοῦτο UVXM || 17 ἔχει $F^b$ || τὸ σῶμα ψυχή : ἡ ψυχὴ UVXy$F^b$ ἐνείη τὸ σῶμα ψυχῇ Förster.

# II

**1.** [412a2] Ruh hakkında bizden öncekilerden aktarılanlar söylendi diyelim. Şimdi baştan başlarcasına çıkış noktamıza geri dönüp ruhun ne olduğunu ve en kapsamlı açıklamasının [*logos*] ne olabileceğini belirlemeye çalışalım.

[412a6] Varolanların belli bir cinsine varlık diyoruz. Ama varlığı da üç anlamda kullanıyoruz: Madde (bu anlamda varlık, kendi başına belirli bir şey değildir), form ya da biçim (belirli bir şeyden söz edilmesini sağlayan budur), üçüncü olarak da bu ikisinden çıkan birleşik varlık.[32] Madde bir güç, biçim ise bir yetkinlik. Ama yetkinlik iki anlamlı: Bir anlamı bilgi gibi, bir anlamı ise bilgiyi kullanmak gibi.[33]

[412a11] En çok *cisimlerin* varlık olduğu düşünülür, özellikle de *doğal* cisimlerin; çünkü bunlar öbürlerinin ilkeleri.[34] Doğal cisimlerin bazıları yaşama sahip, bazıları değil. Yaşamdan kastım kendi kendine beslenme, büyüme ve bozulma. O halde yaşamdan pay alan her doğal cisim bir varlık olsa gerek—maddeyle biçimin birleşimi anlamında bir varlık. Ama burada *belli* bir cisim, yani yaşama sahip bir cisim söz konusu olduğuna göre, cisim ruh olamaz; nitekim cisim bir taşıyıcı gereği var değildir, daha ziyade cismin

---

[32] Varlık ve farklı anlamları hakkında daha detaylı bir inceleme için *Metafizik*'e (V, 8, 1017b10-27; VII, 1, 1028a10-1042a3) bakılabilir.

[33] İlk okumada anlaşılması zor olan bu örnek için Giriş yazımızdaki "üç aşamalı öğreti"ye bakılabilir. Bu örnek hemen aşağıda II, 1, 412a20'de yeniden ele alınacak, II, 5, 417a21-417b2'de ise açıklanacaktır.

[34] Yani yapay cisimleri oluşturan gene doğal cisimlerdir.

ὑποκείμενον καὶ ὕλη. Ἀναγκαῖον ἄρα τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι ὡς εἶδος σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Ἡ δ' οὐσία ἐντελέχεια. Τοιούτου ἄρα σώματος ἐντελέχεια.

Αὕτη δὲ λέγεται διχῶς, ἡ μὲν ὡς ἐπιστήμη, ἡ δ' ὡς τὸ θεωρεῖν. Φανερὸν οὖν ὅτι ὡς ἐπιστήμη· ἐν γὰρ τῷ ὑπάρχειν τὴν ψυχὴν καὶ ὕπνος καὶ ἐγρήγορσίς ἐστιν, ἀνάλογον δ' ἡ μὲν ἐγρήγορσις τῷ θεωρεῖν, ὁ δ' ὕπνος τῷ ἔχειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν· προτέρα δὲ τῇ γενέσει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἡ ἐπιστήμη. Διὸ ἡ ψυχή ἐστιν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Τοιοῦτον δέ, ὃ ἂν ᾖ ὀργανι-
[412b] κόν. Ὄργανα δὲ καὶ τὰ τῶν φυτῶν μέρη, ἀλλὰ παντελῶς ἁπλᾶ, οἷον τὸ φύλλον περικαρπίου σκέπασμα, τὸ δὲ περικάρπιον καρποῦ· αἱ δὲ ῥίζαι τῷ στόματι ἀνάλογον· ἄμφω γὰρ ἕλκει τὴν τροφήν. Εἰ δέ τι κοινὸν ἐπὶ πάσης ψυχῆς δεῖ λέγειν, εἴη ἂν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ. Διὸ καὶ οὐ δεῖ ζητεῖν εἰ ἓν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ὥσπερ οὐδὲ τὸν κηρὸν καὶ τὸ σχῆμα, οὐδ' ὅλως τὴν ἑκάστου ὕλην καὶ τὸ οὗ ἡ ὕλη· τὸ γὰρ ἓν καὶ τὸ εἶναι ἐπὶ πλεοναχῶς λέγεται, τὸ κυρίως ἡ ἐντελέχειά ἐστιν.

Καθόλου μὲν οὖν εἴρηται τί ἐστιν ἡ ψυχή· οὐσία γὰρ ἡ κατὰ τὸν λόγον. Τοῦτο δὲ τὸ τί ἦν εἶναι τῷ τοιῳδὶ σώματι, καθάπερ εἴ τι τῶν ὀργάνων φυσικὸν ἦν σῶμα, οἷον πέλεκυς· ἦν μὲν γὰρ ἂν τῷ πελέκει εἶναι ἡ οὐσία αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦτο· χωρι-

21-22 τοιούτου — ἐντελέχεια om. V || 24 ἔσται V || 26 δὲ : δὴ $E^{a}CyR^{v}$ || τῆς γενέσεως P || ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ om. $R^{v}$ || ἐπὶ om. M || 27 pr. ἡ om. y || alt. ἡ om. UX || τοῦ σώματος $R^{v}$ || 28 φυσικοῦ ὀργανικοῦ X || ζωὴν-ὀργανικὸν om. $R^{v}$ || τοιοῦτον $VXF^{b}$ : τοιοῦτο $E^{a}CUy$ τοιούτου $H^{a}P$.

[412 b] 3 ἡ δὲ ῥίζα V || 4 δέ : δή VX || κοινὸν : καὶ V || 5 ἡ πρώτη ἐντελέχεια X || 6 pr. καὶ om. V || ψυχὴ : ψυχὴ κατὰ τὸ εἶδος V || 7 ὅλος $R^{v}$ || 8 ἡ om. $H^{a}XF^{b}P$ || 9 λέγεται om. UXP || 10 pr. ἡ om. $R^{v}$ || οὐσία γὰρ : ὅτι οὐσία P || 11 καθάπερ : ὥσπερ P || 12 pr. ἦν om. P || μὲν om. UVXF$^{b}$P || γὰρ om. X || 13 τῷ $E^{a}CH^{a}$ : τὸ UVXP αὐτῷ y || πελέκει : πρίονι P || 13-14 χωρισθείσης — ἦν : διὸ ἀπελθούσης, οὐκέτ' ἂν πρίων P.

kendisi zaten taşıyıcı ve madde olarak vardır. O halde zorunlu olarak ruh yaşama gücüne sahip doğal bir cismin biçimi anlamında bir varlıktır. Varlık ise bir yetkinliktir [*entelekheia*]. O halde ruh böyle bir cismin yetkinliğidir.

[412a20] Fakat yetkinlik de iki anlamlı: Bir anlamı bilgi gibidir, bir anlamı ise bilgiyi kullanmak gibi. Ruh bilgi gibi olan anlamıyla yetkinliktir, bu açık.[35] Çünkü uyanıklık kadar uyku da ruhun mevcudiyetini gerektirir—uyanıklık bilgiyi kullanmaya denk düşer, uyku ise bilgiye sahip olup da onu işletmemeye. Bir kişide oluş bakımından önce gelen bilgidir. Bu yüzden ruh, yaşama gücüne sahip doğal bir cismin *birinci* yetkinliğidir. Şimdi, böyle bir cisim *organik*[36] bir cisimdir. Bitkilerin kısımları bile gayet basit olsa da birer organdır: örneğin yaprak kabuğu, kabuk meyveyi örter; kökler ise besini aldığı için ağıza denk düşer. Bütün ruhlara ortak bir şey söylemek gerekiyorsa, bu "organik doğal bir cismin birinci yetkinliği" olacaktır. Dolayısıyla balmumu ile şeklin, genel olarak da madde ile onun maddesi olduğu şeyin bir olup olmadığını araştırmaya gerek olmadığı gibi, ruh ile bedenin de bir olup olmadığını araştırmaya gerek yoktur:[37] "bir" ve "var olmak" birçok anlama geldiğine göre esas anlam [*kyriôs*] yetkinliktir.

[412b9] O halde genel olarak ruhun ne olduğu söylenmiş oldu: Biçim anlamında [*kata ton logon*] varlık, yani belli bir çeşit cismin *ne idüğü*. Şöyle: Balta gibi bir alet doğal bir cisim olsaydı, balta olmaklık onun varlığı ve dolayısıyla da ruhu olurdu.[38] Bunu çıkart, artık o balta

---

[35] Açıklama için Giriş yazımızda "üç aşamalı öğreti"ye ve aşağıda II, 5, 417a21-417b2'ye bakılabilir.

[36] *Organikon* sözcüğünün metindeki kullanımına ilişkin 207. sayfadaki 152. dipnota bakılabilir.

[37] Ruhla bedenin *bir* olup olmadığını sormanın gereksiz olduğunu ifade eden bu parça, "hylomorphism" olarak adlandırılagelmiş olan yaklaşımı benimseyenler için oldukça önemlidir. Gerçekten de Aristoteles için madde ve biçim, dolayısıyla bedenle ruh, birbirinden müstakil bir tarzda var olamazlar—en azından ayaltı alemde bu böyle. Bu soruyu gereksiz kılan bir diğer neden de Aristoteles'in *Metafizik*'te (V, 6, 1015b17-1017a8) farklı anlamlarını serimlediği "bir"in en esas, en hakim anlamının "yetkinlik" (*entelekheia*) olması, ruhun da zaten bedenin yetkinliği olmasıdır. Öte yandan aklın (*nous*) Aristoteles için bedende beyin gibi bir karşılığı olmaması, dolayısıyla müstakil olma imkanı, işleri epey zorlaştırır.

[38] P elyazmasında balta yerine testere örneği kullanılıyor.

σθείσης δὲ ταύτης οὐκ ἂν ἔτι πέλεκυς ἦν, ἀλλ' ἢ ὁμωνύμως. Νῦν δ' ἐστὶ πέλεκυς· οὐ γὰρ τοιούτου σώματος τὸ τί ἦν εἶναι καὶ ὁ λόγος ἡ ψυχή, ἀλλὰ φυσικοῦ τοιουδὶ ἔχοντος ἀρχὴν κινήσεως καὶ στάσεως ἐν ἑαυτῷ.

Θεωρεῖν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μερῶν δεῖ τὸ λεχθέν. Εἰ γὰρ ἦν ὁ ὀφθαλμὸς ζῷον, ψυχὴ ἂν ἦν αὐτοῦ ἡ ὄψις· αὕτη γὰρ οὐσία ὀφθαλμοῦ ἡ κατὰ τὸν λόγον. Ὁ δ' ὀφθαλμὸς ὕλη ὄψεως, ἧς ἀπολειπούσης οὐκέτ' ὀφθαλμός, πλὴν ὁμωνύμως, καθάπερ ὁ λίθινος καὶ ὁ γεγραμμένος. Δεῖ δὴ λαβεῖν τὸ ἐπὶ μέρους ἐφ' ὅλου τοῦ ζῶντος σώματος· ἀνάλογον γὰρ ἔχει ὡς τὸ μέρος πρὸς τὸ μέρος, οὕτως ἡ ὅλη αἴσθησις πρὸς τὸ ὅλον σῶμα τὸ αἰσθητικόν, ᾗ τοιοῦτον. Ἔστι δὲ οὐ τὸ ἀποβεβληκὸς τὴν ψυχὴν τὸ δυνάμει ὂν ὥστε ζῆν, ἀλλὰ τὸ ἔχον· τὸ δὲ σπέρμα καὶ ὁ καρπὸς τὸ δυνάμει τοιονδὶ σῶμα. Ὡς μὲν οὖν ἡ τμῆσις καὶ ἡ ὅρασις, οὕτω καὶ ἡ ἐγρήγορσις ἐντελέ-
[413a] χεια, ὡς δ' ἡ ὄψις καὶ ἡ δύναμις τοῦ ὀργάνου, ἡ ψυχή· τὸ δὲ σῶμα τὸ δυνάμει ὄν· ἀλλ' ὥσπερ ὁ ὀφθαλμὸς ἡ κόρη καὶ ἡ ὄψις, κἀκεῖ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τὸ ζῷον.

Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ χωριστὴ τοῦ σώματος, ἢ μέρη τινὰ αὐτῆς, εἰ μεριστὴ πέφυκεν, οὐκ ἄδηλον· ἐνίων γὰρ ἡ ἐντελέχεια τῶν μερῶν ἐστιν αὐτῶν. Οὐ μὴν ἀλλ' ἔνιά γε οὐθὲν κωλύει, διὰ τὸ μηθενὸς εἶναι σώματος ἐντελεχείας.

14 δὲ : γὰρ X || ἂν om. V || ἦν : εἶναι y || 15 ἔστι coni. Förster || τοῦ τοιούτου $H^aF^o$ || σώματος ἡ ψυχὴ P || 16 ἡ ψυχὴ om. P || 17 ἑαυτῷ : αὐτῷ M αὐτῷ X || 19 ἂν αὐτοῦ ἦν ἡ V ἢ ἂν τούτου ψυχὴ P ἦν om. X || 20 τὸν om. $MR^v$ || ἀπολιπούσης $R^r$ || 21 οὐκέτι : οὐκ ἔστιν UX || ὁμώνυμος $E^aC$ || λίθος X || 22 δὴ : δὲ VX om. P || τὸ ἐπὶ μέρους om. y || μέρους : μέρους καὶ $F^b$ || 24 οὕτως om. UVXF°P || alt. τὸ om. $R^v$ || 24-25 ὅλον σῶμα : μέρος y || 25 τὸ ἀποβεβληκέναι $R^v$ || 27 μὲν om. $F^b$ || 28 τμῆσις : πρίσις P || οὕτως $F^b$ || alt. καὶ om. UXP.

[413 a] 1 pr. ἡ om. V || ὀργάνου : ὀργάνου τοῦ ἀνθρωπίνου $F^c$ || 2 ὁ om. $E^aUyF^bR^vP$ || 2-3 ἡ κόρη ὀφθαλμός $F^bR^v$ || 3 alt. τὸ om. $E^aCH^aUyF^bP$ || 4 οὖν om. y $R^v$ add. supra $H^a$ || 6 οὐ μὴν om. X || 7 κωλύει : κωλύει εἶναι V || μηδὲν $XF^b$.

olamazdı ya da yalnızca ismen balta olurdu, gelgelelim o bir balta. Ruh böyle bir cismin değil, hareket ve durma ilkesini *kendi içinde* taşıyan belli türden *doğal* bir cismin ne idüğü[39] ve biçimidir [*logos*].

[17] Bu söyleneni bir de bedenin kısımlarında görmek gerek: Eğer göz <başlı başına> yaşayan bir şey olsaydı, onun ruhu görmek olurdu, çünkü gözün biçim anlamındaki varlığı bu: Görmek. Göz görmenin maddesidir ve görmek çekip çıkarılırsa göz artık göz değildir, taştan veya çizilmiş bir göz gibi yalnızca ismen gözdür. Bedenin bir kısmı hakkındaki söylediklerimizi yaşayanın bedeninin tamamına uygulamak gerek; çünkü kısım kısma göre neyse, bütün olarak duyumsama da duyumsayan olarak duyumsayan bedene göre o. Yaşama gücüne sahip olan beden, ruhunu kaybetmiş olan beden değil, ruha sahip olan bedendir;[40] tohum ve meyve de böyle bir cisim olma gücü taşır. Uyanıklık, tıpkı kesme hali ve görüyor olma hali gibi, bir yetkinliktir; ruha gelince, o görme duyusu ve aletin gücü gibidir; beden ise gücül olandır.[41] Ancak gözün gözbebeği ve görme duyusu olması gibi, burada da yaşayan, ruh ve bedendir.

[413a4] Ruhun bedenden müstakil olmadığı ya da doğasında kısımlı olmak varsa ruhun bir kısmının bedenden müstakil olmadığı konusunda bir belirsizlik yok, çünkü ruhtaki bazı kısımların yetkinliği bedenin bazı kısımlarına aittir. Ancak ruhun öyle kısımları da vardır ki hiçbir bedenin yetkinliği olmadıkları için en azından bunların müstakil olmalarına hiçbir engel yoktur.[42] Ayrıca ruhun bedenin yet

---

[39] Bire bir çevrildiğinde "var olmak bakımından ne idilik" şeklinde karşılanabilecek olan bu tuhaf Aristoteles terimini, ifadenin anlamını tam karşılayan yine tuhaf bir Türkçe ifadeyle çevirmeyi seçtik. Ayrıca *ti esti* ile karışmaması için "nelik" demekten, bir Ortaçağ terimi olması bakımından da "öz" demekten kaçındık. "Giriş"teki konuya ilişkin dipnota bakılabilir (24. sayfa, 11. dipnot).

[40] Yani ölü bir beden, yalnızca ismen (*homonymôs*) bedendir. O daha ziyade cesettir. Söz konusu organik doğal cisme "beden" dememizi sağlayan ruhtur. Bu bağlamda ruh bedenin biçim ya da *logos* anlamında varlığıdır.

[41] Bir kez daha Giriş yazımızda "üç aşamalı öğreti"ye ve aşağıda II, 5, 417a21-417b2'ye bakılabilir.

[42] Burada sözü edilen kısım, geleneksel adıyla "etkin akıl" gibi görünüyor. Yukarıda I, 4, 408b29'a, aşağıda III, 4, 429b5'e ve tabii III, 5'in tamamına, ayrıca *Hayvanların Üremesi Üzerine*, 736b27-737a1'e bakınız.

Ἔτι δὲ ἄδηλον εἰ οὕτως ἐντελέχεια τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ ὥσπερ πλωτὴρ πλοίου.

Τύπῳ μὲν οὖν ταύτῃ διωρίσθω καὶ ὑπογεγράφθω περὶ ψυχῆς.

II Ἐπεὶ δ' ἐκ τῶν ἀσαφῶν μὲν φανερωτέρων δὲ γίγνεται τὸ σαφὲς καὶ κατὰ τὸν λόγον γνωριμώτερον, πειρατέον πάλιν οὕτως ἐπελθεῖν περὶ αὐτῆς· οὐ γὰρ μόνον τὸ ὅτι δεῖ τὸν ὁριστικὸν λόγον δηλοῦν, ὥσπερ οἱ πλεῖστοι τῶν ὅρων λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν ἐνυπάρχειν καὶ ἐμφαίνεσθαι. Νῦν δ' ὥσπερ συμπεράσμαθ' οἱ λόγοι τῶν ὅρων εἰσίν· οἷον τί ἐστιν τετραγωνισμός ; Τὸ ἴσον ἑτερομήκει ὀρθογώνιον εἶναι ἰσόπλευρον. Ὁ δὲ τοιοῦτος ὅρος λόγος τοῦ συμπεράσματος. Ὁ δὲ λέγων ὅτι ἐστὶν ὁ τετραγωνισμὸς μέσου εὕρεσις, τοῦ πράγματος λέγει τὸ αἴτιον.

Λέγωμεν οὖν, ἀρχὴν λαβόντες τῆς σκέψεως, διωρίσθαι τὸ ἔμψυχον τοῦ ἀψύχου τῷ ζῆν. Πλεοναχῶς δὲ λεγομένου τοῦ ζῆν, κἂν ἕν τι τούτων ἐνυπάρχῃ μόνον, ζῆν αὐτό φαμεν, οἷον νοῦς, αἴσθησις, κίνησις καὶ στάσις ἡ κατὰ τόπον, ἔτι κίνησις ἡ κατὰ τροφὴν καὶ φθίσις τε καὶ αὔξησις. Διὸ καὶ τὰ φυόμενα πάντα δοκεῖ ζῆν· φαίνεται γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντα δύναμιν καὶ ἀρχὴν τοιαύτην, δι' ἧς αὔξησίν τε καὶ φθίσιν λαμβάνουσι κατὰ τοὺς ἐναντίους τόπους· οὐ γὰρ ἄνω μὲν αὔξε-

8 δὲ UVX: τε rell. om. P || 9-10 τύπῳ – ψυχῆς: ὡς μὲν οὖν εἰπεῖν τύπῳ περὶ ψυχῆς εἰρήσθω τὸν τρόπον τοῦτον P || ταῦτα V || 11 δ' ἐξ ἀσαφῶν $F^b$ || μὲν om. X || 12 τὸν om. V || 13 οὕτως ἐπελθεῖν $H^a$: οὕτω γ' ἐπελθεῖν $E^a$CVy$R^v$P οὕτως ἐπανελθεῖν UXM || 14 τὸν — δηλοῦν : τὸν λόγον τὸν ὁριστικόν P || 15 ὑπάρχειν $F^o$ || 16 συμπεράσματα τῶν ὅρων οἱ λόγοι εἰσίν $F^o$ || 17 τίς X || τετραγωνισμός $H^a$V$R^v$P : ὁ τετραγ. ECUXy || 18 ὁ δὲ — λόγος : οὗτος μὲν γὰρ ὁ P λόγος om. ECVP || 19 ὅτι : τί VP || alt. ὁ om. $H^a$X$F^b$P post τετραγωνισμὸς add. γραμμῆς $F^a$ || μέσου C$H^a$: ὁ ἐκ μέσης M ὅτι μέσης VP μέσης rell. || 20 λέγωμεν C$H^a$P || 21 post σκέψεως add. τοῦ πράγματος UXM || λαβόντες ante διωρίσθαι transp. XM || 22 λεγομένου τοῦ ζῆν $H^a$ : λεγομένου $F^b$ τοῦ ζῆν λεγομένου rell. || 25 pr. καὶ om. V || φθίσιν... αὔξησιν UXM || 26 ἑαυτοῖς $H^a$ : αὐτοῖς rell. || 28 ἄνωθεν V || μὲν om. V.

kinliği olması gemicinin gemininki olması gibi mi, orası belirsiz.[43]

[413a9] O halde ruhu böylece ana hatlarıyla belirlemiş ve bir taslak çıkarmış olalım.

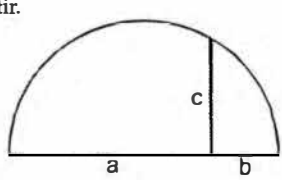
**2.** [10] Bariz görünmesine rağmen açık olmayan şeylerden hareketle açık olana ve aklen [*kata ton logon*] daha çok tanınana ulaşıldığına göre, ruh konusunu şimdi bir de böyle kat etmeye çalışmak gerek. Çünkü tanımlayıcı ifade [*horistikos logos*] birçok tanımın [*horos*] yaptığı gibi olguyu belirtmekle yetinmemeli, nedeni de içermeli ve görünür kılmalı. Günümüzde yapılan tanımlardaki ifadeler ise sonuçlar gibidir. Örneğin "Kareleştirmek nedir?" sorusuna "Bir dikdörtgenle aynı alana sahip dik bir eşkenar dörtgen bulmak" dersek bu tanım sonucun bir ifadesidir. Oysa "Kareleştirmek bir ortayı bulmaktır" diyen kişi meselenin nedenini söyler.[44]

[413a20] O zaman incelememizde bunu ilke edinelim ve ruhlunun ruhsuzdan yaşamakla ayrıldığını söyleyelim. Yaşamak ise birden fazla anlama gelir ve bir şeye "yaşıyor" dememiz için bunlardan birini bile içermesi yeter: Örneğin akıl, duyumsama, yer değiştirme hareketi ve durma, ayrıca beslenme hareketi, bozulma ve de büyüme. Yerden biten şeylerin bile "yaşıyor" olduğu görüşünün hakim olması bundan. Çünkü karşıt yerlere doğru büyümelerini ve bozulmalarını sağlayan böyle bir güç ve il-

---

[43] Gemici örneği başka bir bağlamda başka bir anlamda verilmişti: I, 3, 406a6-12. Ross bu pasaja bir sözcük ekleyerek şu anlamı üretiyor: "Ayrıca ruhun bedenin yetkinliği olması bu şekilde mi, yoksa gemicinin gemininki olması gibi mi, orası belirsiz". Ross'un bu "düzeltmesi" Themistios ve Philoponos'un yorumlarından destek bulsa da elyazmalarının hiçbirine dayanmaz.

[44] Kareleştirmenin kare olmayan bir geometrik şekli aynı *büyüklükte* bir kare haline getirmek olduğu barizdir, olgusaldır, sözlük tanımı gereğidir. Önemli olan ise o şeklin kareleştirildiğinde hangi *uzunlukta* bir kenara sahip olması gerektiği ve bu uzunluğun nasıl bulunacağıdır. Dikdörtgeni kareleştirmenin bir yolu, dikdörtgenin uzun kenarı (diyelim *a*) ve kısa kenarının (diyelim *b*) oluşturacağı *a*+*b*'nin çap olduğu bir yarım dairede *a*'nın bitip *b*'nin başladığı noktadan yukarıya doğru çembere dik çekilen bir *c* çizgisinin uzunluğundan bir kare üretmektir.



ται, κάτω δ' οὔ, ἀλλ' ὁμοίως ἐπ' ἄμφω καὶ πάντῃ ὅσα ἀεὶ τρέφεταί τε καὶ ζῇ διὰ τέλους, ἕως ἂν δύνηται λαμβάνειν τροφήν. Χωρίζεσθαι δὲ τοῦτο μὲν τῶν ἄλλων δυνατόν, τὰ δ' ἄλλα τούτου ἀδύνατον ἐν τοῖς θνητοῖς. Φανερὸν δ' ἐπὶ τῶν φυομένων· οὐδεμία γὰρ δύναμις τούτοις ὑπάρχει ἄλλη [413b] ψυχῆς. Τὸ μὲν οὖν ζῆν διὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὑπάρχει τοῖς ζῶσι, τὸ δὲ ζῷον διὰ τὴν αἴσθησιν πρώτως· καὶ γὰρ τὰ μὴ κινούμενα μηδ' ἀλλάττοντα τόπον, ἔχοντα δ' αἴσθησιν ζῷα λέγομεν καὶ οὐ ζῆν μόνον. Αἰσθήσεως δὲ πρῶτον ὑπάρχει πᾶσιν ἁφή. Ὥσπερ δὲ τὸ θρεπτικὸν δύναται χωρίζεσθαι τῆς ἁφῆς καὶ πάσης αἰσθήσεως, οὕτως ἡ ἁφὴ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων. Θρεπτικὸν δὲ λέγομεν τὸ τοιοῦτον μόριον τῆς ψυχῆς οὗ καὶ τὰ φυόμενα μετέχει· τὰ δὲ ζῷα πάντα φαίνεται τὴν ἁπτικὴν αἴσθησιν ἔχοντα· δι' ἣν δ' αἰτίαν ἑκάτερον τούτων συμβέβηκεν, ὕστερον ἐροῦμεν.

Νῦν δ' ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω μόνον, ὅτι ἐστὶν ἡ ψυχὴ τῶν εἰρημένων τούτων ἀρχὴ καὶ τούτοις ὥρισται, θρεπτικῷ, αἰσθητικῷ, διανοητικῷ, κινήσει. Πότερον δὲ τούτων ἕκαστόν ἐστι ψυχὴ ἢ μόριον ψυχῆς, καὶ εἰ μόριον, πότερον οὕτως ὥστ' εἶναι χωριστὸν λόγῳ μόνον ἢ καὶ τόπῳ, περὶ μὲν τινῶν τούτων οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν, ἔνια δὲ ἀπορίαν ἔχει. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν φυτῶν ἔνια διαιρούμενα φαίνεται ζῶντα καὶ χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων,

29-30 πάντῃ ὅσα ἀεὶ τρέφεταί τε καὶ $E^aCH^aM$ : πάντῃ ἐκτρέφεταί τε καὶ UX πάντοσε καὶ τρέφεται καὶ V πάντοτε καὶ τρέφονταί τε καὶ $F^o$ πάντῃ ὅσα ἐκτρέφεταί τε καὶ Förster πάντῃ καὶ τρέφεται διὰ τέλους καὶ ζῇ P || 33 δύναμις τούτοις ὑπάρχει $H^aF^b$ : αὐτοῖς ὑπάρχει δύναμις rell.

[413 b] 2 τοῖς ζῶσι $E^aCH^aV$ : · παρὰ τοῖς ζῴοις P πᾶσι τοῖς ζῴοις U τοῖς ζῴοις πᾶσι $XF^b$ || 3 αἴσθησιν δ' ἔχοντα $VF^b$ || 4 μόνον: μόνον ὥσπερ τὰ φυτά $F^o$ || 4-5 πάσιν ὑπάρχει πρῶτον ἁφή X ὑπάρχει πᾶσα ἁφὴ $F^b$ || 5 δὲ : γὰρ $XF^b$ || 7-8 θρεπτικὸν — μετέχει om. P || 8 φυόμενα : φυτὰ UX || 9 φαίνεται τὴν ἁφὴν αἴσθησιν ἔχ. $F^o$ || 10 συμβεβηκὸς $F^b$ || τοῦτο $F^o$ || 11 ἡ om. V || 12 αἰσθητικῷ : αὐξητικῷ V || 13 ἡ ψυχὴ V || 14 μόρια $F^b$ || 15 μόνῳ $F^bP$ || μὲν: μὲν οὖν XP || τούτων om. UXP || 16 ὡς C || 16-17 φαίνεται διαιρούμενα ἔνια ζῶντα P.

keyi kendilerinde barındırdıkları açık. Ne de olsa her zaman beslenen ve besin alma gücüne sahip oldukça da yaşayan şeyler, aşağıya doğru büyümeyip *sırf* yukarı doğru büyümezler, *hem* aşağıya *hem* yukarıya doğru büyürler, hatta *her yönde* büyürler. Bu güç öbür güçlerden müstakil olabilse de ölümlülerde öbür güçler bu güçten müstakil olamaz.[45] Bitkilerden de belli: Ruhun başka hiçbir gücüne sahip değiller. O halde yaşayan şeyler bu ilke gereği yaşamaya sahiptir, hayvan ise öncelikle duyumsama gereği yaşamaya sahiptir. Nitekim hareket etmediği ve yer değiştirmediği halde duyumsayanlara yalnızca "yaşayan" demeyiz, "hayvan" deriz. Duyular arasında da dokunma bütün hayvanlarda bulunur. Beslenme, dokunma duyusundan ve bütün öbür duyulardan müstakil olabildiği gibi, dokunma da bütün öbür duyulardan müstakil olabilir. Bitkilerin de pay aldığı ruh kısmına "beslenen kısım" diyoruz; bütün hayvanların ise dokunma duyusuna sahip olduğu açık. Ama bunların her birinin niçin olduğunu sonra söyleyeceğiz.

[413b11] Şimdilik yalnızca şu kadarını söylemiş olalım: Ruh bu saydıklarımızın ilkesidir ve bunlarla tanımlanır—beslenme, duyumsama, akıl yürütme ve hareket. Bunların her biri ruh mu, yoksa ruhun birer kısmı mı; eğer kısımsa, bunlar yalnızca ifade bakımından mı, yoksa yer bakımından da mı müstakil, bazı durumlarda bunu görmek zor olmasa bile bazılarında sorun var.[46] Çünkü tıpkı bazı bitkilerin bölündükten sonra parçaları birbirinden ayrılmış halde bile bariz şekilde yaşaması gibi, bitkilerdeki ruh da her birinde yetkinlik halinde

---

[45] Aristoteles'in buradaki "ölümlülerde" uyarısı çok önemli. Zira hayvanlar, bitkilerde de bulunan beslenme ve üreme olmadan duyumsamaya sahip olamazlar. İnsanlar da beslenme ve üremenin yanında duyumsama gücüne sahip olmadan akla sahip olamazlar. Ancak ayüstünde bulunan ezeli varolan ya da varolanlar –bunlara ister "akıllı küreler" densin, ister "baş hareket ettirici" ya da "tanrı"– beslenmeden, üremeden, duyumsamadan akledebilirler.

[46] Aristoteles, yer yer ruh kısımlı bir şeymiş gibi konuşsa da ruhu kısımlarına ayırmak konusunda temkinli davranıyor: Ruh, *logos* bakımından kısımlara ayrılabilse de yer bakımından kısımlı değil. Onun için ruh, II, 3, 414b19-28'deki örnekten de anlaşılacağı üzere, kısımlı olmaktan ziyade türevli görünüyor; insan ruhu hayvan ruhunun, hayvan ruhu da bitki ruhunun türevi. Diğer bir deyişle, akletme duyumsama gücünün, duyumsama da beslenme ve üreme güçlerinin varlığını gerektiriyor. Bu konuyu Aristoteles III, 10, 433b1-13'te bir daha gündeme getirecek.

ὡς οὔσης τῆς ἐν τούτοις ψυχῆς ἐντελεχείᾳ μὲν μιᾶς ἐν ἑκάστῳ φυτῷ, δυνάμει δὲ πλειόνων, οὕτως ὁρῶμεν καὶ περὶ ἑτέρας διαφορὰς τῆς ψυχῆς συμβαῖνον ἐπὶ τῶν ἐντόμων ἐν τοῖς τεμνομένοις· καὶ γὰρ αἴσθησιν ἑκάτερον τῶν μερῶν ἔχει καὶ κίνησιν τὴν κατὰ τόπον, εἰ δ' αἴσθησιν, καὶ φαντασίαν καὶ ὄρεξιν· ὅπου μὲν γὰρ αἴσθησις, καὶ λύπη τε καὶ ἡδονή, ὅπου δὲ ταῦτα, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐπιθυμία. Περὶ δὲ τοῦ νοῦ καὶ τῆς θεωρητικῆς δυνάμεως οὔπω φανερόν, ἀλλ' ἔοικε ψυχῆς γένος ἕτερον εἶναι, καὶ τοῦτο μόνον ἐνδέχεται χωρίζεσθαι, καθάπερ τὸ ἀΐδιον τοῦ φθαρτοῦ. Τὰ δὲ λοιπὰ μόρια τῆς ψυχῆς φανερὸν ἐκ τούτων ὅτι οὐκ ἔστι χωριστά, καθάπερ τινές φασιν· τῷ δὲ λόγῳ ὅτι ἕτερα, φανερόν· αἰσθητικῷ γὰρ εἶναι καὶ δοξαστικῷ ἕτερον, εἴπερ καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι τοῦ δοξάζειν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῶν εἰρημένων. Ἔτι δ' ἐνίοις μὲν τῶν ζῴων ἅπανθ' ὑπάρχει ταῦτα, τισὶ δέ τινα τούτων, ἑτέροις δὲ ἓν μόνον, τοῦτο δὲ ποιήσει διαφορὰν τῶν ζῴων· διὰ τίνα δ' αἰτίαν, ὕστερον ἐπισκεπτέον. Παραπλήσιον δὲ καὶ περὶ τὰς αἰσθήσεις συμβέβηκεν· τὰ μὲν γὰρ ἔχει πάσας, τὰ δέ τινας, τὰ δὲ μίαν τὴν ἀναγκαιοτάτην, ἁφήν.

[414a] Ἐπεὶ δὲ ᾧ ζῶμεν καὶ αἰσθανόμεθα διχῶς λέγεται, καθάπερ ᾧ ἐπιστάμεθα (λέγομεν δὲ τὸ μὲν ἐπιστήμην τὸ δὲ ψυχήν, ἑκατέρῳ γὰρ τούτων φαμὲν ἐπίστασθαι), ὁμοίως δὲ καὶ ᾧ ὑγιαίνομεν (τὸ μὲν ὑγιείᾳ τὸ δὲ μορίῳ τινὶ τοῦ σώματος ἢ καὶ ὅλῳ), τούτων δ' ἡ μὲν ἐπιστήμη

18 τούτοις : αὐτοῖς VXP || 19 φυτῷ om. V || 20 ἐν om. $F^b$ || 21 τεμνομένοις $H^a$ : διατεμν. rell. || ἔχει ἕκαστον τῶν μερῶν V || τῶν μορίων $F^a$ || 23 τε om. $H^a$ || 25 οὔπω $H^aF^b$ οὐδέν πω $E^aC$ οὐδέπω UVXyP || 26 καὶ om. M || ἐνδέχεσθαι X || 31 δὲ om. $F^b$ || 32 ἔτι : ὅτι $E^aC$ || ὑπάρχειν XV || 33 ποιήσει : ποιεῖ UXF$^b$P || διαφορὰς P.

[414 a] 1 αἰτίαν : αἰτίαν γέγονεν UXyM || σκεπτέον P || 2 τὰς om. $E^aCU$ || αἴσθησιν C || 3 τινας: ἐλάττους P || τῶν ἀναγκαιοτάτων $F^b$ || 4 ἐπεὶ : ἔτι coni. Torstrik || 7 ὑγίεια $E^a$ ὑγίειαν UVX ὑγεία y$F^b$P.

tek bir ruh, gücüllük halinde ise birçok ruhtur, ki zaten kesilmiş böceklerde böyle bir şeyin farklı ayrım noktalarında gerçekleştiğini görüyoruz: Kesilen parçaların her biri tek başına duyumsamaya da yer değiştirmeye de sahiptir; e duyumsamaya sahipse hayal gücüne ve arzuya da sahiptir; zira duyumun olduğu yerde acı ve haz vardır, bunların olduğu yerde ise zorunlu olarak iştah. Ancak akıl ya da teorik güç konusunda henüz hiçbir şey açık değil; göründüğü kadarıyla bu, ruhun bir başka cinsidir ve ezeli olanın fani olandan müstakil olması gibi müstakil olup ayrılabilen de ancak bu ruh cinsidir. Bunlardan belli ki ruhun geri kalan kısımları, başkalarının dediği gibi[47] müstakil kısımlar değildir. Kısımların ifade olarak birbirlerinden başka oldukları belli: Duyumsayan kısmın olmaklığıyla bir görüşe [*doksa*] sahip olan kısmınki farklı—tabii duyumsamak görüş sahibi olmaktan farklıysa. Sözü geçen öbür kısımlar için de benzer bir durum geçerli. Ayrıca yaşayanların bazısında bu kısımların hepsi var, bazısında birkaçı, bazısında da yalnızca biri; zaten yaşayanlar arasındaki farkı yaratan da bu. Nedenini sonra incelemek gerek.[48] Duyulardaki durum da buna yakındır: Bazısı duyuların hepsine sahiptir, bazısı birkaçına, bazısı da bir tek en zorunlu duyuya, yani dokunmaya.

[414a4] Şimdi, "bilmeyi sağlayan şey" için bilgi de diyebiliriz, ruh da. Çünkü burada bilgi formdur, biçimdir, *logos*'tur, bir işlem [*energeia*][49] gibidir; ruhun bilen kısmı ise bu işlemi kabul edebilendir. Benzer bir şekilde "sağlıklı olmayı sağlayan şey" için hem sağlık diyebiliriz, hem de bedenin bir parçası ya da tümü diyebiliriz.

---

[47] Platon, *Timaios*, 69D6-72D3'e bakınız.

[48] III, 12 ve 13'e bakınız.

[49] "Etkinlik" yahut "fiil" şeklinde çevrilegelmiş olan *energeia* terimini; etkin olmama, hatta edilgin olmayı da kapsayabilecek bir *energeia*'dan söz edebileceğimiz için, ayrıca sözcüğün kökünde bulunan ve "iş" anlamına gelen *ergon*'la bağını daha iyi gösterdiği için, "işlerlik" veya "işlem" şeklinde karşılamayı uygun bulduk. Bu sayede edilgin bir işlerlikten de söz edebiliyoruz, duyumsama gibi. "Giriş"teki konuya ilişkin dipnota bakılabilir (s. 24, 11. dipnot).

τε καὶ ὑγίεια μορφὴ καὶ εἶδός τι καὶ λόγος καὶ οἷον ἐνέργεια τοῦ δεκτικοῦ, ἡ μὲν τοῦ ἐπιστημονικοῦ, ἡ δὲ τοῦ ὑγιαστικοῦ (δοκεῖ γὰρ ἐν τῷ πάσχοντι καὶ διατιθεμένῳ ἡ τῶν ποιητικῶν ἐνέργεια ὑπάρχειν)· ἡ ψυχὴ δὲ τοῦτο ᾧ ζῶμεν καὶ αἰσθανόμεθα καὶ διανοούμεθα πρώτως· ὥστε λόγος τις ἂν εἴη καὶ εἶδος, ἀλλ' οὐχ ὕλη καὶ τὸ ὑποκείμενον.

Τριχῶς γὰρ λεγομένης τῆς οὐσίας, καθάπερ εἴπομεν, ὧν τὸ μὲν εἶδος, τὸ δὲ ὕλη, τὸ δὲ ἐξ ἀμφοῖν, (τούτων δ' ἡ μὲν ὕλη δύναμις, τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια), ἐπεὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἔμψυχον, οὐ τὸ σῶμά ἐστιν ἐντελέχεια ψυχῆς, ἀλλ' αὕτη σώματός τινος. Καὶ διὰ τοῦτο καλῶς ὑπολαμβάνουσιν οἷς δοκεῖ μήτ' ἄνευ σώματος εἶναι μήτε σῶμά τι ἡ ψυχή. Σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἔστι, σώματος δέ τι, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σώματι ὑπάρχει, καὶ ἐν σώματι τοιούτῳ, καὶ οὐχ ὥσπερ οἱ πρότερον εἰς σῶμα ἐνήρμοζον αὐτήν, οὐθὲν προσδιορίζοντες ἐν τίνι καὶ ποίῳ, καίπερ οὐδὲ φαινομένου τοῦ τυχόντος δέχεσθαι τὸ τυχόν. Οὕτω δὲ γίνεται καὶ κατὰ λόγον· ἑκάστου γὰρ ἡ ἐντελέχεια ἐν τῷ δυνάμει ὑπάρχοντι καὶ τῇ οἰκείᾳ ὕλῃ πέφυκεν ἐγγίνεσθαι. Ὅτι μὲν οὖν ἐντελέχειά τίς ἐστι καὶ λόγος τοῦ δύναμιν ἔχοντος εἶναι τοιούτου, φανερὸν ἐκ τούτων.

III Τῶν δὲ δυνάμεων τῆς ψυχῆς αἱ λεχθεῖσαι τοῖς μὲν

9 τι om. V || quart. καὶ om. UX || 10 τῶν δεκτικῶν XI' || ὑγιαστοῦ XP || 12 ἐνέργειαι ὑπάρχειν H$^{a}$F$^{b}$: ὑπάρχειν ἐνέργειαι rell. ὑπάρχειν om. y || τούτῳ F$^{b}$ || ᾧ ζῶμεν om. V || 13 αἰσθανόμεθα : αἰσθ. καὶ κινούμεθα P || 14 οὐχ : οὐχ ὡς UVXyP || ὑποκείμενον : ὑποκ. ὥσπερ εἴρηται P || 15 καθάπερ εἴπομεν om. P || 15-16 εἶδος, τὸ δὲ ὕλη : ὕλη τὸ δὲ εἶδος UXP || 16 δ' om. P || δυνάμει y || 17 ἐπεὶ τὸ : ἐπεὶ δὲ τὸ UMP ἔπειτα τὸ E$^{a}$ ἐπὶ F$^{c}$ || 19 καλῶς om. V || 19-20 μήτ' — μήτε : ὅτι οὔτε ἄνευ σώματος ἡ ψυχὴ οὔτε P || 20 μήτ' ἐν σώματι F$^{c}$ || μὲν om. UX || 21 δέ : δὲ εἶδος V || 22 ἐν om. UXP || alt. καὶ : ἀλλ' P || οἱ πρότεροι F$^{b}$ || 23 προσδιορίζοντες : προσδιορίσαντες UXP || 25 καὶ om. H$^{a}$F$^{b}$P || 27 γίνεσθαι M || καὶ λόγος om. V || 28 εἶναι τοιούτου : τοιουδὶ εἶναι UXM || ἐκ τούτου F$^{c}$ || 29 τῶν δὲ—λεχθεῖσαι : αἱ δ' εἰρημέναι τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς P.

Burada sağlık formdur, biçimdir, *logos*'tur, bir işlem gibidir; beden ise iyileştirme işlemini kabul edebilendir. Ne de olsa etkin tarafın işlemi, belli bir düzene sahip olan edilgin tarafta gerçekleşir gibi görünüyor. İşte "yaşamayı ve duyumsamayı sağlayan şey" derken de durum böyle. Ruh, yaşamamızı ve duyumsamamızı ilk anlamda sağlayandır: Bir madde ve taşıyıcı değil, bir *logos* ve biçimdir ruh.

[14] Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi varlık "biçim", "madde" ve "bu ikisinden çıkan <birleşik varlık>" olmak üzere üç anlama geldiğinden (bunlardan madde güç, biçim de yetkinlik), ruhlu olan "bu ikisinden çıkan <birleşik varlık>" olduğuna göre, *beden* ruhun yetkinliği değil, *ruh* bedenin yetkinliği. Bu yüzden ruhun bedensiz olmadığı ama bir beden de olmadığı görüşünü savunanlar güzel bir yargıda bulunuyorlar. Çünkü ruh bir beden değildir, bir *bedenin* bir şeyidir, bu yüzden bedende bulunur ama *belli* bir bedende bulunur—yani bizden öncekilerin[50] yaptığı gibi, ruhu bir bedene uydurup sonra da ruhun hangi ve nasıl bir bedende bulunduğu meselesini belirsiz bırakmak olmaz; rastgele bir şeyin rastgele bir şeyi kabul ettiği görülmüş şey değil. Zaten olan bu, mantıklı da: Bir şeyin yetkinliği, o güce, yani uygun maddeye sahip olanın içinde ortaya çıkar doğal olarak. O halde ruh böyle olma gücüne sahip bir şeyin yetkinliği ve biçimidir [*logos*], söylenenlerden bu açık.

**3.** [414a28] Dediğimiz gibi, bazıları ruhun bu saydığımız

[50] Burada kastedilen kişiler arasında Pythagorasçıların olduğu açıktır. I, 3, 407b13-26'ya bakınız.

30 ὑπάρχουσι πᾶσαι, ὥσπερ εἴπομεν, τοῖς δέ τινες αὐτῶν, ἐνίοις δὲ μία μόνη. Δυνάμεις δ' εἴπομεν θρεπτικόν, ὀρεκτικόν, αἰσθητικόν, κινητικὸν κατὰ τόπον, διανοητικόν. Ὑπάρχει δὲ τοῖς μὲν φυτοῖς τὸ θρεπτικὸν μόνον, ἑτέροις δὲ τοῦτό [414b] τε καὶ τὸ αἰσθητικόν. Εἰ δὲ τὸ αἰσθητικόν, καὶ τὸ ὀρεκτικόν· ὄρεξις μὲν γὰρ ἐπιθυμία καὶ θυμὸς καὶ βούλησις, τὰ δὲ ζῷα πάντα μίαν ἔχουσι τῶν αἰσθήσεων, τὴν ἁφήν· ᾧ δ' αἴσθησις ὑπάρχει, τούτῳ ἡδονή τε καὶ λύπη καὶ τὸ 5 ἡδύ τε καὶ λυπηρόν, οἷς δὲ ταῦτα, καὶ ἡ ἐπιθυμία· τοῦ γὰρ ἡδέος ὄρεξις αὕτη. Ἔτι δὲ τῆς τροφῆς αἴσθησιν ἔχουσιν. Ἡ γὰρ ἁφὴ τῆς τροφῆς αἴσθησις· ξηροῖς γὰρ καὶ ὑγροῖς καὶ θερμοῖς καὶ ψυχροῖς τρέφεται τὰ ζῶντα πάντα, τούτων δ' αἴσθησις ἁφή· (τῶν δ' ἄλλων αἰσθητῶν κατὰ συμβεβη- 10 κός. Οὐθὲν γὰρ εἰς τροφὴν συμβάλλεται ψόφος οὐδὲ χρῶμα οὐδὲ ὀδμή. Ὁ δὲ χυμὸς ἕν τι τῶν ἁπτῶν ἐστιν). Πεῖνα δὲ καὶ δίψα ἐπιθυμία, καὶ ἡ μὲν πεῖνα ξηροῦ καὶ θερμοῦ, ἡ δὲ δίψα ψυχροῦ καὶ ὑγροῦ· ὁ δὲ χυμὸς οἷον ἥδυσμά τι τούτων ἐστίν. Διασαφητέον δὲ περὶ αὐτῶν ὕστερον, νῦν δ' ἐπὶ τοσοῦτον 15 εἰρήσθω, ὅτι τῶν ζῴων τοῖς ἔχουσιν ἁφὴν καὶ ὄρεξις ὑπάρχει. Περὶ δὲ φαντασίας ἄδηλον, ὕστερον δ' ἐπισκεπτέον. Ἐνίοις δὲ πρὸς τούτοις ὑπάρχει καὶ τὸ κατὰ τόπον κινητικόν, ἑτέροις δὲ καὶ τὸ διανοητικόν τε καὶ νοῦς, οἷον ἀνθρώποις καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστιν ἢ τιμιώτερον.

30 ὥσπερ εἴπομεν $H^aR^v$ : καθάπερ εἴπομεν UVXF$^b$P om. E$^a$Cy || 30-31 τοῖς — δ' εἴπομεν om. F$^b$ || 33 τοῦτό : αὐτό UXMP.

[414b] 1 τε om. V γε P || εἰ δὲ τὸ αἰσθητικόν om. UX add. in marg. F$^c$ || 2 ὀρέξεις E$^a$ || μὲν om. $H^aR^v$ || βούλησις καὶ θυμός y || 3 μίαν ἔχουσι τῶν $H^aF^bR^vP$ : μίαν ἔχουσι δὲ τῶν y ἔχουσι μίαν γε τῶν CUVXF$^c$ || 4 τὸ om. F$^c$ || 5 τε om. $E^aC$ || 6 αὕτη : ἐστιν αὕτη UXMP || δὲ om. $E^aCyF^bR^vP$ || 7 καὶ ὑγροῖς om. V || 8 ζῶντα : ζῷα VF$^b$MP || 9 τοῖς δ' ἄλλοις αἰσθητοῖς Torstrik || 10 οὐδὲ χρῶμα om. E$^a$ || 11 ὁ δὲ : οὐδὲ yF$^c$ || 12 θερμοῦ καὶ ξηροῦ XP || 13 ὑγροῦ καὶ ψυχροῦ XP || τι om. EUVX || 14 δὲ : δὲ καὶ $H^aR^v$ || 15 εἰρήσθω : διωρίσθω UVXP || 18 pr. καὶ om. y F$^b$ || δὲ διανοητικὸν καὶ νοῦς F$^b$ || ἄνθρωπος VX || tert. καὶ : κἂν XM || 19 τι ζῷον τοιοῦτον P || ἕτερον ἢ ἡ $R^v$.

güçlerinin hepsine, bazıları birkaçına, bazıları yalnızca bir tanesine sahip. Bu güçler beslenme, arzulama, duyumsama, yer değiştirme ve akıl yürütme. Bitkiler yalnızca beslenme gücüne sahip, öbürleri <yani hayvanlar> ise bu gücün yanı sıra duyumsama gücüne de sahip. Ama duyumsama gücü varsa arzulama gücü de vardır; çünkü arzu iştah, şevk ve istektir; bütün hayvanlar da duyuların en az bir tanesine (yani dokunma duyusuna) sahiptir; e duyumsama gücüne sahip olan, hazza ve acıya, haz verene ve acı verene de sahiptir, bunlara sahip olan ise iştaha da sahiptir, zira iştah haz verene yönelik arzudur. Ayrıca besine yönelik duyu da onlarda bulunur, çünkü dokunma besinin duyusudur, zira tüm hayvanlar kuru, ıslak, sıcak ya da soğuk şeylerle beslenir ve bunlara yönelik olan duyu da dokunmadır (öbür duyular burada ilineksel çünkü ne ses ne renk ne de koku beslenmeye katkıda bulunur, tat ise zaten dokunulur olanlardan biridir). Açlık ve susuzluk birer iştah; açlık kuru ve sıcak olana, susuzluk ıslak ve soğuk olana; tat ise bunların çeşnisi gibi bir şey. Bu konuların ileride açıklanması gerek,[51] şimdilik dokunma duyusu olanların arzuya da sahip olduğunu söylemiş olalım. Hayal gücü konusu bulanık, sonra incelemek gerek.[52] Ayrıca bazıları bunlara ek olarak yer değiştirmeye, başkaları akıl yürütme ve akla sahiptir – örneğin insanlar, bir de buna benzer ya da daha üstün bir şey varsa.[53]

---

[51] II, 10'a bakınız.

[52] Aristoteles'te gayet tartışmalı olan "hayal gücü" (*phantasia*) konusu için aşağıda III, 3, 427b14-429a9; III, 7, 431a17, b2; III, 8, 432a8-10'a ve ayrıca *Bellek ve Hatırlama Üzerine*, 1, 449b31-450a1'e bakılabilir.

[53] Belki *Metafizik*, XII, 8, 1073a23-34'e bakılabilir.

Δῆλον οὖν ὅτι τὸν
20 αὐτὸν τρόπον εἶς ἂν εἴη ὁ λόγος ψυχῆς τε καὶ σχήματος· οὔτε γὰρ ἐκεῖ σχῆμα παρὰ τὸ τρίγωνόν ἐστι καὶ τὰ ἐφεξῆς, οὔτ' ἐνταῦθα ἡ ψυχὴ παρὰ τὰς εἰρημένας. Γίνοιτο δ' ἂν καὶ ἐπὶ τῶν σχημάτων λόγος κοινός, ὃς ἐφαρμόσει μὲν πᾶσιν, ἴδιος δ' οὐδενὸς ἔσται σχήματος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ταῖς εἰ-
25 ρημέναις ψυχαῖς. Διὸ γελοῖον ζητεῖν τὸν κοινὸν λόγον καὶ ἐπὶ τούτων καὶ ἐφ' ἑτέρων, ὃς οὐδενὸς ἔσται τῶν ὄντων ἴδιος λόγος, οὐδὲ κατὰ τὸ οἰκεῖον καὶ ἄτομον εἶδος, ἀφέντας τὸν τοιοῦτον. Παραπλησίως δ' ἔχει τῷ περὶ τῶν σχημάτων καὶ τὰ κατὰ ψυχήν· ἀεὶ γὰρ ἐν τῷ ἐφεξῆς ὑπάρχει δυνάμει
30 τὸ πρότερον ἐπί τε τῶν σχημάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἐμψύχων, οἷον ἐν τετραγώνῳ μὲν τρίγωνον, ἐν αἰσθητικῷ δὲ τὸ θρεπτικόν. Ὥστε καθ' ἕκαστον ζητητέον, τίς ἑκάστου ψυχή, οἷον τίς φυτοῦ καὶ τίς ἀνθρώπου ἢ θηρίου. Διὰ τίνα δ' αἰτίαν τῷ ἐφε-
[415a] ξῆς οὕτως ἔχουσι, σκεπτέον. Ἄνευ μὲν γὰρ τοῦ θρεπτικοῦ τὸ αἰσθητικὸν οὐκ ἔστιν· τοῦ δ' αἰσθητικοῦ τὸ θρεπτικὸν χωρίζεται ἐν τοῖς φυτοῖς. Πάλιν δ' ἄνευ μὲν τοῦ ἁπτικοῦ τῶν
5 ἄλλων αἰσθήσεων οὐδεμία ὑπάρχει, ἁφὴ δ' ἄνευ τῶν ἄλλων ὑπάρχει· πολλὰ γὰρ τῶν ζῴων οὔτ' ὄψιν οὔτ' ἀκοὴν ἔχουσιν οὔτ' ὀδμῆς αἴσθησιν. Καὶ τῶν αἰσθητικῶν δὲ τὰ μὲν ἔχει τὸ κατὰ τόπον κινητικόν, τὰ δ' οὐκ ἔχει. Τελευταῖον δὲ καὶ ἐλάχιστα λογισμὸν καὶ διάνοιαν· οἷς μὲν γὰρ ὑπ-

20 ὁ λόγος $H^a$ : λόγος rell. || περὶ ψυχῆς M || 21 ἐκεῖ : ἐκεῖσε $F^b$ || σχῆμα om. $F^b$ || παρὰ : περὶ $H^a$ || ἐστι om. V || ἑξῆς $R^v$ || 22 ἡ om. UXP || γένοιτο EVX$F^b$ γίγνοιτο $E^a$CyP || 24 ἐστι VXP εἴη C || 26 ἐστι UXMP || 27 κατὰ : πρὸς y$R^v$ || καὶ : καὶ τὸ $E^a$C$H^a$ y$R^v$ || 29 κατὰ $E^a$Cy : κατὰ τὴν $F^b$ περὶ τὴν EUXMP || ἐν τῷ : ἐν τῇ P || 30 alt. ἐπὶ om. P || 31 τὸ τρίγωνον V$F^b$ || 32-33 ὥστε — θηρίου post 28 τοιοῦτον transponenda videntur Förster.

[415$^1$a] 1 γὰρ om. $F^a$ || 2 τοῖς δ' αἰσθητικοῖς V || 2-3 τὸ θρεπτικὸν χωρίζεται $H^a$y$F^b$$R^v$ : χωρίζεται τὸ θρεπτικὸν rell. || 3 μὲν om. $H^a$ (add. supra a secunda manu) $R^v$ || 5 γὰρ : δὲ UXM || ἔχει V || 6 ὀδμῆς αἴσθησιν : ὀσμὴν οὔτ' ἄλλην αἴσθησιν V ὀσμῆς ὅλως αἴσθησιν UXMP || 7 κινητικόν om. $R^v$ || τελευταῖα C$H^a$P || 8 ἐλάχιστον UVM || post διάνοιαν add. οἷον ὁ ἄνθρωπος ἢ εἴ τι τοιοῦτον ἄλλο [ἕτερον P] ὑπάρχει $H^a$y$M$$R^v$P.

[414b19] Belli ki ruhun tanımının [*logos*] birliği, şeklin tanımının birliğiyle aynı tarzda. Zira üçgen ve türevlerinin dışında şekil olmadığı gibi, saydıklarımızın dışında da ruh yok. Şekillerin hepsine uyan ortak bir tanım olsa, bu tanım hiçbir şekle özgü olmayacak, saydığımız ruhlar için de durum benzer. Bu ve başka konularda hiçbir varolana özgü olmayan ortak tanımı araştırıp da uygun ve bölünmez türü ayrıca araştırmamak komik olur. Ruh konusundaki durum şekillerinkine çok yakın: Şekillerde de, ruh sahibi olan varlıkta da, sonraki öncekini gücül halde içerir; örneğin dörtgen üçgeni gücül halde içerir, ruhun duyumsayan kısmı da beslenen kısmı. Öyleyse tek tek her biri için ruhun ne olduğunu araştırmalı, örneğin bitki için ve insan için ya da vahşi hayvan için. Hangi nedenden dolayı böyle sıralanıyorlar, bunu da incelemeli.[54] Beslenen kısım olmaksızın duyumsayan kısım olmuyor; oysa bitkilerde beslenen kısım duyumsayan kısımdan müstakil. Yine, dokunma duyusu olmaksızın öbür duyular bulunmazken dokunma öbürleri olmadan bulunuyor; nitekim görme, işitme ve koku alma duyusu olmayan hayvan çok. Duyumsama gücü olanların ise bazılarında yer değiştirme gücü var, bazılarında yok. Son olarak, çok az sayıda hayvan hesaplama [*logismos*] ve akıl yürütme gücüne sahip. Ne de olsa bozuluşa tâbî olanlar

[54] III, 12, 434a22-435b24.

ἄρχει λογισμὸς τῶν φθαρτῶν, τούτοις καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, οἷς δ' ἐκείνων ἕκαστον, οὐ πᾶσι λογισμός, ἀλλὰ τοῖς μὲν οὐδὲ φαντασία, τὰ δὲ ταύτῃ μόνῃ ζῶσιν. Περὶ δὲ τοῦ θεωρητικοῦ νοῦ ἕτερος λόγος. Ὅτι μὲν οὖν ὁ περὶ τούτων ἑκάστου λόγος οὗτος οἰκειότατος καὶ περὶ ψυχῆς, δῆλον.

IV Ἀναγκαῖον δὲ τὸν μέλλοντα περὶ τούτων σκέψιν ποιεῖσθαι λαβεῖν ἕκαστον αὐτῶν τί ἐστιν, εἶθ' οὕτως περὶ τῶν ἐχομένων καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐπιζητεῖν. Εἰ δὲ χρὴ λέγειν τι ἕκαστον αὐτῶν, οἷον τί τὸ νοητικὸν ἢ τὸ αἰσθητικὸν ἢ τὸ θρεπτικόν, πρότερον ἔτι λεκτέον τί τὸ νοεῖν καὶ τί τὸ αἰσθάνεσθαι· πρότεραι γάρ εἰσι τῶν δυνάμεων αἱ ἐνέργειαι καὶ αἱ πράξεις κατὰ τὸν λόγον. Εἰ δ' οὕτω, τούτων δ' ἔτι πρότερα τὰ ἀντικείμενα δεῖ τεθεωρηκέναι, περὶ ἐκείνων πρῶτον ἂν δέοι διορίσαι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, οἷον περὶ τροφῆς καὶ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ. Ὥστε πρῶτον περὶ τροφῆς καὶ γεννήσεως λεκτέον.

Ἡ γὰρ θρεπτικὴ ψυχὴ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει, καὶ πρώτη καὶ κοινοτάτη δύναμίς ἐστι ψυχῆς, καθ' ἣν ὑπάρχει τὸ ζῆν ἅπασιν. Ἧς ἐστιν ἔργα γεννῆσαι καὶ τροφῇ χρῆσθαι. Φυσικώτατον γὰρ τῶν ἔργων τοῖς ζῶσιν, ὅσα τέλεια καὶ μὴ πηρώματα ἢ τὴν γένεσιν αὐτομάτην ἔχει, τὸ ποιῆσαι ἕτερον οἷον αὐτό, ζῷον μὲν

9 τῶν φθαρτῶν om. EP || πάντα τῶν εἰρημένων P || 11 τὰ : τοῖς y || μόνῃ : μόνον UXM || 12 νοῦ om. PV || ἑκάστου om. V || 14 ποιήσασθαι P || 15 τί ἐστιν om. UX || 16 ἢ καὶ UXM || τῶν om. yF$^{b}$ || καὶ περὶ τῶν ἄλλων om. P || 17 τί om. UF$^{b}$ || pr. τὸ om. EU || pr. ἢ : ἢ τί E || 18 ἔτι : ἐστὶ P om. V || πρότεραι E$^{a}$ : πρότερον rell. || 19 εἰσι om. R$^{v}$ || αἱ ἐνέργειαι τῶν δυνάμεων H$^{a}$yF$^{b}$R$^{v}$ || 20 τὸν om. E$^{a}$ || ἔτι : ἔστι H$^{a}$ || πρότερον EUX || 21 δεῖ τεθεωρηκέναι om. F$^{b}$ || δεῖ : καὶ δεῖ UXMP || πρῶτον ἂν : ἂν πρῶτον F$^{b}$R$^{v}$ ἂν πρότερον y πρότερον ἂν P || 22 καὶ αἰσθητῆς καὶ νοητῆς F$^{b}$ || 24 pr. καὶ om. V || alt. καὶ om. EUVXyP || 25 ψυχῆς om. V || ἧς : οἷς Vy || 26 ἔργον EP || τε καὶ PR$^{v}$ || χρήσασθαι UVXM || φυσικώτατον XP : φυσικώτερον E$^{a}$CH$^{a}$y φυσικώτατα VF$^{b}$ || 26-27 τοῖς ζῴοις τῶν ἔργων XF$^{b}$M || 28 αὐτομάτην : αὐτόματον EH$^{a}$UP.

arasında hesaplamaya sahip olanlar bütün öbürlerine de sahiptir, oysa öbürlerine sahip olanların hepsi hesaplamaya sahip değil, hatta bazılarında hayal gücü bile yok, bazıları da sırf hayal gücüyle yaşar. Teorik akıl ise başka bir tartışma.[55] Ruh bağlamında bunların her birini tek tek tartışmak [*logos*] en uygunu, bu belli.

**4.** [415a14] Bu kısımları inceleyecek kişi her birinin ne olduğunu kavramalı, sonra takip eden kısımları, daha sonra da öbür meseleleri araştırmalı.[56] Ancak akleden, duyumsayan, beslenen ve benzeri kısımların ne olduğunu söylemesi gerekiyorsa, öncelikle akletmenin, duyumsamanın ne olduğunu söylemeli, çünkü mantıken[57] [*kata ton logon*] işlemler [*energeia*] ve eylemler [*praksis*] güçlerden önce gelir. Ama eğer öyleyse, onlardan da önce mütekabillerini incelemiş olmak gerekir; bu durumda yine aynı nedenle önce bunlar hakkında ayrımlar yapmak gerekiyordur, yani besin hakkında, duyumsanan hakkında ve akledilen hakkında. O halde önce beslenmeden ve üremeden konuşmak gerek.

[23] Çünkü beslenmeye yönelik ruh öbürlerinde de bulunur, ruhun ilk ve en ortak gücüdür—yaşamanın bütün canlılarda bulunmasını sağlayan güç. İşi üremek ve besin kullanmak. Çünkü bir yaşayan için en doğal iş, tamsa ve sakat veya kendiliğinden doğmuş değilse, kendi gibi bir baş-

---

[55] III, 4-7.

[56] Örneğin beslenmeyi önce, beslenmeyi "takip eden" sindirimi sonra, sindirimi "takip eden" uykuyu da en son araştırmak gerekir.

[57] Ya da "ifade olarak".

ζῷον, φυτὸν δὲ φυτόν, ἵνα τοῦ ἀεὶ καὶ τοῦ θείου μετέχωσιν ᾗ [415b] δύνανται· πάντα γὰρ ἐκείνου ὀρέγεται, καὶ ἐκείνου ἕνεκα πράττει ὅσα πράττει κατὰ φύσιν (τὸ δ' οὗ ἕνεκα διττόν, τὸ μὲν οὗ, τὸ δὲ ᾧ). Ἐπεὶ οὖν κοινωνεῖν ἀδυνατεῖ τοῦ ἀεὶ καὶ τοῦ θείου τῇ συνεχείᾳ, διὰ τὸ μηδὲν ἐνδέχεσθαι τῶν φθαρτῶν ταὐ-
5 τὸ καὶ ἓν ἀριθμῷ διαμένειν, ᾗ δύναται μετέχειν ἕκαστον, κοινωνεῖ ταύτῃ, τὸ μὲν μᾶλλον τὸ δ' ἧττον· καὶ διαμένει οὐκ αὐτὸ ἀλλ' οἷον αὐτό, ἀριθμῷ μὲν οὐχ ἕν, εἴδει δ' ἕν.

Ἔστι δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ζῶντος σώματος αἰτία καὶ ἀρχή. Ταῦτα δὲ πολλαχῶς λέγεται. Ὁμοίως δ' ἡ ψυχὴ κατὰ τοὺς διωρισμένους
10 τρόπους τρεῖς ἐστιν αἰτία· καὶ γὰρ ὅθεν ἡ κίνησις αὕτη, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὡς ἡ οὐσία τῶν ἐμψύχων σωμάτων ἡ ψυχὴ αἴτιον. Ὅτι μὲν οὖν ὡς οὐσία, δῆλον· τὸ γὰρ αἴτιον τοῦ εἶναι πᾶσιν ἡ οὐσία, τὸ δὲ ζῆν τοῖς ζῶσι τὸ εἶναί ἐστιν, αἴτιον δὲ καὶ ἀρχὴ τούτων ἡ ψυχή. Ἔτι τοῦ δυνάμει ὄντος λόγος ἡ
15 ἐντελέχεια.

Φανερὸν δ' ὡς καὶ οὗ ἕνεκεν ἡ ψυχὴ αἰτία· ὥσπερ γὰρ ὁ νοῦς ἕνεκά του ποιεῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ φύσις, καὶ τοῦτ' ἔστιν αὐτῆς τέλος. Τοιοῦτον δ' ἐν τοῖς ζῴοις καὶ κατὰ φύσιν ἡ ψυχή· πάντα γὰρ τὰ φυσικὰ σώματα τῆς ψυχῆς ὄργανα, καὶ καθάπερ τὰ τῶν ζῴων, οὕτω καὶ

29 ἵνα : ἵνα δὴ P || μετέχωσιν : μετέχουσιν $E^aUR^r$ μετάσχωσιν V.

[415 b] 2 κατὰ φύσιν πράττει $H^aR^r$ κατὰ φύσιν om. $F^b$ πράττει om. MP || 2-3 τὸ μὲν ᾧ, τὸ δὲ οὗ y || 4 τῇ om. $F^b$ || 5-6 ταύτῃ κοινωνεῖ UXMP || 7 δ' ἕν $EE^aCy$ : δ' ἓν διόπερ [ἐστι διόπερ X, διὸ V] τὸ σπέρμα τῶν ζώων καὶ φυτῶν ὄργανόν ἐστι τῆς ψυχῆς UVXMP || ἡ om. V || 9 ὁμοίως : ὅμως UXF$^b$R$^r$P || δ' om. $F^b$ || διῃρημένους UX || 10 τρόπους τρεῖς ἐστιν αἰτία $H^a$ : τρεῖς ἐστιν αἰτία $R^r$ τρεῖς αἰτία ἐστί $F^b$ τρεῖς om. X αἴτιον P || κίνησις αὕτη $H^aV$ : κίνησις αὐτὴ $CyUXP$ κίνησις E || 12 pr. αἴτιον P : αἰτία rell. || οὖν om. $H^a$ || ὡς om. UM || 13 αἴτιον : αἰτία EUX || 14 τούτων : τούτου EP || ἐν δυνάμει UXM || 15 αἴτιον ἡ ψυχή P || 16 ὁ om. V || ποιεῖ : νοεῖ $E^aCH^aV$ || 17 αὐτῇ UXP αὐτοῖς V || 18 καὶ κατὰ φύσιν ἡ ψυχὴ $H^aF^bR^r$ : ἡ ψυχὴ καὶ κατὰ φύσιν rell. || τὰ om. M || 19 pr. καὶ om. UXM || τὰ om. XMP.

kasını üretmektir, hayvansa bir hayvan, bitkiyse bir bitki üretmektir, ki daimi ve tanrısal olandan gücü ölçüsünde pay alsın. Zira hepsi bunu arzular, doğal olarak yaptıkları her şeyi bunun için yaparlar ("bunun için" iki anlama gelir: "bunun uğruna", bir de "bunun hesabına"[58]). O halde bozuluşa tâbî olan şeyler sayıca *bir* ve aynı kalamamalarından ötürü, daimi ve tanrısal olanla ortaklıkları süreklilik arz etmediği için, bazısı az bazısı çok olmak üzere her biri kendi gücü ölçüsünde ondan pay alır; ve bizzat varlığını sürdürmemesine rağmen, kendisiyle *sayıca* değil, *türce* bir olan bir benzeri varlığını sürdürür.

[415b8] Ruh yaşayan bedenin neden ve ilkesi, ama bunlar birçok anlama geliyor. Ruh daha önce ayrıştırdığımız[59] üç anlamıyla nedendir: Ruhun canlı bedenlerin nedeni olması, *hareketin kaynağı* anlamında, ayrıca *niçin* [*to hou heneka*] anlamında, bir de *varlık* anlamındadır. [12] Ruhun onların *varlık* anlamında nedeni olduğu açık: Varlık her şeyin var olmasının nedeni, yaşayanların var olması yaşamak, ruh da bunların nedeni ve ilkesi. Ayrıca yetkinlik gücül olanın biçimidir [*logos*].

[15] Ruhun onların *niçini* anlamında nedeni olduğu da açık: Akıl yaptığını *bir şey için* yaptığı gibi doğa da öyle yapar ve bu *niçin* onun amacıdır. Yaşayanlar bağlamında bu doğal olarak ruh, nitekim hayvan olsun bitki olsun canlılardaki tüm doğal cisimler ruhun organlarıdır

---

[58] Bu bağlamda "bunun için" sözünden kasıt "bunun uğruna"dır.

[59] *Fizik*, II, 3, 194b16-35 ya da *Metafizik*, V, 2, 1013a24-b3'e gönderme olabilir.

τὰ τῶν φυτῶν, ὡς ἕνεκα τῆς ψυχῆς ὄντα. Διττῶς δὲ τὸ οὗ ἕνεκα, τό τε οὗ καὶ τὸ ᾧ.

Ἀλλὰ μὴν καὶ ὅθεν πρῶτον ἡ κατὰ τόπον κίνησις, ψυχή. Οὐ πᾶσι δ' ὑπάρχει τοῖς ζῶσιν ἡ δύναμις αὕτη. Ἔστι δὲ καὶ ἀλλοίωσις καὶ αὔξησις κατὰ ψυχήν· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις ἀλλοίωσίς τις εἶναι δοκεῖ, αἰσθάνεται δ' οὐθὲν ὃ μὴ μετέχει ψυχῆς. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ αὐξήσεώς τε καὶ φθίσεως ἔχει· οὐδὲν γὰρ φθίνει οὐδ' αὔξεται φυσικῶς μὴ τρεφόμενον, τρέφεται δ' οὐθὲν ὃ μὴ κοινωνεῖ ζωῆς. Ἐμπεδοκλῆς δ' οὐ καλῶς εἴρηκε τοῦτο, προστιθεὶς τὴν αὔξησιν συμβαίνειν τοῖς φυτοῖς κάτω μὲν ῥιζουμένοις διὰ τὸ [416a] τὴν γῆν οὕτω φέρεσθαι κατὰ φύσιν, ἄνω δὲ διὰ τὸ πῦρ ὡσαύτως. Οὔτε γὰρ τὸ ἄνω καὶ κάτω καλῶς λαμβάνει· οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ πᾶσι τὸ ἄνω καὶ κάτω καὶ τῷ παντί, ἀλλ' ὡς ἡ κεφαλὴ τῶν ζῴων, οὕτως αἱ ῥίζαι τῶν φυτῶν, εἰ χρὴ τὰ ὄργανα λέγειν ἕτερα καὶ ταὐτὰ τοῖς ἔργοις. Πρὸς δὲ τούτοις τί τὸ συνέχον εἰς τἀναντία φερόμενα τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν ; Διασπασθήσεται γάρ, εἰ μή τι ἔσται τὸ κωλύον· εἰ δ' ἔσται, τοῦτ' ἔστιν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ αἴτιον τοῦ αὐξάνεσθαι καὶ τρέφεσθαι.

Δοκεῖ δέ τισιν ἡ τοῦ πυρὸς φύσις ἁπλῶς αἰτία τῆς τροφῆς καὶ τῆς αὐξήσεως εἶναι· καὶ γὰρ αὐτὸ φαίνεται μόνον τῶν σωμάτων ἢ τῶν στοιχείων τρεφόμενον καὶ αὐξόμενον. Διὸ καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ ἐν τοῖς

20 διχῶς XP || τὸ om. P || 22 ἡ ψυχή $F^b$ P || ἐνυπάρχει V || ζώοις EX || 23 ἔστι δὲ om. V || 25 μετέχει ψυχῆς : ψυχὴν ἔχει UXMP || 26 τε om. EXP || αὔξεται : αὔξανεται EVX || 27 pr. μὴ om. P || τρέφομεν E || 28 εἴρηκεν εἰς τοῦτο V || προσθεὶς P || 29 ῥιζουμένοις $H^aF^bP$ : ῥιζουμένων UXV συρριζουμένοις $E^aC$.

[416 a] 1 οὕτω : κάτω V || τὸ post διὰ τὸ add. Ross || 2 καὶ τὸ κάτω P || 5 τὸ δ' αὐτὸ [δεῖ $F^b$] λέγειν ὄργανον ᾧ ἂν ᾖ τὸ αὐτὸ ἔργον add. post ἔργοις $H^a$ [loco 5 εἰ — ἔργοις] $F^b$ Ald. || 6 φερόμενον MP || 7 τι om. $F^b$ || ἔστι XP || 7-8 κωλῦσον UVMP || 8 ἔσται : ἔστι VP || τὸ om. $E^aCH^a$ || αὔξεσθαι P || 9 τε καὶ $F^b$ || 11 αὐτὸ μόνον φαίνεται $F^b$ || μόνον om. P || 12 αὐξανόμενον UVX$F^b$P || 12-13 διὸ καὶ — ἐργαζόμενον om. $F^b$

—bunların *niçini* ruhtur. Ancak "bunun için" iki anlama gelir: "Bunun uğruna", bir de "bunun hesabına".[60]

[415b21] Ruh onların *yer değiştirme hareketlerinin ilk kaynağıdır* aynı zamanda. Gene de bu güç yaşayanların hepsinde bulunmaz. Ayrıca başkalaşma da büyüme de ruha göre olur, zira duyumsamanın bir çeşit başkalaşma olduğu düşünülür ve ruhtan pay almayan hiçbir şey duyumsamaz. Büyüme ve bozulma konusu da benzer şekilde: Beslenmeyen hiçbir şey doğal bir şekilde ne bozulur ne büyür, yaşamaya ortak olmayan hiçbir şey de beslenmez. Empedokles bu konuyu güzel ifade etmedi, çünkü şunu ekledi: Bitkilerin köklerini aşağıya doğru salmaları toprağın doğal olarak aşağıya doğru hareket etmesinden kaynaklanıyormuş, yukarıya doğru boy atmaları da ateşin yukarıya doğru hareket etmesinden. Bir kere Empedokles aşağıyı ve yukarıyı güzel kavramıyor; aşağıyla yukarı tek tek her şey için de evren için de aynı değil ki: Hayvanlar için kafaya bitkilerde kökler denk düşer—organların aynı olup olmadığını işlevlerine göre söylemek gerekiyorsa. Kaldı ki toprakla ateş karşıt yönlere gider, ikisini bir arada tutan ne? Engelleyen bir şey olmasaydı ikisi birbirinden ayrılıp giderdi; e engelleyen bir şey varsa, o şey ruh olacak– büyümeyle beslenmenin nedeni olarak ruh.

[416a9] Bazılarına göre[61] ise beslenme ve büyümenin nedeni basitçe ateşin doğasıdır, çünkü beslendiği ve büyüdüğü açıkça görünen tek yalın cisim ya da öğe ateş. Bu yüzden bitki-

---

[60] Yukarıda II, 4, 415b2-3'te canlıların bütün yaptıklarını, özellikle de üremelerini, tanrısalın *hesabına* değil, tanrısalın *uğruna* yaptıkları söylenmişti–yani bu durumun tanrısal olana bir getirisi yoktur. Burada ise bedenin ruhun *uğruna* mı, yoksa *hesabına* mı işlediği soruluyor ama Aristoteles bu konuyu açık bırakıyor gibi görünüyor.

[61] Burada Herakleitos ve ayrıca Hippasos kastediliyor olabilir. *Metafizik*, I, 5, 984a7-8'e bakınız.

ζῴοις ὑπολάβοι τις ἂν τοῦτο εἶναι τὸ ἐργαζόμενον. Τὸ δὲ συναίτιον μέν πως ἐστιν, οὐ μὴν ἁπλῶς γε αἴτιον, ἀλλὰ μᾶλλον ψυχή· ἡ μὲν γὰρ τοῦ πυρὸς αὔξησις εἰς ἄπειρον, ἕως ἂν ᾖ τὸ καυστόν, τῶν δὲ φύσει συνισταμένων πάντων ἐστὶ πέρας καὶ λόγος μεγέθους τε καὶ αὐξήσεως· ταῦτα δὲ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' οὐ πυρός, καὶ λόγου μᾶλλον ἢ ὕλης.

Ἐπεὶ δ' ἡ αὐτὴ δύναμις τῆς ψυχῆς θρεπτικὴ καὶ γεννητική, καὶ περὶ τροφῆς ἀναγκαῖον διωρίσθαι πρῶτον· ἀφορίζεται γὰρ πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις τῷ ἔργῳ τούτῳ. Δοκεῖ δ' εἶναι ἡ τροφὴ τὸ ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ, οὐ πᾶν δὲ παντί, ἀλλ' ὅσα τῶν ἐναντίων μὴ μόνον γένεσιν ἐξ ἀλλήλων ἔχουσιν ἀλλὰ καὶ αὔξησιν· γίνεται γὰρ πολλὰ ἐξ ἀλλήλων, ἀλλ' οὐ πάντα ποσά, οἷον ὑγιὲς ἐκ κάμνοντος. Φαίνεται δ' οὐδ' ἐκεῖνα τὸν αὐτὸν τρόπον ἀλλήλοις εἶναι τροφή, ἀλλὰ τὸ μὲν ὕδωρ τῷ πυρὶ τροφή, τὸ δὲ πῦρ οὐ τρέφει τὸ ὕδωρ. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἁπλοῖς σώμασι ταῦτ' εἶναι δοκεῖ μάλιστα τὸ μὲν τροφὴ τὸ δὲ τρεφόμενον.

Ἀπορίαν δ' ἔχει· φασὶ γὰρ οἱ μὲν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ τρέφεσθαι, καθάπερ καὶ αὐξάνεσθαι, τοῖς δ' ὥσπερ εἴπομεν τὸ ἔμπαλιν δοκεῖ, τὸ ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ, ὡς ἀπαθοῦς ὄντος τοῦ ὁμοίου ὑπὸ τοῦ ὁμοίου, τὴν δὲ τροφὴν μεταβάλλειν καὶ πέττεσθαι· ἡ δὲ μεταβολὴ πᾶσιν εἰς τὸ ἀντικείμενον ἢ τὸ μεταξύ. Ἔτι πάσχει τι ἡ τροφὴ ὑπὸ τοῦ τρεφομένου, ἀλλ' οὐ τοῦτο ὑπὸ τῆς [416b] τροφῆς, ὥσπερ οὐδ' ὁ τέκτων ὑπὸ τῆς ὕλης, ἀλλ' ὑπ'

14 πώς om. $F^b$ || 15 ἡ ψυχή $E^aUVXy$ || ἄπειρα P ἄπειρος V || 16 συνεστώτων P || 17 ἐστὶ καὶ πέρας V || μεγέθους τε : καὶ μεγέθους UXM || τοῦτο V || 18 τῆς om. UVXMP || 19 δὴ ἡ X || alt. καὶ om. UVXP || 20 διορίσαι P διορίσασθαι y || 21 δ' ἡ τροφὴ εἶναι $H^ayF^b$ || 23 γέννησιν $E^aH^aF^b$ || ἔχουσιν : λέγουσιν $F^b$ || 24 πάντα om. $H^aUXyF^bM$ || 26-27 τῷ πυρὶ μὲν τὸ ὕδωρ P || 28 ἁπλοῖς : ἄλλοις UX || 31 τὸ ἔμπαλιν $H^ay$ τοὔμπαλιν rell. || 32 ὑπὸ τοῦ ὁμοίου om. $E^aCF^bP$ || 34 ἢ : καὶ X || alt. τὸ om. $E^a$ || 35 τι om. P.

ler ve hayvanlarda da işleyen şeyin bu olduğu fikrini benimseyebilir insan. Ancak ateş bunların yan nedeni [*synaition*] sayılır, en azından temel nedeni değil; temel neden daha ziyade ruh, çünkü yakılabilecek bir şeyler bulunduğu sürece ateş sınır tanımadan büyürken, doğal olarak oluşturulmuş her şeyin büyüklüğünde ve büyümesinde bir sınır ve oran [*logos*] vardır; işte bunlar da ateşten değildir, ruhtandır, maddeden ziyade biçimdendir [*logos*].

[416a19] Beslenmeyle üreme ruhun tek bir gücü olduğuna göre, önce beslenme hakkında ayrımlar yapmak gerek, çünkü bu gücü öbür güçlerden ayıran şey beslenme işlevidir.[62] Bir görüşe göre karşıt karşıtının besinidir. Gene de her karşıt her karşıtın besini değil, birbirinin oluşması kadar büyümesini de sağlayan karşıtlar birbirinin besinidir. Çünkü birçok karşıt karşıtından gelmekle birlikte bunların hepsi nicelik değildir, örneğin sağlıklı insan hasta insandan gelir. Hatta bu karşıtlar bile aynı tarzda birbirinin besini değil gibi görünüyor: Su ateşin besini, ancak ateş suyu beslemez. Dolayısıyla karşıtlardan birinin besin, öbürünün beslenen olması en çok yalın cisimlerde görülen bir durum.

[416a29] Ancak bir sorun var: Bazıları benzerin benzerle beslendiğini ve büyüdüğünü söylüyorsa bile,[63] dediğimiz gibi, başkaları tam tersine karşıtın karşıtla beslendiğini söylüyor çünkü benzer benzerin etkisine kapalıdır, oysa besinin dönüştürülmesi ve sindirilmesi gerekiyor ve her şeyde değişim bir taraftan karşı tarafa ya da bir ara terime doğru gerçekleşiyor. Ayrıca besin beslenenin etkisine maruz kalır, beslenense besinin etkisine maruz kalmaz; marangoz tahtanın değil, tahta marangozun etkisine maruz kalır ya öyle. Marangoz işlemez haldeyken işlerliğe geçer, o kadar.

---

[62] Yani ruhun üreme-beslenme gücünü incelemeye üremeden değil de beslenmeden başlamak gerek, çünkü beslendiği halde üremeyen hayvanlar var (örneğin yaşlılar, yavrular, katırlar ve benzerleri), oysa ürediği halde beslenmeyen yok.

[63] Metnin devamı, Demokritos ve Empedokles'in kastedildiğini düşündürüyor. Empedokles'in ilgili pasajları DK31B62.6-8 ve DK31B90.1-2'dir, Demokritos için *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 7, 323b10'a bakınız.

ἐκείνου αὕτη· ὁ δὲ τέκτων μεταβάλλει μόνον εἰς ἐνέργειαν ἐξ ἀργίας. Πότερον δ' ἐστὶν ἡ τροφὴ τὸ τελευταῖον προσγινόμενον ἢ τὸ πρῶτον, ἔχει διαφοράν. Εἰ δ' ἄμφω, ἀλλ' ἡ μὲν ἄπεπτος ἡ δὲ πεπεμμένη, ἀμφοτέρως ἂν ἐνδέχοιτο τὴν τροφὴν λέγειν· ᾗ μὲν γὰρ ἄπεπτος, τὸ ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ τρέφεται, ᾗ δὲ πεπεμμένη, τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ. Ὥστε φανερὸν ὅτι λέγουσί τινα τρόπον ἀμφότεροι καὶ ὀρθῶς καὶ οὐκ ὀρθῶς. Ἐπεὶ δ' οὐθὲν τρέφεται μὴ μετέχον ζωῆς, τὸ ἔμψυχον ἂν εἴη σῶμα τὸ τρεφόμενον, ᾗ ἔμψυχον, ὥστε καὶ ἡ τροφὴ πρὸς ἔμψυχόν ἐστι καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός.

Ἔστι δ' ἕτερον τροφῇ καὶ αὐξητικῷ εἶναι· ᾗ μὲν γὰρ ποσόν τι τὸ ἔμψυχον, αὐξητικόν, ᾗ δὲ τόδε τι καὶ οὐσία, τροφή· σώζει γὰρ τὴν οὐσίαν, καὶ μέχρι τούτου ἐστὶν ἕως ἂν τρέφηται· καὶ γενέσεως ποιητικόν, οὐ τοῦ τρεφομένου, ἀλλ' οἷον τὸ τρεφόμενον· ἤδη γάρ ἐστιν αὐτοῦ ἡ οὐσία, γεννᾷ δ' οὐθὲν ἑαυτό, ἀλλὰ σώζει. Ὥσθ' ἡ μὲν τοιαύτη τῆς ψυχῆς ἀρχὴ δύναμίς ἐστιν οἵα σώζειν τὸ δεχόμενον αὐτὴν ᾗ τοιοῦτον, ἡ δὲ τροφὴ παρασκευάζει ἐνεργεῖν. Διὸ στερηθὲν τροφῆς οὐ δύναται εἶναι. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τρία, τὸ τρεφόμενον καὶ ᾧ τρέφεται καὶ τὸ τρέφον, τὸ μὲν τρέφον ἐστὶν ἡ πρώτη ψυχή, τὸ δὲ τρεφόμενον τὸ ἔχον ταύτην σῶμα, ᾧ δὲ τρέφεται, ἡ τροφή. Ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τοῦ τέλους ἅπαν προσαγορεύειν δίκαιον, τέλος δὲ τὸ γεννῆσαι οἷον αὐτό, εἴη ἂν ἡ πρώτη ψυχὴ γεννητικὸν οἷον αὐτό. Ἔστι δὲ ᾧ τρέ-

[416 b] 3 ἀργείας y || ἡ om. V || 4 εἰ δ' ἄμφω om. UM || εἰ : ἐπεὶ P || 5-7 ἀμφοτέρως— πεπεμμένη om. M || 8 pr. καὶ om. M || 10 καὶ ᾗ V || 11 pr. ἐστι : ἔσται V || 14 ἂν τρέφηται VX $F^bP$ : ἂν τρέφῃ $E^aCH^ay$ καὶ τρέφηται U || 15 γεννήσεως $E^aVP$ || 15-16 ἀλλ' — τρεφόμενον om. V || 16 αὐτοῦ : αὐτὴ $E^aCP$ αὕτη $yF^b$ || 17 ἑαυτό $E^aCH^aVF^b$ : αὐτό UyP αὐτὸ ἑαυτό X || ψυχῆς : τροφῆς Cy || 18 δεχόμενον $E^aH^ay$ : τε δ' ἐχόμενον C ἔχον UVXP || 19 στερηθεὶς P || 20-23 ἐπεὶ — τροφή post αὐτό (25) ponunt Torstrik, Ross || 22 ἔχον : δεχόμενον P || αὐτὴν VP || 23 τοῦ om. $H^a$ || ἅπαν $H^a$ : ἅπαντα rell. || 25 εἴη — αὐτό om. $F^b$ || τρέφει $CH^ayF^b$ : τρέφεται rell.

Besinden kasıt <canlıya> eklenen son şey mi, yoksa ilk şey mi, bu da fark eder. Ama eğer sindirilmiş olan da sindirilmemiş olan da besinse, o zaman besin her iki anlama da gelebilir demektir: Sindirilmemiş haldeki besin kastediliyorsa karşıt karşıttan besleniyordur, sindirilmiş haldeki kastediliyorsa bu sefer de benzer benzerden besleniyordur. O halde her iki görüşün de bir anlamda haklı, bir anlamda haksız olduğu açık. Yaşamdan pay almayan hiçbir şey beslenmediğine göre, beslenen şey *canlı olması bakımından* canlı bir beden, dolayısıyla besin de canlıya yönelik olacak—ilineksel anlamda da değil.

[416b11] Beslemekle büyütmek başka şeyler. Canlının bir nicelik olması bakımından besin canlıyı *büyütür*; canlının belirli bir şey ve varlık olması bakımındansa besin canlıyı *besler*. Çünkü beslenebildiği sürece canlının varlığını besin muhafaza eder. Besin oluşumu sağlar, ama besleneninkini değil, beslenene benzer olanınkini.[64] Çünkü beslenenin varlığı zaten vardır ve hiçbir şey kendi kendini üretmez—muhafaza eder. Dolayısıyla ruhun bu ilkesi, sahibini, olduğu haliyle muhafaza eden bir güçtür, besin ise ilkenin işleme geçmesini [*energein*] hazırlar. Bu nedenle, besinden yoksunsa var olma gücü de yoktur. Beslenen şey, onun kendisiyle beslendiği şey ve onu besleyen şey olmak üzere burada üç şey olduğuna göre, besleyen şey ilk ruh, beslenen şey ruha sahip olan beden, onun kendisiyle beslendiği şey ise besin. Madem her şeyi amacına göre adlandırmak doğru davranış ve madem amaç kendi gibi bir şey oluşturmak, o zaman ilk ruh kendi gibi bir şeyi üretme ilkesi olur. Ama

[64] Beslenme besleneni var etmez, beslenmek için zaten bir beslenenin var olması şarttır. Beslenme, beslenenin yavrusunu var eder.

φει διττόν, ὥσπερ καὶ ᾧ κυβερνᾷ, καὶ ἡ χεὶρ καὶ τὸ πηδάλιον, τὸ μὲν κινοῦν καὶ κινούμενον, τὸ δὲ κινοῦν μόνον. Πᾶσαν δ' ἀναγκαῖον τροφὴν δύνασθαι πέττεσθαι, ἐργάζεται δὲ τὴν πέψιν τὸ θερμόν· διὸ πᾶν ἔμψυχον ἔχει θερμότητα. Τύπῳ μὲν οὖν ἡ τροφὴ τί ἐστιν εἴρηται· διασαφητέον δ' ἐστὶν ὕστερον περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς οἰκείοις λόγοις.

V Διωρισμένων δὲ τούτων λέγομεν κοινῇ περὶ πάσης αἰσθήσεως. Ἡ δ' αἴσθησις ἐν τῷ κινεῖσθαί τε καὶ πάσχειν συμβαίνει, καθάπερ εἴρηται· δοκεῖ γὰρ ἀλλοίωσίς τις εἶναι. Φασὶ δέ τινες καὶ τὸ ὅμοιον ὑπὸ τοῦ ὁμοίου πάσχειν. Τοῦτο [417a] δὲ πῶς δυνατὸν ἢ ἀδύνατον, εἰρήκαμεν ἐν τοῖς καθόλου λόγοις περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν. Ἔχει δ' ἀπορίαν διὰ τί καὶ τῶν αἰσθήσεων αὐτῶν οὐ γίνεται αἴσθησις, καὶ διὰ τί ἄνευ τῶν ἔξω οὐ ποιοῦσιν αἴσθησιν, ἐνόντος πυρὸς καὶ γῆς καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων, ὧν ἐστιν ἡ αἴσθησις καθ' αὑτὰ ἢ τὰ συμβεβηκότα τούτοις. Δῆλον οὖν ὅτι τὸ αἰσθητικὸν οὐκ ἔστιν ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ δυνάμει μόνον. Διὸ οὐκ αἰσθάνεται καθάπερ τὸ καυστὸν οὐ καίεται αὐτὸ καθ' αὑτὸ ἄνευ τοῦ καυστικοῦ· ἔκαιε γὰρ ἂν ἑαυτό, καὶ οὐθὲν ἐδεῖτο τοῦ ἐντελεχείᾳ πυρὸς ὄντος. Ἐπειδὴ δὲ τὸ αἰσθάνεσθαι λέγομεν διχῶς (τό τε γὰρ δυνάμει ἀκοῦον καὶ ὁρῶν ἀκούειν καὶ ὁρᾶν λέγομεν, κἂν τύχῃ καθεῦδον, καὶ

26 pr. et alt. καὶ om. UXP || ἡ om. X || 27 alt. κινοῦν : κινούμενον M || 28 δύνασθαι : δυνατὸν yF$^{b}$ || 30 ἡ τροφὴ τίς ἐστιν U τί ἐστιν ἡ τροφὴ V τίς ἐστιν ἡ τροφὴ P || 31 ἐστὶν om. X || 32 λέγομεν CH$^{a}$VX : λέγωμεν rell. || 33 τε : τι UX τι τὸ αἰσθητήριον V.

[417 a] 1-2 τοῦτο — πάσχειν om. U || 1 εἰρήκαμεν : εἴρηται μὲν V εἴρηται μὲν καὶ XM || 2 λόγοις εἰρήσεται δὲ καὶ νῦν F$^{b}$ ῥηθήσεται δὲ καὶ νῦν post πάσχειν transp. P || διὰ τὸ P || 3 οὐ post τί (2) transp. UX || 4 αἰσθήσεις UXM || 5 ἡ om. UP || καθ' αὑτὴν P || 6 ἔνεστιν Uy || 7 οὐκ αἰσθάνεται H$^{a}$XF$^{b}$ : om. rell. || 8 αὐτὸ om. y || καθ' αὑτὸ : καθ' ἑαυτὸ E$^{a}$ ὑφ' ἑαυτοῦ UM ὑφ' αὑτοῦ XF$^{b}$ || ἔκαε XF$^{b}$M || 9 ἑαυτὸ : αὑτὸ XF$^{b}$P αὐτὸ UyM || ἐπεὶ XP || 10 διχῶς λέγομεν H$^{a}$ || ἀκοῦον om. V || ὁρῶν καὶ ἀκοῦον H$^{a}$y || 11 κἂν : καὶ ἐὰν UXF$^{b}$.

"besleyen şey" iki anlama gelir, tıpkı dümene de ele de "yön veren şey" denebilmesi gibi–ilki hem hareket ettirir hem hareket ettirilir, ikincisi yalnızca hareket ettirir. Ancak her besin sindirilebilmelidir, sindirimi işletense sıcaklıktır. Bu yüzden canlı olan her şey sıcaklığa sahiptir. Böylece besinin ne olduğu ana hatlarıyla söylendi; daha ayrıntılı açıklamaları daha sonra bu konuya ayrılmış tartışmalarda [*logois*] yapalım.[65]

**5.** [416b32] Bu ayrımları yaptıktan sonra şimdi de genel olarak her türlü duyumdan söz ediyoruz. Daha önce söylendiği gibi, duyumsamak hareket ettirilmeye ve etkilenmeye girer, çünkü bir çeşit başkalaşma olduğu görüşü hakimdir. Bazıları benzerin benzerden etkilendiğini de söylüyor.[66] Bunun ne anlamda mümkün ya da imkansız olduğunu ise etkileme ve etkiye maruz kalma hakkındaki genel tartışmalarımızda söylemiştik.[67] Ancak şöyle bir sorun var: Madem duyu organları ateş, toprak ve öbür öğeleri içeriyor ve öğelerin kendilerini ya da ilineklerini duyumsuyor, duyu organları neden kendi kendilerini duyumsamasın ve dışarıdan bir etki yokken duyum neden gerçekleşmesin? O halde belli ki duyumsayan kısım işler halde değil, yalnızca gücül halde. Duyu organı da kendi kendini bu nedenle duyumsamıyor, tıpkı yanıcı bir şeyin yakıcı bir şey olmadan kendi kendine tutuşmaması gibi— yoksa kendi kendini tutuştururdu, yetkinlik halinde bir ateşe gerek kalmazdı.

[417a9] Madem duyumsamayı iki anlamda kullanıyoruz (işitme ya da görme gücüne sahip olup da tesadüfen uyur halde olan biri için de, zaten işler halde işitmekte ya da görmekte olan biri için de "kulağı işitiyor" ve "gözü görüyor" diyoruz ya), duyumdan da kasıt *güç halindeki* bir duyum olabileceği gibi, *işler hal-*

---

[65] Külliyatın başka yerlerinde de *Besin Üzerine* gibi bir başlığa sahip bir metinden söz edilir. Elimize geçmemiştir. Beslenme konusunda *Hayvanların Üremesi Üzerine*, II'ye bakılabilir.

[66] Burada Demokritos ve Empedokles kastediliyor olsa gerek. Hemen yukarıda 416a29'daki dipnota, ayrıca I, 2, 405b15'e, 4, 410a23'e ve Ek 1'e bakınız.

[67] Ek 1'e bakınız.

τὸ ἤδη ἐνεργοῦν), διχῶς ἂν λέγοιτο καὶ ἡ αἴσθησις, ἡ μὲν ὡς δυνάμει, ἡ δὲ ὡς ἐνεργείᾳ. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι, τό τε δυνάμει ὂν καὶ τὸ ἐνεργείᾳ. Πρῶτον μὲν οὖν ὡς τοῦ αὐτοῦ ὄντος τοῦ πάσχειν καὶ τοῦ κινεῖσθαι καὶ τοῦ ἐνεργεῖν λέγομεν· καὶ γάρ ἐστιν ἡ κίνησις ἐνέργειά τις, ἀτελὴς μέντοι, καθάπερ ἐν ἑτέροις εἴρηται. Πάντα δὲ πάσχει καὶ κινεῖται ὑπὸ τοῦ ποιητικοῦ καὶ ἐνεργείᾳ ὄντος. Διὸ ἔστι μὲν ὡς ὑπὸ τοῦ ὁμοίου πάσχει, ἔστι δὲ ὡς ὑπὸ τοῦ ἀνομοίου, καθάπερ εἴπομεν· πάσχει μὲν γὰρ τὸ ἀνόμοιον, πεπονθὸς δ' ὅμοιόν ἐστιν.

Διαιρετέον δὲ καὶ περὶ δυνάμεως καὶ ἐντελεχείας. Νῦν γὰρ ἁπλῶς λέγομεν περὶ αὐτῶν. Ἔστι μὲν γὰρ οὕτως ἐπιστῆμόν τι ὡς ἂν εἴποιμεν ἄνθρωπον ἐπιστήμονα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῶν ἐπιστημόνων καὶ ἐχόντων ἐπιστήμην· ἔστι δ' ὡς ἤδη λέγομεν ἐπιστήμονα τὸν ἔχοντα τὴν γραμματικήν· ἑκάτερος δὲ τούτων οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνατός ἐστιν, ἀλλ' ὁ μὲν ὅτι τὸ γένος τοιοῦτον καὶ ἡ ὕλη, ὁ δ' ὅτι βουληθεὶς δυνατὸς θεωρεῖν, ἂν μή τι κωλύσῃ τῶν ἔξωθεν· ὁ δ' ἤδη θεωρῶν, ἐντελεχείᾳ ὢν καὶ κυρίως ἐπιστάμενος τόδε τὸ Α. Ἀμφότεροι μὲν οὖν οἱ πρῶτοι κατὰ δύναμιν ἐπιστήμονες, ἀλλ' ὁ μὲν διὰ μαθήσεως ἀλλοιωθεὶς καὶ πολλάκις ἐξ ἀναντίας μεταβαλὼν ἕξεως, ὁ δ' ἐκ τοῦ ἔχειν τὴν αἴσθησιν

13 δύναμις... ἐνέργεια P || τὸ αἰσθητόν Torstrik et Ross || ὁμοίως... 14 ἐνεργείᾳ om. $F^b$ || 14 μὲν om. $XF^b$ || οὖν om. VP || ὡς : ὡς οὐ P || 15 pr. τοῦ om. $E^aCH^aVyM$ || 16 λέγωμεν $E^aCF^bM$ || 17 ἐν ἑτέρῳ $F^b$ || 18 καὶ ὑπὸ UM || διὸ : διὸ καὶ $F^b$ || 20 μὲν om. X || ἀνόμοιον ὂν U || 21 pr. καὶ om. X || 22 νῦν μὲν P || 23 ἐπιστήμων τις P || εἴπωμεν ECyP || 24 καὶ τῶν ἐχόντων UX$F^b$M || 25 ἐπιστήμονα : ἐπίστασθαι UX$F^b$M || τὴν om. VP || 26 ἑκάτερον V || 27 pr. ὅτι om. V || τοιοῦτον τὸ γένος V || ἡ om. V || βουληθείη V || 28 θεωρεῖν δυνατὸς $H^a$ || ἄν : ἐὰν UVXM || 29 ὢν om. V || τόδε τὸ : ὅτι τόδε $H^a$ ὅτι τόδε τι y || 30 ὄντες, ἐνεργείᾳ γίνονται ἐπιστήμονες post ἐπιστήμονες add. Ross || 31 καὶ ἀλλοιωθεὶς καὶ X || 32 μεταβάλλων X$F^b$.

*deki* duyum da olabilir. Duyumsanan da benzer şekilde: Gücül halde de olabilir, işler halde de.[68] O halde ilk başta, etkiye maruz kalmak, hareket ettirilmek ve işlemek hakkında bunlar aynı şeymiş gibi konuşuyoruz; ne de olsa başka yerlerde dediğimiz gibi hareket bir çeşit işlerliktir, ama eksik bir işlerlik.[69] Her şey etkide bulunan ve işler halde olan bir şey tarafından etkiye maruz bırakılır ve hareket ettirilir. Bu yüzden, dediğimiz gibi,[70] bir anlamda benzerden etkilenir, bir anlamda ise benzemezden. Çünkü benzer olmayan maruz kalır, ama bir kez etkiye maruz kaldı mı artık benzerdir.

[417a21] Güç ve yetkinlik konusunda şu anda basit basit konuşuyoruz ama ayrımlar yapmak gerek. İnsan türünün "bilen" ve "bilgiye sahip olan" bir hayvan türü olmasından dolayı bir insan için "bilen" denir. Başka bir anlamda, okuma yazma bilgisine sahip olan kişi için "bilen" denir. Bu iki kişi de güç sahibidir ama aynı tarzda değil: İlki belli bir cins ve maddede olduğu için, öbürü ise dışarıdan bir şey engellemediği sürece istediği zaman bilgisini kullanabileceği için güç sahibidir. Ama <üçüncü olarak> bir de bilgisini zaten kullanmakta olan kişi vardır: Yetkinlik halindedir ve o şu işaretin A harfi olduğunu esas anlamda bilendir. Öyleyse ilk iki kişi, gücül halde "bilen"dir: İlki, öğrenme sayesinde başkalaşır ve sık sık bir durumdan karşıt duruma geçer;[71] ikincisiyse, duyumsama ya da

---

[68] Burada Ross ve Torstrik'in okumasını izliyoruz. Jannone edisyonunda bu cümle "Duyumsama da..." diye başlıyor ve önceki cümleyi tekrar ediyor.

[69] *Fizik*, III, 2, 201b31-33; *Metafizik*, IX, 6, 1048b28-36.

[70] II, 4, 416a29-416b9.

[71] Jannone'nin Eski Yunanca metninde 417a31'in en başındaki epsilon harfi ile 32'nin en başındaki alfa harfi yer değiştirmeli. Yani metin şöyle olmalı: ἀμφότεροι μὲν οὖν οἱ πρῶτοι κατὰ δύναμιν ἐπιστήμονες, ἀλλ' ὁ μὲν διὰ μαθήσεως ἀλλοιωθεὶς καὶ πολλάκις ἐξ ἐναντίας μεταβαλὼν ἕξεως, ὁ δ' ἐκ τοῦ ἔχειν τὴν αἴσθησιν ἢ τὴν γραμματικὴν, μὴ ἐνεργεῖν δ' εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἄλλον τρόπον.

[417b] ἢ τὴν γραμματικήν, μὴ ἐνεργεῖν δ' εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἄλλον τρόπον.

Οὐκ ἔστι δ' ἁπλοῦν οὐδὲ τὸ πάσχειν, ἀλλὰ τὸ μὲν φθορά τις ὑπὸ τοῦ ἐναντίου, τὸ δὲ σωτηρία μᾶλλον τοῦ δυνάμει ὄντος ὑπὸ τοῦ ἐντελεχείᾳ ὄντος καὶ ὁμοίου οὕτως ὡς δύ- 5 ναμις ἔχει πρὸς ἐντελέχειαν· θεωροῦν γὰρ γίνεται τὸ ἔχον τὴν ἐπιστήμην, ὅπερ ἢ οὐκ ἔστιν ἀλλοιοῦσθαι (εἰς αὐτὸ γὰρ ἡ ἐπίδοσις καὶ εἰς ἐντελέχειαν) ἢ ἕτερον γένος ἀλλοιώσεως. Διὸ οὐ καλῶς ἔχει λέγειν τὸ φρονοῦν, ὅταν φρονῇ, ἀλλοιοῦσθαι, ὥσπερ οὐδὲ τὸν οἰκοδόμον ὅταν οἰκοδομῇ. Τὸ μὲν οὖν 10 εἰς ἐντελέχειαν ἄγον ἐκ δυνάμει ὄντος κατὰ τὸ νοοῦν καὶ φρονοῦν οὐ διδασκαλίαν ἀλλ' ἑτέραν ἐπωνυμίαν ἔχειν δίκαιον· τὸ δ' ἐκ δυνάμει ὄντος μανθάνον καὶ λαμβάνον ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ ἐντελεχείᾳ ὄντος καὶ διδασκαλικοῦ ἤτοι οὐδὲ πάσχειν φατέον, ὥσπερ εἴρηται, ἢ δύο τρόπους εἶναι ἀλ- 15 λοιώσεως, τήν τε ἐπὶ τὰς στερητικὰς διαθέσεις μεταβολὴν καὶ τὴν ἐπὶ τὰς ἕξεις καὶ τὴν φύσιν.

Τοῦ δ' αἰσθητικοῦ ἡ μὲν πρώτη μεταβολὴ γίνεται ὑπὸ τοῦ γεννῶντος, ὅταν δὲ γεννηθῇ, ἔχει ἤδη ὥσπερ ἐπιστήμην καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι. Καὶ τὸ κατ' ἐνέργειαν δὲ ὁμοίως λέγεται τῷ θεωρεῖν· διαφέρει 20 δέ, ὅτι τοῦ μὲν τὰ ποιητικὰ τῆς ἐνεργείας ἔξωθεν, τὸ ὁρατὸν καὶ τὸ ἀκουστόν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν αἰσθητῶν.

[417 b] 2 πάσχον V || 3 γένεσις καὶ σωτηρία V || μᾶλλον ὑπὸ X || 4 ὄντος καὶ ὑπὸ ἐντελεχείᾳ $F^b$ ἐντελεχείᾳ ὄντος τοῦ δυνάμει ὄντος Ross || 6 τὴν om. $XF^b$ || ἑαυτὸ $XF^b$ || 7 ἡ ἐντελέχεια V || γένος : εἶδος V || 8 τὸ φρονοῦν λέγειν $H^a$ || 9 ὥσπερ om. V || 10 ἀνάγον ἐκ τοῦ δυνάμει y ἀλλ' ἐκ δυνάμει P || ὄντος — νοοῦν om. y || 11-12 οὐ διδασκαλίαν — ὄντος om. $F^b$ || 12 ἐκ δυνάμει ὄντος secl. Torstrik || ὄντος : ὄντος κατὰ τὸ νοοῦν καὶ φρονοῦν X || 13 ἤτοι : εἶτα V || οὐδὲν X || 14 ὥσπερ εἴρηται om. UX$F^b$M || εἶναι : τῆς $F^b$ || 15 νόησίς ἐστιν ἀλλοίωσις καὶ μεταβολὴ τοῦ πεφυκότος αἰσθάνεσθαι ἐπὶ τὴν καθ' ἕξιν add. in marg. eadem manu M || 16 pr. τὴν om. V || καὶ ἐπὶ V περὶ $H^a$ || δ' om. P || 18 καὶ τὸ om. V || 19 δὲ om. V || ὁμοίως δὲ $E^aC$ || τῷ : τὸ CVP || 21 τὰ λοιπὰ : τὰ λοιπὰ ἀπὸ U τὰ ἄλλα ἀπὸ $XF^b$.

okuma yazma gücüne sahip olup da bunu işletmeyendir; onun artık işleme geçişi başka şekilde olur.[72]

[417b2] "Etkiye maruz kalmak" da basit değil. Bir anlamı, *karşıtın* etkisi altında bozulmaktır. Başka bir anlamı, daha ziyade, gücül olanın yetkin olan tarafından muhafaza edilmesidir ve burada etkilenen taraf bir gücün yetkinliğe benzemesi anlamında etkileyen tarafa *benzerdir*. Çünkü bilgiye sahip olan bilgiyi kullanır hale gelir, ama bu ya bir başkalaşma değildir (zira kendine ve yetkinliğe doğru bir ilerlemedir [*epidosis*]) ya da başkalaşmanın farklı bir cinsidir. Bu yüzden anlayanın anladığı sırada başkalaştığını söylemek güzel değil—tıpkı mimarın ev inşa ettiği sırada başkalaştığını söylemek gibi. Öyleyse akletme ve anlama bakımından gücül halde olanı yetkin hale geçirene "öğretim" demektense ona türemiş başka bir isim vermek doğru olur; kendisi gücül haldeyken, yetkin halde bulunanın ve öğretme gücü olanın etkisi altında öğrenen ve bilgi alan kişi için ise, ya, dediğimiz gibi, "etkiye maruz kalıyor" demeli, ya da iki ayrı tarz başkalaşma olduğunu söylemeli: Biri yoksunluklara doğru, öbürü de sahip olma durumlarına [*hekseis*] ve doğaya doğru.

[417b17] Duyumsayan kısmın ilk değişimi doğurtanın etkisiyle meydana gelir; canlı doğduğunda duyumsamaya artık zaten sahiptir, tıpkı bilgiye zaten sahip olan biri gibi. İşler halde duyumsama ise bilgiyi kullanmaya benzer anlamdadır; şu farkla ki duyumsamayı işler hale getiren şeyler (görülen, işitilen ve de öbür duyumsananlar) dışarıdandır.

---

[72] Güç, birinci yetkinlik ve ikinci yetkinlik ayrımı için Giriş yazısına bakınız.

Αἴτιον δ' ὅτι τῶν καθ' ἕκαστον ἡ κατ' ἐνέργειαν αἴσθησις, ἡ δ' ἐπιστήμη τῶν καθόλου· ταῦτα δ' ἐν αὐτῇ πώς ἐστι τῇ ψυχῇ. Διὸ νοῆσαι μὲν ἐπ' αὐτῷ, ὁπόταν βούληται, αἰσθάνεσθαι δ' οὐκ ἐπ' αὐτῷ· ἀναγκαῖον γὰρ ὑπάρχειν τὸ αἰσθητόν· ὁμοίως δὲ τοῦτ' ἔχει κἀν ταῖς ἐπιστήμαις ταῖς τῶν αἰσθητῶν, καὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ὅτι τὰ αἰσθητὰ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἔξωθεν.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων διασαφῆσαι καιρὸς γένοιτ' ἂν καὶ εἰσαῦθις. Νῦν δὲ διωρίσθω τοσοῦτον, ὅτι οὐχ ἁπλοῦ ὄντος τοῦ δυνάμει λεγομένου, ἀλλὰ τοῦ μὲν ὥσπερ ἂν εἴποιμεν τὸν παῖδα δύνασθαι στρατηγεῖν, τοῦ δὲ ὡς τὸν ἐν ἡλικίᾳ ὄντα, οὕτως ἔχει τὸ αἰσθητικόν. Ἐπεὶ δ' ἀνώνυμος [418a] αὐτῶν ἡ διαφορά, διώρισται δὲ περὶ αὐτῶν ὅτι ἕτερα καὶ πῶς ἕτερα, χρῆσθαι ἀναγκαῖον τῷ πάσχειν καὶ ἀλλοιοῦσθαι ὡς κυρίοις ὀνόμασιν. Τὸ δ' αἰσθητικὸν δυνάμει ἐστὶν οἷον τὸ αἰσθητὸν ἤδη ἐντελεχείᾳ, καθάπερ εἴρηται. Πάσχει μὲν οὖν οὐχ ὅμοιον ὄν, πεπονθὸς δ' ὡμοίωται καὶ ἔστιν οἷον ἐκεῖνο.

VI Λεκτέον δὲ καθ' ἑκάστην αἴσθησιν περὶ τῶν αἰσθητῶν πρῶτον. Λέγεται δὲ τὸ αἰσθητὸν τριχῶς, ὧν δύο μὲν καθ' αὐτά φαμεν αἰσθάνεσθαι, τὸ δὲ ἓν κατὰ συμβεβηκός. Τῶν δὲ δύο τὸ μὲν ἴδιόν ἐστιν ἑκάστης αἰσθήσεως, τὸ δὲ κοινὸν πασῶν. Λέγω δ' ἴδιον μὲν ὃ μὴ ἐνδέχεται ἑτέρᾳ αἰσθήσει αἰσθάνεσθαι, καὶ περὶ ὃ μὴ ἐνδέχεται ἀπατηθῆναι, οἷον ὄψις χρώματος καὶ ἀκοὴ ψόφου καὶ γεῦσις χυμοῦ. Ἡ

22 ἕκαστα $F^b$ || 24 διὸ : διὸ τὸ V || διανοῆσαι $F^b$ || ὅταν VX$F^b$P || βούλεται V || 25 γὰρ : μὲν γὰρ P || 26 τούτῳ UX$F^b$ || alt. ταῖς om. H$^a$X$F^b$P || 28 ἕκαστον V || 29 τοσοῦτον : τοῦτο CUM || 31 εἴπωμεν UX$F^b$M.

[418 a] 2 χρῆσθαι δ' CXy || τῷ : τὸ E$^a$y || 3 ὡς om. X || δ' om. E$^a$C || 4 ἤδη ὡς ἐντελέχεια M || πάσχον P || 5 ὂν om. MP || 8 ὧν : οἷον y || δυοῖν UX$F^b$ || 10 μὲν ἓν ἴδιόν V || αἰσθήσεως : τῆς αἰσθήσεως y om. V || 11-12 ἑτέρᾳ — ἐνδέχεται om. P (in marg. add. $P^a$).

Neden, çünkü işler haldeki duyum tek tek şeylere, bilgi ise tümellere yöneliktir ve bu tümeller bir şekilde ruhun kendisindedir. İşte bu yüzden biri ne zaman istese bir şeyi düşünmek onun elindedir, duyumsamaksa öyle değil; çünkü bir duyulurun hazır bulunması şart. Duyulur olanlara yönelik bilgilerde de durum böyledir ve nedeni aynıdır: Duyulur olanlar tek tek şeylerdir ve dışarıdandır.

[417b29] Ama başka bir sefer bu konulara açıklık getirme fırsatımız olabilir. Şimdilik şu kadarını belirlemiş olalım: "Güç" basit anlamlı değildir, çünkü bir çocuğun komutan olabileceğini söylerken kastettiğimiz anlam vardır, bir de yetişkin birinin komutan olabileceğini söylerken kastettiğimiz anlam vardır. Duyumsama da böyle. Ama bu iki anlamın birbirinden farklı olduğu ve aradaki farkların neler olduğu belirlenmiş olmasına rağmen ikisinin arasındaki farka bir isim verilmediğine göre, "etkiye maruz kalmak" ve "başkalaşmak" sözlerini kullanmak gerekiyor, çünkü bunlar yaygın sözler.[73] Dediğimiz gibi, duyumsayan taraf, gücül halde, duyumsanan tarafın zaten yetkin halde olduğu gibidir. Dolayısıyla benzer olmadığı sırada etkiye maruz kalır, ancak bir kez etkiye maruz kaldı mı ona benzer hale gelmiştir ve onun gibidir.

**6.** [418a6] Tek tek duyuları incelemek için önce duyulur olanları tartışmak gerek. "Duyulur olan", ikisi asli, biri ilineksel olmak üzere, üç anlama gelir. İki asli anlamından ilki, tek bir duyuya özeldir; ikincisi bütün duyulara ortaktır. "Özel duyulur" derken, başka bir duyu tarafından duyumsanmayı kabul etmeyen ve hakkında yanılgı kabul etmeyen duyulurları kastediyorum. Örneğin görme için renk, işitme için ses ve tat almak için tat; dokunma ise

[73] "Başkalaşmak" ve "etkiye maruz kalmak", hem 1'den 2'ye geçen bir şey için, hem 2'den 3'e geçen bir şey için kullanılabiliyor. Dolayısıyla aslında bu iki fiilin anlamı bulanık. Buna rağmen yaygın oldukları için Aristoteles bunları kullanıyor.

δ' ἀφὴ πλείους μὲν ἔχει διαφοράς· ἀλλ' ἑκάστη γε κρίνει περὶ τούτων, καὶ οὐκ ἀπατᾶται ὅτι χρῶμα οὐδ' ὅτι ψόφος, ἀλλὰ τί τὸ κεχρωσμένον ἢ ποῦ, ἢ τί τὸ ψοφοῦν ἢ ποῦ. Τὰ μὲν οὖν τοιαῦτα λέγεται ἴδια ἑκάστου, κοινὰ δὲ κίνησις, ἠρεμία, ἀριθμός, σχῆμα, μέγεθος· τὰ γὰρ τοιαῦτα οὐδεμιᾶς ἐστιν ἴδια, ἀλλὰ κοινὰ πάσαις. Καὶ γὰρ ἁφῇ κίνησίς τίς ἐστιν αἰσθητὴ καὶ ὄψει. Κατὰ συμβεβηκὸς δὲ λέγεται αἰσθητόν, οἷον εἰ τὸ λευκὸν εἴη Διάρους υἱός· κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ τούτου αἰσθάνεται, ὅτι τῷ λευκῷ συμβέβηκε τοῦτο οὗ αἰσθάνεται.

Διὸ καὶ οὐδὲν πάσχει ἢ τοιοῦτον ὑπὸ τοῦ αἰσθητοῦ. Τῶν δὲ καθ' αὑτὰ αἰσθητῶν τὰ ἴδια κυρίως ἐστὶν αἰσθητά, καὶ πρὸς ἃ ἡ οὐσία πέφυκεν ἑκάστης αἰσθήσεως.

VII Οὗ μὲν οὖν ἐστιν ἡ ὄψις, τοῦτ' ἔστιν ὁρατόν. Ὁρατὸν δ' ἐστὶ χρῶμα μέν, καὶ ὃ λόγῳ μὲν ἔστιν εἰπεῖν, ἀνώνυμον δὲ τυγχάνει ὄν· δῆλον δὲ ἔσται ὃ λέγομεν προελθοῦσι μάλιστα. Τὸ γὰρ ὁρατόν ἐστι χρῶμα. Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἐπὶ τῶν καθ' αὑτὸ ὁρατῶν· καθ' αὑτὸ δὲ οὐ τῷ λόγῳ, ἀλλ' ὅτι ἐν αὐτῷ ἔχει τὸ αἴτιον τοῦ εἶναι ὁρατόν. Πᾶν δὲ χρῶμα κινη-
[418b]τικόν ἐστι τοῦ κατ' ἐνέργειαν διαφανοῦς, καὶ τοῦτ' ἔστιν αὐτοῦ ἡ φύσις. Διόπερ οὐχ ὁρατὸν ἄνευ φωτός, ἀλλὰ πᾶν

14 πλείστας V || μὲν secl. Ross || ἕκαστον P || 15 τούτων : τούτου V αὐτῶν γ || οὐδ' ὅτι : ἢ ὅτι XF$^b$ || 16 pr. ἢ ποῦ om. U || ἢ τί—ποῦ om. V || 17 οὖν om. P (add. P$^a$) || λέγεται om. F$^b$ || ἑκάστης H$^a$ ἑκάστη UVX || 19 πάσαις om. H$^a$UXF$^b$ || ἁφὴ C ἡ ἁφὴ E$^a$ || τίς post ἐστιν add. H$^a$ || 20 ἐστιν om. XF$^b$ || 21 δίαρος γ διάρρου V || υἱός om. H$^a$ (add. supra altera manus) || 22 τοῦτο P || αἰσθάνεσθαι UXF$^b$ || διότι V || τὸ λευκὸν H$^a$ || 23 οὗ : ᾧ V || καὶ om. UVF$^b$ || ἢ om. UXM || 26 οὖν om. P || ἡ om. UF$^b$ || alt. ὁρατὸν om. F$^b$ || 27 δ' ἐστὶ χρῶμα μέν : ἐστὶ δὲ χρῶμά τε F$^b$ δὲ χρῶμα μέν P || εἰπεῖν om. H$^a$ || 28 ἔστιν P || ὃ λέγομεν om. UXF$^b$ τε ὃ λέγομεν post ὁρατὸν (29) transp. XM || μάλιστα : om. E$^a$UXM μᾶλλον V || 29 ὁρατόν γε F$^b$ || pr. ἐστι om. UF$^b$ || alt. τὸ om. V || 29-30 τῶν... ὁρατῶν E$^a$CH$^a$ : τοῦ... ὁρατοῦ om. UF$^b$ || 30 ἀλλ' om. P || 31 αὐτῷ : ἑαυτῷ E$^a$Cγ αὑτῷ X.

[418 b] 1 ἔστιν αὐτὴ ἡ φύσις F$^b$ || 2 διότι γ || πᾶν τὸ ἑκάστου : πάντως ἕκαστον UXF$^b$.

birçok ayrım barındırır. Ama hiç olmazsa her duyu kendi özel duyulurlarını ayırt eder ve yanılıyorsa duyumsananın renk ya da ses olduğu konusunda yanılmıyordur, renkli olanın ne olduğu, nerede olduğu, sesli olanın ne olduğu ya da nerede olduğu konusunda yanılıyordur. Öyleyse böyle olanlara "özel duyulurlar" deniyor; "ortak duyulurlar" ise hareket, durağanlık, sayı, şekil, büyüklük; çünkü bunlar duyuların hiçbirine özel değil, bütün duyulara ortak.[74] Ne de olsa bir hareket, dokunma yoluyla da görme yoluyla da duyumsanabilir. "İlineksel duyulur" ise beyaz olanın Diares'in oğlu olduğu durumdaki gibi söylenir; zira Diares'in oğlunun duyumsanıyor olması ilinekseldir, çünkü bu duyumsananla beyaz olan birbirine ilişmiş.

[23] Dolayısıyla hiçbir şey ilineksel anlamdaki duyulurun etkisine maruz kalmaz. Asli duyulurlar arasında esas olanlar özel duyulurlardır; her bir duyunun varlığı da doğal olarak bu özel duyulurlara yöneliktir.

**7.** [418a26] Görme duyusunun yöneldiği şey görülür olandır. Görülür olan ise renktir, bir de ifade edilebilse bile bugüne kadar ad verilmemiş bir şeydir.[75] Bununla neyi kastettiğimiz ileride gayet açık hale gelecek. Görülür olan, renktir. Bu da kendi başına görülür olanlar için geçerlidir. "Kendi başına" derken tanım açısından değil, görülür olmanın nedenini kendinde taşıması açısından diyorum. Her renk, işler haldeki saydamı hareket ettirir, doğası bu. Işık yokken görülür olmaması da bundan: Her

[74] Aristoteles *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*'de (1, 437a8-10) bazı ortak duyulurların yalnızca görme ve dokunmayla duyumsandığını söylüyor.

[75] Burada kastedilen şey fosfordur. Ayrıca II, 7, 419a2-5'e bakınız.

τὸ ἑκάστου χρῶμα ἐν φωτὶ ὁρᾶται. Διὸ περὶ φωτὸς πρῶτον λεκτέον τί ἐστιν.

Ἔστι δή τι διαφανές. Διαφανὲς δὲ λέγω ὃ ἐστι μὲν ὁρατόν, οὐ καθ' αὑτὸ δὲ ὁρατὸν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἀλλὰ δι' ἀλλότριον χρῶμα. Τοιοῦτον δέ ἐστιν ἀὴρ καὶ ὕδωρ καὶ πολλὰ τῶν στερεῶν· οὐ γὰρ ᾗ ὕδωρ οὐδ' ᾗ ἀήρ, διαφανές, ἀλλ' ὅτι ἐστί τις φύσις ὑπάρχουσα ἡ αὐτὴ ἐν τούτοις ἀμφοτέροις καὶ ἐν τῷ ἀϊδίῳ τῷ ἄνω σώματι. Φῶς δέ ἐστιν ἡ τούτου ἐνέργεια, τοῦ διαφανοῦς ᾗ διαφανές. Δυνάμει δὲ ἐν ᾧ τοῦτ' ἔστι καὶ τὸ σκότος. Τὸ δὲ φῶς οἷον χρῶμά ἐστι τοῦ διαφανοῦς, ὅταν ᾖ ἐντελεχείᾳ διαφανὲς ὑπὸ πυρὸς ἢ τοιούτου οἷον τὸ ἄνω σῶμα· καὶ γὰρ τούτῳ τι ὑπάρχει ἓν καὶ ταὐτόν. Τί μὲν οὖν τὸ διαφανὲς καὶ τί τὸ φῶς, εἴρηται, ὅτι οὔτε πῦρ οὔθ' ὅλως σῶμα οὐδ' ἀπορροὴ σώματος οὐδενός (εἴη γὰρ ἂν σῶμά τι καὶ οὕτως), ἀλλὰ πυρὸς ἢ τοιούτου τινὸς παρουσία ἐν τῷ διαφανεῖ· οὐδὲ γὰρ δύο σώματα ἅμα δυνατὸν ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι.

Δοκεῖ τε τὸ φῶς ἐναντίον εἶναι τῷ σκότῳ· ἔστι δὲ τὸ σκότος στέρησις τῆς τοιαύτης ἕξεως ἐκ διαφανοῦς, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ἡ τούτου παρουσία τὸ φῶς ἐστιν. Καὶ οὐκ ὀρθῶς Ἐμπεδοκλῆς, οὐδ' εἴ τις ἄλλος οὕτως εἴρηκεν, ὡς φερομένου τοῦ φωτὸς καὶ τεινομένου ποτὲ μεταξὺ τῆς γῆς καὶ τοῦ περιέχοντος, ἡμᾶς δὲ λανθάνοντος· τοῦτο γάρ ἐστι καὶ παρὰ τὴν τοῦ λόγου ἐνάργειαν καὶ παρὰ τὰ φαινόμενα· ἐν μι-

3 ὁρᾶται : ὁρατόν UXF$^{b}$ καθορᾶται V || 4 ληπτέον X || 5 εἰπεῖν ἁπλῶς UXF$^{b}$ || 6 pr. καὶ om. XF$^{b}$ || 7 post. στερεῶν add. οἷον ὕελος κρύσταλλος C et in marg. H$^{a}$ || οὐδ' om. UXF$^{b}$ || alt. ᾗ om. XF$^{b}$ || 8 τις om. E$^{a}$CVyMP || ἐνυπάρχουσα UVXP || 10 διαφανές : διαφανοῦς y || ἐν οἷς UX || 12 ὑπὸ τοῦ XF$^{b}$P || 13 τούτοις F$^{b}$ || ὑπάρχει τι XF$^{b}$MP || ταὐτόP || 14 pr. τὸ om. UXF$^{b}$ || 16 τινὸς om. F$^{b}$ || 17 οὐδὲ: οὔτε UX || δυνατὸν ἅμα XF$^{b}$ εἶναι δυνατὸν V || 18 σκότῳ: σκότει VXP || alt. τὸ om. VF$^{b}$ || 19 ἐν διαφανεῖ P || ὅτι om. CF$^{b}$ || 20 καὶ τὸ φῶς ἡ τούτου παρουσία ἐστί UXF$^{b}$ ἐστι φῶς ἡ τούτου παρουσία M || 21 οὐδ' : ᾗ F$^{b}$ || εἴ om. V || 22 τεινομένου : γιγνομένου UXyP γινομένου H$^{a}$F$^{b}$ || μεταξὺ ποτε F$^{b}$ || 23 περὶ y || 24 τοῦ λόγου : ἐν τῷ λόγῳ UVXF$^{b}$M || ἐνάργειαν H$^{a}$yP : ἐνέργειαν E$^{a}$C ἀλήθειαν UVXF$^{b}$M || περὶ y.

şeyin rengi ışıkta görülür. Demek ki önce ışığın ne olduğunu söylemek gerek.

[418b4] Şimdi, saydam diye bir şey var. Saydamdan kastım, görülür olan; ancak kendi başına değil de, basitçe söylemek gerekirse, başka bir şeyin renginden dolayı görülür olan. Hava, su ve birçok katı[76] böyle. Saydam olmalarının nedeni, hava ve su olmaları değil, yukarıdaki ezeli cisimde bulunanla eş bir doğaya sahip olmaları.[77] İşte ışık da *saydam olarak* saydamın işlerliği.[78] Bunun olduğu yerde gücül halde karanlık da vardır. Ne zaman ki ateşin ya da ona benzer bir şeyin (mesela ateşle bir ve aynı şeyi içeren yukarıdaki cismin) etkisi altında saydam yetkin hale gelir, işte o zaman ışık saydamın adeta rengi olur. Öyleyse saydamın ve ışığın ne olduğu söylendi: Işık ne ateştir, ne genelde bir cisimdir, ne de bir cismin sızıntısıdır (ki olsaydı cisim de olurdu ve o tarz olurdu); ışık, ateşin ya da benzer bir şeyin saydamda bulunmasıdır; ne de olsa iki cismin aynı şeyde bulunması mümkün değil.

[418b18] Işığın karanlığa karşıt olduğu görüşü yaygındır. Oysa karanlık, saydamda[79] böyle bir durumun [*heksis*] yoksunluğudur, dolayısıyla bu durumun bulunuşunun ışık olduğu açık. Bu konuda Empedokles doğru konuşmuyor, ışığın yeryüzüyle çevre arasında biz farkına varmadan taşınıp gerildiğini söyleyen bir başkası da. Aklın açıklığıyla [*tên tou logou enargeian*] da görünenlerle [*phainomena*] de ters düşer bu: Kısa

---

[76] Bundan kasıt cam ve kristaller olsa gerek.

[77] Saydamlığın cisimlere dağılımı konusunda *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, 3, 439a18 ve devamı; dairesel hareket etme gücüne sahip ezeli göksel cisim olarak beşinci öğe *aithêr* için *Gökyüzü Üzerine*, I, 3, 270b20; *Meteoroloji*, I, 3, 339b25 ve devamı. Ayrıca artık Aristoteles'e ait olmadığı düşünülen *Peri Kosmou* [*Alem Üzerine*], 2, 392a5 ve devamı.

[78] Yani ışık *hava ya da su olarak* saydamın işlerliği değildir, *saydam olarak* saydamın işlerliğidir.

[79] Jannone'yi değil, P elyazmasını izliyoruz. Jannone'nin okuması "saydamdan".

κρῷ μὲν γὰρ διαστήματι λάθοι ἄν, ἀπ' ἀνατολῆς δ' ἐπὶ δυσμὰς τὸ λανθάνειν μέγα λίαν τὸ αἴτημα.

Ἔστι δὲ χρώματος μὲν δεκτικὸν τὸ ἄχρουν, ψόφου δὲ τὸ ἄψοφον. Ἄχρουν δ' ἐστὶ τὸ διαφανὲς καὶ τὸ ἀόρατον ἢ τὸ μόλις ὁρώμενον, οἷον δοκεῖ τὸ σκοτεινόν. Τοιοῦτον δὲ τὸ διαφανὲς μέν, ἀλλ' οὐχ ὅταν ᾖ ἐντελεχείᾳ διαφανές, ἀλλ' ὅταν δυνάμει· ἡ γὰρ αὐτὴ φύσις ὁτὲ μὲν σκότος ὁτὲ δὲ φῶς [419a] ἐστιν.

Οὐ πάντα δὲ ὁρατὰ ἐν φωτί ἐστιν, ἀλλὰ μόνον ἑκάστου τὸ οἰκεῖον χρῶμα· ἔνια γὰρ ἐν μὲν τῷ φωτὶ οὐχ ὁρᾶται, ἐν δὲ τῷ σκότῳ ποιεῖ αἴσθησιν, οἷον τὰ πυρώδη φαινόμενα καὶ λάμποντα (ἀνώνυμα δ' ἐστὶ ταῦτα ἑνὶ ὀνόματι), οἷον μύκης, κέρας, κεφαλαὶ ἰχθύων καὶ λεπίδες καὶ ὀφθαλμοί· ἀλλ' οὐδενὸς ὁρᾶται τούτων οἰκεῖον χρῶμα. Δι' ἣν μὲν οὖν αἰτίαν ταῦτα ὁρᾶται, ἄλλος λόγος.

Νῦν δ' ἐπὶ τοσοῦτον φανερόν ἐστιν, ὅτι τὸ μὲν ἐν φωτὶ ὁρώμενον χρῶμα. Διὸ οὐχ ὁρᾶται ἄνευ φωτός· τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ χρώματι εἶναι, τὸ κινητικῷ εἶναι τοῦ κατ' ἐνέργειαν διαφανοῦς· ἡ δ' ἐντελέχεια τοῦ διαφανοῦς φῶς ἐστιν· σημεῖον δὲ τούτου φανερόν· ἐὰν γάρ τις θῇ τὸ ἔχον χρῶμα ἐπ' αὐτὴν τὴν ὄψιν, οὐκ ὄψεται· ἀλλὰ τὸ μὲν χρῶμα κινεῖ τὸ διαφανές, οἷον τὸν ἀέρα, ὑπὸ τούτου δὴ συνεχοῦς ὄντος κινεῖται τὸ αἰσθητήριον. Οὐ γὰρ καλῶς τοῦτο λέγει Δημόκριτος οἰό-

25 μὲν om. $H^aF^b$ || διαστίγματι X || 26 αἰτίαμα $F^b$ || 27 δὲ om. P || 28 ἄχροον V || ἐστὶ om. P || alt. τὸ om. P || μόγις $XF^b$ || 29 σκοτεινόν : ἐσκοτισμένον $H^ay$ || δὲ : ἐστὶ $F^b$ || ἀφανὲς V.

[419 a] 1 pr. ἐστιν om. $CF^b$ || ὁρᾶται τὰ ἐν φωτί X || ἑκάστῳ V || 3 σκότῳ : σκότει UyXP || πυρρώδη $E^a$ || 4 εἰσὶ C || 5 pr. et alt. καὶ om. $XF^b$ || λωπίδες $E^aC$ || 6 τούτων om. $F^b$ τὸ οἰκεῖον χρῶμα τούτων P || οἰκεῖον $H^a$ : τὸ οἰκεῖον rell. || 7 ὁρατὰ $E^aC$ || 8 ὁρώμενον : φαινόμενον $F^b$ || 9 διὸ : διὰ καὶ UX || τὸ $CH^aVP$ : τῷ $E^ay$ om. UX || 10 διαφανῶς P || 11 - 17 ἡ δ' ἐντελέχεια—εἴη om. V in marg. suppl. $V^a$ || 12 εἰ γὰρ P || θῇ : θείη $XF^b$ || 14 δὴ : δὲ UVXP || 15 τὸ αἰσθητόν $F^b$.

mesafede gözümüzden kaçsa bile doğudan batıya kadar gözümüzden kaçması zorlama bir fikir.

[418b27] Rengi kabul eden renksizdir, sesi kabul eden sessiz. Saydam renksizdir, tamamen ya da neredeyse görünmez olan da renksizdir (karanlık için de bu görüş yaygındır). Karanlık da saydam gibisinden bir şey olabilir, ama yetkinlik halindeki saydam değil, gücül haldeki. Nitekim bu doğa kâh karanlık, kâh ışıktır.

[419a1] Görülür olan her şey ışıkta görülür diye bir şey yok; yalnızca her şeyin kendi öz [*oikeion*] rengi ışıkta görülür. Nitekim bazı şeyler ışıkta görünmezken karanlıkta bir duyum yaratır, örneğin ateşli ve parıltılı görünenler [*phainomena*] (bunların hepsini kapsayan tek bir sözcük yok), örneğin mantar, boynuz, balıkların kafaları, pulları ve gözleri. Fakat karanlıkta gördüğümüz şey, bunların öz rengi değildir. Karanlıkta görülmelerinin nedeni ise başka bir tartışma.

[419a8] Şimdilik şu kadarı açık: Işıkta görülen şey renktir. Bu yüzden, ışık olmaksızın renk görülmez. Renk olmaklık da buydu zaten: İşler haldeki saydamı hareket ettirici olmak. Saydamın yetkinliği ise ışıktır. Bunun açık bir göstergesi ise birisi renkli bir şeyi gözün dibine koyunca o şeyin görülmemesidir. Renk, saydamı (örneğin havayı) hareket ettirir, saydam da kendisiyle süreklilik içinde olan duyu organını. Nitekim eğer aradaki ortam

μενος, εἰ γένοιτο κενὸν τὸ μεταξύ, ὁρᾶσθαι ἂν ἀκριβῶς καὶ εἰ μύρμηξ ἐν τῷ οὐρανῷ εἴη· τοῦτο γὰρ ἀδύνατόν ἐστιν. Πάσχοντος γάρ τι τοῦ αἰσθητηρίου γίνεται τὸ ὁρᾶν· ὑπ' αὐτοῦ μὲν οὖν τοῦ ὁρωμένου χρώματος ἀδύνατον· λείπεται δὴ ὑπὸ τοῦ μεταξύ, ὥστ' ἀναγκαῖόν τι εἶναι μεταξύ· κενοῦ δὲ γενομένου οὐχ ὅτι ἀκριβῶς, ἀλλ' ὅλως οὐθὲν ὀφθήσεται.

Δι' ἣν μὲν οὖν αἰτίαν τὸ χρῶμα ἀναγκαῖον ἐν φωτὶ ὁρᾶσθαι, εἴρηται. Πῦρ δὲ ἐν ἀμφοῖν ὁρᾶται, καὶ ἐν σκότῳ καὶ ἐν φωτί, καὶ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης· τὸ γὰρ διαφανὲς ὑπὸ τούτου γίνεται διαφανές. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ ψόφου καὶ ὀσμῆς ἐστιν· οὐθὲν γὰρ αὐτῶν ἁπτόμενον τοῦ αἰσθητηρίου ποιεῖ τὴν αἴσθησιν, ἀλλ' ὑπὸ μὲν ὀσμῆς καὶ ψόφου τὸ μεταξὺ κινεῖται, ὑπὸ δὲ τούτου τῶν αἰσθητηρίων ἑκάτερον· ὅταν δ' ἐπ' αὐτό τις ἐπιθῇ τὸ αἰσθητήριον τὸ ψοφοῦν ἢ τὸ ὄζον, οὐδεμίαν αἴσθησιν ποιήσει. Περὶ δὲ ἁφῆς καὶ γεύσεως ἔχει μὲν ὁμοίως, οὐ φαίνεται δέ· δι' ἣν δ' αἰτίαν, ὕστερον ἔσται δῆλον. Τὸ δὲ μεταξὺ ψόφων μὲν ἀήρ, ὀσμῆς δ' ἀνώνυμον· κοινὸν γάρ τι πάθος ἐπ' ἀέρος καὶ ὕδατός ἐστιν, ὥσπερ τὸ διαφανὲς χρώματι, οὕτω τῷ ἔχοντι ὀσμὴν δ ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχει τούτοις· φαίνεται γὰρ καὶ τὰ ἔνυδρα τῶν ζῴων [419b] ἔχειν αἴσθησιν ὀσμῆς. Ἀλλ' ὁ μὲν ἄνθρωπος καὶ τῶν πεζῶν ὅσα ἀναπνεῖ, ἀδυνατεῖ ὀσμᾶσθαι μὴ ἀναπνέοντα. Ἡ δ' αἰτία καὶ περὶ τούτων ὕστερον λεχθήσεται.

16 ἀκριβῶς om. X || 17 ἐστὶν ἀδύνατον UXM || 18 τι om. H$^{a}$U || αἰσθητηρίου H$^{a}$Vy : αἰσθητικοῦ E$^{a}$CUXP || 19 οὖν om. U || δὲ UXF$^{b}$M || 20 ὥστ' — μεταξύ om. UXF$^{b}$ || 21 οὐθὲν : οὐδὲ P μηθὲν y || 22 ὁρᾶσθαι ἐν φωτὶ y || 23 τὸ πῦρ P || σκότῳ : σκότει H$^{a}$UVXy F$^{b}$P || 26 αὐτῶν om. P || 28-29 δέ τις ἐπ' αὐτῷ V || 29 τις ἐπιθῇ om. E$^{a}$ || pr. τὸ om. E$^{a}$ || 31 δ' om. X || ἐστὶ X || 33 γάρ τι UV : γὰρ δὴ E$^{a}$CP τι γὰρ H$^{a}$XM || 34 χρώματος P || δ ἐν : ὃν ἐν P ὃν XM || 35 καὶ om. V.

[419 b] 2 ὀδμᾶσθαι E$^{a}$CP.

boş olsaydı gökteki bir karıncanın bile net görülebileceğini söyleyen Demokritos güzel konuşmamış gibi görünüyor. Bu imkansız çünkü. Ne de olsa duyu organı bir şeyin etkisine maruz kaldığı zaman görme gerçekleşir. Bu da görülen rengin etkisi altında gerçekleşiyor olamaz. Aradaki ortam kalıyor geriye. O halde bir ortamın arada bulunması şart. <Demokritos'un görüşündeki gibi> arası boş olsaydı, net görmeyi bırakın, hiçbir şey görülmezdi.

[419a22] Öyleyse rengin neden ışıkta görülmesinin şart olduğu söylenmiş oldu. Ateş ise her ikisinde de görülür, yani hem karanlıkta hem aydınlıkta; bu da zorunlu. Çünkü saydam, ateşin etkisi altında saydam hale gelir. Aynı açıklama sesle koku için de geçerli, nitekim bunlar da duyu organına dokunuyorsa duyuma yol açmaz; kokuyla ses ortamı harekete geçirir, ortam da duyu organını; ama ses ya da koku çıkaran şey, duyu organının tam üstüne yerleştirilince, hiçbir duyum gerçekleşmeyecektir. Dokunma ve tat duyusu için de benzer bir durum vardır, öyle gözükmese bile. Bunun nedeni sonra açıklığa kavuşacak. Seslerin ortamı havayken kokunun ortamının bir adı yok, çünkü bu havayla suya ortak bir haldir [*pathos*]; renkler için saydam neyse, kokular için hava ve su odur, nitekim su hayvanları bile bir koku duyusuna sahipmiş gibi görünüyor. Ancak insan ve soluk alan kara hayvanları, soluk almadıkça, koku alamaz. Bunların nedeni de sonra söylenecek.

VIII Νῦν δὲ πρῶτον περὶ ψόφου καὶ ἀκοῆς διορίσωμεν. Ἔστι δὲ διττὸς ὁ ψόφος· ὁ μὲν γὰρ ἐνεργείᾳ τις, ὁ δὲ δυνάμει· τὰ μὲν γὰρ οὗ φαμεν ἔχειν ψόφον, οἷον σπόγγον, ἔρια, τὰ δ' ἔχειν, οἷον χαλκὸν καὶ ὅσα στερεὰ καὶ λεῖα, ὅτι δύναται ψοφῆσαι. Τοῦτο δ' ἐστὶν αὐτοῦ μεταξὺ καὶ τῆς ἀκοῆς ἐμποιῆσαι ψόφον ἐνεργείᾳ.

Γίνεται δ' ὁ κατ' ἐνέργειαν ψόφος ἀεί τινος πρός τι καὶ ἔν τινι· πληγὴ γάρ ἐστιν ἡ ποιοῦσα. Διὸ καὶ ἀδύνατον ἑνὸς ὄντος γενέσθαι τὸν ψόφον· ἕτερον γὰρ τὸ τύπτον καὶ τὸ τυπτόμενον· ὥστε τὸ ψοφοῦν πρός τι ψοφεῖ· πληγὴ δ' οὐ γίνεται ἄνευ φορᾶς.

Ὥσπερ δ' εἴπομεν, οὐ τῶν τυχόντων πληγὴ ὁ ψόφος· οὐθένα γὰρ ποιεῖ ψόφον ἔρια ἂν πληγῇ, ἀλλὰ χαλκὸς καὶ ὅσα λεῖα καὶ κοῖλα, ὁ μὲν χαλκός, ὅτι λεῖος· τὰ δὲ κοῖλα τῇ ἀνακλάσει πολλὰς ποιεῖ πληγὰς μετὰ τὴν πρώτην, ἀδυνατοῦντος ἐξελθεῖν τοῦ κινηθέντος.

Ἔτι ἀκούεται ἐν ἀέρι καὶ ὕδατι, ἀλλ' ἧττον. Οὐκ ἔστι δὲ ψόφου κύριος ὁ ἀὴρ οὐδὲ τὸ ὕδωρ· ἀλλὰ δεῖ στερεῶν πληγὴν γενέσθαι πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸν ἀέρα. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν ὑπομένῃ πληγεὶς ὁ ἀὴρ καὶ μὴ διαχυθῇ. Διὸ ἐὰν ταχέως καὶ σφοδρῶς πληγῇ, ψοφεῖ· δεῖ γὰρ φθάσαι τὴν κίνησιν τοῦ ῥαπίζοντος τὴν θρύψιν τοῦ ἀέρος, ὥσπερ ἂν εἰ σωρὸν ἢ ὁρμαθὸν ψάμμου τύπτοι τις φερόμενον ταχύ.

Ἠχὼ δὲ γίνεται, ὅταν ἀπὸ τοῦ ἀέρος ἑνὸς γενομέ-

4 πρῶτον om. V || ἀκοῆς UV: ὀσφρήσεως $E^aCH^aXyP$ || 5 ἐνεργείᾳ $H^aP$: ἐνεργίᾳ $E^aC$ ἐνέργεια UVXy || δυνάμει : δύναμις XyM || 6 ἔριον P || 8 ἀκοῆς ἱκανὸν $F^b$ || 11 γίνεσθαι $XF^b$ || τὸν om. VX || 15 ἔρια : ἔριον $UVXF^bM$ || ἂν πληγῇ $E^aCH^ay$ : εἰ πληγῇ P ἢ πατάξαν ἢ πληγέν $VXF^bM$ || 16 μὲν γὰρ V || 18 κινηθέντος : κινουμένου $F^b$ || ἐν : ὡς $CH^a$ || καὶ : κἂν Ross || ἧσσον $XF^b$ || 19 ψόφος V || κυρίως CV || οὐδὲ : οὔτε δὲ $E^a$ || ἀλλὰ διὰ στερεῶν γενέσθαι πληγὴν $XF^b$ || 21 ὑπομείνῃ $E^aCH^ay$ || 22 διὸ : διὸ καὶ $F^b$ || 24 ἂν om. $UVXF^b$ || ἄμμου $XF^b$ || τύπτει $H^aXF^bP$ || 25 τάχει P || ἀπὸ τοῦ om. $UVXF^b$.

8. [419b4] Şimdi önce ses [*psophos*] ve işitme hakkında ayrımlar yapalım. Ses iki anlama gelir: İşler haldeki ses, bir de gücül haldeki ses. Sünger ve yün gibi bazı şeylerin sesi yoktur deriz; tuncun ya da herhangi bir katı ve pürüzsüz cismin ise sesi vardır deriz, ses çıkarma *gücü* var diye. Bu ise kendisiyle işitme organı arasındaki ortamda *işler halde* bir ses yaratmak.

[419b9] Ama işler haldeki bir ses, hep bir şeyin içinde bir şeyin bir şeyle ilişkisi üzerinden meydana gelir. Çünkü sesi yaratan şey bir darbedir, dolayısıyla tek bir şeyden ses çıkmaz, zira darbe vuranla darbe vurulan başka başka şeyler. Dolayısıyla ses çıkaran şey, bir şeyle ilişkisi üzerinden ses çıkarır. Yer değiştirme olmadan da darbe olmaz.[80]

[419b13] Söylediğimiz gibi, ses rastgele şeylerin darbesi değil: Yüne vurulduğunda ses çıkmazken, tunca ve pürüzsüz ya da oyuk cisme vurmak ses çıkarır. Tunç pürüzsüz olduğu için ses çıkarır; oyuk şeylerse yansıtma özellikleri sayesinde ilk darbenin ardından birçok darbe üretir, çünkü harekete geçirilen <hava> dışarı çıkamaz.

[419b18] Ayrıca havada ve az da olsa suda ses işitilir. Ancak sesin esası [*kyrios*] hava ya da su değil, katı cisimlerin birbirine ve havaya darbe vurmasıdır. Bu da darbe alan hava dışarı sızmayıp yerli yerinde kaldığı zaman olur. Dolayısıyla hızlı ve sert vurulursa ses çıkar; vurulan şeyin hareketi havanın dağılmasının önüne geçmeli, sanki biri hızlı hareket eden bir kum yığınına ya da burgacına vururmuş gibi.

[419b25] Yankı ise havanın bir hazne tarafından çevrelen-

[80] Ve yer değiştirme de *bir şeyin içinde* gerçekleştiğine göre, işler haldeki bir ses, *bir şeyin içinde bir şeyin bir şeyle ilişkisi* üzerinden meydana gelir hep.

του διὰ τὸ ἀγγεῖον τὸ διορίσαν καὶ κωλῦσαν θρυφθῆναι πάλιν ὁ ἀὴρ ἀπωσθῇ, ὥσπερ σφαῖρα. Ἔοικε δ' ἀεὶ γίνεσθαι ἠχώ, ἀλλ' οὐ σαφής, ἐπεὶ συμβαίνει γε ἐπὶ τοῦ ψόφου καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ φωτός· καὶ γὰρ τὸ φῶς ἀεὶ ἀνακλᾶται (οὐδὲ γὰρ ἂν ἐγίνετο πάντῃ φῶς, ἀλλὰ σκότος ἔξω τοῦ ἡλιωμένου), ἀλλ' οὐχ οὕτως ἀνακλᾶται ὥσπερ ἀφ' ὕδατος ἢ χαλκοῦ ἢ καί τινος ἄλλου τῶν λείων, ὥστε σκιὰν ποιεῖν, ἢ τὸ φῶς ὁρίζομεν.

Τὸ δὲ κενὸν ὀρθῶς λέγεται κύριον τοῦ ἀκούειν. Δοκεῖ γὰρ εἶναι κενὸν ὁ ἀήρ, οὗτος δ' ἐστὶν ὁ ποιῶν ἀκούειν, ὅταν κινηθῇ συνεχὴς καὶ εἷς. Ἀλλὰ διὰ τὸ ψαθυρὸς [420a] εἶναι οὐ γεγωνεῖ, ἂν μὴ λεῖον ᾖ τὸ πληγέν. Τότε δὲ εἷς γίνεται ἅμα διὰ τὸ ἐπίπεδον· ἓν γὰρ τὸ τοῦ λείου ἐπίπεδον.

Ψοφητικὸν μὲν οὖν τὸ κινητικὸν ἑνὸς ἀέρος συνεχείᾳ μέχρις ἀκοῆς. Ἀκοὴ δὲ συμφυὴς ἀέρι· διὰ δὲ τὸ ἐν ἀέρι εἶναι, κινουμένου τοῦ ἔξω ὁ εἴσω κινεῖται. Διόπερ οὐ παντὶ μέρει τὸ ζῷον ἀκούει, οὐδὲ πάντῃ διέρχεται ὁ ἀήρ· οὐ γὰρ πάντῃ ἔχει ἀέρα τὸ κινησόμενον μέρος καὶ ἔμψυχον. Αὐτὸς μὲν δὴ ἄψοφον ὁ ἀὴρ διὰ τὸ εὔθρυπτον· ὅταν δὲ κωλυθῇ θρύπτεσθαι, ἡ τούτου κίνησις ψόφος. Ὁ δ' ἐν τοῖς ὠσὶν ἐγκατῳκοδόμηται πρὸς τὸ ἀκίνητος εἶναι, ἵνῃτως ἀκριβῶς αἰσθάνηται πάσας τὰς διαφορὰς τῆς κινήσεως. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐν ὕδατι ἀκούομεν, ὅτι οὐκ εἰσέρχεται πρὸς αὐτὸν τὸν συμφυῆ ἀέρα· ἀλλ'

26 τὸ ἀγγεῖον secl. Förster || 28 γε om. $F^b$ || 30 οὐδὲ : οὐ UXF$^b$ || ἂν om. $H^a$P || πάντα P || 31 ἡλιωμένου $H^a$UXyP : ἡλιουμένου $E^a$CV || 32 καί om. V || 34 ἐστὶν ὅτε ποιῶν $F^b$ || 35 συνεχῶς $F^b$ || ψαθυρὸν X.

[420 a] 1 οὐ : οὔτε $F^b$ || 2 ἅμα γὰρ UXF$^b$ || ἓν — ἐπίπεδον om. P || 3 τὸ om. $F^b$ || συνεχοῦς μέχρι P || 4 ἀκοὴ... pr. ἀέρι : ἀκοῇ... ἀήρ Py ἀκοῇ... ‹ἐστιν› ἀήρ Ross || alt. δὲ om. y || 5 ὁ : τὸ UVXP || ἔσω U || κινεῖ VMP || διὸ V || παντὶ μέρει $H^a$y : πάντα P πάντῃ rell. || 6 post ἀκούει add. ἀλλ' ὡσίν $H^a$y || pr. πάντῃ : πανταχοῦ τοῦ σώματος (in rasura) $H^a$y πάντα P || ὁ ἀήρ om. $H^a$y || 6-7 ἀέρα ἔχει τὸ κινούμενον $F^b$ || 7 ἔμψυχον ὥσπερ ἡ κόρη τὸ [τὸ om. P] ὑγρὸν $H^a$yP || αὐτὸς $H^a$ : αὐτὸ rell. || 8 ἡ : ἡ τοῦ U || 9 τὸ : τῷ XF$^b$.

diği ve dağılması engellendiği için yekpare halde kalıp top gibi geri sektiği zaman ortaya çıkar. Görünen o ki yankı her zaman oluşur ama belli belirsiz oluşur, ki buradan sesin de tıpkı ışık gibi olduğu sonucu çıkar, çünkü ışık da her zaman yansır (yoksa her tarafta ışık olmazdı, güneş görmeyen her yer karanlık olurdu), ancak ışık <her zaman> suda, tunçta ya da başka bir pürüzsüz cisimdeki kadar yansımaz, yansımadığı zaman da gölgeye neden olur—ışığa da böylece bir sınır çekmiş oluruz.

[419b33] İşitmenin esasının boşluk olduğunu söylemekte haklılık payı var. Çünkü yaygın görüşe bakılırsa hava boşluktur ve hava da kesintisiz ve yekpare bir şekilde hareket ettirilince işitmeyi yaratır.[81] Ancak kolayca dağılan yapısı sebebiyle ses ortaya çıkmaz —darbe vurulan cismin pürüzsüz olduğu durumlar hariç: Pürüzsüz yüzey sayesinde hava aynı anda yekpare hale gelir, çünkü pürüzsüz yüzey yekparedir.

[420a2] Öyleyse ses çıkarabilen, havayı işitme organına kadar yekpare bir şekilde kesintisizce hareket ettirendir. Aslında işitme organı havayı doğal olarak içerir [*symphyês*]. Organın kendisi de havanın içinde olduğu için, dıştaki hava hareket edince içtekini harekete geçirir. Dolayısıyla hayvan herhangi bir kısmıyla işitmez, hava da her taraftan içeri girmez; nitekim hareket ettirilecek ruhlu[82] kısmın her tarafında hava bulunmaz. Gerçekten de hava kolayca dağılabildiği için kendi başına sessiz bir şeydir; dağılması engellenince havanın hareketi sestir. Öte yandan kulakların içindeki hava, hareketsiz kalsın ve böylece hareketteki bütün ayrımları net bir şekilde duyumsasın diye kulakların içine hapsedilmiş haldedir. Suda bile işitmemiz aynı nedenlerden: Su kulaktaki doğal havaya kadar sızamaz çünkü sarmallar

---

[81] Burada Aristoteles'in boşluğun varlığını kabul etmediğini, boşlukla havayı birbirine karıştıranlar için konuştuğunu belirtmekte fayda var. Boşluk konusundaki temellendirme için *Fizik*'e bakılabilir (IV, 7, 213b32-214a17).

[82] Burada elyazmalarındaki *empsykhon* ("ruhlu") sözcüğünün yerine Torstrik *empsophon* ("sesli") okumasını öneriyor. Jannone'nin eleştirel notlarında bu okumayı neden kaydetmediğini anlamak mümkün değil. Torstrik'in okumasını Ross kabul ediyor. Torstrik'in okuması, sonraki cümleden gücünü alıyor. Metindeki bu belirsizlik de Jannone'nin sessizliği de aşağıda 420b31'de sürüyor.

οὐδ' εἰς τὸ οὖς διὰ τὰς ἕλικας. Ὅταν δὲ τοῦτο συμβῇ, οὐκ ἀκούει· οὔτε ἂν ἡ μῆνιγξ κάμῃ, ὥσπερ τὸ ἐπὶ τῇ κόρῃ δέρμα [ὅταν κάμῃ]. Ἀλλὰ καὶ σημεῖον τοῦ ἀκούειν ἢ μὴ τὸ ἠχεῖν ἀεὶ τὸ οὖς ὥσπερ τὸ κέρας· ἀεὶ γὰρ οἰκείαν τινὰ κίνησιν ὁ ἀὴρ κινεῖται ὁ ἐν τοῖς ὠσίν· ἀλλ' ὁ ψόφος ἀλλότριος καὶ οὐκ ἴδιος. Καὶ διὰ τοῦτό φασιν ἀκούειν τῷ κενῷ καὶ ἠχοῦντι, ὅτι ἀκούομεν τῷ ἔχοντι ὡρισμένον τὸν ἀέρα.

Πότερον δὲ ψοφεῖ τὸ τυπτόμενον ἢ τὸ τύπτον; Ἢ καὶ ἄμφω, τρόπον δ' ἕτερον· ἔστι γὰρ ὁ ψόφος κίνησις τοῦ δυναμένου κινεῖσθαι τὸν τρόπον τοῦτον ὅνπερ τὰ ἀφαλλόμενα ἀπὸ τῶν λείων, ὅταν τις κρούσῃ. Οὐ δὴ πᾶν, ὥσπερ εἴρηται, ψοφεῖ τὸ τυπτόμενον καὶ τύπτον, οἷον ἐὰν πατάξῃ βελόνη βελόνην· ἀλλὰ δεῖ τὸ τυπτόμενον ὁμαλὸν εἶναι, ὥστε τὸν ἀέρα ἀθροῦν ἀφάλλεσθαι καὶ σείεσθαι.

Αἱ δὲ διαφοραὶ τῶν ψόφων ἐν τῷ κατ' ἐνέργειαν ψόφῳ δηλοῦνται· ὥσπερ γὰρ ἄνευ φωτὸς οὐχ ὁρᾶται τὰ χρώματα, οὕτως οὐδ' ἄνευ ψόφου τὸ ὀξὺ καὶ τὸ βαρύ. Ταῦτα δὲ λέγεται κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τῶν ἁπτῶν· τὸ μὲν γὰρ ὀξὺ κινεῖ τὴν αἴσθησιν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἐπὶ πολύ, τὸ δὲ βαρὺ ἐν πολλῷ ἐπ' ὀλίγον. Οὐ δὴ ταχὺ τὸ ὀξύ, τὸ δὲ βαρὺ βραδύ, ἀλλὰ γίνεται τοῦ μὲν διὰ τὸ τάχος ἡ κίνησις τοιαύτη, τοῦ δὲ διὰ βραδυτῆτα. Καὶ

14 οὔτε : οὐδ' UVXP || 15 ὅταν κάμῃ om. $E^{a}CH^{a}$ || ἀλλ' οὐ coni. Ross || 16 pr. ἀεὶ om. UVXM || τὸ οὖς om. P || γὰρ ὁ ἀὴρ $F^{b}$ || 17 ὁ ἀὴρ κινεῖται : κινεῖται ὁ ἀὴρ UVM ὁ ἀὴρ κινεῖ P || alt. ὁ om. $CH^{a}UXF^{b}$ || 19 ὅτε P || τὸν om. $UVXF^{b}M$ || 22 ἀφαλλόμενα : ἀλλόμενα UVX$F^{b}$ || ἀπὸ om. P || 23 τι C || ὡς εἴρηται C || 24 τὸ τυπτόμενον $H^{a}F^{b}P$ : τυπτόμενον rell. || καὶ τύπτον : καὶ τὸ τύπτον $F^{b}P$ om. UVX || 25 εἶναι τὸ τύπτον καὶ τυπτόμενον ὁμαλὸν P || ἀθρόον UVX || 26 ψόφων : ψοφούντων $E^{a}$UVX || 27 ἐν om. V || ἐνεργείᾳ $F^{b}$ || 28 αἱ χρόαι οὐχ ὁρῶνται P || 30 τὴν αἴσθησιν post πολύ (31) transp. P || 31 ἐπ' om. $H^{a}$UyMP || 31-32 οὐ — βραδύ om. $H^{a}$y || 31 οὐ δὴ : οὕτω δὴ C ὥστε οὐχὶ P ὥστε οὐδὲ V || 33 τοῦ τάχους $H^{a}$.

suyun kulağa girmesini engeller. Sızdı mı, kulak işitmez olur. Kulak zarı hasar görünce de kulak işitmez, gözbebeğinin zarı hasar görünce olduğu gibi. Fakat kulağın işitip işitmediğinin göstergesi sürekli boru gibi uğuldamasıdır, çünkü kulaktaki hava hep kendine göre bir çeşit hareket içerisindedir, ses ise dış kaynaklıdır ve kulağa özgü değildir. Boş ve uğuldayan bir şeyin işitmeyi sağladığını söylerler ya, işte bundan: Havanın kapalı tutulduğu bir kısım sayesinde işitiyoruz çünkü.

[420a20] Darbeyi vuran mı ses çıkarıyor, darbe vurulan mı? Yoksa farklı tarzlarda her ikisi de mi? Nitekim ses, biri pürüzsüz bir yüzeye vurduğunda geri seken şeyler gibi hareket etme gücü taşıyanın hareketidir. Dediğimiz gibi, her nesnenin her nesneye darbesi ses vermez, örneğin bir iğne bir iğneye çarpınca. Vurulan, düzgün olmalı ki hava toplu halde sekip titreşsin.

[420a26] Seslerin arasındaki farklar, işler haldeki seste açığa çıkar: Işık olmadan renklerin görülmemesi gibi, ses olmadan da ince ve kalın işitilmez. Ancak dokunulur şeylere benzeterek seslere de "ince" ve "kalın" denir; çünkü ince olan, duyu organını kısa bir süre içinde pek çok kez hareket ettirir, kalın olan ise uzun bir zamanda az. Bu ince olanın hızlı, kalın olanın yavaş olduğu anlamına gelmez; hareketin o niteliği ilk durumda hızdan, ikincisinde yavaşlıktan kaynaklanıyor. Dokunma

[420b] ἔοικεν ἀνάλογον ἔχειν τῷ περὶ τὴν ἀφὴν ὀξεῖ καὶ ἀμβλεῖ· τὸ μὲν γὰρ ὀξὺ οἷον κεντεῖ, τὸ δ' ἀμβλὺ οἷον ὠθεῖ διὰ τὸ κινεῖν τὸ μὲν ἐν ὀλίγῳ τὸ δὲ ἐν πολλῷ, ὥστε συμβαίνειν τὸ μὲν ταχὺ τὸ δὲ βραδὺ εἶναι.

Περὶ μὲν οὖν ψόφου ταύτῃ διωρίσθω. Ἡ δὲ φωνὴ ψόφος τίς ἐστιν ἐμψύχου· τῶν γὰρ ἀψύχων οὐθὲν φωνεῖ, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα λέγεται φωνεῖν, οἷον αὐλὸς καὶ λύρα καὶ ὅσα ἄλλα τῶν ἀψύχων ἀπότασιν ἔχει καὶ μέλος καὶ διάλεκτον. Ἔοικε γὰρ ὅτι καὶ ἡ φωνὴ ταῦτ' ἔχει. Πολλὰ δέ τῶν ζῴων οὐκ ἔχουσι φωνήν, οἷον τά τε ἄναιμα καὶ τῶν ἐναίμων οἱ ἰχθύες. Καὶ τοῦτ' εὐλόγως, εἴπερ ἀέρος κίνησίς ἐστιν ὁ ψόφος. Ἀλλ' οἱ λεγόμενοι φωνεῖν, οἷον ἐν τῷ Ἀχελῴῳ, ψοφοῦσι τοῖς βραγχίοις ἤ τινι ἑτέρῳ τοιούτῳ.

Φωνὴ δ' ἐστὶ ζῴου ψόφος, καὶ οὐ τῷ τυχόντι μορίῳ. Ἀλλ' ἐπεὶ πᾶν ψοφεῖ τύπτοντός τινος καί τι καὶ ἔν τινι, τοῦτο δ' ἐστὶν ἀήρ, εὐλόγως ἂν φωνοίη ταῦτα μόνα ὅσα δέχεται τὸν ἀέρα. Ἤδη γὰρ τῷ ἀναπνεομένῳ καταχρῆται ἡ φύσις ἐπὶ δύο ἔργα, καθάπερ τῇ γλώττῃ ἐπὶ τὴν γεῦσιν καὶ τὴν διάλεκτον, ὧν ἡ μὲν γεῦσις ἀναγκαῖον (διὸ καὶ πλείοσιν ὑπάρχει), ἡ δ' ἑρμηνεία ἕνεκεν τοῦ εὖ, οὕτω καὶ τῷ πνεύματι πρός τε τὴν θερμότητα τὴν ἐντὸς ὡς ἀναγκαῖον (τὸ δ' αἴτιον ἐν ἑτέροις εἰρήσεται) καὶ πρὸς τὴν φωνήν, ὅπως ὑπάρχῃ τὸ εὖ. Ὄργανον δὲ τῇ ἀναπνοῇ ὁ φάρυγξ· οὗ δ' ἕνεκα τὸ μόριόν

[420 b] 1 ἔχειν ἀνάλογον XF$^{b}$P || 2 ἀμβλὺ οἷον : βαρὺ ὥσπερ P || 3 συμβαίνειν : συμβαίνει UVXP || 4 ταχεῖ εἶναι τὸ δὲ βραδὺ P || βραδὺ τὸ δὲ ταχὺ F$^{b}$ || 5 ἐστιν om. H$^{a}$ || 5-6 τῶν — φωνεῖ : οὐδὲν γὰρ φωνεῖ ἄψυχον P || 7 αὐλοὶ P || 8 γὰρ : δὲ UV || 10 οἱ ἰχθύες H$^{a}$VF$^{b}$ : ἰχθύες rell. || 11 κίνησίς τις E$^{a}$Cy || ἐστιν om. P || 12 οἷον : οἱ P οἷον οἱ Ross. || Ἀχελῴῳ : Ἀχελῴῳ ἰχθύες V || 15 alt. καὶ om. CH$^{a}$ || 16 μόνον F$^{b}$ || τῷ γὰρ ἤδη Ross || 17 κατακέχρηται H$^{a}$y || 18 ἐπί τε E$^{a}$CP || 19 καὶ om. E$^{a}$P || 20 ἕνεκα E$^{a}$F$^{b}$P || 21 ἀναγκαῖον ὄν coni. Ross || τὸ δ' αἴτιον ἐν ἑτέροις εἰρήσεται post φωνὴν (22) transp. H$^{a}$y || 21-22 εἴρηται CUVXF$^{b}$ || ὑπάρχει CH$^{a}$X F$^{b}$ ὑπάρχοι V || 23 ἕνεκεν UVXF$^{b}$.

duyusunda ince uçlu ve kalın uçlunun durumuyla bir benzerlik var gibi görünüyor burada: İnce uçlu olan batar gibidir, kalın uçlu olansa bastırır gibi. Çünkü ilki kısa sürede, ikincisi uzun sürede harekete yol açar, işte bundan dolayı ilki hızla, ikincisi yavaşlıkla ilişkilendirilir.

[420b4] Öyleyse ses konusunu böyle ayırt etmiş olalım. Ötme, ruh taşıyan bir şeyin sesidir. Zira ruh taşımayan hiçbir şey ötmez, benzerlikten yola çıkarak bazı şeylerin öttüğü söylenebilir—örneğin kavallar, lirler ya da bir aralığı [*apotasin*], şarkısı [*melos*] ve söyleyişi [*dialektos*] olan başka ruhsuz şeyler. Çünkü ötmede de bu <üçü> var gibi görünüyor. Yine de birçok hayvanda ötme yoktur, örneğin kansızlarda, kanlı olanlardan da balıklarda. Bu da mantıklı, ses havanın hareketiyse tabii. Akhelôios Irmağı'ndakiler gibi öttüğü söylenen balıklar ise yüzgeçleriyle ya da benzer başka bir kısımlarıyla ses çıkarır.[83]

[420b13] Ötme hayvan sesidir ama hayvanın rastgele bir kısmından çıkmaz. Her ses, bir şeyin bir şeye *bir şeyin içinde* (havada) çarpmasından çıktığına göre, ancak havayı içeri alanların ötmesi mantıklı. Doğa içe çekilen havayı iki iş için kullanır: Dili hem tat hem de söyleyiş için kullandığı gibi (tat alma zorunlu bir duyu, bu yüzden pek çok hayvanda var; iletişim [*hermêneia*][84] ise iyi <yaşamak> için var), soluğu da hem iç sıcaklık için gerekli bir şey olarak kullanır (bunun nedeni başka yerlerde söylenecek), hem de hayvan ötsün ve bu sayede iyi <yaşasın> diye kullanır.[85] Soluk almanın organı gırtlaktır.[86] Bu kısım da akciğer *için* çalışır. Nitekim akciğer sayesinde kara hayvanları öbür

---

[83] *Hayvan Araştırmaları*, IV, 9, 535b14-536a4.

[84] Aristoteles *hermêneia*'yı külliyatın genelinde Türkçede karşılanagelddiği üzere "yorum" anlamında değil de "iletişim", "anlatım" ya da "anlam" manasına gelecek şekilde kullanıyor. *Ruh Üzerine*'de de sözcüğün "iletişim" manası ağır basar görünüyor. Sözcüğün külliyattaki dağılımı için Bonitz'e bakılabilir (s. 287).

[85] *Hayvanların Kısımları*, II, 17, 660a35-b3 ve *Soluma Üzerine*, 10, 476a15-23'e bakınız.

[86] *Pharynks*. Aristoteles'te *pharynks* bizim "larinks" ya da "gırtlak" dediğimiz şeye, yani soluk borusunun üst kısmına denk düşer. Bu organı yemek borusunun üst kısmı olan *pharynks*'ten ilk ayırt eden Galenos'tur. Aristoteles, *Hayvan Araştırmaları*, IV, 9, 535a27 ve devamına bakılabilir.

ἐστι τοῦτο, πνεύμων· τούτῳ γὰρ τῷ μορίῳ πλεῖον ἔχει τὸ θερμὸν τὰ πεζὰ τῶν ἄλλων. Δεῖται δὲ τῆς ἀναπνοῆς καὶ ὁ περὶ τὴν καρδίαν τόπος πρῶτος. Διὸ ἀναγκαῖον εἴσω ἀναπνεόμενον εἰσιέναι τὸν ἀέρα. Ὥστε ἡ πληγὴ τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος ὑπὸ τῆς ἐν τούτοις τοῖς μορίοις ψυχῆς πρὸς τὴν καλουμένην ἀρτηρίαν φωνή ἐστιν.

Οὐ γὰρ πᾶς ζῴου ψόφος φωνή, καθάπερ εἴπομεν (ἔστι γὰρ καὶ τῇ γλώττῃ ψοφεῖν καὶ ὡς οἱ βήττοντες), ἀλλὰ δεῖ ἔμψυχόν τε εἶναι τὸ τύπτον καὶ μετὰ φαντασίας τινός· σημαντικὸς γὰρ δή τις ψόφος ἐστὶν ἡ φωνή· καὶ οὐ τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος, ὥσπερ ἡ βήξ. [421a] Ἀλλὰ τούτῳ τύπτει τὸν ἐν τῇ ἀρτηρίᾳ πρὸς αὐτήν. Σημεῖον δὲ τὸ μὴ δύνασθαι φωνεῖν ἀναπνέοντα μηδ' ἐκπνέοντα, ἀλλὰ κατέχοντα· κινεῖ γὰρ τούτῳ ὁ κατέχων. Φανερὸν δὲ καὶ διότι οἱ ἰχθύες ἄφωνοι· οὐ γὰρ ἔχουσι φάρυγγα. Τοῦτο δὲ τὸ μόριον οὐκ ἔχουσιν, ὅτι οὐ δέχονται τὸν ἀέρα οὐδ' ἀναπνέουσιν. Δι' ἣν μὲν οὖν αἰτίαν, ἕτερός ἐστι λόγος.

IX Περὶ δὲ ὀσμῆς καὶ ὀσφραντοῦ ἧττον εὐδιόριστόν ἐστι τῶν εἰρημένων· οὐ γὰρ δῆλον ποῖόν τί ἐστιν ἡ ὀσμή, οὕτως ὡς ὁ ψόφος ἢ τὸ φῶς ἢ τὸ χρῶμα. Αἴτιον δ' ὅτι τὴν αἴσθησιν ταύτην οὐκ ἔχομεν ἀκριβῆ, ἀλλὰ χείρω πολλῶν ζῴων· φαύλως γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὀσμᾶται, καὶ οὐθενὸς ὀσφραίνεται τῶν ὀσφραντῶν

24 πλεύμων $E^a$ τοῦτό ἐστιν ὁ πνεύμων $F^b$ || πλεῖστον $E^a$ || 26-27 εἴσω ἀναπνεόμενον $H^a$ : εἴσω ἀναπνεομένου rell. || 27 πληγὴ post. ἀέρος (28) transp. P || ἀναπνεομένου om. (add. supra altera manus) $H^a y$ || 28 ψυχῆς : ψυχικῆς δυνάμεως $H^a y$ || 30 εἴρηται P || γὰρ καὶ : γάρ τι καὶ $H^a$ γὰρ UVX$F^b$ || alt. καὶ om. $E^a$ || 31 ὡς : οἷον ποιοῦσιν P || δεῖ : δὴ UV || τε : τι UVX$F^b$ om. $H^a$ || δεῖ τὸ τύπτον XF$^b$ || 32 δή om. UVX$F^b$ || 33 βήξ : βῆξις $E^a CH^a Xy$.

[421 a] 1 τοῦτο X || ἀρτηρίᾳ : ἀρτηρίᾳ ἀέρα $F^b$ || 3 ἀλλὰ κατέχοντα om. $E^a CH^a y$ || τοῦτο $E^a V$ || ὁ om. $F^b$ || δὲ : γὰρ U || 5-6 post ἀναπνέουσιν add. ἀλλ' οἱ λέγοντες οὕτως ἁμαρτάνουσιν [διαμαρτάνουσιν X] VX (in marg. altera manu) Uy || 6 μὲν οὖν : δ' VXP om. U || ἕτερός om. $F^b$ || ἐστι : ἔσται UVX$F^b$ ἔστι περὶ αὐτῶν EP om. C || 7 δὲ : δέ τῆς C || 8 ποιεῖ V || ἡ om. UX$F^b$ || 9 ἢ τὸ φῶς $CH^a XyF^b$ : καὶ τὸ φῶς EPom. $E^a UV$ || 10 χείρων $E^a$ χείρονα UV χείριστα EP || 11 ὁ ἄνθρωπος $H^a F^b P$ : ἄνθρωπος rell. || ὀσφραίνεται : αἰσθάνεται UVX$F^b$ αἰσθάνεσθαι P.

hayvanlardan daha fazla sıcaklık taşır. Soluk alma öncelikle kalbin etrafındaki bölgeye lazım. Dolayısıyla havanın solunarak içeri alınması şart. O halde ötme, içe çekilen havanın bu kısımlardaki ruh tarafından "soluk borusu" denen kısma çarptırılmasıdır.

[420b29] Çünkü hayvanın her sesi ötme değildir, bunu daha önce söylemiştik (zira dille ya da öksürükle de ses çıkarılabilir); ötme için, darbeyi vuranın ruhlu olması[87] ve bir çeşit hayalle birlikte olması gerekir; çünkü ötme anlamlı sestir, öksürük gibi içe çekilen havanın sesi değildir. Ötmede soluk borusundaki hava içe çekilen hava ile soluk borusuna çarptırılır. Bunun bir göstergesi de hava içe çekilirken ya da dışarı verilirken ötülememesi, oysa tutulurken ötülebilmesi. Çünkü havayı hareket ettirmek için onu tutmak gerekir. Balıkların da niçin ötmedikleri açık. Gırtlakları yok da ondan. Bu kısma sahip değiller çünkü ne havayı içeri alabiliyorlar ne de soluyorlar. Nedeni başka mesele.

**9.** [421a7] Koku ve kokulu olan, bu söylediklerimize oranla net çizgiler çekilmesi daha zor bir konu.[88] Çünkü kokunun nasıl bir şey olduğu, ses, ışık ve renk kadar açık değil. Bunun nedeni bizde bu duyunun keskin olmaması, birçok hayvandakinden daha zayıf olması; nitekim insanın koku duyusu

---

[87] Yukarıda 420a7'de Torstrik'in *empsykhon* ("ruhlu") yerine *empsophon* ("sesli") okumasını tercih ettiğini ve Ross'un onu izlediğini, Jannone'ninse bu öneriyi göz ardı ederek bütün elyazmalarını benimsediğini görmüştük. Burada Ross yine *empsophon* ("sesli") okumasında ısrar ediyor. Oysa Jannone eleştirel notlarında Torstrik'in önerisini yansıtmamakta haksız olmakla birlikte, bütün elyazmalarını izlemekte haklı görünüyor, çünkü darbesiyle ses çıkaracak bir cismin bizzat "sesli" olması kafa karıştırıcı.

[88] *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, 5, 442b27-445b2.

ἄνευ τοῦ λυπηροῦ ἢ τοῦ ἡδέος, ὡς οὐκ ὄντος ἀκριβοῦς τοῦ αἰσθητηρίου· εὔλογον δ' οὕτω καὶ τὰ σκληρόφθαλμα τῶν χρωμάτων αἰσθάνεσθαι, καὶ μὴ διαδήλους αὐτοῖς εἶναι τὰς διαφορὰς τῶν χρωμάτων πλὴν τῷ φοβερῷ καὶ ἀφόβῳ· οὕτω δὲ καὶ τὰς ὀσμὰς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Ἔοικε μὲν γὰρ ἀνάλογον ἔχειν πρὸς τὴν γεῦσιν καὶ ὁμοίως τὰ εἴδη τῶν χυμῶν τοῖς τῆς ὀσμῆς. Ἀλλ' ἀκριβεστέραν ἔχομεν τὴν γεῦσιν διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἁφήν τινα, ταύτην δ' ἔχειν τὴν αἴσθησιν τὸν ἄνθρωπον ἀκριβεστάτην· ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις λείπεται πολλῶν τῶν ζῴων, κατὰ δὲ τὴν ἁφὴν πολλῷ τῶν ἄλλων διαφερόντως ἀκριβοῖ. Διὸ καὶ φρονιμώτατόν ἐστι τῶν ζῴων. Σημεῖον δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων παρὰ τὸ αἰσθητήριον τοῦτο εἶναι εὐφυεῖς καὶ ἀφυεῖς, παρ' ἄλλο δὲ μηδέν· οἱ μὲν γὰρ σκληρόσαρκοι ἀφυεῖς τὴν διάνοιαν, οἱ δὲ μαλακόσαρκοι εὐφυεῖς.

Ἔστι δ', ὥσπερ χυμὸς ὁ μὲν γλυκὺς ὁ δὲ πικρός, οὕτω καὶ ὀσμαί. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἔχουσι ἀνάλογον τὴν ὀσμὴν καὶ χυμόν, λέγω δὲ οἷον γλυκεῖαν ὀσμὴν καὶ γλυκὺν χυμόν, τὰ δὲ τοὐναντίον. Ὁμοίως δὲ καὶ δριμεῖα καὶ αὐστηρὰ καὶ ὀξεῖα καὶ λιπαρά ἐστιν ὀσμή. Ἀλλ' ὥσπερ εἴπομεν, διὰ τὸ μὴ σφόδρα διαδήλους εἶναι τὰς ὀσμὰς ὥσπερ τοὺς χυμούς, ἀπὸ τούτων εἴληφε τὰ ὀνό-
[421b] ματα καθ' ὁμοιότητα τῶν πραγμάτων· ἡ μὲν γὰρ γλυκεῖα κρόκου καὶ μέλιτος, ἡ δὲ δριμεῖα θύμου καὶ τῶν

14 τὰς διαφορὰς εἶναι XF$^{b}$ || 18 ἀκριβέστερον E$^{a}$C || 19 καὶ διὰ γ || αὐτὴν εἶναι UVM || αὐτὴν om. P || τὴν αἴσθησιν om. V || 21 πολλῶν : πολλῷ E$^{a}$CH$^{a}$V || pr. τῶν om. EXF$^{b}$P || ἁφὴν διαφερόντως F$^{b}$ || 21-22 πολλῷ τῶν ἄλλων om. XF$^{b}$ || 22-23 ἐστι τῶν ζῴων om. γ || 23 καὶ τὸ E$^{a}$CH$^{a}$ : τὸ XF$^{b}$ τὸ καὶ rell. || 24 εἶναι : ἐστὶν X om. F$^{b}$ || 25 γὰρ om. F$^{b}$ || 26 ὁ μὲν χυμὸς P || 27-29 ἀλλὰ — τοὐναντίον secl. Förster || 29 τὰ δὲ τοὐναντίον post χυμόν (28) transp. UVXF$^{b}$ || 30 δριμὺν καὶ αὐστηρόν F$^{b}$ || λυπαρὰ E || 32 ἀπὸ τούτων secl. Ross.

[421 b] 1 γὰρ om. XF$^{b}$ || 2 γλυκεῖα : γλυκεῖα ἀπὸ τοῦ E$^{a}$CH$^{a}$γM.

zayıftır ve haz ya da acı getirmeyen hiçbir kokuyu alamaz, bu da insanda koku alma organının keskin olmadığını gösterir.[89] Sert gözlü hayvanların da renkleri böyle duyumsaması mantıklı, illa korkutucu olup olmamasına göre renklerin arasındaki farkları ayırt ederler, insan cinsi de kokuları böyle duyumsar işte. Tat almayla orantılı [*analogon*] bir durum söz konusu gibi görünüyor, tat türleriyle koku türleri arasında da durum böyle. Fakat insanda tat duyusu daha keskindir, çünkü tat alma bir çeşit dokunmadır ve insan dokunma duyusu en keskin hayvandır. Ne de olsa insan öbür duyular konusunda pek çok hayvanın gerisinde kalsa da dokunma duyusunun keskinliği bakımından öbür hayvanlara fark atar. Bu yüzden insan hayvanların en zeki olanıdır. Bunun bir göstergesi de insan cinsinde kimlerin yetenekli kimlerin yeteneksiz olduğunun sırf bu duyudan belli olmasıdır: Akıl yürütme konusunda sert derililer yeteneksiz, yumuşak derililer yeteneklidir.

[421a27] Nasıl tatlardan bazıları tatlı, bazıları acıdır, kokular da böyle. Bazı şeylerin kokusuyla tadı arasında bir orantı vardır, yani örneğin tadı tatlı olduğu gibi kokusu da tatlıdır; fakat bazı şeylerde tersi geçerli. Benzer şekilde koku da tat gibi kekremsi, ekşi, keskin ve yağlı olur. Ancak, söylediğimiz gibi, kokuları tatlar kadar ayrıştıramadığımız için, aralarındaki benzerlikten yola çıkarak kokulara tatların adlarını veririz: Safran ve bal tatlı kokar, kekik ve benzeri şeyler kekremsi kokar. Başka ko-

[89] *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, 5, 443b21-444b7 ile karşılaştırınız.

τοιούτων· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἔστι δ' ὥσπερ ἡ ἀκοὴ καὶ ἑκάστη τῶν αἰσθήσεων, ἡ μὲν τοῦ ἀκουστοῦ καὶ ἀνηκούστου, ἡ δὲ τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου, καὶ ἡ ὄσφρησις τοῦ ὀσφραντοῦ καὶ ἀνοσφράντου. Ἀνόσφραντον δὲ τὸ μὲν παρὰ τὸ ὅλως ἀδύνατον ἔχειν ὀσμήν, τὸ δὲ μικρὰν ἔχον καὶ τὸ φαύλην. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἄγευστον λέγεται.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ ὄσφρησις διὰ τοῦ μεταξύ, οἷον ἀέρος ἢ ὕδατος· καὶ γὰρ τὰ ἔνυδρα δοκοῦσιν ὀσμῆς αἰσθάνεσθαι, ὁμοίως καὶ ἔναιμα καὶ ἄναιμα, ὥσπερ καὶ τὰ ἐν τῷ ἀέρι· καὶ γὰρ τούτων ἔνια πόρρωθεν ἀπαντῇ πρὸς τὴν τροφὴν ὕποσμα γινόμενα. Διὸ καὶ ἄπορον φαίνεται, εἰ πάντα μὲν ὁμοίως ὀσμᾶται, ὁ δ' ἄνθρωπος ἀναπνέων μέν, μὴ ἀναπνέων δὲ ἀλλ' ἐκπνέων ἢ κατέχων τὸ πνεῦμα οὐκ ὀσμᾶται, οὔτε πόρρωθεν οὔτ' ἐγγύθεν, οὐδ' ἂν ἐπὶ τοῦ μυκτῆρος ἐντὸς τεθῇ (καὶ τὸ μὲν ἐπ' αὐτῷ τιθέμενον τῷ αἰσθητηρίῳ ἀναίσθητον εἶναι κοινὸν πάντων· ἀλλὰ τὸ ἄνευ τοῦ ἀναπνεῖν μὴ αἰσθάνεσθαι ἴδιον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· δῆλον δὲ πειρωμένοις). Ὥστε τὰ ἄναιμα, ἐπειδὴ οὐκ ἀναπνέουσιν, ἑτέραν ἄν τιν' αἴσθησιν ἔχοι παρὰ τὰς λεγομένας. Ἀλλ' ἀδύνατον, εἴπερ τῆς ὀσμῆς αἰσθάνεται· ἡ γὰρ τοῦ ὀσφραντοῦ αἴσθησις καὶ δυσώδους καὶ εὐώδους ὄσφρησίς ἐστιν. Ἔτι δὲ καὶ φθειρόμενα φαίνεται ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν ὀσμῶν ὑφ' ὧνπερ ἄνθρωπος, οἷον ἀσφάλ-

3 καὶ om. V || 4 pr. ἡ $H^a$: καὶ ἡ $E^cCyP$ om. UVXF$^b$ || 5 τοῦ ἀοράτου CXF$^b$ ἀνοράτου V || alt. ἡ om. VXF$^b$ || 6 καὶ : καὶ τοῦ CUXF$^b$ || 7 ἀδύνατον om. y || εἶναι ante ἔχειν add. Ross || τὸ δὲ τὸ V || 8 pr. τὸ om. yP || ὡσαύτως P || pr. δὲ om. V || γευστὸν καὶ τὸ ἄγευστον VM || λέγεται om. $H^a$ || 10 ὀσμῆς om. V || ὁμοίως : ὁμοίως δὲ UVXF$^b$ om. P || 11 τὰ ἔναιμα καὶ τὰ ἄναιμα UVXyF$^b$ || ὥσπερ γὰρ καὶ U || 14 μὲν om. $CH^aU$ || μὴ ἀναπνέων δὲ om. UVXF$^b$M || 15 ἀλλ' ἐκπνέων om. y || οὔτε : οὐδὲ CU || 16 πόρρω EP || ἐγγὺς EP || 18 εἶναι : εἶναι καὶ X || 20 ἄν om. yF$^b$ || 21 ἔχῃ P ἔχει VyF$^b$ || 22 αἰσθάνεσθαι $E^a$ || δυσώδης καὶ εὐώδης C εὐώδους καὶ δυσώδους XF$^b$P || 23 δὲ : δὴ $E^cCy$ || 24 ἐφ' y || ὥνπερ καὶ E ὧν καὶ P.

kular da böyle. Kokuda durum işitme ve öbür duyulardaki gibi: İşitme duyusu işitilebilir olana ve işitilemez olana, görme duyusu görülebilir olana ve görülemez olana yöneldiği gibi, koku alma duyusu da kokulu olana ve kokusuz olana yönelir. "Kokusuz" diye, kokuya sahip olması büsbütün imkansız olana da denir, kokusu çok az ya da zayıf olana da. Aynı şey "tatsız" için geçerli.

[421b9] Koku alma da hava ya da su gibi bir ortamda gerçekleşir. Nitekim hava hayvanları kadar su hayvanlarının da ister kanlı ister kansız olsunlar, koku aldıkları görüşü yaygındır. Çünkü bunların bazıları koku olunca uzaktan besine gelir. Burada bir sorun da baş gösteriyor: Bütün hayvanlar aynı şekilde koku alıyorsa, ve ayrıca insanın uzaktan, yakından, hatta burun deliğinin içinden gelen kokuları alabilmesi için soluğunu vermemesi ve tutmaması gerekiyorsa, yani insan yalnızca soluğunu içeri çektiği sırada koku alıyorsa (ki zaten duyu organının tam üstüne konan şeyi duyumsayamamak bütün hayvanlara ortak olmakla birlikte, koku almak için soluğu içeri çekme gerekliliği insana özgüdür, bu tecrübeyle de sabittir), o halde, kansız hayvanlar, soluk almadıklarına göre, saydıklarımızın dışında bir duyuya sahip olmalı; ancak duyumsadıkları şey kokuysa, bu imkansız; çünkü hoş ya da nahoş kokulu şeylerin duyusu koku almadır; kaldı ki insanı tahrip eden zift, kükürt ve benzeri

του καὶ θείου καὶ τῶν τοιούτων. Ὀσφραίνεσθαι μὲνοὖν ἀναγκαῖον, ἀλλ' οὐκ ἀναπνέοντα.

Ἔοικε δὲ τοῖς ἀνθρώποις διαφέρειν τὸ αἰσθητήριον τοῦτο πρὸς τὸ τῶν ἄλλων ζῴων, ὥσπερ τὰ ὄμματα πρὸς τὰ τῶν σκληροφθάλμων· τὰ μὲν γὰρ ἔχει φράγμα καὶ ὥσπερ ἔλυτρον τὰ βλέφαρα, ἃ μὴ κινήσας μηδ' ἀνασπάσας οὐχ ὁρᾷ· τὰ δὲ σκληρόφθαλμα οὐδὲν ἔχει τοιοῦτον, ἀλλ' εὐθέως ὁρᾷ τὰ γινόμενα ἐν τῷ διαφανεῖ· οὕτως οὖν καὶ τὸ ὀσφραντικὸν αἰσθητήριον τοῖς μὲν [422a] ἀκάλυφες εἶναι, ὥσπερ τὸ ὄμμα, τοῖς δὲ τὸν ἀέρα δεχομένοις ἔχειν ἐπικάλυμμα, ὃ ἀναπνεόντων ἀποκαλύπτεσθαι, διευρυνομένων τῶν φλεβῶν καὶ τῶν πόρων. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἀναπνέοντα οὐκ ὀσμᾶται ἐν τῷ ὑγρῷ· ἀναγκαῖον γὰρ ὀσφρανθῆναι ἀναπνεύσαντα, τοῦτο δὲ ποιεῖν ἐν τῷ ὑγρῷ ἀδύνατον. Ἔστι δ' ἡ ὀσμὴ τοῦ ξηροῦ, ὥσπερ ὁ χυμὸς τοῦ ὑγροῦ, τὸ δὲ ὀσφραντικὸν αἰσθητήριον δυνάμει τοιοῦτον.

X Τὸ δὲ γευστόν ἐστιν ἁπτόν τι· καὶ τοῦτ' αἴτιον τοῦ μὴ εἶναι αἰσθητὸν διὰ τοῦ μεταξὺ ἀλλοτρίου ὄντος σώματος· οὐδὲ γὰρ ἡ ἁφή· καὶ τὸ σῶμα δὲ ἐν ᾧ ὁ χυμός, τὸ γευστόν, ἐν ὑγρῷ ὡς ὕλῃ· τοῦτο δ' ἁπτόν τι. Διὸ κἂν εἰ ἐν ὕδατι ἦμεν, ᾐσθανόμεθ' ἂν ἐμβληθέντος τοῦ γλυκέος· οὐκ ἦν δ' ἂν ἡ αἴσθησις ἡμῖν διὰ τοῦ μεταξύ, ἀλλὰ τῷ μιχθῆναι τῷ ὑγρῷ, καθάπερ ἐπὶ τοῦ ποτοῦ. Τὸ δὲ χρῶμα οὐχ οὕτως ὁρᾶται τῷ μίγνυσθαι, οὐδὲ ταῖς ἀπορροίαις. Ὡς μὲν οὖν τὸ μεταξὺ οὐθέν ἐστιν· ὡς δὲ χρῶμα τὸ ὁρατόν, οὕτω

28 τῶν ζῴων σκληρόφθαλμα y$^{1}$ || 29 ἔχον P || φράγμα : πῶμα EP || ἔλυτρα F$^{b}$ || ἃ ἂν μὴ XF$^{b}$P || κινήσας : κινήσῃ EP κινήσειας X κινήσαντα μηδὲ ἀνασπάσαντα H$^{a}$ || 30 ἀνασπάσῃ EP ἀνασπάσειας X || 31 εὐθέως E$^{a}$CH$^{a}$y : εὐθὺς EUVXF$^{b}$ εὐθέα P || τὸ γενόμενον UXF$^{b}$.

[422 a] 2 ἔχειν : ὥσπερ XF$^{b}$ || ἀποκαλύπτεται coni. Ross ἀνακαλύπτεσθαι UP || 3 φλεβίων UVX || 5 ἀναπνεύσαντας P || 7 τὸ δυνάμει UXF$^{b}$ || 8 ἐστιν om. H$^{a}$ || 10 τῇ ἁφῇ coni. Ross || δὲ om. EUXF$^{b}$ || 11 ὡς ὕλῃ om. y || ὕλῃ : ὕλη H$^{a}$UVF$^{b}$ ἐν ὕλῃ C ἐν ὕδατι X || κἂν : καὶ UVXF$^{b}$ || εἰ om. H$^{a}$ || 12 ἦμεν : εἶμεν E$^{a}$C εἴημεν E ὦμεν P || αἰσθανόμεθα ECP αἰσθανοίμεθα E$^{a}$ || 16 pr. τὸ : τῷ X.

gibi şiddetli kokuların bu kansız hayvanları da tahrip ettiği belli; dolayısıyla solumamalarına rağmen koku alıyor olsalar gerek.

[421b27] Görünen o ki insanın koku alma organı öbür hayvanlarınkinden farklıdır, tıpkı gözlerinin de sert gözlü hayvanlarınkinden farklı olması gibi; çünkü gözkapağı, kıpırdatılmadan ya da aralanmadan görülemeyecek bir zar ve adeta bir kılıf olsa da sert gözlü hayvanlarda böyle herhangi bir şey yoktur, onlar saydamda olup bitenleri doğrudan görür; işte bazı hayvanlarda göz gibi koku alma organı da örtüsüzdür, havayı içeri kabul eden hayvanlarda ise soluk içe çekilince kanalları ve gözenekleri genişletecek şekilde kalkan bir örtü vardır. Soluk alan hayvanların sudayken koku almaması bundan: Koku alabilmek için soluk almaları gerekir ve bunu suda yapamazlar. Koku kuruya yönelir, tadın ıslağa yöneldiği gibi–zaten koku alma organı gücül halde böyledir <yani kurudur>.

**10.** [422a8] Tadılır olan, dokunulur bir şeydir. Ortamdaki yabancı bir cisim aracılığıyla duyumsanmaması bundan. Dokunma da böyle çünkü. Tadı barındıran, yani tadılır olan, madde olarak, ıslak bir şeyin içindedir, yani dokunulur bir şeyin içindedir. Bu yüzden, suda olsaydık bile, tatlı bir şey suya sızınca onu duyumsardık; ancak duyumumuz bir ortamdan değil de bir içecekteki gibi tadın ıslaklıkla karışmasından kaynaklanırdı. Oysa rengin görülmesi böyle değildir; rengin görülmesi karışmadan da sızıntılardan da kaynaklanmaz. Öyleyse bir anlamda tat almanın ortamı yoktur, ama rengin görülür olan olması gibi, tat da tadılır

τὸ γευστὸν ὁ χυμός. Οὐθὲν δὲ ποιεῖ χυμοῦ αἴσθησιν ἄνευ ὑγρότητος, ἀλλ' ἔχει ἐνεργείᾳ ἢ δυνάμει ὑγρότητα, οἷον τὸ ἁλμυρόν· εὔτηκτόν τε γὰρ αὐτὸ καὶ συντηκτικὸν γλώττης. 20 Ὥσπερ δὲ καὶ ἡ ὄψις ἐστὶ τοῦ τε ὁρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου (τὸ γὰρ σκότος ἀόρατον, κρίνει δέ καὶ τοῦτο ἡ ὄψις), ἔτι τοῦ λίαν λαμπροῦ (καὶ γὰρ τοῦτο ἀόρατον, ἄλλον δὲ τρόπον τοῦ σκότους), ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀκοὴ ψόφου τε καὶ σιγῆς, ὧν τὸ μὲν ἀκουστὸν τὸ δ' οὐκ ἀκουστόν, καὶ μεγάλου ψόφου, 25 καθάπερ ἡ ὄψις τοῦ λαμπροῦ (ὥσπερ γὰρ ὁ μικρὸς ψόφος ἀνήκουστος, τρόπον τινὰ καὶ ὁ μέγας τε καὶ ὁ βίαιος), ἀόρατον δὲ τὸ μὲν ὅλως λέγεται, ὥσπερ καὶ ἐπ' ἄλλων τὸ ἀδύνατον, τὸ δ' ἐὰν πεφυκὸς μὴ ἔχῃ ἢ φαύλως, ὥσπερ τὸ ἄπουν καὶ τὸ ἀπύρηνον· οὕτω δὲ καὶ ἡ γεῦσις τοῦ γευστοῦ 30 τε καὶ ἀγεύστου, τοῦτο δὲ τὸ μικρὸν ἢ φαῦλον ἔχον χυμὸν ἢ φθαρτικὸν τῆς γεύσεως.

Δοκεῖ δ' εἶναι ἀρχὴ τὸ ποτὸν καὶ ἄποτον· γεῦσις γάρ τις ἀμφότερα· ἀλλὰ τὸ μὲν φαύλη καὶ φθαρτικὴ τῆς γεύσεως, τὸ δὲ κατὰ φύσιν. Ἔστι δὲ κοινὸν ἀφῆς καὶ γεύσεως τὸ ποτόν.

Ἐπεὶ δ' ὑγρὸν τὸ γευστόν, [422b] ἀνάγκη καὶ τὸ αἰσθητήριον αὐτοῦ μήτε ὑγρὸν εἶναι ἐντελεχείᾳ μήτε ἀδύνατον ὑγραίνεσθαι. Πάσχει γάρ τι ἡ γεῦσις ὑπὸ τοῦ γευστοῦ, ᾗ γευστόν. Ἀναγκαῖον ἄρα ὑγρανθῆναι

17 καὶ τὸ V || χυμοῦ om. $F^b$ αἴσθησιν χυμοῦ EUVMP ‖ 18 ἀλλ' ἔχει — ὑγρότητα om. $E^aC$ add. in marg. $H^a$ || 19 ἁλμηρὸν $H^a$ ἁλμυροῦν XM || τηκτόν UX$F^b$MP || συντηκτὸν X συμπηκτὸν y || γλώσσης $H^a$UV || 20 pr. καὶ om. $H^a$P || ἡ om. U ‖ τε om. $E^a$Cy || alt. τοῦ om. CUy || 21 ἔτι τοῦ : ἔτι τι $E^a$ ἔτι τε coni. Ross ‖ 23 τε κριτικὴ καὶ V || 25 ὡς γὰρ X$F^b$ || 26 οὕτως τρόπον y || τε om. $H^a$ || alt. ὁ om. yP || 28 ἐὰν : ἂν $E^a$C$H^a$yP || ἔχοι V || φαῦλον $F^b$ || 29 ἁπλουν $E^a$ || alt. τὸ om. $E^a$C$H^a$U || ἀπύρινον V ἄπυρον y || δὲ οὕτω post γεῦσις transp. P || 30 τε om. UVyF$^b$P || καὶ : καὶ τοῦ UVF$^b$ ‖ 31 ᾗ καὶ τῆς γεύσεως φθαρτικὸν y || καὶ : καὶ τὸ P || 32 γὰρ ἄν τις U || 32-33 τὸ... τὸ : τῷ... τῷ P τοῦ... τοῦ coni. Ross || 33 τῆς γεύσεως om. yP.

[422 b] 1 ἀναγκαῖον y || καὶ om. VX$F^b$ ‖ 2—3 ὑπὸ τοῦ γευστοῦ ἡ γεῦσις P || 3 ἀνάγκη P || ἄρα om. P.

olandır. Ancak ıslaklık olmadan hiçbir şey bir tat duyumu yaratmaz, ya işler halde ya gücül halde bir ıslaklığa sahip olması gerekir. Örneğin tuzlu bir şey: Kendisi zaten kolay eriyebilen bir şey olduğu için dilin üzerinde eriyiverir. Nasıl ki görme, görülür olanın da duyusudur, ayrıca görülmez olanın da duyusudur (karanlık görülemeyecek bir şeydir, ancak karanlığı ayırt eden de görmedir), ama bir de aşırı parlak olanın duyusudur (zira bu da görülür olmayan bir şeydir, ama karanlıktan başka bir tarzda); benzer şekilde, nasıl ki işitme hem sesin duyusudur, hem sessizliğin duyusudur (ilki işitilir, ikincisi işitilmez), bir de tıpkı görmenin parlağın duyusu oluşu gibi işitme yüksek sesin de duyusudur (alçak ses işitilmez olduğu gibi yüksek ve şiddetli ses de işitilmezdir); zaten "görülmez" demek, diğer imkansızlıklarda olduğu gibi, ya büsbütün görülmez demektir, ya da doğal olarak <görülür olduğu halde> görülmez olan ya da görülürlüğü zayıf olan demektir—tıpkı "ayak*sız*" ya da "çekirdek*siz*" derken kastettiğimiz gibi;[90] işte aynen bu şekilde tat alma tadı olanın kadar tadı olmayanın da duyusudur, yani tadı çok az ya da zayıf olanın ya da tat almayı tahrip edenin duyusudur.

[32] Ama görünen o ki başlangıç noktası, içilir olan ve içilmez olan. Çünkü bunların ikisi de tadılır birer şeydir.[91] İkincisinin tadımı zordur ya da tat alma duyusunu tahrip eder, ilki ise doğal olarak tadılasıdır. İçilebilir olan, dokunmaya ve tat almaya ortaktır.

[422b1] Tadılır olan ıslak olduğuna göre, tat organı ne yetkinlik halinde ıslak olmalı ne de ıslanma gücünden yoksun olmalı. Çünkü tat alma <organı>, *tadılır bir şey olarak* tadılır olanın etkisine maruz kalır. Dolayısıyla tat alma organı ıslanmalı, ancak ıslak olmamalı, ken-

---

[90] Ses renksizdir; solmuş bir kumaş da renksizdir ama başka anlamda. Ses görülemez; görülemeyecek kadar küçülmüş bir şey de görülemez ama başka anlamda. Taş ayaksızdır; ayakları kopuk bir hayvan da ayaksızdır ama başka anlamda. Araba çekirdeksizdir; çekirdeksiz karpuz da çekirdeksizdir ama başka anlamda... *Metafizik*, V, 22, 1022b33-1023a2'ye bakınız.

[91] Kaynaklarımızın tümünde burada "tadılır" (*geuston*) yerine "tat alma" (*geusis*) kullanılmış, ancak cümlenin anlamı bu değişikliği yapmamızı gerektiriyor.

τὸ δυνάμενον μὲν ὑγραίνεσθαι σωζόμενον, μὴ ὑγρὸν δέ, τὸ γευστικὸν αἰσθητήριον. Σημεῖον δὲ τὸ μήτε κατάξηρον οὖσαν τὴν γλῶτταν αἰσθάνεσθαι μήτε λίαν ὑγράν· αὕτη γὰρ ἡ ἁφὴ γίνεται τοῦ πρώτου ὑγροῦ, ὥσπερ ὅταν προγευματίσας τις ἰσχυροῦ χυμοῦ γεύηται ἑτέρου· καὶ οἷον τοῖς κάμνουσι πικρὰ πάντα φαίνεται διὰ τὸ τῇ γλώττῃ πλήρει τοιαύτης ὑγρότητος αἰσθάνεσθαι.

Τὰ δ' εἴδη τῶν χυμῶν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν χρωμάτων, ἁπλᾶ μὲν τἀναντία, τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρόν, ἐχόμενα δὲ τοῦ μὲν τὸ λιπαρόν, τοῦ δὲ τὸ ἁλμυρόν· μεταξὺ δὲ τούτων τό τε δριμὺ καὶ τὸ αὐστηρὸν καὶ στρυφνὸν καὶ ὀξύ· σχεδὸν γὰρ αὗται δοκοῦσιν εἶναι διαφοραὶ χυμῶν. Ὥστε τὸ γευστικόν ἐστι τὸ δυνάμει τοιοῦτον, γευστὸν δὲ τὸ ποιητικὸν ἐντελεχείᾳ αὐτοῦ.

XI Περὶ δὲ τοῦ ἁπτοῦ καὶ περὶ ἁφῆς ὁ αὐτὸς λόγος· εἰ γὰρ ἡ ἁφὴ μὴ μία ἐστὶν αἴσθησις ἀλλὰ πλείους, ἀναγκαῖον καὶ τὰ ἁπτὰ αἰσθητὰ πλείω εἶναι. Ἔχει δ' ἀπορίαν πότερον πλείους εἰσὶν ἢ μία, καὶ τί τὸ αἰσθητήριον τὸ τοῦ ἁπτικοῦ, πότερον ἡ σὰρξ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ ἀνάλογον, ἢ οὔ, ἀλλὰ τοῦτο μέν ἐστι τὸ μεταξύ, τὸ δὲ πρῶτον αἰσθητήριον ἄλλο τί ἐστιν ἐντός.

Πᾶσά τε γὰρ αἴσθησις μιᾶς ἐναντιώσεως εἶναι δοκεῖ, οἷον ὄψις λευκοῦ καὶ μέλανος καὶ ἀκοὴ ὀξέος καὶ βαρέος καὶ γεῦσις πικροῦ καὶ γλυκέος· ἐν δὲ τῷ ἁπτῷ

4 μὲν om. UVXF$^b$ || 6-7 ἡ ἁφὴ : ἁφὴ UVXy ἁφῇ coni. Ross || 8 χυμοῦ om. E$^a$ || 9 πάντα πικρὰ δοκεῖ P || τὴν γλῶτταν πλήρη y || πλήρει τῆς F$^b$ || 12 pr. δὲ om. F$^b$ || 13 ἁλμηρὸν H$^a$ || alt. τὸ om. UVMP || 15 εἶναι XF$^b$ || δυνάμενον V || 17 περὶ om. UVM || 19 πλείω αἰσθητὰ εἶναι VXMP || 20 μία ἢ πλείω εἰσίν P || alt. τὸ om. VXF$^b$ || ἁπτοῦ P || 21 ἡ om. UVM || καὶ ἐν : ὡς ἐν H$^a$ || τὸ ἀνάλογον ἐν τοῖς ἄλλοις P || 23 ἔστι καὶ ἐντός V || τε om. XF$^b$ || μὲν γὰρ y || 24 μέλανος· ἀκοὴ δὲ ὀξέος, γεῦσις πικροῦ F$^b$ || 24-25 βαρέος καὶ ὀξέος X || 25 βαρέως E$^a$ || καὶ γεῦσις — γλυκέος ante καὶ ἀκοὴ (24) transp. P.

dini muhafaza ederek ıslanma *gücüne* sahip olmalı. Bunun bir göstergesi ise dilin sadece kupkuru olduğunda değil, fazla ıslak olduğunda da duyarsız olmasıdır; çünkü bu son durumda <dilin kendi> ilk ıslaklığıyla temas söz konusudur. Güçlü bir tadın arkasından başka bir şey tadıldığı zaman böyle olur. Örneğin hastalara her şey acı gelir çünkü duyumsadıkları sırada dilleri böyle bir ıslaklıkla kaplıdır.

[422b11] Tat türleri renklerdeki gibidir. Yalın tatlar karşıtlardır: Tatlıyla acı. Bunları izleyen yağlı ve tuzlu. Aralarında da kekre, ekşi, buruk ve keskin. Tatların aralarındaki farklar az çok bunlar gibi gözüküyor. O halde tat alma duyusu *gücül halde* böyle olandır, tadılır olansa duyuyu *yetkinlik halinde* öyle kılandır.

**11.** [422b17] Dokunulur olan ve dokunma hakkında da aynı temellendirme geçerli. Zira eğer dokunma tek bir duyu değil de birden fazlaysa, dokunulurlar da birden fazla olmalı. Şöyle sorunlar var: Dokunma tek bir duyu mu birçok duyu mu? Dokunma organı ne? Et ve başka hayvanlarda buna karşılık gelen bir kısım mı? Yoksa bu kısım ortam mı ve birincil dokunma organı başka bir iç organ mı?

[422b23] Her bir duyu tek bir karşıt ikilisine yönelik görünüyor, örneğin görme siyah ve beyaza, işitme ince ve kalına, tat alma da acı ve tatlıya yönelik. Oysa doku-

πολλαὶ ἔνεισιν ἐναντιώσεις, θερμὸν ψυχρόν, ξηρὸν ὑγρόν, σκληρὸν μαλακόν, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τοιαῦτα. Ἔχει δέ τινα λύσιν πρός γε ταύτην τὴν ἀπορίαν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεών εἰσιν ἐναντιώσεις πλείους, οἷον ἐν φωνῇ οὐ 30 μόνον ὀξύτης καὶ βαρύτης, ἀλλὰ καὶ μέγεθος καὶ μικρότης καὶ λειότης καὶ τραχύτης φωνῆς καὶ τοιαῦθ' ἕτερα. Εἰσὶ δὲ καὶ περὶ χρῶμα διαφοραὶ τοιαῦται ἕτεραι. Ἀλλὰ τί τὸ ἓν τὸ ὑποκείμενον, ὥσπερ ἀκοῇ ψόφος, οὕτω τῇ ἁφῇ, οὐκ ἔστιν ἔνδηλον.

Πότερον δ' ἐστὶ τὸ αἰσθητήριον ἐντός, ἢ οὔ, ἀλλ' εὐ- [423a] θέως ἡ σάρξ, οὐδὲν δοκεῖ σημεῖον εἶναι τὸ γίνεσθαι τὴν αἴσθησιν ἅμα θιγγανομένων. Καὶ γὰρ νῦν εἴ τις περὶ τὴν σάρκα περιτείνειεν οἷον ὑμένα ποιήσας, ὁμοίως τὴν αἴσθησιν εὐθέως ἁψάμενος ἐνσημαίνει· καίτοι δῆλον ὡς οὐκ ἔστιν ἐν τούτῳ 5 τὸ αἰσθητήριον· εἰ δὲ καὶ συμφυὲς γένοιτο, θᾶττον ἔτι δικνοῖτ' ἂν ἡ αἴσθησις. Διὸ τὸ τοιοῦτον μόριον τοῦ σώματος ἔοικεν οὕτως ἔχειν ὥσπερ ἂν εἰ κύκλῳ ἡμῖν περιεπεφύκει ὁ ἀήρ· ἐδοκοῦμεν γὰρ ἂν ἑνί τινι αἰσθάνεσθαι καὶ ψόφου καὶ χρώματος καὶ ὀσμῆς, καὶ μία τις αἴσθησις εἶναι ὄψις ἀκοὴ 10 ὄσφρησις. Νῦν δὲ διὰ τὸ διωρίσθαι δι' οὗ γίνονται αἱ κινήσεις, φανερὰ τὰ εἰρημένα αἰσθητήρια ἕτερα ὄντα. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁφῆς τοῦτο μὲν νῦν ἄδηλον· ἐξ ἀέρος μὲν γὰρ ἢ ὕδατος ἀδύνατον συ- στῆναι τὸ ἔμψυχον σῶμα· δεῖ γάρ τι στερεὸν εἶναι. Λείπεται

26 εἰσὶν VXF$^{b}$P || ὑγρὸν ξηρόν y || ξηρὸν om. F$^{b}$ || 28 γε om. F$^{b}$ || 29 εἰσί πως P || πλεῖστα y || 30 σμικρότης y || 31 τοιαῦτα F$^{b}$ || ἄλλαι τοιαῦταιι διαφοραὶ P || 33 τῇ ἀκοῇ y || 34 ἔνδηλον Cy: ἓν δῆλον H$^{a}$ ἓν δῆλον E$^{a}$ δῆλον UVXF$^{b}$M ἄδηλον δοκεῖ εἶναι P.

[423 a] 1 εἶναι om. XF$^{b}$ || τὸ : τῶι E$^{a}$ || 1-2 τὸ γίνεσθαι — θιγγα- νομένων : τὸ ἅμα θιγγάνοντος φαίνεσθαι τὴν αἴσθησιν γινομένην P || 2 θιγγανομένῳ y || νῦν om. UV || εἴ τίς τι coni. Ross || 4 ἁψα- μένου coni. Torstrik || ἐνσημανεῖ coni. Ross || 5 γίγνοιτο UVX εἴη P || θᾶσσον XF$^{b}$ || 6 τοιοῦτο E$^{a}$C || 7 ἂν om. XF$^{b}$ || 7-8 περιπέφυκεν ἀήρ F$^{b}$ || 8 ἂν om. H$^{a}$ || τινι om. yP || 9 εἶναι : ἢν ἡ XF$^{b}$ || καὶ ἀκοὴ M || 10 νῦν—διωρίσθαι : ἀλλὰ διὰ τὸ κεχωρισμένον εἶναι P || κινήσεις καὶ αἰσθήσεις U || 11 φανερὸν F$^{b}$ || εἰρημένα om. X || 12 pr. μὲν om. UVXyP || 13 τι om. UXF$^{b}$P.

nulurlarda karşıtlıklar birçok: Sıcakla soğuk, kuruyla ıslak, sertle yumuşak ve benzerleri. Yine bu sorun için bir çözüm yok değil: Öbür duyularda da karşıtlıklar birden çok, örneğin ötmede incelik ve kalınlığın yanında, yükseklik ve alçaklık, pürüzsüzlük ve tırmalayıcılık ve benzerleri var. Renkte de bunlar gibi başka başka farklar var. Peki işitme duyusuna sesin denk düşmesi gibi, dokunma duyusuna denk düşen, altta yatan tek şey ne? Orası belli değil.

[422b35] Dokunma organı bir iç organ mı değil mi, değilse bu organ basbayağı et mi, bu konularda dokunma duyusunun temasla aynı anda gerçekleşmesi bir gösterge gibi görünmüyor. Çünkü şimdi biri ince bir kılıf yapıp etini onunla sıkı sıkıya sarsaydı da, benzer şekilde, dokunulduğunda <bu kılıf> duyumu hemen iletirdi; oysa duyu organının kılıfın içinde olmadığı açık. Kılıf doğal olsaydı, duyum daha bile çabuk aktarılırdı. Dolayısıyla bedenin bu kısmı adeta bizi çevreleyen doğal bir hava katmanı gibi görünüyor. Çünkü <dokunmanın organı et olsaydı> sesi de rengi de kokuyu da tek bir duyu organıyla duyumsadığımızı ve görme, işitme ve koku almanın tek bir duyu olduğunu düşünüyor olurduk. Oysa <bu duyulardaki> hareketler birbirinden ayrı <ortamlarda> gerçekleştiği için, söylediğimiz duyu organlarının da birbirinden ayrı olduğu açık. Dokunma duyusunda ise işte bu belirsiz. Ne de olsa canlı bir beden havadan ya da sudan oluşamaz, çünkü katı bir şey olması gerek. Bu

δὲ μικτὸν ἐκ γῆς καὶ τούτων εἶναι, οἷον βούλεται ἡ σὰρξ καὶ τὸ ἀνάλογον· ὥστε ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὸ σῶμα μεταξὺ τοῦ ἁπτικοῦ προσπεφυκός, δι' οὗ γίνονται αἱ αἰσθήσεις πλείους οὖσαι. Δηλοῖ δ' ὅτι πλείους ἡ ἐπὶ τῆς γλώττης ἁφή· ἁπάντων γὰρ τῶν ἁπτῶν αἰσθάνεται κατὰ τὸ αὐτὸ μόριον καὶ χυμοῦ. Εἰ μὲν οὖν καὶ ἡ ἄλλη σὰρξ ᾐσθάνετο τοῦ χυμοῦ, ἐδόκει ἂν ἡ αὐτὴ καὶ μία εἶναι αἴσθησις ἡ γεῦσις καὶ ἡ ἁφή· νῦν δὲ δύο διὰ τὸ μὴ ἀντιστρέφειν.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ πᾶν σῶμα βάθος ἔχει, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τρίτον μέγεθος. Ὧν δ' ἐστὶ δύο σωμάτων μεταξύ σῶμά τι, οὐκ ἐνδέχεται αὐτὰ ἀλλήλων ἅπτεσθαι· τὸ δ' ὑγρὸν οὐκ ἔστιν ἄνευ σώματος, οὐδὲ τὸ διερόν, ἀλλ' ἀναγκαῖον ὕδωρ εἶναι ἢ ἔχειν ὕδωρ· τὰ δὲ ἁπτόμενα ἀλλήλων ἐν τῷ ὕδατι, μὴ ξηρῶν τῶν ἄκρων ὄντων, ἀναγκαῖον ὕδωρ ἔχειν μεταξύ, οὗ ἀνάπλεα τὰ ἔσχατα. Εἰ δὲ τοῦτ' ἀληθές, ἀδύνατον ἅψασθαι ἄλλο ἄλλου ἐν ὕδατι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐν τῷ ἀέρι (ὁμοίως γὰρ ἔχει ὁ ἀὴρ πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ὕδωρ πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ τῷ ὕδατι, λανθάνει δὲ μᾶλλον ἡμᾶς, ὥσπερ καὶ τὰ ἐν τῷ ὕδατι ζῷα, [423b] εἰ διερὸν διεροῦ ἅπτεται)· πότερον οὖν πάντων ὁμοίως ἐστὶν ἡ αἴσθησις, ἢ ἄλλων ἄλλως, καθάπερ νῦν δοκεῖ ἡ μὲν γεῦσις καὶ ἡ ἁφὴ τῷ ἅπτεσθαι, αἱ δ' ἄλλαι ἄποθεν.

14 δὲ $E^{a}UVXP$ : δὴ rell. || βούλεται εἶναι P || 15 ἀναγκαῖον καὶ VXy ἀνάγκη P || εἶναι τὸ σῶμα U || τὸ μεταξὺ XyP || 16 ἁπτοῦ $F^{b}$ || αἱ om. VyM || 17 γλώσσης $XyF^{b}$ || πάντων $XF^{b}$ || 18 α�ίσθεται CUy || 19 καὶ om. U || ἡ om. V || τοῦ om. $XF^{b}P$ || ἂν om. $UXF^{b}$ || 20 εἶναι καὶ μία $XF^{b}$ || αἴσθησις εἶναι y || alt. ἡ om. $F^{b}$ || 21 ἔχει δ'ἀπορίαν P || 23 δύο om. $UVXF^{b}$ || αὐτὰ : ταῦτα UVXP || 25 pr. ὕδωρ : ὕδατος $UVF^{b}M$ || 27 ἔχειν ὕδωρ $XF^{b}$ || οὗ : ᾧ UVX || 28 ἀδύνατον ἂν εἴη P || 29 ἔχει om. $H^{a}$ || 30 τὸ om. $E^{a}CH^{a}P$ || alt. αὐτῷ om. $UVXF^{b}$ || 31 μᾶλλον om. $XF^{b}$.

[423 b] 1 διαιρὸν διαιροῦ $E^{a}$ || ὁμοίως πάντων $XF^{b}$ ἁπάντων ὁμοίως UV || 2 νῦν om. $F^{b}$ || μὲν : μὲν γὰρ y || 3 ἁφὴ ἐν τῷ $XF^{b}$ || τὸ ἅπτεσθαι C.

ikisiyle toprağın karışımı olmak kalıyor geriye—tıpkı etin ve ona denk düşen şeyin istediği gibi. Dolayısıyla beden dokunma duyusunun doğal ortamı olmalı ve birçok farklı duyum bu ortam aracılığıyla gerçekleşmeli. Birçok duyum olduğu dilin üzerindeki dokunma duyusundan belli: Tadın yanı sıra bütün dokunulurlar bu kısımda duyumsanır. Dolayısıyla eğer etin geri kalanı da tadı duyumsasaydı, tat alma ve dokunma tek bir duyu gibi gelirdi. Gene de tam örtüşmedikleri için bu ikisi iki farklı duyu.

[423a22] Şöyle de bir sorun çıkabilir: Her cisim derinliğe (yani üçüncü büyüklüğe) sahipse ve iki cisim arasında başka bir cisim varsa, ikisi birbirine değiyor olamaz. Ama ıslak da sıvı da bir cisim olmadan olamaz, su olmaları ya da suya sahip olmaları şart. İki cisim suyun içinde birbirine değiyorsa ve uçları da kuru değilse aralarında su bulunuyor ve kenarlarını örtüyor olmalı. Bu doğruysa suyun içinde birbirine değememeleri gerekir (sudaki cisimler nasıl suya bulanmışsa havadaki cisimler de havaya bulanmış olmalı, şu farkla ki biz bunu daha az fark ederiz, tıpkı sıvının sıvıya bulanmış halde olduğunu su hayvanlarının fark etmemesi gibi). Dolayısıyla soru şu: Her şey benzer şekilde mi duyumsanıyor? Yoksa, günümüzde tat almayla dokunmanın temaslı, öbür duyularınsa dışarıdan gerçekleştiğini düşünenlerin dediği gibi, bazıları bir şekilde, başkaları ise başka şekilde mi duyumsanıyor?

Τὸ δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τὸ σκληρὸν καὶ τὸ μαλακὸν δι' ἑτέρων αἰσθανόμεθα, ὥσπερ καὶ τὸ ψοφητικὸν καὶ τὸ ὁρατὸν καὶ τὸ ὀσφραντόν· ἀλλὰ τὰ μὲν πόρρωθεν, τὰ δ' ἐγγύθεν. Διὸ λανθάνει· ἐπεὶ αἰσθανόμεθά γε πάντων διὰ τοῦ μέσου· ἀλλ' ἐπὶ τούτων λανθάνει. Καίτοι καθάπερ εἴπομεν καὶ πρότερον, κἂν εἰ δι' ὑμένος αἰσθανοίμεθα τῶν ἁπτῶν ἁπάντων λανθάνοντος ὅτι διείργει, ὁμοίως ἂν ἔχοιμεν ὥσπερ καὶ νῦν ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἐν τῷ ἀέρι· δοκοῦμεν γὰρ νῦν αὐτῶν ἅπτεσθαι καὶ οὐδὲν εἶναι διὰ μέσου.

Ἀλλὰ διαφέρει τὸ ἁπτὸν τῶν ὁρατῶν καὶ ψοφητικῶν, ὅτι ἐκείνων μὲν αἰσθανόμεθα τῷ τὸ μεταξὺ ποιεῖν τι ἡμᾶς, τῶν δὲ ἁπτῶν οὐχ ὑπὸ τοῦ μεταξὺ ἀλλ' ἅμα τῷ μεταξύ, ὥσπερ ὁ δι' ἀσπίδος πληγείς· οὐ γὰρ ἡ ἀσπὶς πληγεῖσα ἐπάταξεν, ἀλλ' ἅμ' ἄμφω συνέζη πληγῆναι. Ὅλως δ' ἔοικεν ἡ σὰρξ καὶ ἡ γλῶττα, ὡς ὁ ἀὴρ καὶ τὸ ὕδωρ πρὸς τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν ὄσφρησιν ἔχουσιν, οὕτως ἔχειν πρὸς τὸ αἰσθητήριον ὥσπερ ἐκείνων ἕκαστον. Αὐτοῦ δὲ τοῦ αἰσθητηρίου ἁπτομένου οὔτ' ἐκεῖ οὔτ' ἐνταῦθα γένοιτ' ἂν αἴσθησις, οἷον εἴ τις σῶμα λευκὸν ἐπὶ τοῦ ὄμματος θείη τὸ ἔσχατον. Ἧι καὶ δῆλον ὅτι ἐντὸς τὸ τοῦ ἁπτοῦ αἰσθητήριον. Οὕτω γὰρ ἂν συμβαίνοι ὅπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἐπιτιθεμένων γὰρ ἐπὶ τὸ αἰσθητήριον οὐκ αἰσθάνεται, ἐπὶ δὲ τὴν σάρκα ἐπιτιθεμένων αἰσθά-

5 ψοφητὸν UVXF$^{b}$ ἔχον ψόφον P || 5-6 καὶ τὸ ὀσφρ. om. F$^{b}$ || τὰ (bis): τὸ (bis) UVXF$^{b}$ || 7-8 ἐπεὶ — λανθάνει del. Essen || 7 γε om. y || 8 εἴπαμεν E$^{a}$ εἴρηται EP || καὶ om. XF$^{b}$ || 9 κἂν : καὶ y || αἰσθανοίμεθα C : αἰσθανόμεθα H$^{a}$ αἰσθανώμεθα VXF$^{b}$ ᾐσθανοίμεθα EE$^{a}$ ᾐσθανόμεθα y || ἁπτῶν : ἀπόντων X || 11 ἐν om. VyF$^{b}$ || νῦν om. E$^{a}$UVXF$^{b}$P || 12 τὸ : μὲν τὸ F$^{b}$ om. X || ὁρατῶν : ὁρατικῶν E$^{a}$CH$^{a}$y || 13 τῶν ψοφητικῶν UVXM ψοφητῶν F$^{b}$ || ἐκείνων Ey : ἐκεῖνα rell. || 14-15 μεταξύ τι ποιεῖν ἡμᾶς F$^{b}$ || 15 ἅμα τοῦ H$^{a}$ || 16 ἅμ' om. CUVXyF$^{b}$ || 17 ὥσπερ H$^{a}$ || 18 ὁ om. CH$^{a}$VX || 20 ἁπτομένων UVXF$^{b}$ || 21 ἂν om. UVX || εἴ τις post λευκὸν (22) transp. y || 22 τὸ λευκὸν E$^{a}$H$^{a}$P || ᾗ EXM : ᾗ CH$^{a}$yF$^{b}$P om. UV || 23 αἰσθητήριον H$^{a}$ : αἰσθητικόν rell. || οὕτως H$^{a}$ || 24 ὅπερ : ὥσπερ UXM.

[423b4] Durum böyle değil. Tıpkı işitilir, görülür ve kokulu olanları duyumsadığımız gibi, sertle yumuşağı bile başka şeyler aracılığıyla duyumsuyoruz. Birincileri uzaktan, ikincileri yakından duyumsuyoruz, o kadar. Fark etmememiz de bundan. Her halükarda her şeyi bir *orta* aracılığıyla duyumsuyoruz—bu son durumda ortadakileri fark etmiyoruz yalnızca. Gene de daha önce dediğimiz gibi bütün dokunulurları bir zar aracılığıyla duyumsuyor olsaydık ve arada böyle bir zar olduğunu bilmiyor olsaydık, şimdi suda ve havada nasıl duyumsuyorsak öyle duyumsardık: Dokunulurlara doğrudan dokunuyormuşuz ve arada sanki bir orta yokmuş gibi gelirdi bize.

[423b12] Dokunulur olanla görülür ve işitilir olan arasında fark var yine de. Çünkü görmede ve işitmede ortamın bizim üstümüzde bir etki yapmasından dolayı duyumsarız, oysa dokunulur olanları, ortamın üstümüzdeki etkisiyle değil, ortamla aynı anda duyumsarız. Kalkanına darbe yiyen bir asker gibi: Kalkan önce bir darbe yiyor da sonra kendi bir darbe vuruyor değil, kalkana gelen darbeyle askere gelen darbe bir çırpıda olur. Genelde görünen o ki hava ile su görme, işitme ve koku alma için neyse, et ile dil de kendilerine denk düşen duyu organı için o. Beyaz bir cismi gözün yüzeyinin üstüne koyunca duyum oluşmadığı gibi, hiçbir durumda da nesne duyu organına dokununca duyum oluşmaz. Buradan da belli ki dokunma organı içeride. Ne de olsa böyle olunca öbür duyulara uyuyor. Çünkü öbür duyulurlar duyu organlarının tam üstüne koyulunca duyumsanmazken, dokunulur olan, etin üstüne koyulunca duyumsanıyor. Dolayı-

νεται· ὥστε τὸ μεταξὺ τοῦ ἁπτικοῦ ἡ σάρξ.

Ἁπτὰ μὲν οὖν εἰσιν αἱ διαφοραὶ τοῦ σώματος ᾗ σῶμα· λέγω δὲ διαφορὰς αἷ τὰ στοιχεῖα διορίζουσι, θερμὸν ψυχρόν, ξηρὸν ὑγρόν, περὶ ὧν εἰρήκαμεν πρότερον ἐν τοῖς περὶ τῶν στοιχείων. Τὸ δὲ αἰσθητήριον αὐτῶν τὸ ἁπτικόν, καὶ ἐν ᾧ ἡ καλουμένη ἁφὴ ὑπάρχει αἴσθησις πρώτῳ, τὸ δυνάμει τοιοῦτόν ἐστι μόριον. Τὸ γὰρ [424a] αἰσθάνεσθαι πάσχειν τί ἐστιν. Ὥστε τὸ ποιοῦν οἷον αὐτὸ ἐνεργείᾳ, τοιοῦτον ἐκεῖνο ποιεῖ δυνάμει ὄν. Διὸ τοῦ ὁμοίως θερμοῦ καὶ ψυχροῦ ἢ σκληροῦ καὶ μαλακοῦ οὐκ αἰσθανόμεθα, ἀλλὰ τῶν ὑπερβολῶν, ὡς τῆς αἰσθήσεως οἷον μεσότητός τινος οὔσης τῆς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐναντιώσεως. Καὶ διὰ τοῦτο κρίνει τὰ αἰσθητά. Τὸ γὰρ μέσον κριτικόν. Γίνεται γὰρ πρὸς ἑκάτερον αὐτῶν θάτερον τῶν ἄκρων· καὶ δεῖ ὥσπερ τὸ μέλλον αἰσθήσεσθαι λευκοῦ καὶ μέλανος μηδέτερον αὐτῶν εἶναι ἐνεργείᾳ, δυνάμει δ' ἄμφω (οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων), καὶ ἐπὶ τῆς ἁφῆς μήτε θερμὸν μήτε ψυχρόν. Ἔτι δ' ὥσπερ ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου ἦν πως ἡ ὄψις, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν ἀντικειμένων, οὕτω καὶ ἡ ἁφὴ τοῦ ἁπτοῦ καὶ ἀνάπτου· ἄναπτον δ' ἐστὶ τό τε μικρὰν ἔχον πάμπαν διαφορὰν τῶν ἁπτῶν, οἷον πέπονθεν ὁ ἀήρ, καὶ τῶν ἁπτῶν αἱ ὑπερβολαί, ὥσπερ τὰ φθαρτικά.

Καθ' ἑκάστην μὲν οὖν τῶν αἰσθήσεων εἴρηται τύπῳ.

XII Καθόλου δὲ περὶ πάσης αἰσθήσεως δεῖ λαβεῖν ὅτι ἡ

26 τὸ om. EXF$^{b}$P || ἁπτὰ H$^{a}$yM : ἁπταὶ EE$^{a}$CUVX αὗται P || 28 αἱ : αἷς E$^{a}$UVXF$^{b}$ || 29 εἴρηται EP || τῶν om. UVXF$^{b}$ || 31 αἴσθησις om. E$^{a}$UVXF$^{b}$P || πρώτως yP.

[424 a] 1 οἷον om. EP || οἷα τὰ ἁπτὰ ἐνεργείᾳ add. in marg. H$^{a}$ || 2 τὸ δυνάμει EP || ὁμοίου CH$^{a}$F$^{b}$ || 3 pr. καὶ E$^{a}$CH$^{a}$y : ἢ EUVP || 4 ὡς : ὡς ἂν τοῦ αἰσθητηρίου EP || 5 καὶ : ἢ καὶ U om. E$^{a}$ || 6 αἰσθητήρια UVXF$^{b}$M || alt. γὰρ : δὲ P || 7 αἰσθάνεσθαι E$^{a}$CP || 8 εἶναι om. X || 9 δὲ : δὴ V om. Xy || alt. ἐπὶ om. UVXM || 10 τοῦ τε ὁρατοῦ καὶ τοῦ EP || 12 pr. καὶ om. XF$^{b}$ || alt. καὶ : καὶ τοῦ C || 13 πάμπαν ἔχον EX || πάμπαν post ἁπτῶν transp. P.

sıyla et, dokunma duyusunun ortamıdır.

[423b26] O halde dokunulur olanlar, cismin *cisim olarak* farklarıdır, yani öğeleri birbirinden ayrıştıran farklardır: Sıcakla soğuk, kuruyla ıslak. Bunları daha önce *Öğeler Üzerine*'de ele almıştık.[92] Bunları duyumsayan organ, dokunma duyusunun organıdır ve dokunma denen duyunun birincil olarak bulunduğu kısım,[93] gücül halde bu dördü gibidir. Ne de olsa duyumsama bir çeşit etkilenmedir. Dolayısıyla etkileyen taraf, işler halini gücül halde öyle olan etkilenen tarafa yansıtır. Bizim kadar sıcak, soğuk, sert ya da yumuşak olanı bu yüzden duyumsamayız, aşırılıkları duyumsarız, dolayısıyla duyumsama duyulurlardaki karşıtlığın bir çeşit ortalaması [*mesotês*] gibidir. Duyulurları bu sayede ayırt eder [*krinei*]. Zira orta, ayırt edicidir. Ne de olsa her iki aşırı uca da dönüşür. Zaten bir şey beyazı ve siyahı duyumsayacaksa, *işler halde* beyaz da siyah da olmamalı, *gücül halde* ise hem beyaz hem siyah olmalıdır (öbür duyular için de aynısı geçerli), dokunma duyusunda sıcak da soğuk da olunmamalı. Ayrıca görme bir şekilde görülür olana ve görülmez olana yönelikse, öbür duyular da zıtlara [*antikeimenôn*] yönelikse, dokunma da dokunulur olana ve dokunulmaz olana yöneliktir: "Dokunulmaz" demek, ya hava gibi dokunma açısından çok az fark yaratan demektir ya da tahripkar şeyler gibi dokunma ölçeğindeki aşırılıklar demektir.

[424a15] O halde tek tek duyular konusunda ana hatlarıyla konuşmuş olduk.

**12.** [424a16] Genel olarak her duyu için şunu kavramalı:

---

[92] *Oluş ve Bozuluş Üzerine* II, 2 ve 3'e bakınız.

[93] Trendelenburg'a göre "birincil duyu organı" ettir, Tricot'ya göre ise kalptir.

μὲν αἴσθησίς ἐστι τὸ δεκτικὸν τῶν αἰσθητῶν εἰδῶν ἄνευ τῆς ὕλης, οἷον ὁ κηρὸς τοῦ δακτυλίου ἄνευ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ χρυσοῦ δέχεται τὸ σημεῖον, λαμβάνει δὲ τὸ χρυσοῦν ἢ τὸ χαλκοῦν σημεῖον, ἀλλ' οὐχ ᾗ χρυσὸς ἢ χαλκός· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ αἴσθησις ἑκάστου ὑπὸ τοῦ ἔχοντος χρῶμα ἢ χυμὸν ἢ ψόφον πάσχει, ἀλλ' οὐχ ᾗ ἕκαστον ἐκείνων λέγεται, ἀλλ' ᾗ τοιονδί, καὶ κατὰ τὸν λόγον. Αἰσθητήριον δὲ πρῶτον ἐν ᾧ ἡ τοιαύτη δύναμις. Ἔστι μὲν οὖν ταὐτόν, τὸ δ' εἶναι ἕτερον· μέγεθος μὲν γὰρ ἄν τι εἴη τὸ αἰσθανόμενον· οὐ μὴν τό γε αἰσθητικῷ εἶναι οὐδ' ἡ αἴσθησις μέγεθός ἐστιν, ἀλλὰ λόγος τις καὶ δύναμις ἐκείνου.

Φανερὸν δὲ ἐκ τούτων καὶ διὰ τί ποτε τῶν αἰσθητῶν αἱ ὑπερβολαὶ φθείρουσι τὰ αἰσθητή-ρια· ἐὰν γὰρ ᾖ ἰσχυροτέρα τοῦ αἰσθητηρίου ἡ κίνησις, λύεται ὁ λόγος (τοῦτο δὲ ἡ αἴσθησις), ὥσπερ καὶ ἡ συμφωνία καὶ ὁ τόνος κρουομένων σφόδρα τῶν χορδῶν· καὶ διὰ τί ποτε τὰ φυτὰ οὐκ αἰσθάνεται, ἔχοντά τι μόριον ψυχικὸν καὶ πάσχοντά τι ὑπὸ τῶν ἁπτῶν αὐτῶν· καὶ γὰρ ψύχεται [424b] καὶ θερμαίνεται· αἴτιον γὰρ τὸ μὴ ἔχειν μεσότητα, μηδὲ τοιαύτην ἀρχὴν οἵαν τὰ εἴδη δέχεσθαι τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ πάσχειν μετὰ τῆς ὕλης. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ πάθοι ἄν τι ὑπ' ὀσμῆς τὸ ἀδύνατον ὀσφρανθῆναι, ἢ ὑπὸ χρώματος τὸ μὴ δυνάμενον ἰδεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Εἰ δὲ τὸ ὀσφραντὸν ὀσμή, εἴ τι ποιεῖ, τὴν ὄσφρησιν ἡ ὀσμὴ ποιεῖ·

18 εἰδῶν om. EUXF$^{b}$P || 19 ὁ om.E$^{a}$CH$^{a}$y || δακτύλου E$^{a}$V || 20-21 λαμβάνει — σημεῖον om. F$^{b}$ || 20 tert. τὸ om. P || 21 χαλκὸν U || ᾗ : ὡς U || χαλκὸς ᾗ χρυσὸς E$^{a}$XF$^{b}$P || 24 ᾗ X || τὸν om. E$^{a}$ || 25 ταὐτόν E$^{a}$H$^{a}$UVP : ταὐτό Cy τὸ αὐτό EP ταῦτα XF$^{b}$M || 25-26 ἕτερον μέγεθος· μέγεθος μὲν y || 26 μὲν om. C || ἄν τι : πάντη P || εἴη : ἦν XF$^{b}$ || μὲν τῷ H$^{a}$yM || 28 ἐκεῖνο E$^{a}$ || δὴ ἐκ C || 29 ποτε om. y || φθίνουσι P || 30 ᾗ om. VXF$^{b}$MP || ἰσχυρωτέρα E$^{a}$ || 31 δὲ E$^{a}$Cy : δ' ἦν UVXM || pr. ἡ om. EP || 32 τόνος καὶ ἡ κροῦσις et om. σφόδρα X || 34 τι om. EUXF$^{b}$M || ἀπὸ y || αὐτῶν om. XF$^{b}$P.

[424 b] 2 μηδὲ : καὶ XF$^{b}$ om. U || δέχεσθαι τὰ εἴδη VXF$^{b}$M || 3 τῆς om. P || 4 τι om. EE$^{a}$CH$^{a}$yP || ᾗ om. EP || τοῦ χρώματος H$^{a}$y || 6 pr. ἡ ὀσμὴ E || εἴ τι : ὅτι y.

Duyu, duyulurların biçimlerini maddesiz kabul etme gücü olandır. Balmumu, yüzüğün demirini ya da altınını kabul etmeksizin damgasını kabul eder ya, aynı öyle: Altından ya da bakırdan yapılmış olan damgayı kabul eder ama *altın olarak* ya da *bakır olarak* değil. İşte bütün duyular, rengi, tadı ya da sesi olan bir şeyin etkisine maruz kalırlar, ancak bunlardan her biri için söylenen şey olmaları bakımından değil, şöyle ya da böyle olmaları ve bir orana [*logos*] göre olmaları bakımından onların etkisine maruz kalırlar. Duyu organı da böyle bir gücü ilk barındırandır.[94] Dolayısıyla bir bakıma ikisi aynı ama bir bakıma da olmaklıkları birbirinden farklı; duyumsayan şey bir büyüklük olmalı, oysa duyumsayıcı olmak da duyu da bir büyüklük değil, bir çeşit orandır [*logos*] ve öncekinin <yani duyumsayanın> bir gücüdür.

[424a28] Duyulur olanlardaki aşırılıkların duyu organlarını neden tahrip ettiği bunlardan belli: Hareket duyu organı için fazla kuvvetli olursa oran [*logos*] çözülür (duyu da zaten bu oran). Tellere fazla sert vurulunca ahengin ve tonun bozulması gibi. Ruhsal bir kısma sahip olmalarına rağmen ve soğuyup ısındıklarına göre dokunulurlara bir ölçüde maruz kalmalarına rağmen, bitkilerin neden duyumsamadığı da belli: Bir orta halleri yok, yani duyulurların biçimlerini almalarını sağlayan ilkeleri yok, etkiye *maddeyle birlikte* maruz kalıyorlar. Şunu da sorabilir insan: Koku alma gücü olmayan bir şey acaba bir kokunun etkisine maruz kalabilir mi? Ya da görme gücü olmayan bir şey rengin etkisine maruz kalabilir mi? Öbür duyular için de benzer sorular sorulabilir. Oysa eğer koku kokan şeyse etkisi olsa olsa koku almadır. Dolayısıyla koku alma gü-

[94] Geleneksel yoruma göre buradaki anlam şöyledir: "Birincil duyu organı da böyle bir gücü barındırandır". Örneğin Tricot burada "birincil duyu organı" olarak kalbin kastedildiğini not ediyor. Biz ise Sachs'in okumasını izliyoruz.

ὥστε τῶν ἀδυνάτων ὀσφρανθῆναι οὐθὲν οἷόν τε πάσχειν ὑπ' ὀσμῆς· ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· οὐδὲ τῶν δυνατῶν, ἀλλ' ᾗ αἰσθητικὸν ἕκαστον. Ἅμα δὲ δῆλον καὶ οὕτως. 10 Οὔτε γὰρ φῶς καὶ σκότος οὔτε ψόφος οὔτε ὀσμὴ οὐδὲν ποιεῖ τὰ σώματα, ἀλλ' ἐν οἷς ἐστιν, οἷον ἀὴρ ὁ μετὰ βροντῆς διίστησι τὸ ξύλον. Ἀλλὰ τὰ ἁπτὰ καὶ οἱ χυμοὶ ποιοῦσιν· εἰ γὰρ μή, ὑπὸ τίνος ἂν πάσχοι τὰ ἄψυχα καὶ ἀλλοιοῖτο; Ἆρ' οὖν κἀκεῖνα ἐμποιεῖ ἢ οὐ πᾶν σῶμα παθητικὸν ὑπ' ὀσ-15 μῆς καὶ ψόφου· καὶ τὰ πάσχοντα ἀόριστα, καὶ οὐ μένει, οἷον ἀήρ· ὄζει γὰρ ὥσπερ παθών τι. Τί οὖν ἐστι τὸ ὀσμᾶσθαι παρὰ τὸ πάσχειν τι; Ἢ τὸ μὲν ὀσμᾶσθαι καὶ αἰσθάνεσθαι, ὁ δ' ἀὴρ παθὼν ταχέως αἰσθητὸς γίνεται.

7 τὸ ἀδύνατον y || οὐθὲν μὴ $F^b$ || 7-8 ὑπ' ὀσμῆς om. UVX$F^b$M || 8 τῶν δυνατῶν : τῶν ἀδυνάτων X || 9 ἑκάστου coni. Rodier || δὲ om. VM || 11 ἀὴρ ὁ : ὁ ἀὴρ VX$F^b$M ὁ ἀὴρ ὁ U || 12 ἀλλὰ δὴ EP || 13 καὶ : ἢ E εἰ P || ἀλλοιοῖ P || 14 ἆρ' οὖν οὐ X || ἐμποιεῖ $E^aCH^a$y : ποιεῖ EP$F^b$ ποιήσει VXM ἐμποιήσει U || 16-17 τί — τι om. UVX$F^b$M || 17 καὶ om. $F^b$ || 18 ταχέως om. y.

cü olmayan hiçbir şey kokunun etkisine maruz kalamaz. Aynı açıklama öbür duyular için de geçerli. Duyumsama gücüne sahip olanlar ancak duyarlı oldukları şeylerin etkisine maruz kalabiliyor zaten. Şuradan da belli: Işık, karanlık, ses ve koku cisimlere hiçbir şey yapmıyor, içinde oldukları şey ise yapıyor. Gökgürültülü havanın odunu yarması gibi. Oysa dokunulurlar ve tatlar bir etkide bulunuyor. Zaten bulunmasalar, ruh sahibi olmayan cisimleri etkiye maruz bırakan ve değiştiren ne olabilir ki? O halde acaba öbürleri de mi cisimlerin üzerinde etki yaratıyor? Ya da kokunun ve sesin etkisine maruz kalma gücü her cisimde yok. Etkiye maruz kalanlar da belirsiz ve oynak, örneğin hava—ki hava da sanki bir etkiye maruz kalmış gibi kokar. O zaman koku almak belli bir etkiye maruz kalmanın yanı sıra nedir? Ya da şöyle: Koku almak duyumsamaktır, etkiye maruz kalan hava ise hızla duyumsanabilir hale gelir.

## Γ

[424b22] Ὅτι δ' οὐκ ἔστιν αἴσθησις ἑτέρα παρὰ τὰς πέντε (λέγω δὲ ταύτας ὄψιν, ἀκοήν, ὄσφρησιν, γεῦσιν, ἁφήν), ἐκ τῶνδε πιστεύσειεν ἄν τις. Εἰ γὰρ παντός, οὗ ἐστιν αἴσθησις ἁφή, καὶ νῦν ἔχομεν αἴσθησιν (πάντα γὰρ τὰ τοῦ ἁπτοῦ ἢ ἁπτὸν πάθη τῇ ἁφῇ ἡμῖν αἰσθητά ἐστιν), ἀνάγκη τ', εἴπερ ἐκλείπει τις αἴσθησις, καὶ αἰσθητήριόν τι ἡμῖν ἐκλείπειν· καὶ ὅσων μὲν αὐτοὶ ἁπτόμενοι αἰσθανόμεθα, τῇ ἁφῇ αἰσθητά ἐστιν, ἣν τυγχάνομεν ἔχοντες, ὅσα δὲ διὰ τῶν μεταξὺ καὶ μὴ αὐτῶν ἁπτόμενοι, τοῖς ἁπλοῖς, λέγω δ' οἷον ἀέρι καὶ ὕδατι· ἔχει δ' οὕτως, ὥστ' εἰ μὲν δι' ἑνὸς πλείω αἰσθητὰ ἕτερα ἀλλήλων ὄντα τῷ γένει, ἀνάγκη τὸν ἔχοντα τὸ τοιοῦτον αἰσθητήριον ἀμφοῖν αἰσθητικὸν εἶναι (οἷον εἰ ἐξ ἀέρος ἐστὶ τὸ αἰσθητήριον, καὶ ἔστι μεταξὺ ὁ ἀὴρ καὶ ψόφου καὶ χρόας), εἰ δὲ [425a] πλείω τοῦ αὐτοῦ, οἷον χρόας καὶ ἀὴρ καὶ ὕδωρ (ἄμφω γὰρ διαφανῆ), καὶ ὁ τὸ ἕτερον αὐτῶν ἔχων μόνον αἰσθήσεται τοῦ δι' ἀμφοῖν· τῶν δὲ ἁπλῶν ἐκ δύο τούτων αἰσθητήρια μόνον ἐστίν, ἐξ ἀέρος καὶ ὕδατος (ἡ μὲν γὰρ κόρη ὕδατος, ἡ δ' ἀκοὴ ἀέρος, ἡ δ' ὄσφρησις θατέρου τούτων), τὸ δὲ πῦρ ἢ οὐθενὸς ἢ κοινὸν πάντων (οὐθὲν γὰρ ἄνευ θερμότητος αἰσθητικόν), γῇ

[424 b] 22 ἑτέρα om. P || 24 τῶνδε $CH^{a}Vy$ : τῶνδε δῆλον $UXF^{b}$ τούτων EL || 25 αἴσθησιν ἔχομεν ELX || 25-26 πάθη ἢ ἁπτὸν ἁφῇ y || 27 τι : om. L post ἡμῖν transp. X || ἐκλιπεῖν E || μὲν : μὴ P || 28 αὐτοὶ $CH^{a}$ : αὐτῶν rell. || τῇ om. X || 30 ἁπλοῖς : ἁπλοῖς διαστήμασι $CH^{a}y$ || 31-32 ἀλλήλων ὄντα τῷ γένει : ὄντα τῷ γένει ἀλλήλων X ὄντα ἀλλήλων τῷ γένει EL || τὸ om. $CH^{a}Uy$ || 34 μεταξὺ $H^{a}$ : om. rell. || χροιᾶς E.

[425 a] 2 γὰρ : δὲ V || ὁ om. X || 3 τοῦ δι' $CH^{a}y$ : τοῦ L om. rell. || 6 οὐδὲ X || αἰσθητήριον P || γῇ : om. P || ἡ δὲ γῇ UV.

# III

**1.** [424b22] Beş duyu (yani görme, işitme, koku alma, tat alma ve dokunma) dışında bir duyu olmadığına ikna olmak için şunlardan yola çıkılabilir: Dokunma duyusuyla duyumsanabilen her şeyi biz zaten duyumsuyorsak (ne de olsa dokunulur olanın *dokunulur olarak* sahip olduğu bütün özelliklerin [*pathê*] bizim için duyumsanabilir olması dokunma duyusuyla olur), o zaman bir duyu bizde eksik olduğu takdirde bir duyu organının da bizde eksik olması gerekir; temas ederek duyumsadığımız şeylerin duyumsanabilir olması dokunma duyusuyla olur ve bizde dokunma duyusu zaten var; temas etmeksizin yani bir ortam üzerinden duyumsadığımız şeylerin duyumsanabilir olması ise hava ve su gibi yalın cisimler aracılığıyla olur; ancak şöyle bir durum da var: Eğer cinsçe birbirinden farklı olan duyulur şeyler tek bir ortam aracılığıyla duyumsanabiliyorsa, o ortamla aynı nitelikte bir duyu organına sahip olan hayvan (örneğin hem sesin hem rengin <ortamı> olan havadan oluşan bir duyu organına sahip bir hayvan) her ikisini de duyumsayabilmelidir; yok eğer rengin hem havanın hem suyun içinde görülebilmesi gibi (ikisi de saydam ya) aynı şey birden fazla ortamda duyumsanabiliyorsa, bu durumda bir hayvan o ortamlardan yalnızca birine sahip olsa bile her ikisinden geleni de duyumsayacaktır; duyu organlarını yalın cisimlerden yalnızca ikisi oluşturabilir, onlar da havayla su (ne de olsa gözbebeği sudan, işitme organı havadan, koku alma organı ise her ikisinden oluşuyor); ateş ya hiçbirinde yok ya da hepsinde ortak (çünkü sıcaklık olmadan duyarlılık ol-

δὲ ἢ οὐθενός, ἢ ἐν τῇ ἁφῇ μάλιστα μέμικται· διὸ λείποιτ' ἂν μηθὲν εἶναι αἰσθητήριον ἔξω ὕδατος καὶ ἀέρος· ταῦτα δὲ καὶ νῦν ἔχουσιν ἔνια ζῷα· πᾶσαι ἄρα αἱ αἰσθήσεις ἔχονται ὑπὸ τῶν μὴ ἀτελῶν μηδὲ πεπηρωμένων· φαίνεται γὰρ καὶ ἡ ἀσπάλαξ ὑπὸ τὸ δέρμα ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμούς· ὥστ' εἰ μή τι ἕτερόν ἐστι σῶμα, καὶ πάθος ὃ μηθενός ἐστι τῶν ἐνταῦθα σωμάτων, οὐδεμία ἂν ἐκλείποι αἴσθησις.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν κοινῶν οἷόν τ' εἶναι αἰσθητήριόν τι ἴδιον, ὧν ἑκάστῃ αἰσθήσει αἰσθανόμεθα κατὰ συμβεβηκός, οἷον κινήσεως, στάσεως, σχήματος, μεγέθους, ἀριθμοῦ, ἑνός· ταῦτα γὰρ πάντα κινήσει αἰσθανόμεθα, οἷον μέγεθος κινήσει· ὥστε καὶ τὸ σχῆμα· μέγεθος γάρ τι καὶ τὸ σχῆμα· τὸ δ' ἠρεμοῦν τῷ μὴ κινεῖσθαι· ὁ δ' ἀριθμὸς τῇ ἀποφάσει τοῦ συνεχοῦς, καὶ τοῖς ἰδίοις· ἑκάστῃ γὰρ ἐν αἰσθάνεται αἴσθησις. Ὥστε δῆλον ὅτι ἀδύνατον ὁτουοῦν ἰδίαν αἴσθησιν εἶναι τούτων, οἷον κινήσεως· οὕτω γὰρ ἔσται ὥσπερ νῦν τῇ ὄψει τὸ γλυκὺ αἰσθανόμεθα. Τοῦτο δ' ὅτι ἀμφοῖν ἔχοντες τυγχάνομεν αἴσθησιν, ᾗ ὅταν συμπέσωσιν ἀναγνωρίζομεν· εἰ δὲ μή, οὐδαμῶς ἂν ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκὸς αἰσθανοίμεθα, οἷον τὸν Κλέωνος υἱὸν οὐχ ὅτι Κλέωνος γὰρ υἱός, ἀλλ' ὅτι λευκός· τούτῳ δὲ συμβέβηκεν υἱῷ Κλέωνος εἶναι. Τῶν δὲ κοινῶν ἔχομεν ἤδη αἴσθησιν κοινήν, οὐ κατὰ συμβεβηκός· οὐκ ἄρ' ἐστὶν ἰδία· οὐδαμῶς γὰρ ἂν

7 ἢ οὐθενός ἢ LCH•Xy : οὐδενὸς ἢ E om. UVM || ἰδίως post μέμικται add. ELUVX || διὸ om. M || λίποιτ' E || ᾗ ζώων P || οὖν ἄρα y || αἱ om. X || 10 γὰρ δὲ UVP || καὶ om. X || 11 σπάλαξ CVM πάλαξ y || τὸ om. Fᵇ || τοὺς om. ELUVX || 13 ἂν om. EX || ἐκλείποι CH•UV : λείποι E λείποιτο L ἐλλείποι Py || αἴσθησιν X || 14 τι ἴδιον om. y || ὧν καὶ E || 15 οὐ κατὰ Torstrik || 17 τὸ CH•y : om. rell. || 18 καὶ CH•y : om. rell. || μὴ om. M || 23 ἔχομεν τυγχάνοντες XFᵇ || ᾗ καὶ E || 24 ἀναγνωρίζομεν LH•P : ἅμα γνωρίζομεν E γνωρίζομεν CUVXyFᵇM || 25 αἰσθανοίμεθα CHᵃ : ᾐσθανόμεθα UVX αἰσθανόμεθα ELyP || 26 κλέωνος γὰρ υἱός CH•UV || ἄλλο τὸ λευκόν UXFᵇ || τοῦτο ELVXP || 27 τῷ δὲ κοινῷ V || ἤδη ἔχομεν αἴσθησιν ELy ἔχομεν αἴσθησιν ἤδη VXM αἴσθησιν ἔχομεν καὶ ἤδη Fᵇ || 28 ἄρ' om. CHᵃ.

maz); toprak ise ya hiçbirinde bulunmaz ya da en çok dokunma duyusunun karışımında bulunur; dolayısıyla bir duyu organını oluşturabilecek suyla hava hariç hiçbir yalın cisim kalmamış oluyor; zaten bu ikisine sahip hayvanlar da yok değil; o halde yetişkin olmayanları ve sakatları bir yana bırakırsak, hayvanlar bütün duyulara sahiptir; nitekim köstebeğin bile derisinin altında gözlerinin olduğu bariz; sonuçta eğer başka bir <yalın> cisim yoksa ve buradaki cisimlerin özelliklerinden [*pathos*] başka bir özellik yoksa, duyular tam takım oluyor.[95]

[425a14] Fakat duyuların her biriyle ilineksel olarak duyumsadığımız ortak duyulurlara (örneğin harekete, durağanlığa, şekle, büyüklüğe, sayıya, birliğe) özgü olan özel bir duyu organı yok, nitekim bunların hepsini hareketle duyumsarız. Örneğin bir büyüklüğü duyumsarız. Dolayısıyla şekli de öyle, çünkü şekil de bir büyüklük. Durağan olanı hareket *etmemesiyle*, sayıyı sürekliliğin değillenmesiyle ve özel duyularla duyumsarız, çünkü her duyu tek bir şeyi duyumsar. O halde bunlara özgü, örneğin harekete özgü özel bir duyunun olması belli ki imkansız; yoksa durum bizim tadılır olanı gözle duyumsamamız gibi olurdu; oysa tadılır olanı gözle duyumsamamızın nedeni, o tatla o görüntüyü çakıştıkları sırada tanımış olmamızdan ötürü ikisine ilişkin duyumumuzun çakışmasıdır. Yoksa onları <yani ortak duyulurları> hiçbir zaman duyumsayamazdık, anca ilineksel olarak duyumsardık, örneğin Kleon'un oğlunu *Kleon'un oğlu olarak* değil de beyaz olarak duyumsamamız gibi; oysa beyaz olanın Kleon'un oğlu olması ilineksel.[96] Oysa ortak duyulurlara yönelik duyumuz ortak bir duyu, ilineksel bir duyu değil. O halde ortak olanlara özgü olan

---

[95] Anlaması olağanüstü zor olan bu argümanı çevirirken Tricot, Aleksandros'un *Aporiai kai lyseis*, III, 6, 90, 4'ünü izliyor.

[96] II, 6'daki ayrımla söylersek, ortak duyulurlar, ne özel duyulurlardan olabilir, ne de ilineksel duyulurlardan olabilir. Bu ortak duyulurları duyumsayanın ne olduğu sorusu geliyor tabii ki akla.

ἢσθανόμεθα ἀλλ' ἢ οὕτως ὥσπερ εἴρηται τὸν Κλέωνος υἱὸν ἡμᾶς ὁρᾶν. Τὰ δ' ἀλλήλων ἴδια κατὰ συμβεβηκὸς αἰσθάνονται αἱ αἰσθήσεις, οὐχ ᾗ αἱ αὐταί, ἀλλ' ᾗ μία, ὅταν [425b] ἅμα γένηται ἡ αἴσθησις ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ, οἷον χολὴ ὅτι πικρὰ καὶ ξανθή· οὐ γὰρ δὴ ἑτέρας γε τὸ εἰπεῖν ὅτι ἄμφω ἕν· διὸ καὶ ἀπατᾶται, καὶ ἐὰν ᾖ ξανθόν, χολὴν οἴεται εἶναι.

Ζητήσειε δ' ἄν τις τίνος ἕνεκα πλείονας ἔχομεν αἰσθήσεις, ἀλλ' οὐ μίαν μόνην. Ἢ ὅπως μὴ λανθάνῃ τὰ ἀκολουθοῦντα καὶ κοινά, οἷον κίνησις καὶ μέγεθος καὶ ἀριθμός· εἰ γὰρ ἦν ἡ ὄψις μόνη, καὶ αὐτὴ λευκοῦ, ἐλάνθανεν ἂν ἡμᾶς μᾶλλον κἂν ἐδόκει ταὐτὸν εἶναι πάντα διὰ τὸ ἀκολουθεῖν ἀλλήλοις ἅμα χρῶμα καὶ μέγεθος. Νῦν δ' ἐπεὶ καὶ ἐν ἑτέρῳ αἰσθητῷ τὰ κοινὰ ὑπάρχει, δῆλον ποιεῖ ὅτι ἄλλο τι ἕκαστον αὐτῶν.

II Ἐπεὶ δ' αἰσθανόμεθα ὅτι ὁρῶμεν καὶ ἀκούομεν, ἀνάγκη ἢ τῇ ὄψει αἰσθάνεσθαι ὅτι ὁρᾷ, ἢ ἑτέρᾳ. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἔσται τῆς ὄψεως καὶ τοῦ ὑποκειμένου χρώματος. Ὥστε ἢ δύο τοῦ αὐτοῦ ἔσονται ἢ αὐτὴ αὑτῆς. Ἔτι δ' εἰ ἑτέρα εἴη τῆς ὄψεως αἴσθησις, ἢ εἰς ἄπειρον εἶσιν ἢ αὐτή τις ἔσται αὑτῆς. Ὥστ' ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦτο ποιητέον. Ἔχει δ' ἀπορίαν· εἰ γὰρ τὸ τῇ ὄψει αἰσθάνεσθαί ἐστιν ὁρᾶν, ὁρᾶται δὲ χρῶμα ἢ τὸ ἔχον, εἰ ὄψεταί τις τὸ ὁρῶν, καὶ χρῶμα ἕξει τὸ ὁρῶν πρῶτον. Φανερὸν τοίνυν ὅτι οὐχ ἓν τὸ τῇ ὄψει αἰσθάνεσθαι· καὶ

29 ἢ om. EL || τὸν om. $F^b$ || 29-30 τὸν — ὁρᾶν secl. Torstrik || 31 ᾗ om. EL || αἱ αὐταί : αὐταί CV αὗται Xy.

[425 b] 1 γένηται om. UVM || χολὴ ὅτι $H^a$ : χολὴν ὅτι EL ὅτι χολὴ CUVXy$F^b$P χολῆς ὅτι coni. Ross || 4 διὰ τίνος U || πλείους ELUVX πλείους γε $F^b$ || 5 μόνον UVXM || μὴ CH•VXy : ἧττον ELU || 7 ἡ om. CH•UVX || μόνον LP || ἡμᾶς $F^b$ : om. rell. || 8 κἂν : καὶ ELP || ταὐτὸν CH•Xy$F^b$ : ταὐτὰ ELVP τοῦτο UM || ἀλλήλαις P || 9 ἅμα : ἀεὶ coni. Torstrik || alt. καὶ om. UX$F^b$ || ἐν om. ELP || 12 ἀκούωμεν y || 13 ἑτέρῳ y || 15 δ' εἰ : δὴ L δὲ P καὶ εἰ E εἰ H•y || ἡ τῆς E || 16 pr. ἢ om. UX || ἄνεισιν X$F^b$ || ἔσται : ἐστιν X$F^b$ || ἑαυτῆς P || 19 alt. τὸ ὁρῶν : τὸ ὁρᾶν X.

özel bir duyu yok; yoksa ortak duyulurları, *Kleon'un oğlunu* gördüğümüzü söylediğimiz zaman kastettiğimizin dışındaki bir anlamda duyumsamıyor olurduk. Duyular başka duyuların özel duyulurlarını ilineksel olarak duyumsar: Özel duyulurlar olarak değil, tek bir şey üzerinde farklı farklı duyumlar aynı anda gerçekleştiğinde onları tek bir duyum olarak duyumsar, örneğin safranın hem acı hem sarı olduğunu duyumsar; çünkü bu iki niteliği *tek bir şeyin* taşıdığını söyleyecek <ortak duyudan> başka bir duyu yoktur; <ortak duyunun> yanılması da bundan: Sarıyı gördü mü safra sanır.

[425b4] Niçin bir değil de birden fazla duyumuz var diye sorulabilir. Hareket, büyüklük ve sayı gibi, <özel duyulurları> takip eden ortak duyulurların dikkatimizden kaçmaması için belki de. Çünkü eğer yalnızca görme duyumuz olsaydı ve yalnızca beyazı görüyor olsaydık, bunlar dikkatimizden daha çok kaçarlardı; ne de olsa renkle büyüklük aynı anda birbirini takip ettiği için hepsi bize aynı gibi gelirdi. Oysa ortak duyulurlar başka duyulurlarda da bulunduğundan, bu durum ortak duyulurlardan her birinin <öbür duyulardan> farklılığını belli ediyor.

**2.** [425b12] Ama görür ve işitir halde olduğumuzu da duyumsadığımıza göre, bunu ya görmeyle ya başka bir duyumuzla duyumsuyor olmalıyız, ancak bu başka duyu hem görmeyi hem de altta yatan rengi duyumsuyor olacak, dolayısıyla ya tek bir şeyi iki duyu duyumsuyor ya da bir duyu kendi kendini duyumsuyor olacak. Kaldı ki görmeyi başka bir duyu duyumsayacaksa ya bu sonsuza gider ya da kendi kendisini duyumsayan bir duyu olacak. Madem öyle, bunu duyunun kendisine yaptırmak gerekiyor. Ama bir sorun var: Görmek görme duyusuyla duyumsamak demekse renk ya da renkli şey görülüyor demektir; eğer biri göreni görecekse, o ilk gören renkli olacaktır. O halde görme duyusuyla duyumsamak diye tek bir şey olmadığı açık. Çünkü görmediğimiz

γὰρ ὅταν μὴ ὁρῶμεν, τῇ ὄψει κρίνομεν καὶ τὸ σκότος καὶ τὸ φῶς, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως. Ἔτι δὲ καὶ τὸ ὁρῶν ἔστιν ὡς κεχρωμάτισται. Τὸ γὰρ αἰσθητήριον δεκτικὸν τοῦ αἰσθητοῦ ἄνευ τῆς ὕλης ἕκαστον. Διὸ καὶ ἀπελθόντων τῶν αἰσθητῶν ἔνεισιν αἱ αἰσθήσεις καὶ φαντασίαι ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις.

Ἡ δὲ τοῦ αἰσθητοῦ ἐνέργεια καὶ τῆς αἰσθήσεως ἡ αὐτὴ μέν ἐστι καὶ μία, τὸ δ' εἶναι αὐταῖς οὐ τὸ αὐτό· λέγω δ' οἷον ὁ ψόφος ὁ κατ' ἐνέργειαν καὶ ἡ ἀκοὴ ἡ κατ' ἐνέργειαν· ἔστι γὰρ ἀκοὴν ἔχοντα μὴ ἀκούειν, καὶ τὸ ἔχον ψόφον οὐκ ἀεὶ ψοφεῖ, ὅταν δ' ἐνεργῇ τὸ δυνάμενον ἀκούειν καὶ ψοφῇ τὸ δυνάμενον ψοφεῖν, τότε ἡ κατ' ἐνέργειαν ἀκοὴ ἅμα γίνεται καὶ ὁ κατ' ἐνέργειαν ψό-
[426a] φος, ὧν εἴποι ἄν τις τὸ μὲν εἶναι ἄκουσιν τὸ δὲ ψόφησιν. Εἰ δή ἐστιν ἡ κίνησις καὶ ἡ ποίησις καὶ τὸ πάθος ἐν τῷ ποιουμένῳ, ἀνάγκη καὶ τὸν ψόφον καὶ τὴν ἀκοὴν τὴν κατ' ἐνέργειαν ἐν τῇ κατὰ δύναμιν εἶναι· ἡ γὰρ τοῦ ποιητικοῦ καὶ κινητικοῦ ἐνέργεια ἐν τῷ πάσχοντι ἐγγίνεται· διὸ οὐκ ἀνάγκη τὸ κινοῦν κινεῖσθαι. Ἡ μὲν οὖν τοῦ ψοφητικοῦ ἐνέργεια ψόφος ἢ ψόφησίς ἐστιν, ἡ δὲ τοῦ ἀκουστικοῦ ἀκοὴ ἢ ἄκουσις· διττὸν γὰρ ἡ ἀκοή, καὶ διττὸν ὁ ψόφος. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων καὶ αἰσθητῶν. Καὶ ὥσπερ ἡ ποίησις καὶ ἡ πάθησις ἐν τῷ πάσχοντι ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ ποιοῦντι, οὕτω καὶ ἡ τοῦ αἰσθητοῦ ἐνέργεια καὶ ἡ τοῦ αἰσθητικοῦ ἐν τῷ αἰσθητικῷ.

21 σκότος ἢ καὶ XyF$^{b}$ τὸ σκότος ὂν M || 22 ὡς καὶ X || 24 αἰσθητηρίων VM || 25 αἱ om. UVXF$^{b}$ || φαντασίαι τοῦ αἰσθητηρίου F$^{b}$ || 27 οὐ τὸ αὐτὸ αὐταῖς EL αὐτοῦ οὐ ταὐτόν XM || 28 pr. ἡ om. ELX || ἡ κατ' ἐνέργειαν om. P || ἔχων P || 29 καὶ τό — ἀκούειν om. F$^{b}$ || ἐνεργεῖ EP || 30 ψοφεῖν : ψοφεῖ E || τότε : om. E τότε καὶ C || 31 ἀκοὴ — ἐνέργειαν om. E.

[426 a] 1 ὧν : ὥστε UVM || εἴποι : εἴποιεν ELyP εἴπειεν CF$^{b}$ φήσειεν UVXM || 3 ἀνάγκη : ἄρα y || καὶ τὴν κατ' ἐνέργειαν ἀκοήν F$^{b}$ || 4 ἐν τῶ y ἔν τι V || 4-5 καὶ κινητικοῦ om. y || 6 οὖν om. F$^{b}$ add. supra H$^{a}$ || ἐνέργειά ἐστι : ἐστὶ ἐνέργεια EL || 7 ἐστιν om. ELUVXP || ἀκουστοῦ M || 8 διττὸς C || 9 καὶ ὥσπερ CH$^{a}$y : ὥσπερ γὰρ UXV ὥσπερ γὰρ καὶ ELP || 10 alt. ἐν : ἂν E || 11 ἐνέργεια — αἰσθητικοῦ om. CH$^{a}$Uy.

zaman bile karanlığı ve ışığı görme duyumuzla ayırt ediyoruz—<rengi görmekle> aynı şekilde olmasa da. Hem zaten gören de renkli hale gelmiş gibidir. Zira her duyu organı, duyulur olanı maddesi olmadan kabul etme gücüdür. Zaten duyulur olan ortadan kalktıktan sonra bile duyu organında duyumlar ve hayaller kalması da bundandır.

[425b26] Duyulur olanın ve duyunun işlerliği bir ve aynı olsa bile, onların olmaklıkları aynı değildir. Yani işler haldeki sesle işler haldeki işitmeyi ele alalım örneğin: İşitme duyusuna sahip olan işitmiyor olabilir, sesi olan da her an ses çıkarmıyor olabilir; ancak işitme gücü olan işler hale gelince ve ses çıkarma gücü olan da işler halde ses çıkarınca, işitme ve işler halde ses işte o zaman aynı anda ortaya çıkar—ilki için "işitiyor", ikincisi içinse "ses çıkarıyor" denebilir. Eğer hareket, hem etkileme hem de etkilenme [*pathos*], etkilenende gerçekleşiyorsa, o zaman işler haldeki sesin ve işitmenin gücül bir şeyde gerçekleşmesi gerekir. Çünkü etkin olanın ve hareket ettirenin işlemi [*energeia*] etkilenende ortaya çıkar. Bu yüzden de hareket ettirenin kendisinin hareket etmesi şart değil. Dolayısıyla ses çıkarma gücü olanın işlemi sestir ya da ses çıkarmadır; işitme gücü olanınki de işitme duyusudur ya da işitmedir; çünkü işitme iki anlama gelir, ses de öyle. Aynı açıklama diğer duyular ve duyulurlar için de geçerli. Etkileme ve etkilenme [*pathêsis*], etkileyende değil, etkilenende gerçekleştiği gibi, duyulur olanın ve duyunun işlerliği de duyuda gerçekleşir. Bazı durumlarda iki

Ἀλλ' ἐπ' ἐνίων μὲν ὠνόμασται, οἷον ἡ ψόφησις καὶ ἡ ἄκουσις, ἐπ' ἐνίων δὲ ἀνώνυμον θάτερον· ὅρασις γὰρ λέγεται ἡ τῆς ὄψεως ἐνέργεια, ἡ δὲ τοῦ χρώματος ἀνώνυμος, καὶ γεῦσις ἡ τοῦ γευστικοῦ, ἡ δὲ τοῦ χυμοῦ ἀνώνυμος.

Ἐπεὶ δὲ μία μέν ἐστιν ἐνέργεια τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ, τὸ δ' εἶναι ἕτερον, ἀνάγκη ἅμα φθείρεσθαι καὶ σώζεσθαι τὴν οὕτω λεγομένην ἀκοὴν καὶ ψόφον, καὶ χυμὸν δὴ καὶ γεῦσιν καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως· τὰ δὲ κατὰ δύναμιν λεγόμενα οὐκ ἀνάγκη· ἀλλ' οἱ πρότερον φυσιολόγοι τοῦτο οὐ καλῶς ἔλεγον, οὐθὲν οἰόμενοι οὔτε λευκὸν οὔτε μέλαν εἶναι ἄνευ ὄψεως, οὐδὲ χυμὸν ἄνευ γεύσεως. Τῇ μὲν γὰρ ἔλεγον ὀρθῶς, τῇ δ' οὐκ ὀρθῶς· διχῶς γὰρ λεγομένης τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ αἰσθητοῦ, τῶν μὲν κατὰ δύναμιν τῶν δὲ κατ' ἐνέργειαν, περὶ μὲν οὖν τούτων συμβαίνει τὸ λεχθέν, ἐπὶ δὲ τῶν ἑτέρων οὐ συμβαίνει. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ἁπλῶς ἔλεγον περὶ τῶν λεγομένων οὐχ ἁπλῶς.

Εἰ δὴ συμφωνία φωνή τις ἐστιν, ἡ δὲ φωνὴ καὶ ἀκοή ἐστιν ὡς ἕν, καὶ ἔστιν ὡς οὐχ ἓν ἢ οὐ τὸ αὐτό, λόγος δ' ἡ συμφωνία, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀκοὴν λόγον τινὰ εἶναι. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ φθείρει ἕκαστον ὑπερβάλλον, καὶ τὸ ὀξὺ καὶ τὸ βαρύ, τὴν ἀκοήν· καὶ ἐν χυμοῖς τὴν γεῦσιν, καὶ [426 b] ἐν χρώμασι τὴν ὄψιν τὸ σφόδρα λαμπρὸν ἢ τὸ ζοφερόν, καὶ ἐν ὀσφρήσει ἡ ἰσχυρὰ ὀσμὴ καὶ γλυκεῖα καὶ πικρά, ὡς λόγου τινὸς ὄντος τῆς αἰσθήσεως. Διὸ καὶ

12 μὲν καὶ CUXF$^{b}$M || ἡ — ἡ om. M || 13 ἐπ' ἐνίων δὲ LH$^{a}$P : ἐπὶ δ' ἐνίων rell. || 14 et 15 ἀνώνυμον H$^{a}$F$^{b}$P || 16 ἡ ἐνέργεια ἡ EP ἐνέργεια ἡ LUX || καὶ ἡ E || 21 εἶναι οὔτε μέλαν XF$^{b}$ || 22 λέγοντες y || 23 αἰσθητικοῦ V || 24 περὶ : ἐπὶ LUXF$^{b}$ || μὲν οὖν H$^{a}$ : om. rell. || 25 τὸ — συμβαίνει om. UV || τῶν om. XF$^{b}$ || 27 δὴ ἡ L δ' ἡ F$^{b}$ || 27-28 ἡ ἀκοή EH$^{a}$ || 28 ἕν ἐστι E || καὶ — αὐτό secl. Torstrik || ἢ οὐ om. EL || οὐδὲ τὸ αὐτὸ V ἢ τὸ αὐτὸ M || 29 καὶ om. F$^{b}$ || 30 alt. καὶ om. LF$^{b}$ || 31 ὁμοίως δὲ ante alt. καὶ add. EL || χυμῷ P.

[426 b] 1 λαμπρὸν : λάμπον LC || alt. τὸ om. EL || 3 πικρά : λιπαρά EL || διὸ om. UXF$^{b}$.

tarafın da ismi varken (örneğin "ses çıkarma" ve "işitme"), bazı durumlarda taraflardan biri isimsizdir. Örneğin görme duyusunun işlerliğine "görmek" denir, fakat rengin işlerliğine denk düşen bir isim yok; tat duyusunun işlerliğine "tat alma" denir, fakat tadın işlerliği için bir sözcük yok.

[426a15] Duyumsama gücünün ve duyulurun olmaklıkları birbirinden farklı olsa da işlerlikleri tek bir şey olduğuna göre, işler haldeki işitmenin ve sesin tahrip olması ya da muhafaza edilmesi aynı anda gerçekleşir zorunlu olarak. Tat alma ile tat da böyle, öbürleri de. Ama gücül halde söylenenler için bu durum şart değil. İlk doğabilimcilerin bunun tersini söylemesi güzel değil: Görme olmadan siyah da beyaz da olmazmış; tat alma olmadan tat diye bir şey yokmuş. Dedikleri bir açıdan doğru, bir açıdan değil. Çünkü duyu da duyulur olan da iki anlamda, bir gücüllük anlamında ve işlerlik anlamında söylendiğine göre, söyledikleri şey bu ikinci anlamda tutuyor ama birinci anlamda tutmuyor. Anlamı basit olmayan bir şeyden basitmiş gibi konuşuyorlardı.

[426a27] Madem ahenk bir çeşit ötmedir <daha doğrusu "sestir"> ve ötmeyle <daha doğrusu "ses çıkarmayla"> işitme bir açıdan bir ve aynı olmamalarına rağmen başka bir açıdan tek bir şeydir, o halde ahenk bir oran [*logos*] olduğuna göre işitme de bir çeşit oran olmalı. Bu yüzden, ince olsun kalın olsun her aşırılık, işitmeyi tahrip eder. Tatlardaki aşırılık da zaten tat almayı, renklerdeki aşırı parlaklık ve karanlık görmeyi, güçlü koku da ister tatlı ister acı olsun koku almayı tahrip eder, çünkü duyu bir çeşit orandır. Bu yüzden haz verirler: İn-

ἡδέα μέν, ὅταν εἰλικρινῆ καὶ ἄμικτα ὄντα ἄγηται εἰς τὸν λόγον, οἷον τὸ ὀξὺ ἢ γλυκὺ ἢ ἁλμυρόν, ἡδέα γὰρ τότε· ὅλως δὲ μᾶλλον τὸ μικτὸν συμφωνία ἢ τὸ ὀξὺ ἢ βαρύ. Ἀφῇ δὲ τὸ θερμαντὸν ἢ ψυκτόν· ἡ δ' αἴσθησις ὁ λόγος· ὑπερβάλλοντα δὲ ἢ λυπεῖ ἢ φθείρει.

Ἑκάστη μὲν οὖν αἴσθησις τοῦ ὑποκειμένου αἰσθητοῦ ἐστιν, ὑπάρχουσα ἐν τῷ αἰσθητηρίῳ ᾗ αἰσθητήριον, καὶ κρίνει τὰς τοῦ ὑποκειμένου αἰσθητοῦ διαφοράς, οἷον λευκὸν μὲν καὶ μέλαν ὄψις, γλυκὺ δὲ καὶ πικρὸν γεῦσις. Ὁμοίως δ' ἔχει τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἐπεὶ δὲ τὸ λευκὸν καὶ τὸ γλυκὺ καὶ ἕκαστον τῶν αἰσθητῶν πρὸς ἕκαστον κρίνομεν, τινὶ καὶ αἰσθανόμεθα ὅτι διαφέρει. Ἀνάγκη δὴ αἰσθήσει· αἰσθητὰ γάρ ἐστιν. Ὅτι καὶ δῆλον ὅτι ἡ σὰρξ οὐκ ἔστι τὸ ἔσχατον αἰσθητήριον· ἀνάγκη γὰρ ἦν ἁπτόμενον αὐτοῦ κρίνειν τὸ κρῖνον. Οὔτε δὴ κεχωρισμένοις ἐνδέχεται κρίνειν ὅτι ἕτερον τὸ γλυκὺ τοῦ λευκοῦ, ἀλλὰ δεῖ ἑνί τινι ἄμφω δῆλα εἶναι. Οὕτω γὰρ κἂν εἰ τοῦ μὲν ἐγὼ τοῦ δὲ σὺ αἴσθοιο, δῆλον ἂν εἴη ὅτι ἕτερα ἀλλήλων. Δεῖ δὲ τὸ ἓν λέγειν ὅτι ἕτερον· ἕτερον γὰρ τὸ γλυκὺ τοῦ λευκοῦ. Λέγει ἄρα τὸ αὐτό. Ὥστε ὡς λέγει, οὕτω καὶ νοεῖ καὶ αἰσθάνεται.

Ὅτι μὲν οὖν οὐχ οἷόν τε κεχωρισμένοις κρίνειν τὰ κεχωρισμένα, δῆλον· ὅτι δ' οὐδ' ἐν κεχωρισμένῳ χρόνῳ, ἐντεῦθεν. Ὥσπερ γὰρ τὸ αὐτὸ λέγει ὅτι ἕτερον τὸ ἀγαθὸν καὶ κακόν, οὕτω καὶ ὅτε θάτε-

4 εἰλικρινῆ καὶ om. X || ἄμικτα : ἀμιγῆ ἢ EL ‖ ἄγεται EL ἄγηται post ὅταν transp. CH$^{a}$UVXyF$^{b}$M || 5 ὅλως om. y || 6 μᾶλλον om. XF$^{b}$ || συμφωνεῖ F$^{b}$ || 6-7 συμφωνία — ψυκτόν secl. Torstrik || 6 ἢ βαρύ CH$^{a}$UVXy : ἢ τὸ β. E καὶ τὸ β. LP || 7 θερμαντικὸν X || ὁ om. UVyM || 8 ᾗ λυπεῖ ἢ H$^{a}$ : λυπεῖ ἢ rell. || 9 ᾗ αἰσθητήριον om. F$^{b}$ || 12 τούτῳ X || καὶ τὸ λευκὸν ELXMP || 14 τινὶ H$^{a}$V : τινι ECy τίνι UX τινά L || 15 ᾗ om. X || 16 αἰσθητόν F$^{b}$ ‖ αὐτοῦ ἁπτόμενον H$^{a}$ || 17 κεχωρισμένως Xy || alt. κρίνειν τὸ κρῖνον H$^{a}$y || 18 γλυκὺ καὶ y || τινι ἑνὶ F$^{b}$ || δῆλα om. XF$^{b}$ || 19 μὲν γὰρ ELVX || γὰρ ἔχει ELP || 20 λέγειν τὸ ἓν y || 21 ἕτερον γάρ — αὐτό secl. Förster || λέγεται y || 22 pr. καὶ om. CV || νοεῖ : φρονεῖ UXF$^{b}$ || οὖν om. CVP || 23 τε κεχωρισμένων X || 24 ἐν : ἑνὶ E ἓν L om. P || κεχωρισμένῳ ἐστὶ χρόνῳ M || 25-26 τὸ — ἕτερον om. V || τὸ κακόν CUVX.

ce, tatlı ya da tuzlu gibi saf ya da katıksız şeyler, ne zaman belli bir orana getirilirse, o zaman haz verirler. Genel olarak ise karışmış olan bir şey, ince ya da kalın şeylerden, dokunma konusunda da ısıtılabilir ya da soğutulabilir olandan daha ahenklidir. E duyu bir oran. Oysa aşırı şeyler acı verir ve tahrip eder.

[426b8] Her duyu, *duyu organı olmak sıfatıyla* duyu organında bulunur, altta yatan bir duyulura yöneliktir ve onun farklarını ayırt eder, örneğin görme beyazla siyahı ayırt eder, tat alma ise tatlıyla acıyı. Öbür duyularda da durum böyle. Beyazı, tatlıyı ve bütün öbür duyulurları birbirleriyle ilişkileri içinde ayırt ettiğimize göre, arada fark olduğunu da bir şeyle duyumsuyoruzdur.[97] Duyulurlar söz konusu olduğuna göre bu bir duyu olmalı. Buradan da belli ki nihai duyu organı deri[98] [*sarks*] değil, yoksa ayırt edenin dokunarak ayırt etmesi gerekirdi. Tatlı olanla beyaz olanın birbirinden farklı olduğunu ayrı duyu organlarıyla ayırt etmemiz de olacak iş değil; her ikisi tek bir duyu organına açık olmalı. Yoksa ikisinden birini ben öbürünü sen duyumsamamıza rağmen, farklı oldukları açık olurdu. İkisinin birbirinden farklı olduğunu söyleyen *tek bir şey* olmalı; çünkü tatlı olan beyaz olandan farklı. Dolayısıyla bunu <farklı olduklarını> aynı şey söyler. Nasıl söylerse, öyle de aklederve duyumsar.[99]

[426b22] Ayrı ayrı duyulurları ayrı ayrı organların ayırt ediyor olamayacağı belli. Ayrı ayrı zamanlarda olamayacağı da şuradan belli: İyiyle kötünün birbirinden farklı olduğunu *bir ve aynı şeyin* söylemesi gibi, ne zaman birinin öbüründen farklı olduğunu söylese öbü-

---

[97] Ortak duyunun önceki üç işlevi şunlardı: Ortak duyulurları duyumsamak, organlardaki kalıntı duyum ve hayalleri duyumsamak (bu hayal gücünün de işlevi olabilir), bir de *duyumsamayı* duyumsamak. Dördüncü işlevi, farklı duyuların duyulurlarını ayırt etmek.

[98] Burada *sarks* için "et" yerine "deri" deme sebebimiz, *sarks*'a yapılacak olası bir temastan söz edilmesi ve bu *sarks*'ın nihai duyu organı olmaması. Aristoteles için nihai duyu organı kalp gibi duruyor ve kalp de etten sonuçta. Ayrıca duyumsananlar kalbe temas etmiyor. Dolayısıyla burada nihai duyu organı olmayan ve kendisine bir temasın söz konusu olduğu *sarks* için "deri" demek daha doğru olsa gerek.

[99] Burada "söyler" yerine "oranlar" demek de mümkün. Zira *logos*'un temel anlamlarından biri "oran" ve metinde geçen *legein* fiili, *logos* adının fiili.

ρον λέγει ὅτι ἕτερον καὶ τότε θάτερον, οὐ κατὰ συμβεβηκὸς τὸ ὅτε· λέγω δ', οἷον νῦν λέγω ὅτι ἕτερον, οὐ μέντοι ὅτι νῦν ἕτερον· ἀλλ' οὕτω λέγει, καὶ νῦν, καὶ ὅτι νῦν· ἅμα ἄρα. Ὥστε ἀχώριστον καὶ ἐν ἀχωρίστῳ χρόνῳ.

Ἀλλὰ μὴν ἀδύνατον ἅμα τὰς ἐναντίας κινήσεις κινεῖσθαι τὸ αὐτὸ ἢ ἀδιαίρετον καὶ ἐν ἀδιαιρέτῳ χρόνῳ. Εἰ γὰρ τὸ γλυκύ, ὠδὶ κινεῖ τὴν αἴσθησιν [427a] καὶ τὴν νόησιν, τὸ δὲ πικρὸν ἐναντίως, καὶ τὸ λευκὸν ἑτέρως. Ἆρ' οὖν ἅμα μὲν καὶ ἀριθμῷ ἓν ἀδιαίρετον καὶ χρόνῳ ἀχώριστον τὸ κρῖνον, τῷ εἶναι δὲ κεχωρισμένον; Ἔστι μὲν δή πως ὡς τὸ διαιρετὸν τῶν διῃρημένων αἰσθάνεται, ἔστι δ' ὡς ἢ ἀδιαίρετον· τῷ εἶναι μὲν γὰρ διαιρετόν, τόπῳ δὲ καὶ χρόνῳ καὶ ἀριθμῷ ἀδιαίρετον. Ἢ οὐχ οἷόν τε; Δυνάμει μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ καὶ ἀδιαίρετον καὶ διῃρημένον τἀναντία, τῷ δ' εἶναι οὔ, ἀλλὰ τῷ ἐνεργεῖσθαι διαιρετόν, καὶ οὐχ οἷόν τε ἅμα λευκὸν καὶ μέλαν εἶναι, ὥστ' οὐδὲ τὰ εἴδη πάσχειν αὐτῶν, εἰ τοιοῦτον ἡ αἴσθησις καὶ ἡ νόησις. Ἀλλ' ὥσπερ ἦν καλοῦσί τινες στιγμήν, ἢ μία ἢ δύο, ταύτῃ καὶ διαιρετή. Ἡι μὲν οὖν ἀδιαίρετον, ἓν τὸ κρῖνόν ἐστι καὶ ἅμα, ἢ δὲ διαιρετόν, οὐχ ἓν ὑπάρχει· δὶς γὰρ τῷ αὐτῷ χρῆται σημείῳ ἅμα. Ἡι μὲν οὖν δυσὶ χρῆται τῷ πέρατι, δύο κρίνει καὶ

26 ὅτι : ὅτε γὰρ P || τότε om. ELCUV || 27 pr. νῦν : καὶ νῦν $H^a$ || 28 οὕτω : αὐτῷ L || λέγω $H^aP$ || pr. καὶ om. $CH^a$ || ὅτι : ὁ yP || 31 γὰρ : μὲν γάρ ἐστιν y || τὸ om. ELVX.

[427 a]1 pr. καὶ : ἢ ELUVXy || τὸ δὲ : καὶ τὸ $F^b$ || 2 ἓν $H^aP$ : ἐν E om. rell. || 2-3 καὶ χρόνῳ ἀχώριστον τὸ κρῖνον $H^a$: καὶ ἀχώριστον C καὶ χρόνῳ ἀχώριστον y καὶ ἀχώριστον τὸ κρῖνον rell. || 3 εἶναι : ἀριθμῷ y || καὶ χωρισμένον E || 4 μὲν δή $H^a$y : δή rell. || πως secl. Ross || τὸ om. $F^b$ || $5^a$ ὡς om. C || διαιρετόν E || τῷ : τὸ CP || $5^b$ καὶ χρόνῳ καὶ ἀριθμῷ $H^a$ : καὶ ἀριθμῷ rell. || 6 ἀδιαίρετον καὶ διῃρημένον $CH^aP$ : διῃρημένον καὶ ἀδιαίρ. $XF^b$ ἀδιαίρετον rell. || 6-7 τἀναντία : καὶ τἀναντία ELP om. y || 7 διενεργεῖσθαι V εἶναι L || 10 ἢ μία $H^aU$ ἡ μία $F^b$ || ἢ δύο : καὶ δύο $LF^b$ αἱ δύο VyP || 11 καὶ om. L || ἀδιαίρετον : ἀδιαίρετος $CH^aUVF^bM$ ἀδιαίρετα y || καὶ ἅμα om. y || 12 οὐχ ἓν ὑπάρχει $CH^a$y : ὑπάρχει ELUVX$F^b$ || δὶς γὰρ : δὶς ELUVX$F^b$ διὸ γὰρ y || τὰ αὐτῷ $F^b$ || 13 καὶ τὰ $CH^a$.

rünün ilkinden farklı olduğunu da söylemiş olur; ancak bunu ne zaman söylediği ilineksel bir şey değil, yani ben bir şeyin bir şeyden farklı olduğunu *şu anda* söylesem bile *şu anda* farklı olduğunu söylemiyor olabilirim mesela; fakat o <yani iyiyle kötüyü ya da beyazla tatlıyı ayırt eden güç> hem <farklı olduklarını> *şu anda* söyler hem de *şu anda* <farklı olduklarını> söyler. Yani ikisi aynı anda olur. Dolayısıyla bunu yekpare [*akhôriston*] bir şey yekpare bir zamanda yapar.

[426b29] Fakat aynı şeyin bölünmemiş halde ve bölünmemiş bir zamanda karşıt hareketlerle aynı anda hareket etmesi imkansız. Tatlı şey duyuyu ve akletmeyi belli bir şekilde hareket ettirir, acı şey ona karşıt bir şekilde, beyaz olan ise daha başka bir şekilde hareket ettirir. Öyleyse, ayırt edici taraf, sayıca bir ve bölünmemiş, zamansal olarak da yekpareyken [*akhôriston*], acaba olmaklığı açısından müstakil halde midir? Bu durumda, bir şekilde, bölünmüş şeyleri duyumsarken kendisi bir açıdan bölünmemiştir, bir açıdansa bölünmüş haldedir. Çünkü olmaklığı açısından bölünmüş halde olmasına rağmen, yer, zaman ve sayı açılarından bölünmemiş haldedir. Yoksa bu olamaz mı? Çünkü bir ve aynı şey, hem bölünmemiş hem de bölünmüş haliyle, karşıtları *ancak gücül olarak* üstlenebilir, olmaklığı açısından üstlenemez; işlemekte olması açısından bölünmüş haldedir ve aynı anda hem beyaz hem siyah olamaz; dolayısıyla karşıtların biçimlerinin etkisine maruz kalamaz—duyumsama ve akletme böyle şeylerse tabii. Aslında durum, noktanın *bir* ya da *iki* olması bakımından bölünmüş olduğunu söyleyenlerin dediğine benziyor. Dolayısıyla ayırt eden şey, bölünmemiş olması açısından, tek bir şeydir ve şeyleri tek bir anda ayırt eder; ancak bölünmüş olması bakımından tek bir sınır işaretini [*sêmeion*] aynı anda iki kez kullanır.[100] Dolayısıyla sınırı *iki* olarak kullanması ve müstakil haldeki iki şeyi ayırt etmesi açısından

[100] Burada Jannone'yi değil, elyazmalarının çoğunluğunu izliyoruz. Jannone'nin metnini çevirseydik şöyle olurdu: "... ancak bölünmüş olması açısından birliğe sahip değildir. Çünkü tek bir sınır..."

κεχωρισμένα ἔστιν ὡς κεχωρισμένῳ· ἢ δ' ἑνί, καὶ ἅμα. Περὶ μὲν οὖν τῆς ἀρχῆς ἢ φαμεν αἰσθητικὸν εἶναι τὸ ζῷον, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

III Ἐπεὶ δὲ δύο διαφοραῖς ὁρίζονται μάλιστα τὴν ψυχήν, κινήσει τε τῇ κατὰ τόπον καὶ τῷ νοεῖν καὶ φρονεῖν, δοκεῖ δὲ καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ φρονεῖν ὥσπερ αἰσθάνεσθαί τι εἶναι (ἐν ἀμφοτέροις τε γὰρ τούτοις κρίνει τι ἡ ψυχὴ καὶ γνωρίζει τῶν ὄντων), καὶ οἵ γε ἀρχαῖοι τὸ φρονεῖν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ταὐτὸν εἶναί φασιν, ὥσπερ καὶ Ἐμπεδοκλῆς εἴρηκε "πρὸς παρεὸν γὰρ μῆτις ἀέξεται ἀνθρώποισιν" καὶ ἐν ἄλλοις "ὅθεν σφίσιν αἰεὶ καὶ τὸ φρονεῖν ἀλλοῖα παρίσταται", τὸ δ' αὐτὸ βούλεται τούτοις καὶ τὸ τοῦ Ὁμήρου "τοῖος γὰρ νόος ἐστίν", πάντες γὰρ οὗτοι τὸ νοεῖν σωματικὸν ὥσπερ τὸ αἰσθάνεσθαι ὑπολαμβάνουσιν, καὶ αἰσθάνεσθαί τε καὶ φρονεῖν τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς κατ' ἀρχὰς λόγοις διωρίσαμεν· καίτοι ἔδει ἅμα καὶ περὶ τοῦ [427b] ἠπατῆσθαι αὐτοὺς λέγειν, οἰκειότερον γὰρ τοῖς ζῴοις, καὶ πλείω χρόνον ἐν τούτῳ διατελεῖ ἡ ψυχή· διὸ ἀνάγκη ἤτοι, ὥσπερ ἔνιοι λέγουσι, πάντα τὰ φαινόμενα εἶναι ἀληθῆ, ἢ τὴν τοῦ ἀνομοίου θίξιν ἀπάτην εἶναι, τοῦτο γὰρ ἐναντίον τῷ τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ γνωρίζειν· δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἀπάτη καὶ ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ εἶναι.

14 κεχωρισμένω : κεχωρισμένως Uy κεχωρισμένων XM κεχωρισμένα VP || δ' ἓν, ἑνὶ CyF$^{b}$ δ' ἓν U δ' ἑνί, ἓν Christ || 15 οὖν om. V || ἢ : ἧς X || τὸ ζῷον αἰσθητικὸν εἶναι ELVXy || αἰσθητὸν F$^{b}$ || 16 ὁρίσθω E || 18-19 νοεῖν καὶ φρονεῖν H$^{a}$ Ross : νοεῖν καὶ τῷ φρονεῖν UVX νοεῖν καὶ τῷ κρίνειν ELy || καὶ αἰσθάνεσθαι post φρονεῖν add. ELCXy || 20 τε om. Vy || 21 γε : τε UVXyI$^{b}$M || 22 εἶναί : ἀριθμῷ y || 23 ἀέξεται : δέξεται X αὔξεται U ἐναύξεται EP || 25 ἀλλ' οἷα X || τούτοις βούλεται EL τούτων X || τὸ τοῦ Ὁμήρου H$^{a}$MP : τοῦ Ὁμήρου rell. || 26 ἐπιχθονίων ἀνθρώπων οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε post ἐστίν add. H$^{a}$P in marg. UE || 27 ὥσπερ καὶ UVF$^{b}$M || ὑπελάμβανον F$^{b}$.

[427 b] 1 ὑπατῆσθαι y || 2 τούτοις CH$^{a}$VyM || 4 τῷ : τὸ UV om. y || 5 τῷ om. CH$^{a}$ || ἡ ἀπάτη καὶ om. y || 6 ἡ αὐτὴ om. XF$^{b}$ post εἶναι transp. y.

kendisi de bir açıdan müstakil haldedir. Ama <sınırı> *bir* olarak kullanması bakımından iki şeyi tek bir anda ayırt eder. Şimdi hayvana duyumsama gücünü atfetmemizi sağlayan ilke hakkında böyle ayrımlar yapmış olalım.

**3.** [427a17] Ruhu tanımlarken iki farka, yani yer değiştirmeye ve akletmekle anlamaya en çok başvurulduğuna göre, akletmekle anlamanın adeta bir çeşit duyumsama olduğu görüşü hakim (zira ikisinde de ruh bir varolanı ayırt eder ve tanır), eskiler de anlamakla duyumsamanın aynı şey olduğunu söyler, örneğin Empedokles "İnsanları bire bir karşı karşıya kaldıkları durumlar daha kurnaz yapar" demiş, bir başka yerde "Her zaman farklı farklı şeyler anlamaları bu yüzden" demiş, zaten Homeros "çünkü akıl öyle bir şey" derken aynı şeyi ifade etmek istemişti:[101] Sözün başında da belirttiğimiz gibi,[102] bu kişilerin hepsi akletmeyi duyumsamak gibi bedensel bir şey olarak kabul ediyor ve hem duyumsamayı hem anlamayı benzerin benzerle ilişkisi sayıyorlar. Oysa yanılgı hakkında da bir söz söylemeleri gerekirdi, çünkü bu hayvanlarda en sık karşılaşılan bir durumdur ve ruh çoğu zaman yanılgı içindedir. Dolayısıyla ya bazılarının iddia ettiği üzere tüm görünenler doğrudur ya da yanılgı benzemez olanla temastan ibarettir çünkü benzerin benzerle tanınmasının karşıtı budur, oysa yanılma da bilme de karşıtlar hakkındadır.[103]

---

[101] Empedokles alıntıları DK31B106 ve DK31B108 numaralı fragmanlardan. Kısaltılmış Homeros alıntısı da *Odysseia*, XVIII, 130-137'de.

[102] I, 2; 5, 409b26 ve devamı.

[103] Aristoteles'e göre bilginin karşıtları tanıması öğretisi için: *Birinci Çözümlemeler*, I, 1, 24a21; 36, 48b5; *Topikler*, I, 14, 105b5, 23; II, 3, 110b20; VIII, 1, 155b31, 156b11; 13, 162a2, 18; *Sofistlerin Çürütmeleri*, 10, 171a36; 15, 174b37; *Metafizik*, III, 2, 996a20; XI, 3, 1061a19; *Fizik*, VIII, 1, 251a30.

Ὅτι μὲν οὖν οὐ ταὐτόν ἐστι τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ φρονεῖν, φανερόν. Τοῦ μὲν γὰρ πᾶσι μέτεστι, τοῦ δὲ ὀλίγοις τῶν ζῴων. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ νοεῖν, ἐν ᾧ ἐστι τὸ ὀρθῶς καὶ τὸ μὴ ὀρθῶς, τὸ μὲν γὰρ ὀρθῶς φρόνησις καὶ ἐπιστήμη καὶ δόξα ἀληθής, τὸ δὲ μὴ ὀρθῶς τἀναντία τούτων, οὐδὲ τοῦτο δέ ἐστι ταὐτὸ τῷ αἰσθάνεσθαι· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις τῶν ἰδίων ἀεὶ ἀληθής, καὶ πᾶσιν ὑπάρχει τοῖς ζῴοις, διανοεῖσθαι δ' ἐνδέχεται καὶ ψευδῶς, καὶ οὐδενὶ ὑπάρχει ᾧ μὴ καὶ λόγος.

Φαντασία γὰρ ἕτερον καὶ αἰσθήσεως καὶ διανοίας· αὕτη τε οὐ γίγνεται ἄνευ αἰσθήσεως, καὶ ἄνευ ταύτης οὐκ ἔστιν ὑπόληψις. Ὅτι δ' οὐκ ἔστιν αὕτη νόησις καὶ ὑπόληψις, φανερόν. Τοῦτο μὲν γὰρ τὸ πάθος ἐφ' ἡμῖν ἐστιν, ὅταν βουλώμεθα (πρὸ ὀμμάτων γὰρ ἔστι ποιήσασθαι, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς μνημονικοῖς τιθέμενοι καὶ εἰδωλοποιοῦντες), δοξάζειν δ' οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἀνάγκη γὰρ ψεύδεσθαι ἢ ἀληθεύειν. Ἔτι δὲ ὅταν μὲν δοξάζωμεν δεινόν τι ἢ φοβερόν, εὐθὺς συμπάσχομεν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐὰν θαρραλέον· κατὰ δὲ τὴν φαντασίαν ὡσαύτως ἔχομεν ὥσπερ ἂν εἰ θεώμενοι ἐν γραφῇ τὰ δεινὰ καὶ θαρραλέα. Εἰσὶ δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπολήψεως διαφοραί, ἐπιστήμη καὶ δόξα καὶ φρόνησις καὶ τὰ ἐναντία τούτων, περὶ ὧν τῆς διαφορᾶς ἕτερός ἐστι λόγος.

Περὶ δὲ τοῦ νοεῖν, ἐπεὶ ἕτερον τοῦ αἰσθάνεσθαι, τούτου δὲ τὸ μὲν φαντασία δοκεῖ εἶναι τὸ δὲ ὑπόληψις, περὶ φαντασίας διορίσαντας οὕτω περὶ θατέρου λεκτέον.

6-7 ταὐτὸν: τὸ αὐτὸ Ey ἢ αὐτὸ P || 9 γὰρ om. ELH$^{a}$VXM || 10 alt. καὶ : ἡ L ἢ y om. E || 11 τῷ : τὸ H$^{a}$y || 14 καὶ μὴ H$^{a}$ || 15 αὕτη : αὐτὴ EP ἡ αὐτὴ LUXF$^{b}$ ἢ αὐτὴ coni. Förster || 16 ὅτι : ὅταν X || 18 γὰρ : οὖν V om. U || 19 ἔστι τι EL || 20 γὰρ ἢ EL || 21 ἔτι δὲ om. XF$^{b}$ || μὲν om. H$^{a}$ || δοξάσωμεν EL || 22 πάσχομεν V || δὲ καὶ ἐὰν CH$^{a}$yM : δὲ κἂν EL καὶ ἐὰν ἢ UVXF$^{b}$P || 24 pr. καὶ : ἢ ELF$^{b}$P om. X || 25 διαφορά y || 26 τὰ ἐναντία : τἀναντία ELyF$^{b}$ || 27 ἐστι H$^{a}$ : ἔσται XF$^{b}$ ἔστω rell.

[427b6] Öyleyse duyumsamakla anlamanın aynı şey olmadığı açık, çünkü ilkinden bütün hayvanlar, ikincisinden bazı hayvanlar pay alır. Ama akletmenin doğru [*orthôs*] olanı (anlama, bilgi, doğru sanı [*alêthês doksa*]) kadar olmayanı (bunların karşıtları) da var olduğuna göre, akletmek de doğru [*orthôs*] olup olmamayı bünyesinde barındırır, dolayısıyla duyumsamakla aynı şey değildir. Çünkü özel [*idion*] duyulurların duyumsanması her daim doğrudur ve bu güç bütün hayvanlarda bulunur; oysa akıl yürütme yanlış olmayı da içinde taşır ve *logos* sahibi olmayan hiçbir şeyde bulunmaz.

[427b14] Hayal gücü ise duyumsamadan da akıl yürütmeden de farklıdır. Duyular olmadan hayal gücü ortaya çıkmaz, hayal gücü olmadan da yargı olmaz. Hayal gücünün yargıyla ve akletmeyle aynı şey olmadığı açık, zira ilki ne zaman istesek bizim elimizde olan bir haldir (nitekim hafızaya yardımcı olan işaretler kullananların resimler çizmesi gibi, biz de gözlerimizin önüne bir hayal getirebiliriz), oysa görüş oluşturmak [*doksazein*] bizim elimizde değildir; çünkü görüş ya doğru ya yanlış olmak zorunda.[104] Üstelik, bir şeyin dehşet verici ya da korkunç olduğu görüşüne vardığımız zaman hemen dehşete ya da korkuya da maruz kalırız—bir şeyin güven verici olduğu görüşü için de benzer bir durum geçerli. Oysa hayal gücü söz konusu olduğunda tıpkı dehşet verici ya da güven verici şeylerin resmine bakan seyirciler gibiyizdir sanki.[105] Bir de yargının farklı türleri var—bilgi, görüş, anlama [*phronêsis*] ve bunların karşıtları. Bunların aralarındaki farklar başka bir konu.[106]

[427b28] Akletme ise duyumsamaktan farklı bir şey olduğuna göre ve hem hayal gücünün hem yargının akletme olduğu görüşü hakim olduğuna göre, önce hayal gücü konusunda ayrımlar yapmak ve ondan sonra öbürünü[107] konuşmak gerek.

---

[104] Tekboynuzlu bir at hayal etmek benim elimdedir, ancak "Bu at tekboynuzludur" yargısı ya da görüşü konusunda dünyaya tâbîyim: O at gerçekten de tekboynuzluysa haklıyımdır ama değilse haklı değilimdir.

[105] Örneğin *Poetika*, 4, 1448b10-15'e bakınız.

[106] Bu paragraftaki ruhsal güçler ve işlemler için *Nikomakhos'a Etik*, VI, 3-7'ye bakınız.

[107] Bu sözcükle Aristoteles'in yargıyı mı akletmeyi mi kastettiği belli değil.

[428a] Εἰ δή ἐστιν ἡ φαντασία καθ' ἣν λέγομεν φάντασμά τι ἡμῖν γενέσθαι καὶ εἰ μή τι κατὰ μεταφορὰν λέγεται, μία τίς ἐστι τούτων δύναμις ἢ ἕξις, καθ' ἣν κρίνομεν ἢ ἀληθεύομεν ἢ ψευδόμεθα. Τοιαῦται δ' εἰσὶν αἴσθησις, δόξα, νοῦς, ἐπιστήμη.

Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν αἴσθησις, δῆλον ἐκ τῶνδε. Αἴσθησις μὲν γὰρ ἤτοι δύναμις ἢ ἐνέργεια, οἷον ὄψις ἢ ὅρασις, φαίνεται δέ τι καὶ μηδετέρου τούτων ὑπάρχοντος, οἷον τὰ ἐν ὕπνοις. Εἶτα αἴσθησις μὲν ἀεὶ πάρεστι, φαντασία δ' οὔ. Εἰ δὲ τῇ ἐνεργείᾳ τὸ αὐτό, πᾶσιν ἂν ἐνδέχοιτο τοῖς θηρίοις φαντασίαν ὑπάρχειν· δοκεῖ δ' οὔ. Οἷον μύρμηκι ἢ μελίττῃ ἢ σκώληκι. Εἶτα αἱ μὲν ἀληθεῖς αἰεί, αἱ δὲ φαντασίαι γίνονται αἱ πλείους ψευδεῖς. Ἔτι οὐδὲ λέγομεν, ὅταν ἐνεργῶμεν ἀκριβῶς περὶ τὸ αἰσθητόν, ὅτι φαίνεται τοῦτο ἡμῖν ἄνθρωπος· ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν μὴ ἐναργῶς αἰσθανώμεθα· τότε καὶ ἡ ἀληθὴς καὶ ἡ ψευδής. Καὶ ὅπερ δὲ ἐλέγομεν πρότερον, φαίνεται καὶ μύουσιν ὁράματα.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν ἀεὶ ἀληθευόντων οὐδεμία ἔσται, οἷον ἐπιστήμη ἢ νοῦς· ἔστι γὰρ φαντασία καὶ ψευδής. Λείπεται ἄρα ἰδεῖν εἰ δόξα· γίνεται γὰρ δόξα καὶ ἀληθὴς καὶ ψευδής. Ἀλλὰ δόξῃ μὴν ἕπεται πίστις (οὐκ ἐνδέχεται γὰρ δοξάζοντα οἷς δοκεῖ μὴ πιστεύειν), τῶν δὲ θηρίων οὐθενὶ ὑπάρχει πίστις, φαντασία δὲ πολλοῖς. Ἔτι πάσῃ μὲν δόξῃ ἀκολουθεῖ πίστις,

[428 a] 1 ἡ om. ELF$^{b}$ || 2 γενέσθαι : γίγνεσθαι ELUX ἐγγίνεσθαι y || εἰ μή CH$^{a}$ : μὴ εἰ rell. || λέγεται CH$^{a}$ : λέγομεν rell. || 3 ἐστι om. VXF$^{b}$M add. supra H$^{a}$ || καθ' ἣν : καθ' ἃς coni. Torstrik || ἢ : καὶ L || 4 ἢ LH$^{a}$Xy : καὶ rell. || τοιαῦτα Vy ταῦτα LM || 5 ἐπιστήμη, νοῦς L || οὖν om. VX || αἴσθησις ἡ φαντασία y || 7 ἢ CH$^{a}$ : om. y καὶ rell. || ὑπάρχοντος τούτων ELyP || 8 ὕπνοις H$^{a}$ : τοῖς ὕπνοις rell. || 10 δ' οὔ om. P || 11 σκώληκι δ' οὔ Ross post Them. || alt. ἢ : καὶ Förster || 12 ἔτι οὐδὲ CH$^{a}$ : ἔπειτα οὐδὲ UVXy ἔπειτα οὐ E || 14 ἐνεργῶς E || 15 αἰσθανόμεθα yF$^{b}$ || τότε : πότερον coni. Ross || καὶ ἡ... καὶ ἡ H$^{a}$VXF$^{b}$M : καὶ ἢ... καὶ ἢ C ἢ... ἢ ELy || 16 δὲ EL : δὴ rell. || 17 ἀληθευουσῶν coni. Ross || ἔσται om. XF$^{b}$ || 21 δοκεῖ : δοξάζει LU || 22 δὲ ἐν ELP || ἔτι πάσῃ ELH$^{a}$ : ἔτι δὲ πάσῃ F$^{b}$ εἰ πάσῃ CVXy.

[428a] Eğer bir hayalin bizde ortaya çıkmasını sağlayan şey hayal gücüyse ve benzetme yapmıyorsak, hayal gücü ayırt etmemizi, doğru söylememizi ya da yanlış söylememizi sağlayan güç veya huylardan [*heksis*] birisidir—ki bunlar duyum, görüş, akıl, bilgi.

[428a5] Hayal gücünün [*phantasia*] duyum olmadığı şunlardan belli: Duyum ya bir güçtür (örneğin görme gücüdür) ya da bir işlemdir (görüyor olma halidir), oysa bu ikisine de ait olmayan bir şey de görülür [*phainetai*]: Örneğin rüyalar. Ayrıca duyum her zaman cereyan eder, hayal gücü etmez. Eğer işlerlikleri bakımından <duyumla hayal gücü> aynı olsalardı, bütün vahşi hayvanlarda da hayal gücü bulunuyor olabilirdi; oysa karınca ve arılarda bulunmasına rağmen kurtçuklarda bulunmadığı görüşü yaygın.[108] Üstelik duyumlar her zaman doğru, hayaller [*phantasiai*] çoğu zaman yanlış. Sonra, bir duyuluru kesin olarak işleme aldığımız zaman "bize insan gibi görünüyor [*phainetai*]" demeyiz; açıkça duyumsamazsak böyle deriz daha ziyade. Doğruluk ya da yanlışlık bu ikinci durumda söz konusu olur. Bir de zaten daha önce söylediğimiz gibi gözlerimizi yummuşken bile bize bir şeyler görünür [*phainetai*].

[16] Ancak hayal gücü, bilgi ya da akıl gibi her zaman doğruyu verenlerden biri de olmayacak, çünkü hayal gücü yanlış da olur. O halde geriye onun görüş [*doksa*] olup olmadığına bakmak kalıyor, ne de olsa görüş doğru da yanlış da olabilir. Ancak görüşü inanç [*pistis*] takip eder[109] (çünkü belli bir inancı olmayan kişilerin bir görüş sahibi olmaları olacak iş değil[110]), oysa hiçbir vahşi hayvanda inanç bulunmazken hayal gücü pek çoğunda var. Üstelik, her görüşün peşinden

---

[108] Jannone'nin okumasına göre karınca ve arılarda da hayal gücü yok. Biz burada Themistios'u izleyen Ross'u izliyoruz.

[109] Bu atın tekboynuzlu olduğu görüşü ya da yargısı, doğru olsa da olmasa da, doğruluğuna ya da yanlışlığına ilişkin bir inancı peşinden getirir.

[110] Bir kişinin "Bu at tekboynuzludur" görüşüne ya da yargısına sahip olup da doğruluğuna ya da yanlışlığına ilişkin bir inanç taşımaması pek olacak iş değil gibi görünüyor. Bu fikir hipotez yapmanın ya da varsaymanın nasıl mümkün olduğu sorusunu gündeme getiriyor.

πίστει δὲ τὸ πεπεῖσθαι, πειθοῖ δὲ λόγος· τῶν δὲ θηρίων ἐνίοις φαντασία μὲν ὑπάρχει, λόγος δ' οὔ. Φανερὸν τοίνυν ὅτι οὐδὲ δόξα μετ' αἰσθήσεως, οὐδὲ δι' αἰσθήσεως, οὐδὲ συμπλοκὴ δόξης καὶ αἰσθήσεως φαντασία ἂν εἴη. Διά τε ταῦτα καὶ δῆλον ὅτι οὐκ ἄλλη τίς ἐστιν ἡ δόξα, ἀλλ' ἐκείνη, εἴπερ ἐστίν, οὗ καὶ ἡ αἴσθησις· λέγω δ', ἐκ τῆς τοῦ λευκοῦ δόξης καὶ αἰσθήσεως ἡ συμπλοκὴ φαντασία ἐστίν· οὐ γὰρ ἐκ τῆς δόξης μὲν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ, αἰσθήσεως δὲ τῆς τοῦ [428b] λευκοῦ· τὸ οὖν φαίνεσθαί ἐστι τὸ δοξάζειν ὅπερ αἰσθάνεται μὴ κατὰ συμβεβηκός. Φαίνεται δέ γε καὶ ψευδῆ, περὶ ὧν ἅμα ὑπόληψιν ἀληθῆ ἔχει, οἷον φαίνεται μὲν ὁ ἥλιος ποδιαῖος, πέπεισται δ' εἶναι μείζων τῆς οἰκουμένης· συμβαίνει οὖν ἤτοι ἀποβεβληκέναι τὴν ἑαυτοῦ ἀληθῆ δόξαν, ἣν εἶχε, σωζομένου τοῦ πράγματος, μὴ ἐπιλανθανόμενον μηδὲ μεταπεισθέντα, ἢ εἴ τι ἔχει, ἀνάγκη τὴν αὐτὴν ἀληθῆ εἶναι καὶ ψευδῆ. Ἀλλὰ ψευδὴς ἐγίνετο, ὅτε λάθοι μεταπεσὸν τὸ πρᾶγμα. Οὐκ ἄρα ἕν τι τούτων ἐστὶν οὔτ' ἐκ τούτων ἡ φαντασία.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔστι κινηθέντος τουδὶ κινεῖσθαι ἕτερον ὑπὸ τούτου, ἡ δὲ φαντασία κίνησίς τις δοκεῖ εἶναι καὶ οὐκ ἄνευ αἰσθήσεως γίγνεσθαι ἀλλ' αἰσθανομένοις καὶ ὧν αἴσθησίς ἐστιν, ἔστι δὲ γίνεσθαι κίνησιν ὑπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς αἰσθή-

23 τῷ δὲ πεπεῖσθαι πειθώ post πεπεῖσθαι add. P || 27 διότι coni. Ross || ἄλλη τίς CH$^{a}$VM : ἄλλου τινός ELUX ἄλλης τινός y ἄλλου τις F$^{b}$ || ἡ om. VXF$^{b}$P || 28 ἐκείνη CH$^{a}$VM : ἐκείνου rell. || εἴπερ : ἥπερ VF$^{b}$ ἥσπερ y om. ELU || οὗ καὶ ἡ CH$^{a}$VX : οὗπερ ἐστιν καὶ ἡ U καὶ ἡ y οὗ καὶ EL || 29 ἔσται coni. Ross || γὰρ H$^{a}$ : γάρ δὴ rell.

[428 b] 1 ἔσται Trend. || 2 γε om. ELP || ψευδὴς y || 3 ἔχειν EUV XF$^{b}$ ἔχοι P || 4 πέπεισται : πεπίστευται Ey πιστεύεται L || μείζων LH$^{a}$y : μείζω rell. || 5 γοῦν XF$^{b}$M || αὐτοῦ EL || ἀληθῆ post εἶχε transp. VXMP || 6 ἐπιλανθανόμενον : ἐπιλαθόμενον EUy || 7 εἴ τι H$^{a}$ : ὅτι L εἰ ἔτι rell. || τὴν αὐτὴν ante ἀνάγκη transp. Ly om. E || 8 ἐγένετο E || 9 οὐκ : οὔτε UVXF$^{b}$ || ἄρα : γὰρ X || ἕν : ἂν X || 10 τοῦδε UVy || 12-13 αἰσθήσεις εἰσίν UVM || 13 κίνησιν γίνεσθαι H$^{a}$ γενέσθαι EUX || ἐναργείας C.

bir inanç gelir, inancın peşinden ikna olmuşluk, ikna olmanın peşinden de bir *logos* gelir. Fakat vahşi hayvanların bazılarında hayal gücü söz konusuyken, hiçbirinde *logos* yoktur.[111] Dolayısıyla şurası açık ki hayal gücü, duyuma eşlik eden bir görüş de olamaz, duyumdan kaynaklanan bir görüş de olamaz, duyumla görüşün bir iç içeliği de olamaz. Bunlardan da dolayı görüşün hayal gücünden farklı olmadığı, ikisinin aynı olduğu belliymiş, tabii eğer hayal gücü de duyumla aynı şeye yöneliyorsa gerçekten. Demek istediğim, <bu öğretide> hayal gücü, bir şeyin beyaz olduğu görüşüyle beyaz olduğu duyumunun iç içeliğidir; bir şeyin iyi olduğu görüşüyle beyaz olduğu duyumunun iç içeliği olacak değil ya. O halde hayal etmek, duyunun ilineksel olmayan nesnesi hakkında bir görüş oluşturmaktır. Oysa öyle hayaller vardır ki yanlış olmalarına rağmen haklarındaki yargı aynı anda doğrudur, örneğin güneş bir ayak büyüklüğünde göründüğü halde güneşin yaşadığımız dünyadan daha büyük olduğuna kaniyiz. O halde <bu öğreti doğruysa> ya nesne değişmeden kalmıştır ve kişi görüşünü unutmak ya da fikrini değiştirmek yerine önceki doğru görüşünü fırlatıp atmıştır, ya da önceki doğru görüşünü muhafaza ediyorsa bu görüş hem doğru hem yanlış olmak zorundadır. Oysa doğru bir görüş, ancak kişi farkına varmadan nesne değiştiği zaman yanlış hale gelir. O halde hayal gücü ne bunlardan <duyum ve görüş (ya da yargı)> biridir, ne de ikisinden çıkan bir şeydir.

[428b10] Ama bir şey hareketliyken başka bir şey onun tarafından hareket ettirilebildiği için, hayal gücünün bir çeşit hareket olduğu görüşü vardır: duyum olmadan meydana gelmez, duyumsayanlarda ortaya çıkar ve duyumun yöneldiği şeylere yöneliktir. Şöyle ki, duyumsama işlemi bir harekete yol açar, bu hare-

---

[111] Buradaki "takip etmek", "peşinden gelmek" fikrini mantıksal olarak düşünmek gerekiyor: *Logos* yoksa ikna olmak yok; ikna olmuşluk yoksa inanma yok; inanma yoksa herhalde ortada bir yargı ya da görüş de yoktur. *Logos*'u olmayan, dolayısıyla görüşü olmayan hayvanlardan bazıları hayal gücüne sahip olduğuna göre hayal gücü görüşle aynı şey olamaz. Peki hayal gücüyle görüşü bir tutan kim ki? Birazdan göreceğiz.

σεως, καὶ ταύτην ὁμοίαν ἀνάγκη εἶναι τῇ αἰσθήσει, εἴη ἂν αὕτη ἡ κίνησις οὔτε ἄνευ αἰσθήσεως ἐνδεχομένη οὔτε μὴ αἰσθανομένοις ὑπάρχειν, καὶ πολλὰ κατ' αὐτὴν ποιεῖν καὶ πάσχειν τὸ ἔχον, καὶ εἶναι καὶ ἀληθῆ ἢ καὶ ψευδῆ. Τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τάδε. Ἡ αἴσθησις τῶν μὲν ἰδίων ἀληθής ἐστιν ἢ ὅτι ὀλίγιστον ἔχουσα τὸ ψεῦδος. Δεύτερον δὲ τοῦ ᾧ συμβέβηκε ταῦτα· καὶ ἐνταῦθα ἤδη ἐνδέχεται διαψεύδεσθαι· ὅτι μὲν γὰρ λευκόν, οὐ ψεύδεται, εἰ δὲ τοῦτο λευκὸν ἢ ἄλλο, ψεύδεται. Τρίτον δὲ τῶν κοινῶν καὶ ἑπομένων τοῖς συμβεβηκόσιν, οἷς ὑπάρχει τὰ ἴδια· λέγω δ' οἷον κίνησις καὶ μέγεθος (ἃ συμβέβηκε τοῖς αἰσθητοῖς), περὶ ἃ μάλιστα ἤδη ἔστιν ἀπατηθῆναι κατὰ τὴν αἴσθησιν. Ἡ δὲ κίνησις ἡ ὑπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς αἰσθήσεως γινομένη διοίσει ἡ ἀπὸ τούτων τῶν τριῶν αἰσθήσεων. Καὶ ἡ μὲν πρώτη παρούσης τῆς αἰσθήσεως ἀληθής, αἱ δ' ἕτεραι καὶ παρούσης καὶ ἀπούσης εἶεν ἂν ψευδεῖς, καὶ μάλιστα ὅταν πόρρω τὸ αἰσθητὸν ᾖ. Εἰ οὖν μηθὲν ἄλλο ἔχει τὰ εἰρημένα ἢ φαντασία, [429a] τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ λεχθέν, ἡ φαντασία ἂν εἴη κίνησις ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν γιγνομένη. Ἐπεὶ δ' ἡ ὄψις μάλιστα αἴσθησίς ἐστι, καὶ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ φάους εἴληφεν, ὅτι ἄνευ φωτὸς οὐκ ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν

14 τὴν αἴσθησιν $F^b$ || 15 αὐτῆς E || αἰσθήσεως : κινήσεως y || οὔτε : τε καὶ X τε $F^bP$ || μὴ om. $F^b$ || 16 ὑπάρχει EL || κατὰ ταύτην EL || καὶ ποιεῖν ELVM || 17 ἢ καὶ $H^{\cdot}VF^bM$ : ἢ CU καὶ ELXy || 19 ὀλιγοστὸν LUVX || δευτέρως $F^b$ ἕτερον X || δὲ τοῦ ᾧ $H^a$ : δὲ ἐν οἷς U δὲ τοῦ CVXy δὲ τῶ EL δὲ τούτῳ $F^b$ || 20 συμβέβηκε $H^{\cdot}F^bP$ : συμβεβηκότος X συμβεβηκέναι rell. || ἃ — αἰσθητοῖς ex l. 24 post ταῦτα Bywater et Ross || διαψεύσασθαι E || 21 διαψεύδεται UVy || τοῦτο τὸ LyM || 22 ἄλλο τι ELyP || 24 pr. ἃ om. $CH^{\cdot}UVXF^b$ || ἃ — αἰσθητοῖς secl. Torstrik, ad. l. 20 post ταῦτα transp. Bywater et Ross || 25 ἤδη om. $H^a$ || 26 ἡ om. $CF^b$ || τῆς αἰσθήσεως post ἐνεργείας transp. Ross : post διοίσει habent ELUVy$F^b$MP τῶν αἰσθήσεων $CH^{\cdot}X$ secl. Torstrik || 27 ἡ ἀπὸ — αἰσθήσεων om. UV || καὶ om. U || 29 ἂν om. $XF^bP$ || αἰσθητήριον $CH^{\cdot}XF^b$ || 30 μηθὲν μὲν ELy || ἔχοι L ἔχοι ᾗ Ey || ᾗ : ἡ E.

[429 a] 1 εἴη ἂν $F^b$ || 2 ἀπὸ L || γιγνομένη L : γινομένη E γινομένης $H^{\cdot}F^b$ γιγνομένης CUVXyM || 3 ἐστι om. $CH^{\cdot}UVXF^bM$.

ket ister istemez o duyuma benzer, ne duyum olmadan ortaya çıkar, ne de duyumsamayanlarda rastlanılır; bu harekete sahip olanlar bu hareketin sonucu olarak birçok etkide bulunur ve birçok etkiye maruz kalır ve bunlar kâh doğru kâh yanlıştır.[112] Bu durum şunlardan dolayı olur: Özel duyulurlar doğru duyumsanır ya da en az yanlışlık payı barındırır. İkinci olarak, özel duyulurların ilişik durduğu şey vardır: Burada artık yanılmak mümkündür, çünkü beyaz olduğu konusunda yanlışlık olmaz, ancak beyaz olanın şu mu bu mu olduğu konusunda yanlışlık olur. Üçüncü olarak, ortak duyulurlar vardır, yani özel duyulurların ait olduğu ilineklere eşlik edenler: Örneğin hareket ve büyüklük (duyulurlara ilişik olanlar). İşte duyumda yanılgı en çok bu alanda olur. Duyumsama işleminin etkisiyle meydana gelen hareket de bu üç çeşit duyuma göre farklılık gösterecek: İlki, duyum hazırda mevcut bulunduğu sürece doğrudur, ötekiler ise duyum hazırda mevcut olsa da olmasa da yanlış olabilir, hele duyumsanan uzaktaysa. Öyleyse hayal gücünden başka hiçbir şey bu söylenenlere sahip değilse ve hayal gücü bu söylediğimiz şeyse, o zaman hayal gücü, işler haldeki duyumun etkisi altında ortaya çıkan bir hareket olsa gerektir. Ama duyuların başında görme duyusu geliyor diye, "hayal gücü" [*phantasia*] "ışık" [*phôs*] sözcüğünden türetilmiş, çünkü ışık yoksa görmek de yok. Görülen hayaller kalıcılık taşıdığı ve duyumlara benzediği

---

[112] Hayal gücü ya da hayal duyumsamanın kalıntısı olan bir hareketten ibaretse, bir hayalin nasıl yanlış olabileceğini nasıl açıklayabiliriz? Daha önce Empedokles ve Demokritos'a yöneltilen sorunun aynısı.

5 καὶ ὁμοίας εἶναι ταῖς αἰσθήσεσι, πολλὰ κατ' αὐτὰς πράττει τὰ ζῷα, τὰ μὲν διὰ τὸ μὴ ἔχειν νοῦν, οἷον τὰ θηρία, τὰ δὲ διὰ τὸ ἐπικαλύπτεσθαι τὸν νοῦν ἐνίοτε ἢ νόσῳ ἢ ὕπνῳ, οἷον οἱ ἄνθρωποι.

Περὶ μὲν οὖν τῆς φαντασίας, τί ἐστι καὶ διὰ τί ἐστιν, εἰρήσθω ἐπὶ τοσοῦτον.

10 IV Περὶ δὲ τοῦ μορίου τοῦ τῆς ψυχῆς ᾧ γινώσκει τε ἡ ψυχὴ καὶ φρονεῖ, εἴτε χωριστοῦ ὄντος εἴτε καὶ μὴ χωριστοῦ κατὰ μέγεθος ἀλλὰ κατὰ λόγον, σκεπτέον τίν' ἔχει διαφοράν, καὶ πῶς ποτε γίνεται τὸ νοεῖν. Εἰ δή ἐστι τὸ νοεῖν ὥσπερ τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ πάσχειν τι ἂν εἴη ὑπὸ τοῦ νοητοῦ ἢ 15 τι τοιοῦτον ἕτερον. Ἀπαθὲς ἄρα δεῖ εἶναι, δεκτικὸν δὲ τοῦ εἴδους καὶ δυνάμει τοιοῦτον ἀλλὰ μὴ τοῦτο, καὶ ὁμοίως ἔχειν, ὥσπερ τὸ αἰσθητικὸν πρὸς τὰ αἰσθητά, οὕτω τὸν νοῦν πρὸς τὰ νοητά. Ἀνάγκη ἄρα, ἐπειδὴ πάντα νοεῖ, ἀμιγῆ εἶναι, ὥσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας, ἵνα κρατῇ, τοῦτο δ' ἐστὶν ἵνα γνω- 20 ρίζῃ· παρεμφαινόμενον γὰρ κωλύει τὸ ἀλλότριον καὶ ἀντιφράξει· ὥστε μηδ' αὐτοῦ εἶναι φύσιν μηδεμίαν ἀλλ' ἢ ταύτην, ὅτι δυνατόν. Ὁ ἄρα καλούμενος τῆς ψυχῆς νοῦς (λέγω δὲ νοῦν ᾧ διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχή) οὐθέν ἐστιν ἐνεργείᾳ τῶν ὄντων πρὶν νοεῖν. Διὸ οὐδὲ μεμῖχθαι 25 εὔλογον αὐτὸν τῷ σώματι· ποιὸς γὰρ ἄν τις γίγνοιτο, ἢ θερμὸς ἢ ψυχρός, κἂν ὄργανόν τι εἴη, ὥσπερ τῷ αἰσθητικῷ· νῦν δ' οὐθέν ἐστιν. Καὶ εὖ δὴ οἱ λέγοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τόπον εἰδῶν, πλὴν ὅτι οὔτε ὅλη ἀλλ' ἡ νοητική, οὔτε ἐντελεχείᾳ ἀλλὰ δυνάμει τὰ εἴδη. Ὅτι δ' οὐχ ὁμοία ἡ ἀπάθεια

5 ὁμοίας : ὅμοια $CH^a$ ὅμοιαν P ὁμοίως Ly || κατ' αὐτὰς : κατὰ ταύτας ELyP || πράττειν EL || 6 οἷον om. y || 7 pr. ἢ : πάθει ἢ ELUVXy$F^b$ || νόσοις Ly || 8 οἱ om. UXy$F^b$ || οὖν om. E || τῆς φαντασίας $H^a$ : φαντασίας rell. || τίς ἐστι UVX$F^b$ || 9 διότι E || ἐστιν om. yP || 10 τοῦ τῆς EUyMP : τοῦ om. LC$H^a$X$F^b$ || τε : τὶ C || 14 τὸ om. V || τι : ὅτι ELP || 16 ἔχειν om. X || 20 ἀντιφράξει $H^a$U$F^b$ : ἀντιφράζει CVXyM ἀντιφράττει EL || 21 εἶναι φύσει y εἶναι φύσιν τινὰ UVM || 22 δυνατός $F^b$ || 25 τις [τι y] γὰρ ἂν Ey || 25-26 ψυχρὸς ἢ θερμός ELP || 26 κἂν : ἢ κἂν ELy ἤ κἂν Förster || 28 ὅτι om. $F^b$ || ἀλλ' ἡ om. UVX$F^b$.

için, birçok hayvan hayallere göre eylemde bulunur—bazıları (örneğin vahşi hayvanlar) akla sahip olmadıkları için böyledir, bazıları ise (örneğin insanlar) hastalık ya da uykudan ötürü[113] akılları geçici olarak tutulduğu için.

[429a8] Öyleyse hayal gücünün ne olduğu ve neden kaynaklandığı konusunda bu kadar konuşmuş olalım.

**4.** [429a10] Ruhun tanımayı ve anlamayı sağlayan kısmına gelince, ister müstakil olsun, isterse biçim [*logos*] bakımından müstakil olmakla birlikte büyüklük bakımından müstakil olmasın, bu kısmın hangi farka sahip olduğu ve akletmenin nasıl olup da meydana geldiği incelenmeli.

[14] Akletme duyumsama gibiyse, ya akledilir bir şeyin etkisine bir çeşit maruz kalma olacaktır ya da bunun gibi başka bir şey. Dolayısıyla hiçbir etkiye maruz kalmamış halde [*apathês*] olmakla birlikte, biçimi kabul etmeye yatkın olmalı; biçimin kendisi değil, *gücül halde* biçim olmalı; duyumsayan kısmın duyulur olana yönelik olduğu şekilde akledilir olana yönelik olmalı. Dolayısıyla her şeyi aklettiğine göre, Anaksagoras'ın dediği gibi katıksız olması zorunlu, ki hükmetsin, yani tanısın. Yoksa yabancı bir şey araya girip kendini göstererek mani olur ve erişimi engeller. O halde şundan başkaca bir doğası yoktur: gücül olmak. Dolayısıyla ruhta akıl adı verilen şey (yani ruhun akıl yürütmesini ve yargıda bulunmasını sağlayan şey) henüz akletmeden önce, işler halde, varolanların hiçbiri değildir. Bedenle karışmış halde olması bu yüzden mantıksız. Yoksa belli bir niteliği olurdu, ya sıcak ya da soğuk olurdu; ve duyumsayan kısım gibi onun da bir organı olurdu. Oysa var mı? Yok. Dolayısıyla ruhun "biçimlerin yeri" olduğunu söyleyenler iyi demiş, ancak şu var: Bütün olarak ruh böyle değil, akleden ruh böyle; akleden ruh da zaten yetkinlik halinde değil, güçhalinde biçimlerdir. Fakat duyumsayan kısmın et-

[113] Jannone'nin edisyonunun tersine, elyazmalarının çoğu aklı bulandıran etkenler listesine *pathos*'u da ekliyor.

30 τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ, φανερὸν ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων καὶ τῆς αἰσθήσεως. Ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθ-
[429b] ἄνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ, οἷον ψόφου ἐκ τῶν μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῶν ἰσχυρῶν χρωμάτων καὶ ὀσμῶν οὔτε ὁρᾶν οὔτε ὀσμᾶσθαι· ἀλλ' ὁ νοῦς ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητόν, οὐχ ἧττον νοεῖ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. Τὸ
5 μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ δὲ νοῦς χωριστός· ὅταν δ' οὕτως ἕκαστα γένηται ὡς ὁ ἐπιστήμων λέγεται ὁ κατ' ἐνέργειαν (τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὅταν δύνηται ἐνεργεῖν δι' αὑτοῦ), ἔστι μὲν καὶ τότε δυνάμει πως, οὐ μὴν ὁμοίως καὶ πρὶν μαθεῖν ἢ εὑρεῖν· καὶ αὐτὸς δὲ αὑτὸν τότε δύναται νο-
10 εῖν.

Ἐπεὶ δ' ἄλλο ἐστὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ μεγέθει εἶναι καὶ ὕδωρ καὶ ὕδατι εἶναι (καὶ ἐφ' ἑτέρων δὲ πολλῶν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πάντων· ἐπ' ἐνίων γὰρ ταὐτόν ἐστι), τὸ σαρκὶ εἶναι καὶ σάρκα ἢ ἄλλῳ ἢ ἄλλως ἔχοντι κρίνει· ἡ γὰρ σὰρξ οὐκ ἄνευ τῆς ὕλης, ἀλλ' ὥσπερ τὸ σιμόν, τόδε ἐν τῷδε. Τῷ
15 μὲν οὖν αἰσθητικῷ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν κρίνει, καὶ ὧν λόγος τις ἡ σάρξ· ἄλλῳ δὲ ἤτοι χωριστῷ ἢ ὡς ἡ κεκλασμένη ἔχει πρὸς αὐτὴν ὅταν ἐκταθῇ, τὸ σαρκὶ εἶναι κρίνει. Πάλιν δ' ἐπὶ τῶν ἐν ἀφαιρέσει ὄντων τὸ εὐθὺ ὡς τὸ σιμόν· μετὰ συνεχοῦς γάρ· τὸ δὲ τί ἦν εἶναι, εἰ ἔστιν ἕτερον
20 τὸ εὐθεῖ εἶναι καὶ τὸ εὐθύ, ἄλλο· ἔστω γὰρ δυάς. Ἑτέρῳ

30 αἰσθητοῦ UVX.

[429 b] 1 οἷον τοῦ CH$^{a}$UVXF$^{b}$M οἷον ἐκ τοῦ EP || 3 τι om. F$^{b}$ || νοήσει H$^{a}$P || 5 αἰσθητὸν X || νοῦς H$^{a}$y: om. rell. || 6 pr. ὁ om. y || alt. ὁ om. UVXF$^{b}$M || 7-8 ἑαυτοῦ H$^{a}$ || 8 ἔσται V || μὲν οὖν L || καὶ τότε EL : καὶ τότε ὁμοίως C add. supra H$^{a}$ ὁμοίως καὶ τότε UVXF$^{b}$ γὰρ καὶ τότε y || ὁμοίως om. UVX || alt. καὶ om. y || 9 ἢ : καὶ F$^{b}$ || δὲ αὐτὸν : ἑαυτὸν F$^{b}$P δι' αὑτοῦ Bywater, Ross || 10 pr. τὸ : τό τε y || alt. τὸ om. CH$^{a}$ || 11 ὕδατί ἐστιν XF$^{b}$ || οὕτω δὲ [δὲ om. V] post εἶναι add. ELUVXF$^{b}$ || δὲ post. ἑτέρων CH$^{a}$V : om. rell, || 13 pr. ἢ : καὶ ἢ EL καὶ y || ἔχοντι om. ELUV || κρίνει ὁ νοῦς EL || γὰρ om. C || 15 τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν om. V || 15-17 καὶ ὧν — κρίνει om. H$^{a}$ add. marg. ead. manu || 16 ὁ λόγος E || δὲ om. V || κεχωρισμένη X || 17 ἑαυτὴν F$^{b}$P || εἶναι καὶ κρίνει L || 18 ἐν om. X || 19 εἰ om. L || 20 τῷ εὐθὺ εἶναι H$^{a}$ || ἄλλῳ ELH$^{a}$Uy.

kiye maruz kalmamış halde oluşuyla akleden kısmınkinin birbirine benzer olmadığı, duyu organlarından ve duyudan belli. Çünkü duyu, aşırı duyulurlardan duyumsayamaz hale gelir; örneğin yüksek seslerden ses duyamaz, kuvvetli renk ya da kokulardan göremez ya da koku alamaz hale gelir. Oysa akıl, aşırı derecede akledilebilir olanı aklettiği zaman, alt seviyedekileri akletme gücü azalmaz, artar. Çünkü duyumsayan kısım bedensiz olmaz ama akıl müstakildir. İşler halde bilen bir kişi için söylendiği anlamda akıl tek tek şeyler haline geldiği zaman bile (yani kendi kendine işler hale geçme gücünü artık elde etmiş haldeyken bile[114]) hâlâ bir şekilde gücüldür, öğrenmeden ya da keşfetmeden öncekine benzer şekilde gücül olmasa bile. O noktada kendi kendini akletme gücüne sahiptir.[115]

[429b11] Madem bir büyüklük büyüklük olmaklıktan, su da su olmaklıktan başkadır (diğer pek çok şey için de bu geçerli, gerçi her şey için değil: bazı durumlarda ikisi aynı[116]), et *olmaklığı* ayırt eden şey ya etin kendisini ayırt edenden başka bir şeydir ya da aynı şeyin başka bir halidir, çünkü et maddesiz değildir, "ablak" gibidir: *Belli bir şeydeki* belli bir şeydir.[117] Dolayısıyla sıcağın, soğuğun ve belli bir oran içerisinde eti oluşturan bileşenlerin ayırt edilmesini sağlayan şey duyumsamadır; oysa et *olmaklığın* ayırt edilmesini sağlayan şey, ya başka, müstakil bir şeydir, ya da aynı şeyin kırık bir çizginin dümdüz gerildiğindeki hali gibi bir halidir.[118] Soyutlamada varolanlara dönecek olursak, düz tıpkı ablak gibidir, zira süreklilikle birliktedir <tıpkı ablağın her zaman maddeyle birlikte olması gibi>.[119] Ama *ne idüğü*, eğer düz olmaklıkla düz birbirinden farklıysa, başkadır: İkilik olsun. Dola-

---

[114] II, 5, 417a27.

[115] Bywater'ı izleyen Ross'un okumasına göre: "O noktada kendi *kendine* akletme gücüne sahiptir".

[116] *Metafizik*, VII, 4; 6; 11, 1036a33 ve devamı.

[117] Saf yassılık biçiminden farklı olarak, "ablaklık", yassılığın zorunlu olarak belli bir maddede, yani *bir suratta* aldığı biçimdir. *Metafizik*, VI, 1, 1025b32; VII, 5, 1030b8. *Simon* sözcüğünün "ablak" şeklinde karşılanmasına ilişkin 201. sayfadaki 143. dipnota bakılabilir.

[118] Eti ayırt eden güç (duyumsama) burada kırık bir çizgiye benzetiliyor; et olmaklığı ayırt eden güç (akıl) ise o kırık çizginin düzeltilmiş haline.

[119] *Metafizik*, VII, 11, 1036b35.

ἄρα ἢ ἑτέρως ἔχοντι κρίνει. Καὶ ὅλως ἄρα ὡς χωριστὰ τὰ πράγματα τῆς ὕλης, οὕτω καὶ τὰ περὶ τὸν νοῦν.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ ὁ νοῦς ἁπλοῦς ἐστι καὶ ἀπαθὴς καὶ μηθενὶ μηθὲν ἔχει κοινόν, ὥσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας, πῶς νοήσει, εἰ [25] τὸ νοεῖν πάσχειν τί ἐστιν. Ἧι γάρ τι κοινὸν ἀμφοῖν ὑπάρχει, τὸ μὲν ποιεῖν δοκεῖ τὸ δὲ πάσχειν. Ἔτι δ' εἰ νοητὸς καὶ αὐτός. Ἢ γὰρ τοῖς ἄλλοις ὁ νοῦς ὑπάρξει, εἰ μὴ κατ' ἄλλο αὐτὸς νοητός, ἓν δέ τι τὸ νοητὸν εἴδει, ἢ μεμιγμένον τι ἕξει, ὃ ποιεῖ νοητὸν αὐτὸν ὥσπερ τἆλλα.

Ἢ τὸ μὲν πάσχειν κατὰ [30] κοινόν τι διῄρηται πρότερον, ὅτι δυνάμει πώς ἐστι τὰ νοητὰ ὁ νοῦς, ἀλλ' ἐντελεχείᾳ οὐδέν, πρὶν ἂν νοῇ. Δεῖ δ' οὕτως ὥσ-[430a] περ ἐν γραμματείῳ ᾧ μηθὲν ὑπάρχει ἐντελεχείᾳ καταγεγραμμένον ὅπερ συμβαίνει ἐπὶ τοῦ νοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ νοητός ἐστιν ὥσπερ τὰ νοητά. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄνευ ὕλης τὸ αὐτό ἐστι τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοούμενον· ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἡ θεωρητικὴ καὶ [5] τὸ οὕτως ἐπιστητὸν τὸ αὐτό ἐστιν. Τοῦ δὲ μὴ ἀεὶ νοεῖν τὸ αἴτιον ἐπισκεπτέον. Ἐν δὲ τοῖς ἔχουσιν ὕλην δυνάμει μόνον ἕκαστόν ἐστι τῶν νοητῶν. Ὥστ' ἐκείνοις μὲν οὐχ ὑπάρξει νοῦς (ἄνευ γὰρ ὕλης δύναμίς ἐστιν ὁ νοῦς τῶν τοιούτων), ἐκείνῳ δὲ τὸ νοητὸν ὑπάρξει.

[10] V Ἐπεὶ δ' ὥσπερ ἐν ἁπάσῃ τῇ φύσει ἐστί τι τὸ μὲν ὕλη

21 ἑτέρῳ X || καὶ om. LCUVXF$^{b}$ || alt. ἄρα om. EP || 23 ἁπλοῦς... ἀπαθὴς EH$^{a}$ : ἁπλοῦν... ἀπαθὲς rell. || 24 ἔχειν X ἔχων UVF$^{b}$MP ἕξῃ L || εἰ τὸ νοεῖν om. V || 25 ἢ L || ὑπάρχει om. F$^{b}$ || 27 γὰρ καὶ y || ὁ om. ELP || 29 πάσχειν om. V || 30 τι κοινόν τι F$^{b}$ || διειρηται EV || 31-430 a 1 οὐδέν — ἐντελεχείᾳ om. L || ἄν : ἂν μὴ UVXyM om. EP || δεῖ : δυνάμει coni. Cornford et Ross.

[430 a] 1 ᾧ H$^{a}$ : om. rell. || ὑπάρχει EH$^{a}$ : ὑπάρχειν CUVXyP ἐνυπάρχει coni. Ross || καταγεγραμμένον ELH$^{a}$P : γεγραμμένον CUVXy || 2 ὥσπερ F$^{b}$ || 4 alt. ἡ om. EL || 5 ἐπιστητὸν : ἐπιστον E θεωρητικὸν CH$^{a}$y || νοεῖν τοῦτον τὸ αἴτιον F$^{b}$ || 6 μόνον H$^{a}$y : om. rell. || 7 ὑπάρχει V || 8 ἐστιν om. EL || ἐκεῖνο E || ἐκείνῳ τῷ νῷ H$^{a}$ || 9 ἀνόητον y.

yısıyla ayırt eden şey ya başka bir şey ya da aynı şeyin farklı bir halidir. Ve dolayısıyla genel olarak şeyler nasıl maddeden müstakil olabiliyorsa akılla ilgili konularda da durum aynıdır.[120]

[429b22] Ama eğer Anaksagoras'ın dediği gibi akıl yalınsa, hiçbir etkiye maruz kalmamış haldeyse ve hiçbir şeyle ortak bir yanı yoksa,[121] fakat akletmek de bir çeşit etkiye maruz kalmaysa, o zaman akıl nasıl akledecek diye sorulabilir. Çünkü bir şeyin bir şeyi etkileyip öbürünün bu etkiye maruz kalması için ikisinde ortak bir şey bulunması gerekir gibi görünüyor. Sonra, <aklın> kendisinin de akledilir olup olmadığı <sorulabilir>: Eğer akıl başka bir şey sayesinde akledilir değilse, ve akledilir olanlar tür olarak birse, o zaman <aklın da akledilir olduğu durumda> ya başka şeyler de akla sahip olacak ya da akılda kendisine karışmış halde bir şey olacak ki öbür şeyleri yaptığı gibi aklı da akledilir kılacak.

[429b29] Ortak bir şey üzerinden etkiye maruz kalma konusunda,[122] aklın henüz akletmeden önce *yetkin halde* değil de *gücül halde* akledilir olanlar olduğu daha önce söylenmişti. Aklın durumu hiçbir şeyin yetkin halde yazılı olmadığı bir yazı tahtasının durumu gibidir. Ayrıca[123] <akıl>, akledilir olanlarla[124] aynı şekilde akledilirdir: Maddesiz şeylerde akledenle akledilen zaten aynıdır, çünkü teorik bilgi türü teorik olarak bilinenle aynıdır (daima aklediyor olmamanın nedeni de ayrıca incelenmeli); maddeye sahip olanlarda ise akledilir olanlar anca gücül haldedir. Dolayısıyla akıl bunlarda bulunmayacak (ne de olsa akıl *madde olmaksızın* bunlar olma gücüdür), akledilirlik akılda bulunacaktır.

**5.** [430a10] Madem tüm doğada her cins için bir yandan madde

---

[120] Anlaşılırlığı giderek azalan metin bu noktada ve devamında 8. bölüme kadar giderek zorlaşıyor. Biz bu pasajı tekrarlarıyla, kopukluklarıyla, tuhaf terimleriyle aslına sadık bir şekilde çevirmeye gayret ediyoruz.

[121] Anaksagoras'ın fragmanı için DK59B12'ye bakınız.

[122] Önceki paragrafta sorulan ilk soruya yanıt.

[123] Önceki paragrafta sorulan ikinci soruya yanıt.

[124] *Metafizik*, XI, 7, 9.

ἑκάστῳ γένει (τοῦτο δὲ ὃ πάντα δυνάμει ἐκεῖνα), ἕτερον δὲ τὸ αἴτιον καὶ ποιητικόν, ὅτῳ ποιεῖν πάντα, οἷον ἡ τέχνη πρὸς τὴν ὕλην πέπονθεν, ἀνάγκη καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχειν ταύτας τὰς διαφοράς. Καὶ ἔστιν ὁ μὲν τοιοῦτος νοῦς τῷ πάντα γίνεσθαι, ὁ δὲ τῷ πάντα ποιεῖν, ὡς ἕξις τις, οἷον τὸ φῶς· τρόπον γάρ τινα καὶ τὸ φῶς ποιεῖ τὰ δυνάμει ὄντα χρώματα ἐνεργείᾳ χρώματα. Καὶ οὗτος ὁ νοῦς χωριστὸς καὶ ἀμιγὴς καὶ ἀπαθής, τῇ οὐσίᾳ ὢν ἐνέργεια. Ἀεὶ γὰρ τιμιώτερον τὸ ποιοῦν τοῦ πάσχοντος καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ὕλης. Τὸ δ' αὐτό ἐστιν ἡ κατ' ἐνέργειαν ἐπιστήμη τῷ πράγματι· ἡ δὲ κατὰ δύναμιν χρόνῳ προτέρα ἐν τῷ ἑνί, ὅλως δὲ οὐδὲ χρόνῳ· ἀλλ' οὐχ ὁτὲ μὲν νοεῖ ὁτὲ δ' οὐ νοεῖ. Χωρισθεὶς δ' ἐστὶ μόνον τοῦθ' ὅπερ ἐστί, καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον καὶ ἀΐδιον. Οὐ μνημονεύομεν δέ, ὅτι τοῦτο μὲν ἀπαθές, ὁ δὲ παθητὸς νοῦς φθαρτός, καὶ ἄνευ τούτου οὐθὲν νοεῖ.

VI Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀδιαιρέτων νόησις ἐν τούτοις, περὶ ἃ οὐκ ἔστι τὸ ψεῦδος. Ἐν οἷς δὲ καὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθές, σύνθεσίς τις ἤδη τῶν νοημάτων ὥσπερ ἓν ὄντων, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς ἔφη "ᾗ πολλῶν μὲν κόρσαι ἀναύχενες ἐβλάστησαν," ἔπειτα συντίθεσθαι τῇ φιλίᾳ, οὕτω καὶ ταῦτα κεχωρισμένα συντίθεται, οἷον τὸ ἀσύμμετρον καὶ ἡ διάμετρος. Ἂν δὲ γενο-
[430b] μένων ἢ ἐσομένων, τὸν χρόνον προσεννοῶν καὶ συντιθείς. Τὸ γὰρ ψεῦδος ἐν συνθέσει ἀεί· καὶ γὰρ ἂν τὸ λευκὸν μὴ λευκόν, τὸ μὴ λευκὸν συνέθηκεν. Ἐνδέχεται δὲ καὶ διαίρεσιν

11 ὃ EL (e τὸ fecit) H•UV : τὸ CX τὸ ὃ y || ἐκεῖνο E || 12 καὶ τὸ LP || ὅτῳ H• : ὃ τῷ LCXP τῷ EUVy || ἡ om. V || 16 καὶ om. V || ὄντα om. F$^b$ || 18 ἀπαθὴς καὶ ἀμιγής ELP || ὡς ὢν y || ἐνέργεια H•Uy : ἐνεργείᾳ rell. || 19-22 alt. τὸ — οὐ νοεῖ secl. Ross || 21 οὐδὲ : οὐ EL || 24 παθητὸς H• : παθητικὸς rell. || 27 ψεῦδος ἤδη καὶ CH•UVXyF$^b$ || σύνεσίς L || 28 ἤδη τῶν LH• : ἤδη rell. || 29 ᾗ : ἢ LH•UXP || 31 συντίθεσθαι CH•Vy || ἐὰν F$^b$.

[430 b] 1 τῶν χρόνων X || προσενοῶν H• πρὸς ἓν νοῶν LX || 2 ἀεί om. X || καὶ ante μὴ F$^b$ || 3 <φῇ, τὸ λευκὸν καὶ> post pr. λευκόν add. Ross.

var (yani o cinsteki her şeyi olma gücüne sahip bir şey var), öbür yandan da bu her şeyi yapıp etmesi bakımından başka, *etkin* bir neden daha var (madde karşısında sanatın hali), o zaman ruhta da aynı farklar olmalı. Nitekim bir yandan *her şey haline gelmesi* bakımından <maddeye denk düşen> akıl vardır, öbür yandansa *bu her şeyi yapması* bakımından <akıl vardır>, bir çeşit sahiplik [*heksis*] olarak, ışık gibi; çünkü ışık da belli bir tarzda *gücül haldeki* renkleri *işler haldeki* renkler haline getirir.[125] İşte *bu* akıl, varlığı bakımından bir işlerlik olmasıyla, müstakildir, her türlü karışımdan ve her türlü özellikten ya da etkilenimden azadedir. Çünkü etkin olan edilgin olandan, ilke de maddeden daima daha değerlidir. İşler halde bilgi, konusuyla aynıdır; evet, gücül haldeki bilgi bireyde zaman bakımından önce gelir ama bütünde zaman bakımından bile önce gelmez. Ama bu demek değildir ki o akıl kâh akledip kâh akletmez.[126] Ancak müstakil haldeyken tam olduğu gibidir ve ancak bu ölümsüz ve ezelidir.[127] Ama *biz* hatırlamayız, çünkü o her türlü özellikten ya da etkilenimden azadedir, edilgin akıl ise bozuluşa tâbîdir ve o olmadan da hiçbir şey akletmez.

**6.** [430a25] Bölünmezlerin akledilmesi, yanlışın söz konusu bile olmadığı alanlara özgüdür;[128] doğruyla yanlışın söz konusu olduğu noktada ise artık kavramların [*noêmata*] bir çeşit birleşimi vardır, varolanların bir birliği gibi. Empedokles'in dediği gibi "onun için bir sürü boyunsuz kafa yerden bitmiş"[129] de sonradan dostluk sayesinde <boyunlarıyla> birleştirilmişler ya, kavramlar da aynı şekilde müstakilken birleşime girerler; örneğin "köşegen" ve "kenarla aynı birimden ölçülemezlik" [*asymmetria*]. Ama geçmiş ya da gelecekteki şeyler söz konusuysa, zaman da düşünceye eklenip [*prosennoôn*] birleşime katılır. Zira yanlışlık daima birleşimde yatar: Beyaz olan bir şeyin beyaz olmadığı düşünülüyor olsa bile, "beyaz olmamak" birleşime dahil edilmiştir.[130] Bütün bunlara bölme de denebilir.

---

[125] II, 7, 418b13.

[126] *Metafizik*, IX, 8, 1049b17 ve devamı.

[127] Aristoteles'te hiç kullanılmayan, ancak gelenekte sıklıkla kullanılan deyimle: "Etkin akıl" (*nous poiêtikos, faal akıl, intellectus agens*).

[128] *Yorum Üzerine*, 1, 16a8; *Metafizik*, IV, 7; VI, 4; IX, 10.

[129] DK31B57.

[130] *Metafizik*, IV, 7, 1011b26'ya bakınız; ayrıca Platon, *Sofist*, 240D-241A ve 263B; *Kratylos*, 385B ile karşılaştırılabilir.

φάναι πάντα. Ἀλλ' οὖν ἔστι γε οὐ μόνον τὸ ψεῦδος ἢ ἀληθές, ὅτι λευκὸς Κλέων ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἦν ἢ ἔσται. Τὸ δὲ ἓν ποιοῦν, τοῦτο ὁ νοῦς ἕκαστον.

Τὸ δ' ἀδιαίρετον ἐπεὶ διχῶς, ἢ δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ, οὐθὲν κωλύει νοεῖν τὸ ἀδιαίρετον, ὅταν νοῇ τὸ μῆκος (ἀδιαίρετον γὰρ ἐνεργείᾳ) καὶ ἐν χρόνῳ ἀδιαιρέτῳ· ὁμοίως γὰρ ὁ χρόνος διαιρετὸς καὶ ἀδιαίρετος τῷ μήκει· οὔκουν ἔστιν εἰπεῖν ἐν τῷ ἡμίσει τί ἐννοεῖ ἑκατέρῳ· οὐ γάρ ἐστιν, ἂν μὴ διαιρεθῇ, ἀλλ' ἢ δυνάμει· χωρὶς δ' ἑκάτερον νοῶν τῶν ἡμίσεων διαιρεῖ καὶ τὸν χρόνον ἅμα· τότε δ' οἱονεὶ μήκει. Εἰ δ' ὡς ἐξ ἀμφοῖν, καὶ ἐν τῷ χρόνῳ τῷ ἐπ' ἀμφοῖν.

Τὸ δὲ μὴ κατὰ ποσὸν ἀδιαίρετον ἀλλὰ τῷ εἶδει νοεῖ ἐν ἀδιαιρέτῳ χρόνῳ καὶ ἀδιαιρέτῳ τῆς ψυχῆς. Κατὰ συμβεβηκὸς δέ, καὶ οὐχ ᾗ ἐκεῖνα, διαιρετὰ ᾧ νοεῖ καὶ ἐν ᾧ χρόνῳ, ἀλλ' ᾗ ἀδιαίρετα· ἔνεστι γὰρ κἀν τούτοις τι ἀδιαίρετον, ἀλλ' ἴσως οὐ χωριστόν, ὃ ποιεῖ ἕνα τὸν χρόνον καὶ τὸ μῆκος. Καὶ τοῦθ' ὁμοίως ἐν ἅπαντί ἐστι τῷ συνεχεῖ καὶ χρόνῳ καὶ μήκει.

Ἡ δὲ στιγμὴ καὶ πᾶσα διαίρεσις, καὶ τὸ οὕτως ἀδιαίρετον, δηλοῦται ὥσπερ ἡ στέρησις· καὶ ὅμοιος ὁ λόγος ἐπὶ τῶν ἄλλων, οἷον πῶς τὸ κακὸν γνωρίζει ἢ τὸ μέλαν· τῷ ἐναντίῳ γάρ πως γνωρίζει. Δεῖ δὲ δυνάμει εἶναι τὸ γνωρίζον καὶ ἓν εἶναι ἐν αὐτῷ. Εἰ δέ τινι μὴ ἔστιν

4 τὸ om. LF$^b$P || 5 ἔσται : ἐστί X || τὸ δὴ XM || 6 τούτων F$^b$ || 7 τὸ δυνάμει UXM || 8 ἐν χρόνῳ ἀδιαίρετον P || 9 καὶ ἀδιαίρετος om. X || 10 ἐνόει LCy || 12 νοῶν τῶν ἡμίσεων : τῶν ἡμίσεων νοῶν UM om. CXy || διαιρῶν F$^b$ || τότε : τόδε X || 13 μήκει : μήκη UXy || ὡς om. UX || ἐν om. CV || alt. τῷ : τὸ U om. X || 14 τὸ ποσὸν LXF$^b$P || 15 ψυχῆς νοήσει H$^a$V || 17 ἀλλ' ᾗ <ἐκεῖνα> ἀδιαίρετα Ross || ἔνεστι γὰρ : om. X ἔστι γὰρ ἐν F$^b$ || 24 γνωρίζειν V || καὶ ἓν εἶναι ἐν αὐτῷ LXF$^b$ : καὶ ἐνεῖναι ἐν αὐτῷ CH$^a$UVy μὴ ἓν εἶναι αὐτῶν Torstrik ἐκεῖνα ἐν αὐτῷ Förster.

En azından sırf Kleon'un şu an beyaz olduğunu söylemek değil, aynı zamanda onun geçmişte beyaz olduğunu ya da gelecekte beyaz olacağını söylemek de doğru ya da yanlış olabilir. Bunların her birini *bir*leştiren akıldır.

[430b7] "Bölünmez" sözcüğü ise, *güç* açısından bölünemez olan şey, bir de *işlerlik* açısından bölünmemiş halde olan şey olmak üzere iki anlama geldiğine göre, aklın bir uzunluğu bölünmez bir zamanda akletmesine engel yoktur (çünkü uzunluk *işlerlik* açısından bölünmezdir). Zaten zaman da uzunluk gibi hem bölünürlük hem de bölünmezlik taşır.[131] Dolayısıyla <zamanın> hangi yarısında <uzunluğun> hangi yarısının akledildiği söylenemez. Çünkü <bütün, işler halde> bölünmediği sürece, <yarın da> yoktur—olsa olsa gücül halde vardır. Ancak <akıl, uzunluğun> iki yarısını ayrı ayrı aklediyorsa, aynı anda zamanı da ikiye bölüyordur, ki bu durumda birçok uzunluğu akleder gibidir.[132] Ama her iki yarımdan çıkan bir şey olarak <uzunluğu aklediyorsa>, ikisini beraberce kuşatan bir zamanda <aklediyor> demektir.

[430b14] Nicelik bakımından değil de biçim bakımından bölünmez olan ise bölünmez bir zamanda ve ruhun bölünmez bir <işlemiyle> akledilir. Ama bunları akletmeyi sağlayan şeyin ve akletme zamanının bölünebilirliği, öncekiler gibi değil, ilinekseldir; <kendileri> bölünmezdir;[133] çünkü bunlarda bölünmez bir şey vardır ki müstakil olmasa bile zamanı ve uzunluğu *bir* kılar. Ve bu, ister zaman olsun, ister uzunluk olsun, her tür süreklilik için geçerlidir.

[430b20] Nokta ve her türlü bölme işlemi, bu şekilde bölünmez olan her şey gibi, yoksunluk yoluyla kendini gösterir. Bu açıklama öbürleri için de geçerli: Örneğin <ruh> kötüyü ya da siyahı nasıl tanır? Bir şekilde karşıtı üzerinden tanır. Ama tanıyanın güç halinde olması ve bir <karşıtı> içinde bulundurması şarttır.[134] Eğer nedenlerden biri-

---

[131] *Metafizik*, V, 6; X, 1.

[132] Jannone'nin izlediği elyazmalarını değil, Tricot ve Ross'un izlediği elyazmalarını benimsiyoruz.

[133] "Kendileri" sözcüğünü Ross ekliyor.

[134] Burada Tricot'nun da izler gibi göründüğü Bywater'ın eklemesini makul buluyoruz. Jannone'nin okuması ise şöyle: "... ve *bir*'i içermesi şarttır".

ἐναντίον τῶν αἰτίων, αὐτὸ ἑαυτὸ γινώσκει καὶ ἐνεργείᾳ ἐστὶ καὶ χωριστόν.

Ἔστι δ' ἡ μὲν φάσις τι κατά τινος, ὥσπερ ἡ κατάφασις, καὶ ἀληθὴς ἢ ψευδὴς πᾶσα. Ὁ δὲ νοῦς οὐ πᾶς, ἀλλ' ὁ τοῦ τί ἐστι κατὰ τὸ τί ἦν εἶναι ἀληθής, καὶ οὗ τι κατά τινος· ἀλλ' ὥσπερ τὸ ὁρᾶν τοῦ ἰδίου ἀληθές, εἰ δ' ἄνθρωπος τὸ λευκὸν ἢ μή, οὐκ ἀληθὲς ἀεί, οὕτως ἔχει ὅσα ἄνευ τῆς ὕλης.

[431a] VII Τὸ αὐτὸ δέ ἐστιν ἡ κατ' ἐνέργειαν ἐπιστήμη τῷ πράγματι. Ἡ δὲ κατὰ δύναμιν χρόνῳ προτέρα ἐν τῷ ἑνί, ὅλως δὲ οὐδὲ χρόνῳ. Ἔστι γὰρ ἐξ ἐντελεχείᾳ ὄντος πάντα τὰ γιγνόμενα. Φαίνεται δὲ τὸ μὲν αἰσθητὸν ἐκ δυνάμει ὄντος τοῦ αἰσθητικοῦ ἐνεργείᾳ ποιοῦν· οὐ γὰρ πάσχει οὐδ' ἀλλοιοῦται. Διὸ ἄλλο τοῦτο εἶδος κινήσεως· ἡ γὰρ κίνησις τοῦ ἀτελοῦς ἐνέργεια ἦν, ἡ δ' ἁπλῶς ἐνέργεια ἑτέρα ἡ τοῦ τετελεσμένου.

Τὸ μὲν οὖν αἰσθάνεσθαι ὅμοιον τῷ φάναι μόνον καὶ νοεῖν· ὅταν δὲ ἡδὺ ἢ λυπηρόν, οἷον καταφᾶσα ἢ ἀποφᾶσα, διώκει ἢ φεύγει· καὶ ἔστι τὸ ἥδεσθαι ἢ λυπεῖσθαι τὸ ἐνεργεῖν τῇ αἰσθητικῇ μεσότητι πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ᾗ τοιαῦτα. Καὶ ἡ φυγὴ καὶ ἡ ὄρεξις ταὐτὸ ἡ κατ' ἐνέργειαν, καὶ οὐχ ἕτερον τὸ ὀρεκτικὸν καὶ φευκτικόν, οὔτ' ἀλλήλων οὔτε τοῦ αἰσθητικοῦ· ἀλλὰ τὸ εἶναι ἄλλο.

25 αὐτὸ αὐτὸ LUP αὐτὸ αὐτῷ M || ἐνέργειά M || 26 ἔτι δ' ἐστὶν ἡ y || τις L || 27 ἀπόφασις coni. Torstrik || 28 ἐστι ἡ κατὰ X $F^b$ || οὗ τι : οὐκ ἔτι $F^b$ || 31 τῆς ὕλης $H^aV$ : ὕλης rell..

[431 a] 1 τὸ δ' αὐτό L || 2 πρότερον $F^b$ ποτέρα U προτέρῳ P || ἔνι ᾧ ἕνι $H^aCV$ || 3 ἐντελεχείας Xy || ὄντως Xy || γινόμενα $H^aF^b$ || 4 αἰσθητήριον VX || 6 εἶδος τοῦτο L || εἶδος om. X || 7 ἦν om. LUX $F^b$ || alt. ἡ : ἢ X om. L || 10 ἀποφεύγει C || ἢ : καὶ LXM || 11 ἢ κακόν om. CM || ᾗ τοιαῦταιV ᾗ τοιούτου L om. X || 12 pr. ἡ om. L $F^b$P || φυγὴ δὲ L φυγὴ δὴ UX || ταὐτὸν C τοῦτο Uy om. $F^b$ || tert. ἡ om. $H^aV$ || 13 ἕτερόν τι V || τὸ φευκτικόν L.

nin karşıtı yoksa, o zaman o kendini tanıyan, işler halde ve müstakil olan bir şeydir.

[430b26] Söyleme, tıpkı değilleme[135] gibi, *bir şey hakkında bir şeydir* ve her zaman ya doğru ya yanlıştır. Ama her akıl böyle değildir, nitekim bir şeyin neliğini ne idüğü üzerinden akletme doğrudur, *bir şey hakkında bir şey* değildir. Görülen beyaz şeyin insan olup olmadığı konusunda hep bir yanılma payı olmasına rağmen görme duyusunun kendine özgü olanı görmede asla yanılmadığı gibi, akıl için de maddesiz olanlar böyledir.

**7.**[136] [431a] İşler haldeki bilgi, konusuyla aynıdır. Gücül haldeki bilgi, bireyde zaman bakımından önce gelir, ama bütünde zaman bakımından bile önce gelmez,[137] çünkü varlığa gelen her şey yetkin halde varolan bir şeyden gelir.[138] Nitekim duyanı gücüllükten işlerliğe duyulurun geçirdiği açık, çünkü <duyan taraf kendi kendine> ne etkiye maruz kalır ne başkalaşır. O nedenle bu, hareketten başka türlü bir şeydir, çünkü hareket eksik olanın işlerliği idi, oysa basit anlamda işlerlik, yani tamamlanmış olanın işlerliği, başka şey.

[431a8] Duyumsama tek başına söylemeye [*phanai*] ve akletmeye benzer. Ama haz ya da acı veren bir şey söz konusu olunca, ruh, evetleme ya da değilleme yaparcasına, kovalar ya da kaçar. Haz duyma ve acı çekme, duyumsayıcı bir orta halin iyi olarak iyiye ya da kötü olarak kötüye yönelik işlemidir. Bir şeyden kaçma ve bir şeye arzu, işlerlikleri bakımından, aynı şeydir; arzulayan kısımla kaçabilen kısım birbirlerinden ayrılmadığı gibi duyumsayan kısımdan da ayrılmazlar. Ama olmaklıkları farklıdır.

---

[135] Torstrik'i izleyen Ross'u izliyoruz. Jannone'nin edisyonunda "evetleme".

[136] Torstrik gibi Ross da bu bölümün Aristoteles'in öğretilerinden kalıntıların bir editör eliyle yan yana koyulmasından oluşan bir yamalı bohça olduğu görüşündedir. Bulanık bir konu bütünlüğü sağlanabilse bile bu bölümde mantıksal güzergahı takip etmek, hatta mantıksal bir güzergah bulmak zordur.

[137] III, 5, 430a19-21.

[138] *Metafizik*, VII, 7-9.

Τῇ δὲ διανοητικῇ ψυχῇ τὰ φαντάσματα οἷον αἰσθήματα ὑπάρχει. Ὅταν δὲ ἀγαθὸν ἢ κακόν, φησιν ἢ ἀπόφησι, καὶ φεύγει ἢ διώκει. Διὸ οὐδέποτε νοεῖ ἄνευ φαντάσματος ἡ ψυχή. Ὥσπερ δὲ ὁ ἀὴρ τὴν κόρην τοιανδὶ ἐποίησεν, αὐτὴ δ' ἕτερον, καὶ ἡ ἀκοὴ ὡσαύτως, τὸ δὲ ἔσχατον ἕν, καὶ μία μεσότης, τὸ δ' εἶναι αὐτῇ πλείω. Τίνι δ' ἐπικρίνει τί διαφέρει γλυκὺ καὶ θερμόν, εἴρηται μὲν καὶ πρότερον, λεκτέον δὲ καὶ νῦν· ἔστι γὰρ ἕν τι, οὕτω δὲ καὶ ὁ ὅρος. Καὶ ταῦτα, ἓν τῷ ἀνάλογον καὶ τῷ ἀριθμῷ ὄν, ἔχει πρὸς ἑκάτερον, ὡς ἐκεῖνα πρὸς ἄλληλα· τί γὰρ διαφέρει τὸ διαπορεῖν πῶς τὰ μὴ ὁμογενῆ κρίνει ἢ τὰ ἐναντία, οἷον λευκὸν καὶ μέλαν; Ἔστω δὴ ὡς τὸ Α τὸ λευκὸν πρὸς τὸ Β τὸ μέλαν, τὸ Γ πρὸς τὸ Δ [ὡς ἐκεῖνα πρὸς ἄλληλα]· ὥστε καὶ ἐναλλάξ. Εἰ δὴ τὰ ΓΔ ἑνὶ εἴη ὑπάρχοντα, οὕτως ἕξει ὥσπερ καὶ τὰ ΑΒ, τὸ αὐτὸ μὲν καὶ ἕν, τὸ δ' εἶναι οὐ τὸ αὐτό, κἀκεῖνο ὁμοίως. Ὁ δ' αὐτὸς [431b] λόγος καὶ εἰ τὸ μὲν Α τὸ γλυκὺ εἴη, τὸ δὲ Β τὸ λευκόν.

Τὰ μὲν οὖν εἴδη τὸ νοητικὸν ἐν τοῖς φαντάσμασι νοεῖ, καὶ ὡς ἐν ἐκείνοις ὥρισται αὐτῷ τὸ διωκτὸν καὶ φευκτόν, καὶ ἐκτὸς τῆς αἰσθήσεως ὅν, ὅταν ἐπὶ τῶν φαντασμάτων ᾖ, κινεῖται· οἷον αἰσθανόμενος τὸν φρυκτὸν ὅτι πῦρ, τῇ κοινῇ γνωρίζει, ὁρῶν κινούμενον, ὅτι πολέμιος. Ὁτὲ δὲ τοῖς ἐν τῇ ψυχῇ φαντάσμασιν ἢ νοήμασιν ὥσπερ ὁρῶν λογίζεται καὶ

16 κακόν ἐστι CH$^{a}$M || φησιν ἢ ἀπόφηται CH$^{a}$X$^{1}$ : φήσῃ ἢ ἀποφήσῃ L φήσει ἢ ἀποφήσει F$^{b}$ καταφήσῃ ἢ ἀποφήσῃ y || καὶ om. LF$^{b}$ || 18 αὐτὴ CH$^{a}$ : αὕτη rell. || 19 φεύγει ἢ διώκει post ἓν add. y || αὐτῇ om. UVX || 21 νῦν CH$^{a}$y : ὧδε rell. || 22 καὶ ὁ : ὡς ὁ UVF$^{b}$ καὶ L || ἓν τῷ : ἐν τῷ LVX || 22-23 καὶ τῷ CH$^{a}$ : ἢ τῷ Ly ἢ UVXF$^{b}$P om. M || 23 ἀριθμῷ ὄντα coni. Ross || ἑκάτερα XF$^{b}$ || 24 διαπορεῖν H$^{a}$: ἀπορεῖν rell. || πῶς om. X || μὴ om. Cy || 25 ὡς ἐν τῷ y || 26-27 ὡς — ἄλληλα secl. Christ || 27 ἑνὶ : ἓν CH$^{a}$y || 28 οὕτως : καὶ CH$^{a}$ || τὸ ΑΒ CH$^{a}$UVXy ΔΒ Ross || 29 καὶ ἕν om. UVXF$^{b}$M || κἀκεῖνος C.

[431 b] 1 καὶ : κἂν UVXF$^{b}$ || εἴη : ᾖ F$^{b}$ || 3 ἓν om. y || ὥριστο UVXF$^{b}$M || αὐτῷ : αὐτῷ C αὐτὸ yF$^{b}$ οὕτω H$^{a}$ || 4 ὄν : ὢν y om. L || ᾖ X || 6 ὅτε LC.

[431a14] Duyumların gördüğü işi akıl yürüten ruhta hayaller yerine getirir: Bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu söylediği ya da reddettiği zaman, kaçar ya da kovalar. Ruh bu yüzden asla hayalsiz akletmez. Hava gözbebeğini, gözbebeği de başka bir şeyi etkilediği gibi, işitmede de aynı süreç işler ama en sondaki birdir ve orta da birdir—<görme, işitme ve öbür duyularda bunların> olmaklığı birden fazla olsa bile. Tatlı ve sıcağın farkını ayırt edenin ne olduğunu daha önce söylemiştik[139] ama şöyle de söylemek gerekiyor: *Bir*'dir, ancak bir sınırın *bir* olduğu gibi *bir*'dir:[140] Orantı olarak ve sayı olarak *bir* kaldığı içindir ki bu ikisinin <tatlı ve sıcağın> arasındaki ilişkiyle öbürlerinin <acı ve soğuğun> arasındaki ilişki aynıdır. Aynı cinsten olmayanları <örneğin tatlı ve sıcağı> ruhun nasıl ayırt ettiğini sormakla, siyahla beyaz gibi karşıtları nasıl ayırt ettiğini sormak arasında ne fark var ki? Beyaz olarak A ile siyah olarak B arasındaki ilişki C ile D arasında olsun ki çaprazlayabilelim: Eğer C ile D'ye tek bir şey sahipse, o zaman tıpkı A ile B gibi olmaklıkları aynı olmasa da bir ve aynı şeye ait olacaklardır, başka durumlarda da benzer şekilde. Eğer A tatlı B ise beyaz olsaydı da aynı açıklama geçerli olacaktı.[141]

[431b2] Öyleyse akleden kısım biçimleri hayallerin içerisinde akleder ve duyumsanmasalar bile onları kovalanacak ya da kaçılacak şeyler olarak belirlediği için hayallere rastgeldiğinde harekete geçer. Örneğin bir meşalenin ateş olduğunu duyumsayan biri, ortak <duyu> sayesinde meşalenin hareket ettiğini görünce onun düşmana ait olduğunu bilir. Bazen de ruh, gözle görüyormuşçasına, hayaller ve kavramlar sayesinde şimdiki zamandan hareketle geleceği hesaplayıp tartar. Bir haz

---

[139] III, 2, 426b12-23.

[140] *Metafizik*, V, 17, 1002a4-5.

[141] Elyazmalarındaki metin böyle. III, 2, 426b17-21'e bakılabilir.

βουλεύεται τὰ μέλλοντα πρὸς τὰ παρόντα. Καὶ ὅταν εἴπῃ ὡς ἐκεῖ τὸ ἡδὺ ἢ λυπηρόν, ἐνταῦθα φεύγει ἢ διώκει, καὶ ὅλως ἐν πράξει. Καὶ τὸ ἄνευ δὲ πράξεως, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος, ἐν τῷ αὐτῷ γένει ἐστὶ τῷ ἀγαθῷ καὶ κακῷ· ἀλλὰ τῷ γε ἁπλῶς διαφέρει καὶ τινί.

Τὰ δὲ ἐν ἀφαιρέσει λεγόμενα νοεῖ ὥσπερ ἂν εἰ τὸ σιμόν, ᾗ μὲν σιμόν, οὐ κεχωρισμένως, ᾗ δὲ κοῖλον, εἴ τις ἐνόει ἐνεργείᾳ, ἄνευ τῆς σαρκὸς ἂν ἐνόει ἐν ᾗ τὸ κοῖλον· οὕτω τὰ μαθηματικὰ οὐ κεχωρισμένα ὡς κεχωρισμένα νοεῖ, ὅταν νοῇ ἐκεῖνα. Ὅλως δὲ ὁ νοῦς ἐστιν, ὁ κατ' ἐνέργειαν, τὰ πράγματα [νοῶν]. Ἆρα δ' ἐνδέχεται τῶν κεχωρισμένων τι νοεῖν αὐτὸν ὄντα μὴ κεχωρισμένον μεγέθους, ἢ οὔ, σκεπτέον ὕστερον.

VIII Νῦν δὲ περὶ ψυχῆς τὰ λεχθέντα συγκεφαλαιώσαντες, εἴπωμεν πάλιν ὅτι ἡ ψυχὴ τὰ ὄντα πώς ἐστι πάντα· ἢ γὰρ αἰσθητὰ τὰ ὄντα ἢ νοητά, ἔστι δ' ἡ ἐπιστήμη μὲν τὰ ἐπιστητά πως, ἡ δ' αἴσθησις τὰ αἰσθητά· πῶς δὲ τοῦτο, δεῖ ζητεῖν.

Τέμνεται οὖν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ αἴσθησις εἰς τὰ πράγματα, ἡ μὲν δυνάμει εἰς τὰ δυνάμει, ἡ δ' ἐντελεχείᾳ εἰς τὰ ἐντελεχείᾳ. Τῆς δὲ ψυχῆς τὸ αἰσθητικὸν καὶ

8 βούλεται UV || 9 εἴπῃ : εἴποι $H^a$ || ἢ τὸ λυπηρόν LP || καὶ ἐνταῦθα y || 10 ἐν $H^a$ : ἐν rell. || alt. τὸ : καὶ τὸ y || 11 τὸ om. L || καὶ τῷ κακῷ LUXF$^b$P || 12 τῷ : τὸ LC || γε $LH^a$ om. rell. || ἐν $LH^a$y : om. rell. || 13 ἂν om. UVX || εἰ om. y || εἴ τις coni. Ross. || alt. σιμόν : om. L σιμότης X || 14 κοῖλον : καμπύλον XF$^b$ || εἴ τις : εἴ τι $LH^a$y om. X || ἐνεργείᾳ secl. Ross || 15 ἂν om. F$^b$ || ἐν ᾗ om. UVM || 16 οὐ κεχωρισμένῳ M τῶν οὐ κεχωρισμένων X [add. τῇ ὑποστάσει] L [add. ὄντα] Ross || ὡσεὶ κεχωρισμένῳ C ὡς κεχωρισμένῳ $H^a$ || ἐκεῖνος X || 17 νοῶν om. $ELH^aUX$ || 18 κεχωρισμεγεθους E || 21 ἐστιν ἅπαντα X || 22 γὰρ ἢ E || τὰ om. CV || τὰ ὄντως ὄντα F$^b$ || μὲν om. F$^b$ || 24 τέμνει ELP || εἰς om. ELXP || 25 pr. ἡ : εἰ E || τὰ δυνάμει : δυνάμεις ELP τὸ δυνάμει F$^b$ || 26 τὰ ἐντελεχείᾳ $CH^a$y : τὰς ἐντελεχείας UX τὴν ἐντελέχειαν F$^b$ ἐντελεχείας ELP.

ya da acının orada kendisini beklediğini söylediği zaman o anda kovalar ya da kaçar—eylemde genel olarak bu geçerlidir.[142] Eylemden bağımsız olanlar da, yani doğru ve yanlış, iyi ve kötüyle aynı cinstendir, şu farkla ki birinciler mutlak, ikinciler görecelidir.

[431b13] Bir soyutlama içerisinde söylenenleri tıpkı ablağı aklеder gibi aklеder; çünkü ablak[143] *ablak olarak* <maddeden> müstakil değildir ama birisi ablağı *yassı olarak* aklediyor olsaydı bunu yassılığın kendini gösterdiği et olmadan aklediyor olurdu. Matematiğin nesneleri böyledir: biri onları her ne zaman akletse, onlar <maddeden> müstakil olmasa da, onları müstakillermiş gibi aklеder. Genel olarak da akıl, işler haldeki akıl, <aklettiği> şeylerdir. Kendisi büyüklükten müstakil olmayan bir şeyin <büyüklükten> müstakil olan bir şeyi akletmeyi kabul edip etmeyeceğini daha sonra araştırmak gerek.

**8.** [431b20] Şimdi de ruh üzerine söylediklerimizi toparlayacak olursak, şunu bir kez daha ifade edelim ki ruh *bir anlamda* bütün varolanlardır.[144] Çünkü varolanlar ya duyulurlardandır ya da akledilirlerdendir; işte <ruhtaki> bilgi de, *bir anlamda*, bilinebilir olanlardır, <gene ruhta gerçekleşen> duyum da duyulur olanlardır. *Ne anlamda*? İşte bunu araştırmak gerekiyor.

[24] Bilgi ve duyum, nesneleri nasıl ayrışırsa öyle ayrışır: gücül olanlara gücül olan denk düşer, yetkin olanlara yetkin olan. Ruhun duyumsayıcı kısmı gücül olarak duyulurlardır, bilici kısmıysa gücül

---

[142] Jannone bu son yancümlede bütün elyazmalarından ayrılan $H^a$ elyazmasındaki okumayı benimsiyor: "genellikle birini eyleme dökecektir". Burada anlatılan ve literatürde "pratik tasım" olarak geçen yapı, Aristoteles'in hayvanların yer değiştirmesi öğretisindeki yapıdır. (*Hayvanların Hareketi Üzerine*, 7, 701a7-19; *Nikomakhos'a Etik*, VI, 4, 1140b3-5.)

[143] *Simon* sıfatı Eski Yunancada *yalnızca* burun için kullanılır ve o zaman "kalkık burun" anlamına gelir. Dolayısıyla *simon*'un tanımında hangi maddeyi taşıyacağı da içerilir. Aristoteles'in bu örneği sıkça tartışmasının nedeni de budur. Bu sözcüğü Türkçede karşılamak için organik bedenin *yalnızca* bir parçası için kullanılan bir sözcük bulmak gerekiyordu. "Ablak" sıfatı *yalnızca* suratı ifade ettiğinden Aristoteles'in örneğini Türkçede ifade etmemizi sağlıyor.

[144] III, 4, 430a3 ve devamı.

ἐπιστημονικὸν δυνάμει ταῦτά ἐστι, τὸ μὲν ἐπιστητὸν τὸ δὲ αἰσθητόν. Ἀνάγκη δ' ἢ αὐτὰ ἢ τὰ εἴδη εἶναι. Αὐτὰ μὲν δὴ οὔ· οὐ γὰρ ὁ λίθος ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ τὸ εἶ-
[432a] δος· ὥστε ἡ ψυχὴ ὥσπερ ἡ χεὶρ ἐστιν· καὶ γὰρ ἡ χεὶρ ὄργανόν ἐστιν ὀργάνων, καὶ ὁ νοῦς δὲ εἶδος εἰδῶν καὶ ἡ αἴσθησις εἶδος αἰσθητῶν. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲ πρᾶγμα οὐθέν ἐστι παρὰ τὰ μεγέθη, ὡς δοκεῖ, τὰ αἰσθητὰ κεχωρισμένον, ἐν
5 τοῖς εἴδεσι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητά ἐστι, τά τε ἐν ἀφαιρέσει λεγόμενα, καὶ ὅσα τῶν αἰσθητῶν ἕξεις καὶ πάθη. Καὶ διὰ τοῦτο οὔτε μὴ αἰσθανόμενος οὐθὲν ἂν μάθοι οὐδὲ ξυνίοι· ὅταν τε θεωρῇ, ἀνάγκη ἅμα φάντασμά τι θεωρεῖν· τὰ γὰρ φαντάσματα ὥσπερ αἰσθήματά ἐστι,
10 πλὴν ἄνευ ὕλης. Ἔστι δ' ἡ φαντασία ἕτερον φάσεως καὶ ἀποφάσεως· συμπλοκὴ γὰρ νοημάτων ἐστὶ τὸ ἀληθὲς ἢ ψεῦδος. Τὰ δὲ πρῶτα νοήματα τί διοίσει τοῦ μὴ φαντάσματα εἶναι; Ἢ οὐδὲ ταῦτα φαντάσματα, ἀλλ' οὐκ ἄνευ φαντασμάτων.

15 IX Ἐπεὶ δὲ ἡ ψυχὴ κατὰ δύο ὥρισται δυνάμεις ἡ τῶν ζῴων, τῷ τε κριτικῷ, ὃ διανοίας ἔργον ἐστὶ καὶ αἰσθήσεως, καὶ ἔτι τῷ κινεῖν τὴν κατὰ τόπον κίνησιν, περὶ μὲν αἰσθήσεως καὶ νοῦ διωρίσθω τοσαῦτα, περὶ δὲ τοῦ κινοῦντος, τί ποτέ ἐστι τῆς ψυχῆς, σκεπτέον, πότερον ἕν τι μόριον
20 αὐτῆς χωριστὸν ὂν μεγέθει ἢ λόγῳ, ἢ πᾶσα ἡ ψυχή,

27 ταῦτά : ταὐτόν ELP || ἐπιστητὸν : ἐπιστημονικὸν UVF$^{b}$M || 28 αἰσθητικόν UVX || alt. ἢ om. X || εἶναι : ἐστιν X || 29 μὲν : μὲν γὰρ CUXyM.

[432a] 1 ὥσπερ : ὡς C || ἐστιν om. Cy || 2 δὲ εἶδος H$^{a}$ : ἐστιν εἶδος CVyM om. E || 3 εἶδος αἰσθητῶν secl. Förster || 4 παρὰ : περὶ F$^{b}$ || τὰ μεγέθη κεχωρισμένον P || 5 τὸ νοητὸν X || 6 ἕξης C ἕξις X || 7 οὔτε : οὐδὲ Cy || μὴ om. C || αἰσθανόμενον EL || οὐθὲν CH$^{a}$yF$^{b}$ : μηθὲν οὐθὲν rell. || μάθῃ H$^{a}$ || 8 ξυνίοι E : ξυνίῃ rell. || τε : δὲ VP || ὁ νοῦς θεωρῇ F$^{b}$ || ἅμα : ἅρα UVXM || φάντασμά τι : φαντάσματι CH$^{a}$Uy φαντάσματα VXMP || 9 ὥσπερ om. P || εἰσι XF$^{b}$ || 10-11 καὶ ἀποφάσεως : om. UVX || 11 γάρ ἐστι UVM || 12 νοήματα τίνι EL om. X || 13 ταῦτα H$^{a}$ : τἄλλα rell. || 15 ὡρίσθη y || alt. ἡ om. EL || 17 τῷ : τὸ CP || 19 τῇ ψυχῇ F$^{b}$ || 20 ἢ μεγέθει ELVXy || ἡ om. F$^{b}$.

olarak bilinir olanlardır. Bu kısımlar zorunlu olarak ya nesnelerin kendileriyle ya da onların biçimleriyle aynıdır. Kendileriyle aynı olacak halleri yok, ruhta taş bulunmaz, biçimi bulunur. Dolayısıyla ruh el gibidir: el aletlerin aleti olduğu gibi, akıl biçimlerin biçimidir ve duyum duyulurların biçimidir. Madem duyulur büyüklüklerin dışında hiçbir şey yok gibi görünüyor, o halde akledilir olanlar duyulur biçimlerin içindedir—soyutlama içerisinde söylenenler de, duyulurların durum ve özellikleri de [*hekseis kai pathê*]. Bu yüzden hiçbir şey duyumsamayan birisi ne bir şey öğrenebilir ne de anlayabilir;[145] temaşa ettiğinde ise aynı zamanda bir hayali temaşa etmesi zorunludur, çünkü hayaller maddesiz olmaları dışında tıpkı duyumlar gibidirler. Ancak hayal gücü söyleme[146] ve değillemeden başka şeydir, çünkü doğruluk veya yanlışlık kavramların bir iç içeliğidir [*symplokê*]. Ama ilk kavramları hayal olmamaktan ne ayırt edecek?[147] Onlar da hayal değildir, hayalsiz varolmasalar bile.[148]

**9.** [432a15] Hayvanların ruhu, bir yandan akıl yürütmenin ve duyumsamanın işi olan ayırt etme gücü, öbür yandan yer değiştirme anlamında hareket etme gücü olmak üzere, iki güçle tanımlandığına göre, duyum ve akıl konularında bu kadar ayrımla yetinelim, artık hareket ettireni incelemeli: Ruhta hareket ettiren neyin nesidir? Ruhun büyüklük olarak ya da *logos* olarak müstakil tek bir kısmı mı, yoksa tamamı mı? Tek bir kısmıysa, bu söylenegelenlerden ve

---

[145] *Birinci Çözümlemeler*, I, 18, 81a38. Thomas Aquinas'ta ve sonra ampiristlerde karşımıza çıkan "peripatetik aksiyom" *Nihil est in intellectu quod non prius sit in sensu* (Akılda hiçbir şey yoktur ki daha önce duyularda bulunmuş olmasın) sözünün kökeni bu ve benzeri satırlar gibi görünüyor.

[146] Hiçbir elyazmasında destek olmasa da burada "söyleme" (*phasis*) değil, "evetleme" (*kataphasis*) denmesini insan bekliyor. (III, 6, 430b27'ye bakınız.)

[147] Çevirmenler ve yorumcular elbirliğiyle buradaki olumsuzluk edatını görmezden geliyor ve "hayal olmaktan" diye okuyor. Oysa böyle bir okuma hiçbir elyazmasına dayanmıyor.

[148] Tricot bu pasajı şöyle yorumluyor: Akıl hayalsiz akletmez. Ancak bu demek değildir ki akıl ile hayal gücü aynı güçtür. Çünkü hayal gücünden farklı olarak akıl yürütme kavramları birleştirerek evetleme ve değillemeler oluşturur ve doğrulukla yanlışlığı kabul eder. Peki bu birleşimlerde kullanılan ilk kavramlar hayallerle aynı şey midir? Görünen o ki bu ilk kavramlar da hayalsiz ortaya çıkmamakla birlikte hayallerden farklıdır.

κἂν εἰ μόριόν τι, πότερον ἴδιόν τι παρὰ τὰ εἰωθότα λέγεσθαι καὶ τὰ εἰρημένα, ἢ τούτων ἔν τι.

Ἔχει δὲ ἀπορίαν εὐθὺς πῶς τε δεῖ μόρια ψυχῆς λέγειν καὶ πόσα. Τρόπον γάρ τινα ἄπειρα φαίνεται, καὶ οὐ μόνον ἅ τινες λέγοντες διορίζουσι, λογιστικὸν καὶ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν, οἱ δὲ τὸ λόγον ἔχον καὶ τὸ ἄλογον· κατὰ γὰρ τὰς διαφορὰς δι' ἃς ταῦτα χωρίζουσι, καὶ ἄλλα φανεῖται μόρια μείζω διάστασιν ἔχοντα τούτων, περὶ ὧν καὶ νῦν εἴρηται, τὸ θρεπτικόν, ὃ καὶ τοῖς φυτοῖς ὑπάρχει καὶ πᾶσι τοῖς ζῴοις, καὶ τὸ αἰσθητικόν, ὃ οὔτε ὡς ἄλογον οὔτε ὡς λόγον ἔχον θείη ἄν τις ῥᾳδίως. Ἔτι δὲ τὸ φανταστικόν, [432b] ὃ τῷ μὲν εἶναι πάντων ἕτερον, τίνι δὲ τούτων ταὐτὸν ἢ ἕτερον, ἔχει πολλὴν ἀπορίαν, εἴ τις θήσει κεχωρισμένα μόρια τῆς ψυχῆς. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ ὀρεκτικόν, ὃ καὶ λόγῳ καὶ δυνάμει ἕτερον ἂν δόξειεν εἶναι πάντων. Ἄτοπον δὲ τοῦτο διαπᾶν· ἔν τε τῷ λογιστικῷ γὰρ ἡ βούλησις γίνεται, καὶ ἐν τῷ ἀλόγῳ ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός· εἰ δὲ τρία ἡ ψυχή, ἐν ἑκάστῳ ἔσται ὄρεξις.

Καὶ δὴ καὶ περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος ἐνέστηκε, τί τὸ κινοῦν κατὰ τόπον τὸ ζῷόν ἐστιν ; Τὴν μὲν γὰρ κατ' αὔξησιν καὶ φθίσιν κίνησιν, αἳ πᾶσιν ὑπάρχουσι, τὸ πᾶσιν ὑπάρχον δόξειεν ἂν κινεῖν τὸ γεννητικὸν καὶ θρεπτικόν· περὶ δὲ ἀναπνοῆς καὶ ἐκπνοῆς καὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως ὕστερον ἐπισκεπτέον· ἔχει γὰρ καὶ ταῦτα πολ-

21 alt. τι om. $F^b$ || παρὰ : περὶ y || 23 λέγειν ψυχῆς $XF^b$ || 24 μόνον πόσα U || 24-25 λέγοντες διορίζουσι y : λέγοντες διορίζονται $CH^a$ λέγουσι διορίζοντες rell. || 27 φανεῖται $EH^a$ : φαίνεται CUXy φαίνονται $LVF^b$ || 29 τό τε EL τὸ δὲ y || δ om. UVX || 30 τὸ om. X || οὔθ' ὡς ἄλογον οὔθ' ὡς $F^b$ || 31 θείη : θῇ X || δὲ om. $F^b$.

[432 b] 1 δ om. EL || τῷ : τὸ EL || 2 κεχωρισμένον μόριον $F^b$ || 3 ὀρεκτόν X || 4 πάντων om. Cy || καὶ ἄτοπον ELX || δὲ $CH^a$Vy : δὴ rell. || 5 τὸ τοῦτο ELUV || τοῦτο φάναι V || τε om. y || 7 ἐστὶν X || alt. καὶ om. $F^b$ || 8 τί ἔστι $F^b$ || 9 ἅπασιν ὑπάρχουσαν E || 10-11 καὶ θρεπτικόν om. EL.

bizim saydıklarımızdan başka bir özel kısım mı, yoksa onlardan biri mi?

[22] Ama hemen şöyle bir açmaz baş gösteriyor: "Ruhun kısımları" derken neyi kastediyoruz ve bu kısımlar kaç tane? Nitekim bir bakıma bunlar sonsuz sayıdadır ve bazılarının söylediği o hesaplayan, şevkli ve iştah duyan kısımlara ya da başkalarının söylediği gibi *logos* sahibi olan ve *logos*'u olmayan kısımlara ayrılmakla kalmaz gibi görünür.[149] Çünkü bölümlemede kullanılan ayrımlar açısından bakarsak, ruhta öyle kısımlar vardır ki bunlardan daha büyük farklılıklar gösterir, bunlar da şimdi bizim söz ettiğimiz kısımlardır: Beslenen kısım (bitkilerde ve tüm hayvanlarda bulunur), duyumsayan kısım (kolay kolay *logos*'suz tarafa da *logos*'a sahip tarafa da konulamaz), hayal eden kısım (olmaklığı bakımından *bütün* ötekilerden farklıdır ama eğer ruhun müstakil kısımlarının olduğu öne sürülecek olursa bu kısmın tek tek hangi kısımla aynı ya da farklı olduğu konusu büyük bir sorundur),[150] bir de arzulayan kısım (*logos* ve güç bakımından bunların hepsinden farklı görünebilir; ama bu kısmı ayrı tutmak saçma, çünkü <arzunun türlerinden> istek, hesaplayan kısımda meydana geliyorsa, iştah ve şevk *logos*'suz kısımda meydana gelir, yani eğer ruh üç kısımlı ise, arzu her birinde olacaktır).

[432b7] Şimdiki tartışmamıza geri dönelim: Hayvanın yer değiştirmesini sağlayan kısım nedir? Büyüme ve bozulma hareketi, hepsinde bulunduğu için, yine hepsinde bulunan üreme ve beslenme kısımlarından ileri gelir gibi görünüyor. Soluk alıp vermeyi ve uyumayla uyanmayı daha sonra incelemek gerek çünkü burada da büyük

---

[149] Burada sözü edilen iki ayrım da yalnızca insan ruhuyla ilgilidir. İlki tabii ki Platon'un diyaloglarında tipik olarak çıkan üçlü ayrımdır. (*Timaios*, 69C; *Phaidros*, 246A, 253C; *Devlet*, IV, 434D2-441C3; IX, 580D'ye bakılabilir.) İkinci ayrım ise Aristoteles zamanında yaygın olan bir görüş olabilir. (*Nikomakhos'a Etik*, I, 13, 1102a26-28'le ve *Magna Moralia*, I, 1, 1182a23-25'le karşılaştırınız.) İnsan ruhundaki bu ikili ayrımı Aristoteles'in nasıl geliştirdiğini görmek için *Nikomakhos'a Etik*, I, 13'e bakılabilir.

[150] Bu kısımlar daha önce ele alınmıştır: beslenen kısım II, 4'te, duyumsayan kısım II, 5 - III, 2 arasında, hayal gücü ise III, 3, 427a14 - 429a9 arasında.

λὴν ἀπορίαν. Ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως, τί τὸ κινοῦν τὸ ζῷον τὴν πορευτικὴν κίνησιν, σκεπτέον.

Ὅτι μὲν οὖν οὐχ ἡ θρεπτικὴ δύναμις, δῆλον· ἀεί τε γὰρ ἕνεκά του ἡ κίνησις αὕτη, καὶ ἢ μετὰ φαντασίας ἢ ὀρέξεως ἐστιν· οὐθὲν γὰρ μὴ ὀρεγόμενον ἢ φεῦγον κινεῖται ἀλλ' ἢ βίᾳ. Ἔτι κἂν τὰ φυτὰ κινητικὰ ἦν, κἂν εἶχέ τι μόριον ὀργανικὸν πρὸς τὴν κίνησιν ταύτην.

Ὁμοίως δὴ οὐδὲ τὸ αἰσθητικόν· πολλὰ γάρ ἐστι τῶν ζῴων ἃ αἴσθησιν μὲν ἔχει, μόνιμα δ' ἐστὶ καὶ ἀκίνητα διὰ τέλους. Εἰ οὖν ἡ φύσις μήτε ποιεῖ μάτην μηθὲν μήτε ἀπολείπει τι τῶν ἀναγκαίων, πλὴν ἐν τοῖς πηρώμασι καὶ ἐν τοῖς ἀτελέσιν· τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ζῴων τέλεια καὶ οὐ πηρώματά ἐστιν· σημεῖον δὲ ὅτι γεννητικὰ καὶ ἀκμὴν ἔχει καὶ φθίσιν· ὥστ' εἶχεν ἂν καὶ τὰ ὀργανικὰ μέρη τῆς πορείας.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ νοητικὸν καὶ ὁ καλούμενος νοῦς ἐστιν ὁ κινῶν· ὁ μὲν γὰρ θεωρητικὸς οὐθὲν θεωρεῖ πρακτόν, οὐδὲ λέγει περὶ φευκτοῦ καὶ διωκτοῦ οὐθέν, ἀεὶ δὲ ἡ κίνησις ἢ φεύγοντος ἢ διώκοντός τί ἐστιν. Ἀλλ' οὐδ' ὅταν θεωρῇ τι τοιοῦτον, ἤδη κελεύει φεύγειν ἢ διώκειν, οἷον πολλάκις διανοεῖται φοβερόν τι ἢ ἡδύ, οὐ κελεύει δὲ φοβεῖσθαι, ἡ δὲ καρδία [433a] κινεῖται, ἂν δ' ἡδύ, ἕτερόν τι μόριον. Ἔτι καὶ ἐπιτάττοντος τοῦ νοῦ καὶ λεγούσης τῆς διανοίας φεύγειν τι ἢ διώκειν οὐ

13 τί om. E || 15 θρεπτικὸν δυνάμει $F^b$ || τε ECH$^a$ : τὸ X om. LUVy$F^b$M || 16 pr. ἢ om. U || 17 ὀρεγόμενα L || κἂν ELH$^a$y : καὶ rell. || 18 κινητικὰ ἂν ἦν $H^a$ || 19 δὴ CH$^a$X : δὲ rell. || 20 pr. ἐστι: εἰσι $F^b$ || alt. ἐστὶ om. y || 21 εἰ : ἡ L || 22 τι ELH$^a$ : om. rell. || ἓν om. X || 24 ὅτι ἔστι EL ὅτι καὶ $F^b$ || γεννητικὸν H$^a$$F^b$ || 25 φθίσιν : φύσιν V || μέρη : μόρια $F^b$ || 26 νοητικὸν LH$^a$ : λογιστικὸν rell. || 27 κινῶν : ἐκείνων E || ὁ μὲν : ὅσα μὲν $F^b$ || θεωρεῖ ELH$^a$ : νοεῖ rell. || 28 διωκτοῦ καὶ φευκτοῦ U διωκτοῦ ἢ φευκτοῦ $F^b$ || ἀεὶ δὲ : ἡ δὲ LP εἰ δὲ E || 29 φεύγοντός τι CUyMP || 30 κελεύῃ X || διώκειν ἢ φεύγειν EL.

[433 a] 1 καὶ om. P || 2 διώκειν τὸ σῶμα $F^b$.

sorun var.[151] Fakat yer değiştirme anlamında harekete dönecek olursak, hayvanı mesafe kat etmeye iten kısmın ne olduğunu incelemek gerekiyor.

[14] Beslenme gücü değil, bu açık. Çünkü yer değiştirme hareketi daima bir şey uğrunadır ve hayal gücü ve arzuyla birliktedir. Zira arzulamayan ve kaçmayan hayvan hareket etmez, zorla hareket ettiriliyorsa o başka tabii. Kaldı ki <yer değiştirme beslenme gücünden kaynaklansaydı> bitkiler de hareketli olurdu ve bu harekete yönelik bir de organik[152] kısımları bulunurdu.

[19] Duyumsayan kısım da değil. Ne de olsa duyumsayabildiği halde ömrü boyunca hareketsiz ve sabit kalan birçok hayvan var. Şimdi eğer doğa hiçbir şeyi boşuna yapmıyor ve gerekli hiçbir şeyi esirgemiyorsa (sakat ve gelişimini tamamlayamamış olanlar bir kenara, sözünü ettiklerimiz yetişkin olan ve sakat olmayan hayvanlardır; üreyebilmelerinden ve yaşamlarında bir olgunluk ve bir bozulma döneminin olmasından belli), o halde bu hayvanların da mesafe kat etmeye [*poreia*][153] yarayan organik kısımları olurdu.

[26] Akleden ya da "akıl" denen kısım da hareket ettiren değildir. Nitekim teorik akıl yapıp edilesi [*prakton*] hiçbir şeyi akletmez, kaçılacak ya da kovalanacak şeyler hakkında hiçbir şey söylemez, oysa hareket daima kaçan ya da kovalayan bir şeyin hareketidir. Böyle bir şeyi temaşa ettiğinde bile <teorik akıl> kaçmayı ya da kovalamayı emretmez. Örneğin korku ya da haz verici bir şey akıldan geçtiği sırada kalbin (ya da haz verici bir şey söz konusuysa başka bir kısmın) hareket etmesine rağmen korkma emrinin verilmediği olur. Hatta akıl komut verdiği zaman akıl yürüten kısım bir şeyden kaçmayı ya da bir şeyi kovalamayı söylemesine

---

[151] Aristoteles'in bu konulardaki kısa çalışmaları *Küçük Doğa Kitapları*'nda yer alır.

[152] Burada *organikon* sözcüğünü bugün anlaşıldığı üzere "karbon bazlı" olarak anlamamak gerekir. Sözcük, görünen o ki, "birbirinden farklı görevlere ya da iş ya da işlevlere sahip olan kısımlardan, yani *organ*lardan teşkil olan" anlamına gelir. Öte yandan Shields (2016, 171-172) *organikon*'un burada bir bütün olarak bedenin ruh için bir araç olduğuna da işaret edebileceğini belirtiyor.

[153] Bu sözcük için "ilerleme" demedik çünkü bir fasulye sırığı da ilerler, ama yeri aynı kalır; burada kast edilen hayvanın yer değiştirerek uzaktaki besine gitmesi.

κινεῖται, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν πράττει, οἷον οἱ ἀκρατεῖς. Καὶ ὅλως δὲ ὁρῶμεν ὅτι ὁ ἔχων τὴν ἰατρικὴν οὐκ ἰᾶται, ὡς ἑτέρου τινὸς κυρίου ὄντος τοῦ ποιεῖν κατὰ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' οὐ τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ ὄρεξις ταύτης κυρία τῆς κινήσεως· οἱ γὰρ ἐγκρατεῖς ὀρεγόμενοι καὶ ἐπιθυμοῦντες οὐ πράττουσιν ὧν ἔχουσι τὴν ὄρεξιν, ἀλλ' ἀκολουθοῦσι τῷ νῷ.

X Φαίνεται δέ γε δύο ταῦτα κινοῦντα, ἢ ὄρεξις ἢ νοῦς, εἴ τις τὴν φαντασίαν τιθείη ὡς νόησίν τινα. Πολλὰ γὰρ παρὰ τὴν ἐπιστήμην ἀκολουθοῦσι ταῖς φαντασίαις, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴοις οὐ νόησις οὐδὲ λογισμός ἐστιν, ἀλλὰ φαντασία. Ἄμφω ἄρα ταῦτα κινητικὰ κατὰ τόπον, νοῦς καὶ ὄρεξις, νοῦς δὲ ὁ ἕνεκά του λογιζόμενος καὶ ὁ πρακτικός· διαφέρει δὲ τοῦ θεωρητικοῦ τῷ τέλει. Καὶ ἡ ὄρεξις ἕνεκά του πᾶσα· οὗ γὰρ ἡ ὄρεξις, αὕτη ἀρχὴ τοῦ πρακτικοῦ νοῦ· τὸ δ' ἔσχατον ἀρχὴ τῆς πράξεως. Ὥστε εὐλόγως ταῦτα δύο φαίνεται τὰ κινοῦντα, ὄρεξις καὶ διάνοια ἡ πρακτική· τὸ ὀρεκτὸν γὰρ κινεῖ, καὶ διὰ τοῦτο ἡ διάνοια κινεῖ, ὅτι ἀρχὴ αὐτῆς ἐστι τὸ ὀρεκτόν. Καὶ ἡ φαντασία δὲ ὅταν κινῇ, οὐ κινεῖ ἄνευ ὀρέξεως.

Ἓν δή τι τὸ κινοῦν πρῶτον τὸ ὀρεκτόν. Εἰ γὰρ δύο, νοῦς καὶ ὄρεξις, ἐκίνουν, κατὰ κοινόν ἄν τι εἶδος ἐκίνουν. Νῦν δὲ ὁ μὲν νοῦς οὐ φαίνεται κινῶν ἄνευ ὀρέξεως· ἡ γὰρ βούλησις

3 πράττειν E || οἱ ἀκρατεῖς $H^a$ : ὁ ἀκρατής EL ἀκρατής CUVXyM || 4 ὁ om. LM || τὴν om. CX || 5 τινος ἑτέρου P || ὄντος κυρίου $F^b$ || 6 ταύτης αἴτιον τῆς κατὰ τόπον κινήσεως $F^b$ || 7 κινήσεως : αἰσθήσεως Cy || 9 ὁ νοῦς U || εἰ γὰρ μὴ τρία ἔσται τὰ κινητὰ ante εἴ τις τὴν add. P || 10 πολλοὶ coni. Bywater || 11 ἐν ταῖς L || ἄλλοις : ἀλόγοις $F^b$ || 12 οὐ $H^a$UyP : οὐχ ἡ L ἡ rell. || οὐδὲ : οὐ EXP ὁ C || 13 ἄρα : γὰρ $H^a$ $F^b$ || κινητικὰ : κινεῖται P || 15 θεωρικοῦ E || οὗ LX || 16 αὐτῆ CX || 17 φαίνονται y || τὰ om. Ey || 18 διάνοια ἡ CX : διάνοια rell. || ὀρεκτὸν $EH^a$ : ὀρεκτικὸν rell. || 19 ἐστιν αὐτῆς X ταύτης ἐστὶν $F^b$ || 20 ὀρεκτόν ELH$^a$V : ὀρεκτικόν rell. || ἡ : om. UVM || 21 πρῶτον $H^a$ : om. rell. || alt. τὸ : κατὰ τὸ L || ὀρεκτόν ELH$^a$$F^b$P : ὀρεκτικόν rell. || 22 pr. ἐκίνουν : ἐκίνει X || ἐκίνουν εἶδος EL.

rağmen hareketin gerçekleşmediği bile olur; kendine hakim olamayan kişi gibi eylem iştahı rehber edinmiştir. Genelde de gördüğümüz gibi, tıp bilgisine sahip olan kişinin iyileştirmediği olur, demek ki tıp bilgisine uygun hareket etmede esas etken [*kyriou*] bilginin kendisi değil, başka bir şey. Son olarak, bu <tür> harekette ağır basan etken arzu da değil. Ne de olsa kendine hakim olabilen insanlar bir arzu ve iştah duymalarına rağmen arzuladıkları şeyi yapmayıp aklı takip ederler.

**10.** [433a10] Hareket ettirenler bu ikisi gibi görünüyor: ya arzu ya akıl–hayal gücü bir çeşit akletme olarak konumlandırılırsa tabii. Çünkü insanlar birçok zaman bilgiye sırt çevirip hayallerin peşinden giderler; başka hayvanlarda da akletme ve hesaplama yoktur, bir tek hayal gücü vardır. O halde ikisi de yer değiştirme anlamında hareket sağlar: arzu ve akıl–daha doğrusu bir amaca yönelik hesaplayan, *pratik* akıl. Ne de olsa bu aklın *teorik* akıldan farkı amacında yatar. Her arzu da bir amaca yöneliktir. Zaten pratik aklın başlangıç noktası, arzunun yönelik olduğu şeydir; son adımı ise eylemin başlangıcıdır.[154] O halde hareket ettirenlerin bu ikisi gibi görünmesi mantıklı: arzu ve pratik akıl yürütme. Zira arzulanan hareket ettirir,[155] akıl yürütme de bundan dolayı hareket ettirir, çünkü akıl yürütmenin kaynağı arzulanandır. Hayal gücü de hareket ettirdiği zamanlarda arzu olmadan hareket ettirmez.

[21] Dolayısıyla ilk hareket ettiren tek bir şey: Arzulayan kısım.[156] Zira eğer akıl ve arzu olmak üzere iki şey hareket ettiriyor olsaydı, bunu ortak bir biçim uyarınca yapıyor olurlardı. Oysa aklın arzu ol-

---

[154] *Nikomakhos'a Etik*, III, 3, 1112b23; *Metafizik*, VII, 7, 1032b6 ve devamına bakılabilir.

[155] Harfiyen "tahrik eder".

[156] Bu cümlede elyazmalarında eşit güçte iki tane okuma vardır: *Orektikon* ("arzulayan <kısım>") ve *orekton* ("arzulanan"). Ancak iki okumanın bütünleştirilebileceğini düşünüyoruz: Ruhun kısımlarından söz ediyorsak, ilk hareket ettiren şey arzulayan kısımdır (*orektikon*). Yok eğer tartışma ruhun kısımlarıyla kısıtlı değilse, o zaman ilk hareket ettiren şey arzulayan kısmı da hareketlendiren şeydir, yani arzulanandır (*orekton*). (Aşağıda 433b10-11'deki bulanık ifadelerle karşılaştırınız.) Bu paragrafta ruhun kısımlarından söz edildiği için biz de burada Jannone'nin edisyonundan ayrılıp Ross ve Tricot'yu izleyerek ilk okumayı benimsiyoruz.

ὄρεξις· ὅταν δὲ κατὰ τὸν λογισμὸν κινῆται, καὶ κατὰ βούλησιν κινεῖται. Ἡ δ' ὄρεξις κινεῖ παρὰ τὸν λογισμόν· ἡ γὰρ ἐπιθυμία ὄρεξίς τις ἐστιν. Νοῦς μὲν οὖν πᾶς ὀρθός ἐστιν· ὄρεξις δὲ καὶ φαντασία καὶ ὀρθὴ καὶ οὐκ ὀρθή. Διὸ ἀεὶ κινεῖ μὲν τὸ ὀρεκτόν, ἀλλὰ τοῦτ' ἔστιν ἢ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν. Οὐ πᾶν δέ, ἀλλὰ τὸ πρακτὸν ἀγαθόν. Πρακτὸν δ' ἐστὶν ἀγαθὸν τὸ ἐνδεχόμενον καὶ ἄλλως ἔχειν.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ τοιαύτη δύναμις κινεῖ τῆς ψυχῆς ἡ καλουμένη ὄρεξις, φανερόν. Τοῖς δὲ [433b] διαιροῦσι τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, ἐὰν κατὰ τὰς δυνάμεις διαιρῶσι καὶ χωρίζωσι, πάμπολλα γίνεται, θρεπτικόν, αἰσθητικόν, νοητικόν, βουλευτικόν, ἔτι δὲ ὀρεκτικόν· ταῦτα γὰρ πλείω διαφέρει ἀλλήλων ἢ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμικόν. Ἐπεὶ δὲ αἱ ὀρέξεις γίνονται καὶ ἐναντίαι ἀλλήλαις, τοῦτο δὲ συμβαίνει ὅταν ὁ λόγος καὶ αἱ ἐπιθυμίαι ἐναντίαι ὦσι, γίνεται δ' ἐν τοῖς χρόνου αἴσθησιν ἔχουσιν (ὁ μὲν γὰρ νοῦς διὰ τὸ μέλλον ἀνθέλκειν κελεύει, ἡ δ' ἐπιθυμία διὰ τὸ ἥδη· φαίνεται γὰρ τὸ ἥδη ἡδὺ καὶ ἁπλῶς ἡδὺ καὶ ἀγαθὸν ἁπλῶς, διὰ τὸ μὴ ὁρᾶν τὸ μέλλον), εἴδει μὲν οὖν ἓν ἂν εἴη τὸ κινοῦν τὸ ὀρεκτικόν, ᾗ ὀρεκτικόν, πρῶτον δὲ πάντων τὸ ὀρεκτόν (τοῦτο γὰρ κινεῖ οὐ κινούμενον τῷ νοηθῆναι ἢ φαντασθῆναι), ἀριθμῷ δὲ πλείω τὰ κινοῦντα.

Ἐπεὶ δὲ ἔστι τρία, ἓν μὲν τὸ κινοῦν, δεύτερον δ' ᾧ κινεῖ, καὶ ἔτι τρίτον τὸ κινούμενον· τὸ δὲ κινοῦν διττόν, τὸ μὲν ἀκίνητον, τὸ δὲ κινοῦν καὶ κινούμενον. Ἔστι

25 κινεῖ : κινεῖται y || 26 οὖν : om. $F^b$ || alt. ἐστιν om. EL || 29 pr. πρακτὸν : πρακτικὸν LP || 29-30 ἐστὶν ἀγαθὸν $H^a$ : om. rell.

[433 b] 1-4 τοῖς δὲ διαιροῦσι — θυμικόν non in suo loco posita censet Torstrik || 2 γίνεται : γάρ ἐστι C || 3 δὲ om. EL || ὀρεκτικόν : ὀρεκτόν CX om. y || 4 πλείω $CH^aXy$ : πλέον E πλεῖον LUV πλεῖστον $F^b$ || τὸ om. EL || 5 δὲ αἱ $H^aU$ : δ' rell. || καὶ $H^aUV$ : om. rell. || 6 ὁ : δ τε ELP || ἡ ἐπιθυμία LCUVXyF$^b$M || γίγνονται L || 8 μέλλον : μέλλειν X || 9 alt. ἁπλῶς om. $F^b$ || 10 οὖν om. ELU || ἂν εἴη ἓν UM || 11 ᾗ τὸ M || 13 ἐπειδὴ δὲ UV || 14 καὶ om. EL || ἔτι om. $UVF^b$ || 15 δεῖ προσυπακούειν τοῦ τέτταρα ἂν εἴη τὰ συντελοῦντα πρὸς τοιάνδε κίνησιν post κινούμενον add. P || ἔστι om. M.

madan hareket ettirmediği açık. Çünkü istek bir <tür> arzu olmasına rağmen ve insan bir hesaba göre hareket ettiği her seferinde bir isteğe göre hareket ediyor olmasına rağmen, arzu akıl yürütmeye aykırı bir şekilde de hareket ettirebilir.[157] Zira iştah da bir çeşit arzudur. Şimdi, akıl her zaman doğru olduğu halde, arzu ve hayal gücü doğru da yanlış da olur. Dolayısıyla sonuçta arzulanan hareket ettirir, arzulanan da bazen iyi *olandır* bazen iyi *görünendir*. Burada iyiden kasıt, her çeşit iyi değil, *yapıp edilesi* iyi. Yapıp edilesi olan ise olduğundan başka türlü de olabilecek olandır.

[31] Öyleyse ruhta hareket ettiren gücün "arzu" denen güç olduğu belli. Ruhu kısımlara bölenler, bu bölme ve ayırma işleminde güçleri esas alırlarsa ruhun bir sürü kısmı oluyor: Beslenen kısım, duyumsayan kısım, akleden kısım, tartan kısım, şimdi de arzulayan kısım... Bunların arasındaki farklar iştah duyan kısımla şevk duyan kısmın arasındaki farklardan daha büyüktür.[158] Madem birbirine karşıt arzular oluşuyor ve bu durum *logos* ve iştahlar birbirine karşıt olunca gerçekleşiyor ve zaman duyumuna sahip olanlarda ortaya çıkıyor (çünkü akıl geleceği gözeterek direnmeyi emreder, iştah ise hemen hazırda [*êdê*] varolanı gözetir; çünkü geleceği görmediğimiz için halihazırdaki haz bize basbayağı [*haplôs*] haz verici ve basbayağı iyi gibi görünür), o halde hareket ettiren aslında *tür olarak* bir olsa gerek (yani arzulayan kısım olarak arzulayan kısım–ama her şeyden önce arzulanan şey gelir, çünkü o akledilmek ya da hayal edilmek suretiyle kendisi hareket etmeksizin hareket ettirir), buna rağmen hareket ettiriciler *sayı olarak* birçoktur.

[433b13] Üç şey var: (a) Hareket ettiren, (b) hareket aracı, (c) hareket ettirilen. "Hareket ettiren"den kasıt ise, (a') kendisi hareket etmeden hareket ettiren olabileceği gibi, (a'') kendisi hareket eden ve hareket ettiren

---

[157] Bu pasaj okunurken Aristoteles'e göre arzunun (*oreksis*) şevk (*thymos*), iştah (*epithymia*) ve istek (*boulêsis*) olmak üzere üç türe ayrıldığı akılda tutulmalıdır. (*Nikomakhos'a Etik*, III, 2, 1111b20-31)

[158] Aristoteles'in kendisi sürekli olarak ruhun kısımlarından söz ederken ruhu kısımlara ayıranları sıklıkla eleştirir gibi durması tuhaftır. Ross'un bu konudaki görüşü, Aristoteles'in ruhun kısımlara ayrılmasına değil, bu kısımlar arasındaki geçişlerin ve işbirliklerinin üstünü örten bir kolaycılığa karşı çıktığıdır.

δὲ τὸ μὲν ἀκίνητον τὸ πρακτὸν ἀγαθόν, τὸ δὲ κινοῦν καὶ κινούμενον τὸ ὀρεκτικόν (κινεῖται γὰρ τὸ ὀρεγόμενον ἢ ὀρέγεται, καὶ ἡ ὄρεξις κίνησίς τίς ἐστιν ἡ ἐνέργεια), τὸ δὲ κινούμενόν ἐστι τὸ ζῷον· ᾧ δὲ κινεῖ ὀργάνῳ ἡ ὄρεξις, ἤδη τοῦτο σωμα-
[20]τικόν ἐστιν· διὸ ἐν τοῖς κοινοῖς σώματος καὶ ψυχῆς ἔργοις θεωρητέον περὶ αὐτῶν. Νῦν δὲ ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, τὸ κινοῦν ὀργανικῶς ὅπου ἀρχὴ καὶ τελευτὴ τὸ αὐτό, οἷον ὁ γιγγλυμός· ἐνταῦθα γὰρ τὸ κυρτὸν καὶ κοῖλον τὸ μὲν τελευτὴ τὸ δ' ἀρχή· διὸ τὸ μὲν ἠρεμεῖ τὸ δὲ κινεῖται, λόγῳ μὲν ἕτερα
[25] ὄντα, μεγέθει δ' ἀχώριστα· πάντα γὰρ ὥσει καὶ ἕλξει κινεῖται. Διὸ δεῖ ὥσπερ ἐν κύκλῳ μένειν τι, καὶ ἐντεῦθεν ἄρχεσθαι τὴν κίνησιν.

Ὅλως μὲν οὖν, ὥσπερ εἴρηται, ἢ ὀρεκτικὸν τὸ ζῷον, ταύτῃ αὐτοῦ κινητικόν· ὀρεκτικὸν δὲ οὐκ ἄνευ φαντασίας. Φαντασία δὲ πᾶσα ἢ λογιστικὴ ἢ αἰσθητική. Ταύ-
[30]της μὲν οὖν καὶ τὰ ἄλλα ζῷα μετέχει.

XI Σκεπτέον δὲ καὶ περὶ τῶν ἀτελῶν, τί τὸ κινοῦν ἐστιν, [434a] οἷς ἁφὴ μόνον ὑπάρχει αἴσθησις, πότερον ἐνδέχεται φαντασίαν ὑπάρχειν τούτοις, ἢ οὔ, καὶ ἐπιθυμίαν. Φαίνεται γὰρ λύπη καὶ ἡδονὴ ἐνοῦσα. Εἰ δὲ ταῦτα, καὶ ἐπίθυμίαν ἀνάγκη. Φαντασία δὲ πῶς ἂν ἐνείη ; Ἢ ὥσπερ καὶ κινεῖται ἀο-
[5]ρίστως, καὶ ταῦτ' ἔνεστι μέν, ἀορίστως δ' ἔνεστιν.

16 κινητὸν L || tert. τὸ om. ELUVP || 17 ὀρεγόμενον CH$^{a}$Xy : κινούμενον rell. || 18 ἡ om. CX || τίς om. CXy || ἢ CH$^{a}$LU : ἢ VX ἡ E || ἐνέργειαι : ἐνεργείᾳ coni. Torstrik || 19 ἐστι H$^{a}$ : om. rell. || ἡ om. VM || 21 αὐτῶν : αὐτοῦ CXF$^{b}$ || ἐν om. F$^{b}$ || 22 ὅπου : ὅπερ F$^{b}$ ὅπου ἂν EP || 22-23 γιγγλυσμός UVF$^{b}$ γίνγλυμμος E || 23 καὶ : καὶ τὸ CX || 26 δεῖ : δὴ y || ὡς CX || ἐνταῦθα y || 27 οὖν om. F$^{b}$ || 28 ἑαυτοῦ ELCP || 29 λογικὴ H$^{a}$y || 31 καὶ om. E || ἀτελῶν : ἄλλων CX ἁπλῶν y.

[434 a] 1 ἁφῇ coni. Ross || μόνη F$^{b}$ || ἡ αἴσθησις EH$^{a}$ || 2 τούτοις ὑπάρχει F$^{b}$P || 3 μὲν γὰρ F$^{b}$ || ἐνοῦσα : ἔχουσα E || ἐπιθυμία F$^{b}$ || 4 ἐνείη : εἴη LUV || αἰσθανόμενα οὕτω καὶ φαντάζεται. ἀόριστος δ' ἔνεστιν ἡ μὲν οὖν post κινεῖται add. P || 5 καὶ — ἀορίστως om. UV.

de olabilir. Öyleyse <bu bağlamda> (a') kendisi hareket etmeden hareket ettirene denk düşen şey, yapıp edilesi iyidir; (a'') kendisi hareket eden ve hareket ettirene denk düşen şey arzulayan kısımdır (çünkü arzulayan arzuladığı ölçüde hareketlidir, arzu da zaten bir çeşit hareket ya da işlerliktir); (c) hareket ettirilense hayvandır. (b) Arzunun hareket ettirirken kullandığı organ ise artık bu noktada *bedensel* bir şeydir. Bedenle ruha ortak işlevler arasında incelenmesinin gerekliliği de bundan. Şimdi özetlemek gerekirse, organ aracılığıyla [*organikôs*] hareket ettiren şey, başlangıç ve sonun kesişiminde bulunur, tıpkı eklem gibi. Çünkü eklemde içbükey başlangıç, dışbükey sondur; ilki hareketsiz durur, ikincisi hareket eder; *logos* bakımından birbirinden farklı olsalar da büyüklük bakımından birbirinden müstakil değildirler. Ne de olsa her şey itme ve çekme yoluyla hareket eder.[159] Bu yüzden tekerlekteki[160] gibi bir şeyin hareketsiz kalması ve hareketin buradan başlaması gerekir.

[433b28] Öyleyse, söylemiş olduğumuz gibi, genel olarak, hayvanın kendi kendini hareket ettirmesi *arzulaması* itibarıyladır. Hayal gücü olmadan arzu duyamaz. Bütün olarak hayal gücü de ya hesaplayıcıdır ya duyumsamaya dayanır. <İnsandan> başka hayvanlar bu ikincisinden pay alır.[161]

**11.** [433b31] Bir tek dokunma duyusuna sahip olan, gelişimini tamamlayamamış hayvanları hareket ettiren nedir? <Yani> hayal gücüne ve iştaha sahip olabilirler mi, olamazlar mı? Bunları incelemek gerekiyor. Acı ve haz duydukları açık, bunları duyuyorlarsa iştah da olmalı. Peki hayal gücü barındırmaları nasıl olabilir? Belli belirsiz hareket etmeleri gibi bunları da mı belli belirsiz barındırıyorlar?

---

[159] *Fizik*, VII, 2, 243a16 ve devamı. Ancak Ross'un da işaret ettiği gibi, bu genelleme yalnızca canlıların yer değiştirmesi için geçerli olsa gerek, çünkü Aristoteles *Fizik*, VI, 2, 233a17'de taşıma (*okhêsis*) ve fırdöndürmeyi (*dinêsis*) de bunlara katar. Canlıların yer değiştirme anlamındaki hareketlerinin tamamı hem itme-çekme hareketleridir ve hareketsiz kalan ve hareketi başlatan bir dayanağa muhtaçtır, bu dayanak da kalptir. (*Hayvanların Kısımları Üzerine*, III, 3, 665a10'a bakınız.)

[160] Ya da "dairedeki".

[161] Hafifçe farklı bir hareket çözümlemesi için *Fizik*, VIII, 5, 256b14'e bakılabilir.

Ἡ μὲν οὖν αἰσθητικὴ φαντασία, ὥσπερ εἴρηται, καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῴοις ὑπάρχει, ἡ δὲ βουλευτικὴ ἐν τοῖς λογικοῖς. Πότερον γὰρ πράξει τόδε ἢ τόδε, λογισμοῦ ἤδη ἔργον ἐστίν· καὶ ἀνάγκη ἀεὶ ἑνὶ μετρεῖν· τὸ μεῖζον γὰρ διώκει. Ὥστε δύναται ἓν ἐκ πλειόνων φαντασμάτων ποιεῖν. Καὶ αἴτιον τοῦτο τοῦ δόξαν μὴ δοκεῖν ἔχειν, ὅτι τὴν ἐκ συλλογισμοῦ οὐκ ἔχει, αὕτη δὲ ἐκείνην. Διὸ τὸ βουλευτικὸν οὐκ ἔχει ἡ ὄρεξις· νικᾷ δ' ἐνίοτε καὶ κινεῖ τὴν βούλησιν· ὁτὲ δ' ἐκείνη ταύτην, ὥσπερ σφαῖρα ⟨σφαῖραν⟩, ἢ ὄρεξις τὴν ὄρεξιν, ὅταν ἀκρασία ἐνῇ· φύσει δὲ ἀεὶ ἡ ἄνω ἀρχικωτέρα καὶ κινεῖ· ὥστε τρεῖς φορὰς ἤδη κινεῖσθαι.

Τὸ δ' ἐπιστημονικὸν οὐ κινεῖ τι, ἀλλὰ μένει. Ἐπεὶ δ' ἡ μὲν καθόλου ὑπόληψις καὶ λόγος, ἡ δὲ τοῦ καθ' ἕκαστα (ἡ μὲν γὰρ λέγει ὅτι δεῖ τὸ τοιόνδε πράττειν, ἡ δὲ ὅτι τόδε τὸ νῦν τοιόνδε, κἀγὼ δὲ τοιόσδε), αὕτη ἤδη κινεῖ ἡ δόξα, οὐχ ἡ καθόλου· ἢ ἄμφω, ἀλλ' ἡ μὲν ἠρεμοῦσα μᾶλλον, ἡ δ' οὔ.

XII Τὴν μὲν οὖν θρεπτικὴν ψυχὴν ἀνάγκη πᾶν ἔχειν ὅτιπερ ἂν ζῇ, καὶ ψυχὴν ἔχει ἀπὸ γενέσεως μέχρι φθορᾶς. Ἀνάγκη γὰρ τὸ γενόμενον αὔξησιν ἔχειν καὶ ἀκμὴν καὶ φθίσιν, ταῦτα δ' ἄνευ τροφῆς ἐστιν ἀδύνατον· ἀνάγκη ἄρα ἐνεῖναι τὴν θρεπτικὴν δύναμιν ἐν πᾶσι τοῖς φυομένοις καὶ φθίνουσιν. Αἴσθησιν δ' οὐκ ἀναγκαῖον ἐν ἅπασι τοῖς ζῶσιν· οὔτε

6 ἀλόγοις CH$^{a}$Xy : ἄλλοις rell. || 7 λογιστικοῖς EL || 8 ἔργον ἐστίν H$^{a}$y : ἐστὶν ἔργον rell. || ἀεὶ ἑνὶ H$^{a}$ : ἑνὶ rell. || 9 πλεόνων E || 10 τούτου τὸ H$^{a}$ || 11 τὴν : τὸν X || ἔχει τἆλλα ζῷα coni. Bywater || 13 τὴν βούλησιν om. VM || σφαῖραν y || 14 σφαῖραν suppl. Torstrik || ἢ coni. Förster : ἡ codd. || ἐνῇ ELH$^{a}$P : γένηται rell. || ἀεὶ om. y || 15 ὥστε : ὡς CV || 16 κινεῖ τι H$^{a}$ : κινεῖ CXF$^{b}$ κινεῖται ELUVyM || μὲν τοῦ y || 17 ἕκαστον ELy || 18 ὅτι om. C || δεῖ τὸ τοιόνδε H$^{a}$ : δεῖ τὸν τοιοῦτον τὸ τοιόνδε ELVyF$^{b}$ δεῖ τοῦτον τὸ τοιόνδε CUX || 19 τόδε τὸ νῦν EP : τόδε νῦν CH$^{a}$Xy τόδε LUV || κάτω δὲ L || αὕτη ἤδη H$^{a}$ : ἤδη αὕτη rell. αὐτὴ CX || 20 οὐχὶ C || 23 ἔχῃ Xy || καὶ μέχρι ELP μέχρι καὶ F$^{b}$ ἕως CXy καὶ UV ἕως καὶ F$^{b}$ || 25 ἐστιν H$^{a}$ : om. rell. || 26 ἐν εἶναι LC || 27 οὔτε : ὥστε P.

[434a5] Daha önce söylediğimiz gibi[162] duyumsamaya dayanan hayal gücü tüm hayvanlarda bulunur, tartıcı hayal gücü ise yalnızca hesaplama gücü olanlarda [*logistikos*] bulunur. Çünkü bunu mu *yoksa* şunu mu yapayım demek bile hesaplama işidir ve tartma işlemini tek bir şeyi ölçü alarak yapmak gerekir, çünkü daha ağır basanın peşinden gidilir, dolayısıyla <hesaplama yapabilen hayvanlarda> birçok hayali bütünleştirip tek bir şey yapma gücü bulunur. <Gelişimini tamamlayamamış hayvanların> görüşe [*doksa*] sahip olmadığı düşünülür çünkü tasıma dayanan hayal gücüne sahip değildirler, o ise buna <sahiptir>. Dolayısıyla arzu, tartan kısmı içermez. Kâh arzu isteğe baskın çıkıp onu hareket ettirir, kâh istek arzuyu top gibi hareket ettirir, kendine hakim olamama durumunda ise arzuyu hareket ettiren arzudur. Gerçi üstün taraf *doğal olarak* her zaman daha çok hükmeden [*arkhikôtera*] taraftır ve o hareket ettirir. Sonuç olarak yer değiştirme üç türlü olur.[163] [434a16] Bilen kısım hareket etmez,[164] sabit durur. Tümel yargı ve *logos* ile tikel hakkındaki yargı birbirinden farklı olduğuna göre (nitekim ilki şöyle birisinin[165] şöyle bir eylemde bulunması gerektiğini söylerken ikincisi şu eylemin öyle bir eylem olduğunu ve benim öyle birisi olduğumu söyler), hareket ettiren de, tümel görüş değil, bu ikinci türden bir görüştür. Ya da ikisi de—ancak bir tanesi daha ziyade durağan haldedir, öbürü değildir.[166]

**12.** [434a22] Öyleyse yaşayan her şeyin beslenen ruha sahip olması ve doğumundan ölümüne kadar bu ruhu taşıması şart. Çünkü doğmuş olanın büyümesi, olgunluğa varması ve bozulması şart; bunlarsa besinsiz olamaz. Dolayısıyla beslenme gücünün büyüyen ve bozulan her şeyde olması şart. [27] Duyumsama ise yaşayanların hepsi

---

[162] III, 10, 433b29-30.

[163] Metnin çok bozuk olduğu belli. Müdahale etmeden bu bozukluğu yansıtmaya gayret ettik.

[164] Jannone'nin okuması herhalde "Bilen kısım hiçbir şeyi hareket ettirmez" anlamına geliyor, ancak dilbilgisel olarak yanlış görünüyor ve tek bir elyazmasına ($H^a$'ya) dayanıyor. Biz elyazmalarının çoğunluğunu izliyoruz.

[165] Jannone bir kez daha bir tek $H^a$ elyazmasına bel bağlayarak "şöyle birisinin" anlamındaki *ton toiouton* deyimini siliyor. Biz yine elyazmalarının çoğunluğunu izliyoruz.

[166] III. kitabın 9. bölümünden buraya kadarki hareket tartışması *Hayvanların Hareketi Üzerine* ile karşılaştırılmalıdır. Nussbaum, 1983'e bakınız.

γὰρ ὢν τὸ σῶμα ἁπλοῦν, ἐνδέχεται ἀφὴν ἔχειν, (οὔτε ἄνευ ταύτης οὐθὲν οἷόν τε εἶναι ζῷον) οὔτε ὅσα μὴ δεκτικὰ τῶν εἰδῶν ἄνευ τῆς ὕλης. Τὸ δὲ ζῷον ἀναγκαῖον αἴσθησιν ἔχειν, εἰ μηθὲν μάτην ποιεῖ ἡ φύσις. Ἕνεκά του γὰρ ἅπαντα ὑπάρχει τὰ φύσει, ἢ συμπτώματα ἔσται τῶν ἕνεκά του. Εἰ οὖν πᾶν σῶμα πορευτικόν, μὴ ἔχον αἴσθησιν, φθείροιτο ἂν καὶ [434b] εἰς τέλος οὐκ ἂν ἔλθοι, ὅ ἐστι φύσεως ἔργον· πῶς γὰρ θρέψεται; Τοῖς μὲν γὰρ μονίμοις ὑπάρχει τοῦτο ὅθι πεφύκασιν. Οὐχ οἷόν τε δὲ σῶμα ἔχειν μὲν ψυχὴν καὶ νοῦν κριτικόν, αἴσθησιν δὲ μὴ ἔχειν, μὴ μόνιμον ὄν, γεννητὸν δέ· [ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀγέννητον·] διὰ τί γὰρ ἕξει; Ἢ γὰρ τῇ ψυχῇ βέλτιον ἢ τῷ σώματι. Νῦν δ' οὐδέτερον· ἡ μὲν γὰρ οὐ μᾶλλον νοήσει, τὸ δ' οὐθὲν ἔσται μᾶλλον δι' ἐκεῖνο· οὐθὲν ἄρα ἔχει ψυχὴν σῶμα κινούμενον ἄνευ αἰσθήσεως.

Ἀλλὰ μὴν εἴγε αἴσθησιν ἔχει, ἀνάγκη τὸ σῶμα εἶναι ἢ ἁπλοῦν ἢ μικτόν. Οὐχ οἷόν τε δὲ ἁπλοῦν· ἀφὴν γὰρ οὐχ ἕξει, ἔστι δὲ ἀνάγκη ταύτην ἔχειν. Τοῦτο δὲ ἐκ τῶνδε δῆλον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ζῷον σῶμα ἔμψυχόν ἐστι, σῶμα δὲ ἅπαν ἁπτόν, ἁπτὸν δὲ τὸ αἰσθητὸν ἁφῇ, ἀνάγκη καὶ τὸ τοῦ ζῴου σῶμα ἁπτικὸν εἶναι, εἰ μέλλει σώζεσθαι τὸ ζῷον. Αἱ γὰρ ἄλλαι αἰσθήσεις δι' ἑτέρων αἰσθάνονται, οἷον ὄσφρησις ὄψις ἀκοή· ἁπτόμενον δέ, εἰ μὴ ἕξει αἴσθησιν, οὐ δυνήσεται τὰ μὲν φεύγειν τὰ δὲ λαβεῖν. Εἰ δὲ τοῦτο, ἀδύνατον ἔσται σώζε-

28 ὢν ELH$^{a}$P : ὅσων rell. || ἀφὴν : αὐτὴν coni. Ross || 28-29 οὔτε — ζῷον secl. Torstrik || 29 οὐθὲν οἷόν τε LH$^{a}$F$^{b}$ : οἷόν τε οὐθὲν rell. || οὔτε μηδὲ ὅσα CH$^{a}$X οὔθ' ὅσα F$^{b}$ || 29-30 τῶν εἰδῶν om. y || 31 φύσις : ψυχὴ C || γὰρ om. X || ὑπάρξει L || 32 τὰ : τῇ V || ἔσται : ἐστι F$^{b}$ || τῶν : τὰ H$^{a}$.

[434 b] 1 ἔλθῃ H$^{a}$ || ὅ : ὅπερ F$^{b}$ || 2 τοῦτο : ταῦτα X τὸ L || ὅθι : ὅτι VXM ὅθεν L || 4 μόνιμον δὲ ὄν C μόνον VM || ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀγέννητον secl. Torstrik || 5 οὐχ ἕξει CVy οὐ μεθέξει P || 8 κινούμενον H$^{a}$ : μὴ μόνιμον rell. || ὄν ante ἄνευ add. Ross || 9 ἔχει : ἔχοι LF$^{b}$ om. UV || 11 ἔχειν : εἶναι Cy || 12-13 alt. ἁπτὸν — ἁφῇ secl. Ross || 14 μέλλει : μέλλοι CyP || 17 ἔσται : ἐστι XM οὐκ ἔστι F$^{b}$.

için şart değil. Çünkü dokunma duyusu (ki hayvan için olmazsa olmazdır[167]), bedeni yalın olanlarda ve maddesiz biçimleri alamayanlarda bulunmaz.[168] Ama doğa gerçekten de hiçbir şeyi boşuna yapmıyorsa, hayvanların duyumsamaya sahip olması gerekir. Çünkü doğal olan her şey ya bir amaç için vardır ya da bir amaç için varolan bir şeye denk gelenlerdendir [*symptômata*]. Bu durumda eğer mesafe kat edebilen herhangi bir beden duyumsamaya sahip olmasaydı, doğanın işi olan ereğine varamadan yok olup giderdi (Nasıl beslenecekti? Sabit olanlarda bu besin doğdukları yerde bulunur.[169]) Ama [doğurulmamış değil de] doğurulmuş olan ama sabit *olmayan* bir cisim eğer ruha ve ayırt edici akla sahipse duyumsamadan yoksun olamaz. Niçin sahip olacak ki?[170] Ya ruh için ya beden için öylesi daha iyi olmalı. Oysa ikisi de değil: Ruhun akletmesine katkıda bulunmayacağı gibi bedene de bir getirisi olmayacak. Dolayısıyla hareket eden hiçbir cisim, duyumsama olmaksızın ruha sahip değildir.

[434b9] Ama duyumsamaya *sahipse*, bu sefer bedeninin ya yalın olması ya da karışık olması gerek. Yalın olamaz, çünkü o durumda dokunmaya sahip olamaz, oysa sahip olması şart. Şuradan belli: Madem yaşayan bir şey ruh taşıyan bir *bedendir*, her beden de dokunulur bir şeydir, dokunulur olansa dokunma yoluyla duyumsanabilendir, o halde yaşayan bir şey kendini muhafaza edecekse bedeninin dokunma duyusuna sahip olması şarttır. Çünkü öbür duyular bir şey *aracılığıyla* duyumsarlar, örneğin koku alına, görme ve işitme. Oysa <başka şeylere> temas eden bir şey, eğer duyumsama gücüne sahip değilse, bir şeylerden kaçmaktan ya da bir şeyleri yakalamaktan aciz olacak, böyle olursa da hayvan kendini muhafaza edemeyecek. Bu

---

[167] II, 11, 423a13-15; I, 4, 408a14-15.

[168] II, 12, 424a17 ve devamı.

[169] Sabit hayvanların besini suda, bitkilerin toprakta ya da suda. (*Hayvan Araştırmaları*, I, 1, 487b7'ye bakınız.)

[170] Elyazmalarının az çok yarısını izleyen Jannone gibi okursak, "Niçin sahip olacak ki?" sorusundan kasıt "*Ayırt eden akla ve mesafe kat etme gücüne* niçin sahip olacak ki?" sorusudur. Elyazmalarının öbür yarısını izleyen Ross gibi okursak, "Niçin sahip olmayacak ki?" sorusu "*Duyumsama gücüne* niçin sahip olmayacak ki?" demektir.

σθαι τὸ ζῷον. Διὸ καὶ ἡ γεῦσίς ἐστιν ὥσπερ ἁφή τις. Τροφῆς γάρ ἐστιν, ἡ δὲ τροφὴ τὸ σῶμα τὸ ἁπτόν. Ψόφος δὲ καὶ χρῶμα καὶ ὀσμὴ οὐ τρέφει, οὐδὲ ποιεῖ οὔτ' αὔξησιν οὔτε φθίσιν. Ὥστε καὶ τὴν γεῦσιν ἀνάγκη ἁφὴν εἶναί τινα, διὰ τὸ τοῦ ἁπτοῦ καὶ θρεπτικοῦ αἴσθησιν εἶναι· αὗται μὲν οὖν ἀναγκαῖαι τῷ ζῴῳ, καὶ φανερὸν ὅτι οὐχ οἷόν τε ἄνευ ἁφῆς εἶναι ζῷον.

Αἱ δὲ ἄλλαι τοῦ τε εὖ ἕνεκα καὶ γένει ζῴων ἤδη οὐ τῷ τυχόντι, ἀλλὰ τισίν, οἷον τῷ πορευτικῷ, ἀνάγκη ὑπάρχειν· εἰ γὰρ μέλλοι σώζεσθαι, οὐ μόνον δεῖ ἁπτόμενον αἰσθάνεσθαι ἀλλὰ καὶ ἄποθεν. Τοῦτο δ' ἂν εἴη, εἰ διὰ τοῦ μεταξὺ αἰσθητικὸν εἴη τῷ ἐκεῖνο μὲν ὑπὸ τοῦ αἰσθητοῦ πάσχειν καὶ κινεῖσθαι, αὐτὸ δ' ὑπ' ἐκείνου. Ὥσπερ γάρ τὸ κινοῦν κατὰ τόπον μέχρι του μεταβάλλειν ποιεῖ, καὶ τὸ ὠσαν ἕτερον ποιεῖ ὥστε ὠθεῖν, καὶ ἔστι διὰ μέσου ἡ κίνησις, καὶ τὸ μὲν πρῶτον κινοῦν καὶ ὠθεῖ οὐκ ὠθούμενον, τὸ δ' ἔσχατον μόνον ὠθεῖται οὐκ ὠσαν, τὸ δὲ μέσον ἄμφω, [435a] πολλὰ δὲ τὰ μέσα, οὕτως ἐπ' ἀλλοιώσεως, πλὴν ὅτι μένοντος ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἀλλοιοῖ, οἷον εἰ εἰς κηρὸν βάψειέ τις, μέχρι τούτου ἐκινήθη, ἕως ἔβαψεν· λίθος δὲ οὐδέν, ἀλλ' ὕδωρ μέχρι πόρρω· ὁ δ' ἀὴρ ἐπὶ πλεῖστον κινεῖται καὶ ποιεῖ καὶ πάσχει, ἐὰν μείνῃ καὶ εἰς ἥ. Διὸ καὶ περὶ ἀνακλάσεως βέλτιον ἢ τὴν ὄψιν ἐξιοῦσαν κλᾶσθαι, τὸν ἀέρα πάσχειν ὑπὸ τοῦ σχήματος καὶ χρώματος, μέχρι περ οὗ ἂν ᾖ εἷς. Ἐπὶ δὲ τοῦ λείου ἐστὶν εἷς· διὸ καὶ οὗτος τὴν ὄψιν

18 τις : τῆς UyF$^b$ om. MP || 19 ψόφοι Uy || 23 ὅτι ἀνάγκη ἄνευ ἁφῆς οὐχ οἷόν τε ζῷον εἶναι F$^b$ || 24 τὸ ζῷον LP || τε om. LF$^b$P || 26 μέλλοι H$^a$: μέλλει rell. || οὐ : οὐθὲν CX || μόνον om. CX || δεῖ : δὴ P || 27 αἰσθάνεσθαι : σώζεσθαι CX || 29 αἰσθητικοῦ y || ὥσπερ : ὡς CX || 30 γὰρ om. y || του : τούτου VM ποῦ F$^b$ || 32 κινοῦν : κινεῖ LyF$^b$ || 33 οὐκ ὠθοῦν X.

[435 a] 1 τὰ LH$^a$ : om. rell. || οὕτω καὶ P || 2 εἰ om. M || κηρὸν : σκληρὸν P || 3 τούτου H$^a$LVy : τοῦ rell. || ἕως οὗ V || 5 μένῃ L || 6 ἀνακλᾶσθαι L || 8 ἂν οὗ LP || εἷς ᾖ UVyF$^b$M || τοῦ τελείου Xy || εἷς ἐστιν F$^b$ || διὸ καὶ H$^a$ : διὸ καὶ περὶ M διότι LP διὸ πάλιν rell.

yüzden tat alma bir çeşit dokunma gibidir; çünkü tat alma besine yöneliktir ve besin dokunulabilir bir cisimdir. Ses, renk ve koku ise besleyici değildir, büyümeye de bozulmaya da yol açmazlar. Sonuçta tat alma bir çeşit dokunma olmak zorundadır çünkü dokunulur ve besleyici olanın duyumsanmasıdır. Öyleyse <tat alma ve dokunma> hayvan için zorunludur ve hayvanın dokunma duyusu olmadan var olamayacağı açıktır.

[434b24] Öbür duyularsa hayvanın *iyiliğine* [*to eu*] hizmet eder ve zaten rastgele her hayvan cinsinde bulunmaz, ancak belli cinslerde zorunlu olarak bulunurlar, örneğin mesafe kat eden hayvanlarda. Çünkü eğer kendini muhafaza edecekse, dokunarak duyumsamanın ötesinde, uzaktan da duyumsaması gerekir.[171] Bunun için de, duyulan şey ortamı, ortam da hayvanı etkiye maruz bırakıp hareket ettirecek şekilde, hayvan ortam aracılığıyla duyumsayabilmelidir. Benzer şekilde, bir şeyin yer değiştirmesine neden olan şey belli bir yere kadar değişiklik yaratır, iten şey ittiği şeyin başka bir şeyi itmesine yol açar ve böylece hareket bir orta [*meson*] aracılığıyla gerçekleşir: İlk hareket ettiren iter ama itilmez, sondaki ittirilir ama itmez, ortadaki ise hem ittirilir hem iter; ortadakiler de birçoktur;[172] zaten başkalaşmalarda da durum böyledir, şu farkla ki başkalaştıran şey aynı yerde kalarak başkalaştırır, diyelim birisi balmumuna bir şey batırsa balmumu ancak o şeyin battığı yere kadar hareket eder, taş hiç etkilenmezken su geniş çaplı etkilenir ama en oynak olanı havadır ve etki alıp vermede üstüne yoktur, yeter ki yekpare olsun ve aynı yerde kalsın.[173] Dolayısıyla ışığın yansımasını da, görmenin gözden çıkması ve yansıyıp göze geri dönmesiyle değil,[174] daha ziyade, gerçekten yekpare kalan havayı şeklin ve rengin etkiye maruz bırakmasıyla açıklamak daha iyidir.[175] Zaten pürüzsüz bir yüzey boyunca hava yekpare olur, dolayısıyla birisi

---

[171] *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, 1, 436b18.

[172] *Fizik*, VIII, 10, 266b27 ve devamı.

[173] II, 8, 419b18 ve devamı.

[174] Bu öğretiyi savunanlardan biri, Aristoteles'e göre Empedokles gibi görünüyor: *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, 2, 437b23; ayrıca Empedokles'in DK31B84 numaralı fragmanına bakınız.

[175] II, 8, 419b27.

κινεῖ, ὥσπερ ἂν εἰ τὸ ἐν τῷ κηρῷ σημεῖον διεδίδοτο μέχρι τοῦ πέρατος.

XIII Ὅτι δ' οὐχ οἷόν τε ἁπλοῦν εἶναι τὸ τοῦ ζῴου σῶμα, φανερόν, λέγω δ' οἷον πύρινον ἢ ἀέρινον. Ἄνευ μὲν γὰρ ἁφῆς οὐδεμίαν ἐνδέχεται ἄλλην αἴσθησιν ἔχειν· τὸ γὰρ σῶμα ἁπτικὸν τὸ ἔμψυχον πᾶν, ὥσπερ εἴρηται. Τὰ δὲ ἄλλα ἔξω γῆς αἰσθητήρια μὲν ἂν γένοιτο, πάντα δὲ τῷ δι' ἑτέρου αἰσθάνεσθαι ποιεῖ τὴν αἴσθησιν καὶ διὰ τῶν μεταξύ· ἡ δ' ἁφὴ τὸ αὐτῶν ἅπτεσθαί ἐστιν, διὸ καὶ τοὔνομα τοῦτο ἔχει. Καίτοι καὶ τὰ ἄλλα αἰσθητήρια ἁφῇ αἰσθάνεται, ἀλλὰ δι' ἑτέρου· αὕτη δὲ δοκεῖ μόνη δι' αὑτῆς. Ὥστε τῶν μὲν τοιούτων στοιχείων οὐθὲν ἂν εἴη σῶμα τοῦ ζῴου.

Οὐδὲ δὴ γῆϊνον. Πάντων γὰρ ἡ ἁφὴ τῶν ἁπτῶν ἐστιν ὥσπερ μεσότης, καὶ δεκτικὸν τὸ αἰσθητήριον οὐ μόνον ὅσαι διαφοραὶ γῆς εἰσιν, ἀλλὰ καὶ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ καὶ τῶν ἄλλων ἁπτῶν ἁπάντων. Καὶ διὰ τοῦτο τοῖς ὀστοῖς καὶ ταῖς θριξὶ καὶ τοῖς τοιούτοις μορίοις οὐκ αἰσθανόμεθα, ὅτι γῆς [435b] ἐστιν. Καὶ τὰ φυτὰ διὰ τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει αἴσθησιν, ὅτι γῆς εἰσιν· ἄνευ δὲ ἁφῆς οὐδεμίαν οἷόν τε ἄλλην ὑπάρχειν, τοῦτο δὲ τὸ αἰσθητήριον οὐκ ἔστιν οὔτε γῆς οὔτε ἄλλου τῶν στοιχείων οὐδενός.

Φανερὸν τοίνυν ὅτι ἀνάγκη μόνης ταύτης στερισκόμενα τῆς αἰσθήσεως τὰ ζῷα ἀποθνῄσκειν· οὔτε γὰρ

9 ἐκίνει CX || 11 ἁπλοῦν εἶναι post σῶμα transp. L || 12 λέγω : λέγομεν UF$^{b}$M λέγω μὲν y || 13 ἐνδέχεται ἔχειν M || ἔχειν αἴσθησιν L || 15 αἰσθητικὰ V || μὲν om. CX || πᾶν CX || τῷ : τὸ H$^{a}$X τοῦ y τὰ C || 16 τὴν om. H$^{a}$ || διὰ τῶν : διὰ τοῦ LyP || 17 τὸ αὐτῶν H$^{a}$ : τῶν ἁπτῶν y τῷ ἁπτῶν F$^{b}$ τῷ αὐτῶν rell. || 18 αἰσθητικὰ y || 19 ἑτέρων LP || δοκεῖ om. H$^{a}$ || 22 αἰσθητικὸν y || καὶ οὐ F$^{b}$ || 23 θερμοῦ καὶ om. y || 24 ταῖς : τοῖς y || 25 γῆ Vy.

[435 b] 2 γῆ V || εἰσιν : ἐστιν LUy || 5 αἰσθήσεως ἁφῆς CX || ἀποθνῄσκει L.

balmumuna damga basmış da iz balmumunun öbür tarafına çıkmış gibi yekpare hava görme organına etkide bulunur.

**13.** [435a10] Bir hayvanın bedeninin yalın olamayacağı, yani örneğin ateşten ya da havadan olamayacağı açık. Çünkü dokunma duyusu olmadan başka bir duyuya sahip olunamaz, zira söylediğimiz gibi[176] ruh sahibi beden bütün olarak dokunma gücü taşır. Toprak dışındaki <öğelerden> duyu organları oluşabilir, ancak oluşturdukları organlar duyumsamayı hep başka bir şey aracılığıyla, bir ortam aracılığıyla gerçekleştirirlerken, dokunma duyusu nesnelerinin kendilerine dokunur, adı da buradan gelir. Öbür duyu organları da dokunmayla duyumsar tabii, ancak bunu başka bir şey aracılığıyla yapar. Dokunma ise kendi aracılığıyla duyumsayan tek duyu gibi görünüyor.[177] Dolayısıyla bir hayvanın bedeni <toprak dışındaki öğelerden> hiçbirinden oluşuyor olamaz.

[20] Ama <sırf> topraktan da olamaz. Çünkü dokunma duyusu dokunulur olan her şeyin bir ortalaması [*mesotês*] gibidir ve dokunma organı yalnızca toprağın değil, sıcağın, soğuğun ve bütün öbür dokunulurların farklılıklarını kabul etme gücüne sahiptir.[178] Kemiklerimizin, saçımızın ya da bu gibi kısımlarla duyumsayamamamızın nedeni de budur: Çünkü topraktanlar. Bitkilerin hiçbir duyularının olmaması da bundan: Çünkü bitkiler topraktandır ve dokunma olmadan öbür duyuların hiçbiri olamaz, oysa dokunmanın organı ne topraktan ne de öbür öğelerin herhangi bir tanesinden ibarettir.

[435b4] O halde yoksunluğu hayvanın ölümüne yol açan tek duyunun bu duyu olması gerektiği açık. Çünkü bu duyuya hay-

---

[176] III, 12, 434b10-24.

[177] II, 11, 423b12 ve devamı. Metni Jannone edisyonundan Fransızcaya çeviren ve notlayan Barbotin haklı olarak ekliyor: Aristoteles'e göre dokunma duyusu bile dolaysız değildir, ortamı vardır: et. Dokunma duyusunun ortamı olan et periferiktir, oysa organı olan kalp merkezîdir.

[178] Aristoteles'e göre toprak soğuk ve kurudur (*Oluş ve Bozuluş Üzerine*, II, 3, 330b3-5), oysa dokunma duyusu sıcağı ve ıslağı da duyumsar.

ταύτην ἔχειν οἷόν τε μὴ ζῷον, οὔτε ζῷον ὂν ἄλλην ἔχειν ἀνάγκη πλὴν ταύτην. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἄλλα αἰσθητὰ ταῖς ὑπερβολαῖς οὐ διαφθείρει τὸ ζῷον, οἷον χρῶμα καὶ ψόφος καὶ ὀσμή, ἀλλὰ μόνον τὰ αἰσθητήρια, ἂν μὴ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἂν ἅμα τῷ ψόφῳ ὦσις γένηται καὶ πληγή, καὶ ὑπὸ ὁραμάτων καὶ ὀσμῆς ἕτερα κινεῖται, ἃ τῇ ἁφῇ φθείρει. Καὶ ὁ χυμὸς δὲ ᾗ ἅμα συμβαίνει ἁπτικὸν εἶναι, ταύτῃ φθείρει. Ἡ δὲ τῶν ἁπτῶν ὑπερβολή, οἷον θερμῶν καὶ ψυχρῶν καὶ σκληρῶν, ἀναιρεῖ τὸ ζῷον· παντὸς μὲν γὰρ αἰσθητοῦ ὑπερβολὴ ἀναιρεῖ τὸ αἰσθητήριον, ὥστε καὶ τὸ ἁπτὸν τὴν ἁφήν, ταύτῃ δὲ ὥρισται τὸ ζῆν· ἄνευ γὰρ ἁφῆς δέδεικται ὅτι ἀδύνατον εἶναι ζῷον. Διὸ ἡ τῶν ἁπτῶν ὑπερβολὴ οὐ μόνον τὸ αἰσθητήριον φθείρει, ἀλλὰ καὶ τὸ ζῷον, ὅτι ἀνάγκη μόνην ἔχειν ταύτην τὰ ζῷα.

Τὰς δ' ἄλλας αἰσθήσεις ἔχει τὸ ζῷον, ὥσπερ εἴρηται, οὐ τοῦ εἶναι ἕνεκα ἀλλὰ τοῦ εὖ, οἷον ὄψιν, ἐπεὶ ἐν ἀέρι καὶ ὕδατι, ὅπως ὁρᾷ, ὅλως δ' ἐπεὶ ἐν διαφανεῖ, γεῦσίν τε διὰ τὸ ἡδὺ καὶ λυπηρόν, ἵνα αἰσθάνηται τὸ ἐν τροφῇ καὶ ἐπιθυμῇ καὶ κινῆται, ἀκοὴν δὲ ὅπως σημαίνηταί τι αὐτῷ, γλῶτταν δὲ ὅπως σημαίνῃ ἑτέρῳ τι.

6 οἷον τε ἔχειν **y** || οἷόν τε εἰ μὴ ζῷον, οὔτε ζῷον ἄλλην $F^b$ || ὂν om. UX$F^b$M || 8 διαφθείρει : φέρει L || 9 ἂν μὴ : ἀλλὰ CX ἂν μὴ ἢ LH$^a$P || 12 ἃ : ὃς **y** om. L || 13 ταύτην **y** || 14 θερμοῦ καὶ ψυχροῦ καὶ σκληροῦ P θερμὸν καὶ ψυχρὸν καὶ σκληρόν L || 15 ὑπερβολὴ αἰσθητοῦ ELy$F^b$ || τὸ αἰσθητικόν **y** || 16 ὥρισται LH$^a$y$F^b$ : διώρισται rell. || ζῆν H$^a$Uy: ζῷον rell. || 17 τὸ ζῷον CM|| καὶ ἡ V || 18 τὰ αἰσθήτηρια **y** || 19 ἔχειν ταύτην τὰ ζῷα H$^a$P : ἔχειν μόνην ταύτην $F^b$ || 21 ἐν om. X || 22 ὅπως CH$^a$X : πῶς L om. rell. || ὅλως : ἄλλως C (et altera manu) H$^a$ || ἐν διαφορᾷ γεῦσις **y** || τε CH$^a$VX : δὲ rell. || 24 κινεῖται H$^a$Uy || σημαίνηταί τι H$^a$ : σημαίνῃ τε CUVXy σημαίνῃ $F^b$M σημαίνηται L || 25 δὲ om. P || σημαίνηταί τι P || ἑτέρῳ τι H$^a$ : τι ἑτέρῳ rell.

van olmayan sahip olamayacağı gibi, hayvan olmak için bundan başka bir duyu gerekmez. Bu yüzden renk, ses ve koku gibi öbür duyulurların aşırılığı hayvanı değil, yalnızca duyu organını yok eder; hayvanı ilineksel olarak yok ettiği durumlar hariç, örneğin bir sesle birlikte bir itmenin ve darbenin gerçekleşmesi,[179] görülen şeylerin[180] ya da bir kokunun bir şeyi hareket geçirip o şeyin dokunma yoluyla bir hayvanı yok etmesi...). Tat da aslında *dokunulur bir şey de olduğu için* yok eder.[181] Oysa sıcaklık, soğukluk ya da sertlik gibi dokunulur özelliklerin aşırılığı hayvanı ortadan kaldırabilir. Çünkü her duyulurun aşırılığı duyu organını yok ettiği gibi dokunulurdaki aşırılık da dokunma duyusunu yok eder ve <hayvanlar için> yaşamak dokunma duyusuyla tanımlanır.[182] Zaten hayvanın dokunma duyusu olmadan var olamayacağı gösterilmişti. Dolayısıyla dokunulur olandaki aşırılık yalnızca duyu organını değil, aynı zamanda hayvanı da ortadan kaldırır, çünkü hayvanların sahip olmak zorunda olduğu tek duyu dokunma duyusu.

[19] Daha önce söylediğimiz gibi,[183] hayvan varolması için değil, iyiliği [*to eu*] için öbür duyulara sahiptir; örneğin görme duyusu, hayvan havada, suda ya da genel olarak saydamda görebilsin diye hayvanda bulunur; tat alma duyusu, haz ve acıdan dolayı hayvanda bulunur ki hayvan besinde ne olduğunu duyumsasın, iştahı kabarsın ve hareket etsin; işitme duyusu hayvana işarette bulunulabilsin, dil ise o bir başkasına işarette bulunabilsin diye vardır.

---

[179] Burada şimşek kastediliyor olsa gerek. (II, 12, 424b10-12'ye bakınız.)

[180] Bundan kastedilen şeylerden biri yıldırım olabilir.

[181] Zehrin öldürücülüğü tadında değildir. II, 10, 422a8 ve devamına bakınız.

[182] III, 13, 435b4-7'ye bakınız.

[183] III, 12, 434b24-25.

# EK 1

## *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 7, 323b1-324a24

"Şimdi de etkilemekten ve etkiye maruz kalmaktan söz etmek gerekiyor: Eskilerden bize kalan argümanlar [*logous*] birbirlerine karşıt argümanlar. Çoğunluk en azından şu konuda ortak düşünüyor: Benzer benzere kayıtsızmış [*apathes*], çünkü biri öbürüne oranla etkilemeye ya da etkilenmeye daha yatkın değilmiş (ne de olsa benzerler aynı özelliklerin tamamına benzer şekilde sahipmiş); doğal olarak etkileyenlerle etkilenenler birbirine benzemezmiş, birbirinden farklı olurmuş; çünkü daha az olan ateş daha çok olan ateşin etkisi altında yok olunca bile, etkiye maruz kalmasının nedeni karşıtlıkmış; ne de olsa çok azın karşıtıymış. Demokritos ise öbürlerinden ayrılıp tek başına kendine özgü bir şey söyledi: Etkide bulunanla etkiye maruz kalan aynı ve benzerdir diyor o. Ne de olsa başka olanların ve ayrışanların birbirlerinin etkisine maruz kalması sınırlar dahilinde değilmiş; başka olanlardan biri ötekisine bir etkide bulunsa bile, başka olmaları bakımından değil, *aynı* bir şeye sahip olmaları bakımından bu etki gerçekleşirmiş.

O halde söylenenler bunlar; böyle konuşanlar da karşıt şeyler söylüyor gibi görünüyor olsa gerek. İki tarafın argümanlarındaki bu karşıtlığın nedeni, tarafların *bir bütünü* seyretmeleri gerekirken *bir kısma* denk gelip o kısmı dile getirmeleri. Çünkü benzerin ve her açıdan tamamen farksız olanın kendi benzerinden hiçbir etkiye maruz kalmaması

makuldür (Zaten biri niye etkide bulunmaya öbüründen daha yatkın olsun ki? Kaldı ki bir şey kendi benzerinin etkisine maruz kalabilseydi, o şey kendi kendisinin de etkisine maruz kalırdı; ama o durumda, yani benzer, *benzer olma sıfatıyla* etkide bulunma özelliğine gerçekten sahip olsaydı, hiçbir şey bozuluştan ve hareketten bağımsız olmazdı, zira her şey kendi kendini hareket ettirecekti); bambaşka olan ve hiç mi hiç aynılık taşımayan için aynısı geçerlidir.[1] Nitekim beyazlık çizginin etkisine hiç maruz kalmaz, çizgi de beyazlığın; ilineksel olarak şu olabilir tabii: Çizginin beyaz ya da siyah olacağı denk düşmüştür; ne de olsa birbirine karşıt olmadıkça ya da karşıtlardan oluşmuş olmadıkça bir şey bir başkasını yerinden etmez. Fakat doğal olarak etkide bulunan ve etkiye maruz kalan şeyler rastgele şeyler değil de, karşıtlar ya da karşıtlık taşıyanlar olduğuna göre, etkide bulunanın ve etkiye maruz kalanın bir yandan *cins olarak* benzer ve aynı olması, *tür olarak* benzemez ve karşıt olması şart (çünkü doğal olarak bir cisim bir cismin, tat tadın, renk rengin, genel olarak da bir şey kendisiyle aynı cinsten olan bir şeyin etkisine maruz kalır; bunun nedeni bütün karşıtların tek bir cins altına girmesi ve birbirini etkileyen ya da birbirinden etkilenenlerin karşıtlar olmasıdır), dolayısıyla etkileyenle etkilenenin bir bakıma aynı, bir bakıma başka ve benzemez olması şart. Ama etkileyenle etkilenen, cins olarak aynı ve benzer, tür olaraksa benzemez olduğuna göre, karşıtlar da böyle olduğu için, karşıtların ve aradakilerin birbirini etkileme ve birbirinden etkilenme özelliğine sahip olacağı açık. Genel olarak oluş ve bozuluş da zaten bunlarda yatar.

---

[1] Yani tıpatıp aynı şeyler kadar bambaşka şeylerin de birbirini etkilememesi ve birbirinden etkilenmemesi makuldür.

O halde ateşin ısıtması, soğuğun de soğutması mantıklı–yani genelde etkileyenin etkileneni kendine benzer kılması. Çünkü etkileyenle etkilenen karşıttır ve oluş bir karşıta doğru gerçekleşir. Dolayısıyla etkilenenin etkileyene dönüşmesi şart; zira oluş böylece bir karşıta doğru gerçekleşecek. Zaten <bu tartışmadaki> tarafların, aynı şeyleri söylememekle beraber, ikisinin yine de doğayla bir temas kurmuş olması akla yatıyor [*kata logon*]. Nitekim bazen *taşıyıcının* etkilendiğini söyleriz (örneğin insanın iyileştiğini, ısındığını, soğuduğunu vs. söyleriz), bazen de *soğuğun* ısındığını, *hastanın* iyileştiğini söyleriz; e ama ikisi de doğru (etkileyen için de aynısı geçerli: Bazen *insanın* ısıttığını söyleriz, bazense *sıcağın*. Çünkü etkiye maruz kalan, bir açıdan maddedir, başka bir açıdansa karşıttır). Dolayısıyla bazı kişiler buna bakarak, etkileyenle etkilenenin aynı bir şeye sahip olması gerektiğini, bazılarıysa karşıtlara bakıp <etkileyenle etkilenenin> karşıt <bir şeye sahip olmaları gerektiğini> düşünmüş".

| EK 2: *Ruh Üzerine* Edisyonları (Hett 1957, Ross 1961, Jannone 1966 ve Thillet 2005'e göre) | | | |
|---|---|---|---|
| TARİH | EDİTÖR | ELYAZMALARI (Yeni işlenenler koyu, elenenlerin üstü çizili) | NOTLAR |
| 1831 | Bekker | **ELTWSUVX** | Ross 1961'in söylediğinin tersine P ve Y'yi içermeyip T'yi içerir. L'den yalnızca III. kitapta yararlanır. |
| 1833 | Trendelenburg | ELTWySUVX | 1877 tarihli ikinci baskıda Belger çalışmıştır. |
| 1854 | Bussemeker | ? | |
| 1862 | Torstrik | ? | III. kitabın iki versiyonunun olduğunu iddia eder ve bu ikisini yeniden oluşturmaya çalışır; Ross'a göre bu iddia kanıtlanmamış haldedir. |
| 1884 | Biehl | | Teubner basımıdır, defalarca basılmıştır. |
| 1900 | Rodier | **E**? P? | E'yi yeniden işlemiş, Rabe 1891'in P ve M'den çıkarttığı kazanımları işlemiştir. |
| 1907 | Hicks | **M** | E'nin tekeline inanır. |
| 1912 | Förster | ELP~~T~~C**M**y**E**$^{a}$SUVX | Ross'un temel aldığı edisyon. Aşağıda Ross 1961'deki notlara bakınız. T → C. |
| 1933 | De Corte | ELPTCWy**M**UVX | Thillet'nin elyazması soyağacı için önemsediği, Jannone'nin de Ross'un ihmal etmesini anlamadığı bir edisyon. S → M. |
| 1933 | Siwek | | Hükümsüz kalmış bir edisyon. Herhalde Siwek 1965'e bakmak lazım. |
| 1956 | Ross | | Sırf E ve C ailelerini ayırır. Ross 1961 tarafından hükümsüz bırakılmıştır. |
| 1957 | Hett | ELPTWSMUVXY**ZB$^{a}$NQ** | |
| 1961 | Ross | ELPCWy E$^{a}$SUVX<br>+ A$^{l}$A$^{c}$A$^{p}$ S$^{l}$S$^{c}$S$^{p}$S$^{v}$ ΘΠΣ<br>Φ$^{l}$Φ$^{c}$Φ$^{r}$Φ$^{v}$ | Förster'cidir. Üç aile bulur: E ailesi E ve L; C ailesi CWyE$^{a}$; U ailesi de SUVX. P zaten başlı başına. Önemce E ailesi C + U aileleriyle, C ve U aileleri de kendi aralarında denktir. Ross'a göre W üzerinde çalışmak gerek. Jannone ise W'nun H$^{a}$'ya dayandığı görüşündedir. Aşırı müdahalecilikle suçlanmış bir edisyondur. |
| 1965 | Siwek | | Thillet'nin önemsediği bir edisyon. 65 *codex*'ten yola çıkar ve 9 aile çıkarır. Dolaylı geleneği de işler. Özellikle geç tarihli elyazmalarının kazanımlarını kullanır. Ross'tan Jannone'ye bir geçişe benzer. Öyle zaten. |
| 1966 | Jannone | ELPC~~W~~**H**$^{a-}$<br>yE$^{a}$MUVX**AF**$^{a}$**F**$^{b}$**F**$^{c}$**R**$^{v}$ | Siwek gibi geç tarihli elyazmalarını işler. Tutucudur. İtalyan elyazmaları konusundaki betimlemeleri kapsayıcı. Corte gibi S → M. Ayrıca W → H$^{a}$. H$^{a}$'yı özellikle ana metne en yakın elyazması sayar. |

| EK 3: *Ruh Üzerine* Elyazmaları | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | İŞLEYEN | ADI | YY. | ÖRTÜŞMELERİ | NOTLAR |
| E | Bekker | Parisinus graecus 1853 | 10 | I ve III; II'den fragmanlar | Eski, kapsamlı, okunaklı. Hicks'e göre tekeldir. *Ruh Üzerine*'nin II. kitabı yırtılıp yerine çağdaş $E^2$ eliyle yazılmış yapraklar dikilmiştir. |
| L | Bekker | Vaticanus graecus 253 | 13-14 | 424b22-486b4 | Ross L'yi E'yle aynı aileye koyar, Hett farklı ailelere koyar. |
| P | Bekker | Vaticanus graecus 1339 | 12-13 | 412a13-424b19, 436a1-449b3, 464b19-486b4 | E, C ve U ailelerinden bağımsız, serseri bir elyazması. |
| T | Bekker (2. cildi Trendelenburg'dan) | Vaticanus 256 | 14 (2. cildi 1320-1321) | 402a1-435b25 | T → C (Förster, 1912) |
| C | Förster | Parisinus Coislinianus 386 | 11 | | T → C |
| W | Bekker | Vaticanus graecus 1026 | 13-14 | | Elyazısı kötü; derkenarlar ve satır arası notlar okunmasını zorlaştırıyor. 175-204. yaprakta 401a1-435b25'i içerir. |
| $H^e$ | De Corte | Marcianus graecus 214 | 11 | | Jannone'ye göre orijinale en yakın elyazması. Jannone'nin farklı tarihlendirmesi için Jannone, 1966: xxxii'ye bakınız. |
| y | Trendelenburg | Parisinus graecus 2034 | 13-14 | | |
| $E^2$ | Förster | Parisinus graecus 1853 | 10 | II. kitap | E'nin ikinci eli. Tıpkı E gibi önemli çünkü muhtemelen E'yle çağdaş. "e" diyen de var, "E II" diyen de var. |
| S | Bekker | Laurentianus graecus 81.1 | 12-13 | 402a1-486b4 | S → M (De Corte) |
| M | Rabe (II. kitap) | Marcianus graecus 209 | 13 | | S → M (De Corte) |
| U | Bekker | Vaticanus graecus 260 | 11; 13 (Hett) | 402a1-464b18 | |
| V | Bekker | Vaticanus graecus 266 | 14 | 402a1-480b30 | |
| X | Bekker | Ambrosianus H 50 sup. (graecus 435) | 12-13 | 402a1-435b25 | |
| m | Bekker (Hicks?) | Urbinas 37 | 14 | 436a1-470b5 | Hicks'te ve Bekker'de M, ama Marcianus graecus 209'la karışmaması için Jannone "m" diye kısaltıyor. |
| Z | Bekker | Oxoniensis collegii corporis Christi 108 (eskiden W. A. 27'ydi) | 9-10 (Hett) | 464b16-486b4 | Kullanan Hett. |
| $B^2$ | Bekker | Palatinus Vaticanus 162 | 15-16 | 481a1-486b4 | Kullanan Hett. |
| N | | Vaticanus 258 | 14 | ? | Tek kullanan Hett. |
| Q | Mioni? | Marcianus graecus 200 | 15.? 12 (Hicks) | 481a1-486b4 | Kullanan Hett. Q → U |
| A | | Ambrosianus A 174 sup. (graecus 67) | 15 | | Siwek'teki kısaltması $H^d$. |
| $F^1$ | | Laurentianus 87, 19 | 14 | | Siwek'teki kısaltması $H^s$. |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| $F^b$ | | Laurentianus 87, 20 | 14 | | Siwek'teki kısaltması v'dir. Scotus'un Arapça-Latince çevirisinden hareketle varsayılan Ψ'ye en yakın elyazmasıdır. Minio-Paluello'nun baktığı 130 okumada Ψ, E ile 80 noktada, X ile 70 noktada, C ve y ile 50 noktada uyuşurken, $F^b$ ile 85 noktada uyuşur. (Jannone, 1966: xli) |
| $F^c$ | | Laurentianus 87, 23 | 14 | | Siwek'teki kısaltması $Z^c$. Jannone'ye göre, başka hiçbir elyazmasına indirgenemeyecek bir elyazması. V ile sıkça uyuşur ama onun bir kopyası gibi görünmez. |
| $R^c$ | | Vallicellanus B 93 | 14 | 415b27'ye kadarki metni içerir. | Siwek'teki kısaltması $Y^d$. Elyazısı çok kötüdür ama katip dikkatlidir, yazım hatalarından kaçınır. Jannone'ye göre bu elyazması $H^a$'nın, y'nin ve P'nin birbirinden bağımsız okumalarını doğrular. |
| Y | Bekker | Vaticanus 261 | 13-14 | 436a1-464b18 | Hett kullanıyor. |
| F | Mioni? | Marcianus graecus 206 | 15 | | F → Marcianus graecus 228 (ki V'yi üretti) + $W^c$ + $H^a$ |
| $G^2$ | Mioni? | Marcianus graecus 212 | 15 | | $G^c$ → $H^a$ |
| | Mioni? | Marcianus graecus 228 | 14 | | |
| | Mioni? | Marcianus graecus 508 | 14 | | |
| $D^2$ | Mioni? | Utinensis graecus 4 | 15 | | |
| $A^c$, $A^p$, $A^1$ | | Aleksandros'un (2-3. yy.) *Aporiai kai Lyseis*'teki alıntıları (*citationes*), açımlamaları (*paraphraseis*), metin parçaları (*lemmata*). | | | |
| $\Phi^c$, $\Phi^p$, $\Phi^r$, $\Phi^g$ | | Philoponos'un (5-6. yy.) alıntı, açımlama, farklı okuma (*varia lectio*) ya da metin parçaları | | | Mugnier'yi izleyen Hett'e göre Φ geç bir geleneğe (LNSU geleneğine) aittir. Öbür elyazmalarından da PQTWX elyazmaları Φ'ye yakın görünüyor. (Hett, 1957: ix-x.) |
| $\Sigma^c$, $\Sigma^p$, $\Sigma^r$, $\Sigma^1$ | | Simplikios'un (5-6. yy.) alıntı, açımlama, farklı okuma ya da metin parçaları | | | |
| $\Theta^c$, $\Theta^p$ | | Themistios'un (4. yy.) alıntı ya da açımlamaları | | | |
| Π | | Lydialı Priskianos'un (5-6. yy.) *Metaphrasis in Theophrastum*'u | | | Mugnier'yi izleyen Hett'e göre Π eski geleneğe (EVY geleneğine) işaret eder. Yukarıda Philoponos hakkındaki nota bakınız. |
| Σ | | Sophonias'ın (en erken 14. yy.) *Paraphrasis*'i | >13 | | |

# SEÇME KAYNAKÇA[1]

## Referans Eserleri


Bonitz, H., *Index Aristotelicus*, Academia Regia Borussica, Berlin, 1870; Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1955.

Wartelle, A., *Inventaire des manuscrits grecs d'Aristote*, Les Belles-Lettres, Paris, 1963.

Dickey, E., *Ancient Greek Scholarship*, Oxford Üniversitesi Yayınları, New York, 2007.

Höffe, O., *Aristotle*, İngilizceye çeviren Christine Salazar, New York Üniversitesi Yayınları, Albany, 2003.

Irigoin, J., *Tradition et critique des textes grecs*, Les Belles-Lettres, Paris, 1997.

Liddell, H. G., Scott, R. & Jones, H. S., *Greek-English Lexicon*, Clarendon Yayınları, Oxford, 1940. (9. baskı)

Reynolds, L. D., & Wilson, N. G, *Scribes & Scholars*, Oxford, 2013, 208. sayfa ve devamına bakılabilir.

Ross, W. D., *Aristotle*, Routledge, New York, 1995; Türkçe çevirisi: Ross, W. D., *Aristoteles*, çevirenler Ahmet Arslan, Zerrin Kurtoğlu, İhsan Oktay Anar, Özcan Yalçın Kavasoğlu, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011; 2014.


[1] Elinizdeki kaynakça son derece sınırlı olup edisyonları, çevirileri, yorumları ve belli başlı makale toplamlarını içerir. *Ruh Üzerine* hakkında konularına göre düzenlenmiş daha geniş bir kaynakça çalışması için Rocca-Serra, 1996'ya ve Thillet, 2005, 229-290. sayfalara bakınız. Shields, 2016, 400-410'da da yakın tarihli makale ve kitap bölümlerine ulaşılabilir.

## Eski Yunanca *Ruh Üzerine* Edisyonları

(Yayımlanma tarihi sırasıyla)


Manutius, A., *Aristotelis Opera Omnia*, 3. cilt, Aldus Matbaası, Venedik, 1497.

Pacius, *Aristotelis "De anima", graece et latine, cum commentario*, Hannover, 1596; Frankfurt, 1621.

Bekker, E. I., *Aristotelis Opera*, I. cilt, Berlin, 1831; hazırlayan O. Gigon, 1960.

Trendelenburg, F. A., *Aristotelis "De anima libri tres"*, İena, 1833; işlenmiş ve genişletilmiş 2. baskısı: Christian Belger'le birlikte Berlin, 1877.

Bussemaker, U. C., *Aristotelis "De anima" libri tres*, *Aristotelis Opera omnia*'nın III. cildi, hazırlayan Jean-Frédéric Dübner ve Heitz, Firmin-Didot Yayınları, Paris, 1848.

Torstrik, A., *Aristotelis "De Anima"*, Berlin, 1862.

Bonitz, H., *Aristotelische Studien*, Viyana, 1866-67.

Wallace, E., *Aristotle's Psychology*, İngilizce çeviri ve yorum içeren edisyon, Cambridge, 1882.

Biehl, W., *Aristotelis "De anima"*, libri III, Teubner, Leipzig, 1884; işlenmiş 2. baskısı: Leipzig, 1896; 3. baskısı: Hazırlayan O. Apelt, 1911; 1926.

Bywater, I., "Aristotelia", *Journal of Philology*, XVII. cilt, 1888, 53-74. sayfalar.

Rabe, H., "Aristotelis *De anima* liber B secundum recensionem Vaticanam", *Gratulationsschrift der Bonner philosophische Gesellschaft an Usener*, Berlin 1891.

Rodier, G., Aristote: *Traité de l'âme*, Paris, 1900, 2 cilt, Paris, Vrin Yayınları, 1985.

Hicks, R. D., Aristotle: *"De anima"*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1907; Amsterdam, 1965; New York/ Cambridge, 1976; Hildesheim/Zürih/Cambridge, 1990.

Förster, A., *Aristotelis "De anima" libri tres*, Budapeşte, 1912.

De Corte, M., "Études sur les manuscrits du traité De l'âme d'Aristote", *Revue de philologie*, cilt LIX (1933), 141-160, 261-281, 355-367. sayfalar.

Hett, W. S., Aristotle: *On the Soul – Parva Naturalia – On Breath*, VIII. cilt, Harvard Üniversitesi Yayınları, Massachusetts, 1936; 1957; 1964.
Ross, W. D., *Aristotelis "De anima"*, Oxford Klasik Metinler Dizisi, Clarendon Yayınları, Oxford, 1956; 1959; 1963.
Ross, W. D., Aristotle: *"De anima"*, Clarendon Yayınları, Oxford, 1961; 1967.
Siwek, P., *Aristotelis "Tractatus De anima"*, Lateranense Felsefe Koleksiyonu, Roma, 1965.
Jannone, A. & Barbotin, E., Aristote: *De l'âme*, Les Belles-Lettres Yayınları, Paris, 1966.
Movia, G., Aristotele: *Anima*, Rusconi libri Yayınları, Milano, 1996; Bompiani Yayınları, 2001.

## *Ruh Üzerine* Çevirileri

(Çeviri tarihi sırasıyla)

### Türkçe çeviriler

Gürbüz, C. (Tricot'nun 1959 Fransızca çevirisinden çeviren), Aristoteles: *Anima / Ruh Üzerine I*, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990. (I, 1, 402a1 ile II, 6, 418a26 arasının çevirisidir.)
Gürbüz, C. (Tricot'nun 1959 Fransızca çevirisinden çeviren), Aristoteles: *Anima / Ruh Üzerine II*, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1992. (II, 7, 418a26 ile III, 13, 435b24 arasının çevirisidir.)
Özcan, Z. (Tricot'nun 1934 Fransızca çevirisinden çeviren), Aristoteles: *Ruh Üzerine*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000; 2001; Birleşik Yayınları, Ankara, 2011).

### Latince çeviriler[2]

İacobus, Venedikli, *De anima, translatio Iacobi Veniti*, hazırlayan R.-A. Gauthier, *Anonymi Magistri Artium (ca. 1245-1250), Lectura in*

[2] Latince *Ruh Üzerine* çevirileri için Minio-Paluello, "Le texte du *De anima* d'Aristote: la tradition latine avant 1500", *Autour d'Aristote (Mélanges Mansion)*, Üniversite Yayınları, Louvain, 1955, 217-243. sayfalara bakınız.

*Librum "De anima" a quodam discipulo reportata* (Roma Naz. V. E. 828 elyazması), 1-496. sayfalar, Gottaferrata, 1985.
Guglielmus, Moerbekeli, *Aristotle's "De anima" in the Version of William of Moerbeke and the Commentary of St Thomas Aquinas*, hazırlayan K. Foster & S. Humphries, Londra, 1951.
Guglielmus, Moerbekeli, *De anima, translatio Guillelmi de Moerbeke*, hazırlayan R.-A. Gauthier, *Sancti Thomae de Aquino, Sentencia in libri De anima*, Roma/Paris, 1984, 1-258. sayfalar.
Pacius, *Aristotelis "De anima", graece et latine, cum commentario*, Hannover, 1596; Frankfurt, 1621.
Zabarella, J., *In tres libros Aristotelis "De anima" commentarii*, L. Zetzner, Frankfurt, 1605.
Siwek, P., *Aristotelis "Tractatus De anima"*, Lateranense Felsefe Koleksiyonu, Roma, 1965.

## Almanca çeviriler

Bender, H., *Des Aristoteles "Schrift über die Seele"*, Stuttgart, 1872.
Essen, E., *Das erste Buch der aristotelischen "Schrift über die Seele"*, I. kitabın çevirisi İena, 1892; II. kitap 1894; III. kitap 1896.
Rolfes, E., *Des Aristoteles "Schrift über die Seele"*, Hanstein, Bonn, 1901.
Busse, A., Aristoteles: *"Über die Seele"*, Meiner, Leipzig, 1911, 1922.
Lasson, A., Aristoteles: *"Über die Seele"*, E. Diederichs, İena, 1924.
Gohlke, P., Aristoteles: *"Über die Seele"*, Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1947; 1953.
Gigon, O., *Die Werke von Aristoteles II*, Zürih, 1950.
Theiler, W., Aristoteles: *"Über die Seele"*, Darmstadt, 1959; Berlin, 1966; Darmstadt, 1983.
Seidl, H., Aristoteles: *De anima-Über die Seele*, Meiner, Hamburg, 1995.

## İngilizce çeviriler

Wallace, E., *Aristotle's Psychology*, İngilizce çeviri ve yorum içeren edisyon, Cambridge, 1882.
Hicks, R. D., Aristotle: *"De anima"*, Cambridge Üniversitesi

Yayınları, Cambridge, 1907; Amsterdam, 1965; New York/ Cambridge, 1976; Hildesheim/Zürih/Cambridge, 1990.
Stock, S. G., *The Works of Aristotle*, III. cilt, Oxford, 1925.
Smith, J. A., *The Works of Aristotle*, III. cilt, Oxford, 1931; Clarendon Yayınları, Oxford, 1955.
Hett, W. S., Aristotle: *On the Soul – Parva Naturalia – On Breath*, VIII. cilt, Harvard Üniversitesi Yayınları, Massachusetts, 1936; 1957; 1964.
Hamlyn, D. W., *Aristotle's "De anima" Books II, III (with certain passages of Book I)*, Clarendon Yayınları, Oxford, 1968; 1974; Christopher Shields'in katkısıyla, 2002.
Apostle, H. G., *Aristotle's "On the Soul (De anima)"*, İowa, Grinnell, 1981.
Lawson-Tancred, H., Aristotle: *"De Anima (On the Soul)"*, Penguin Yayınları, New York, 1986.
Sachs, J., *Aristotle's On the Soul and On Memory and Recollection*, New Mexico, Green Lion Press, 2001.
Shields, C., Aristotle: *De Anima*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford, 2016.
C. D. C. Reeve, Aristotle: *De Anima*, Hackett Yayınları, Cambridge, 2017.

## Fransızca çeviriler

Barthélemy-Saint-Hilaire, J., *Psychologie d'Aristote*, Paris, 1846.
Rodier, G., Aristote: *Traité de l'âme*, Paris, 1900, 2 cilt, Paris, Vrin Yayınları, 1985.
Tricot, J., Aristote: *"De l'âme"*, Paris, Vrin Yayınları, 1934; 1959; 1988.
Jannone, A. & Barbotin, E., Aristote: *De l'âme*, Les Belles-Lettres Yayınları, Paris, 1966.
Bodéüs, R., Aristote: *De l'âme*, Garnier-Flammarion, Paris, 1993; 1999.
Thillet, P., Aristote: *De l'âme*, Gallimard, Paris, 2005.

## Arapça çeviriler

İshak ibn Huneyn (?), *Aristotelis "De Anima" (Peri Psykhês) Aristûtâlis fî'l-nafs*, hazırlayan A. Badawi, Kahire, 1954.
Frank, R. M., "Some Fragments of Ishâq's Translation of *De anima*", *Cahiers de Byrsa*, 8, 1958-59, 231-251. sayfalar.

## Yorumlar[3]

(Yazılma tarihi sırasıyla)

Aleksandros, Aphrodisiaslı, *De anima Liber alter cum mantissa*, hazırlayan I. Bruns (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, Ek II 1), Berlin, 1887; *De l'Âme*, çeviri, edisyon, giriş ve yorum: M. Bergeron, Paris, Vrin Yayınları, 2008.
Aleksandros, Aphrodisiaslı, *In Aristotelis "De sensu"*, hazırlayan P. Wendland (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, III 1), Berlin, 1901.
Themistios, *In libros Aristotelis "De anima" paraphrasis*, hazırlayan R. Heinze (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, V 3), Berlin, 1899.
Simplikios, *In libros Aristotelis "De anima" commentaria*, hazırlayan M. Hayduck (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, XI), Berlin, 1882.
Priskianos, Lydialı, *Metaphrasis in Theophrastum*, kaynak eser: *Opera quae extant*, hazırlayan I. Bywater (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, Ek I 2), Berlin, 1886.
Philoponos, İ., *In Aristotelis libros "De anima" commentaria*, hazırlayan M. Hayduck (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, XV), Berlin, 1897; *On Aristotle on the Intellect ("De Anima" 3, 4-8)*, çeviren W. Charlton ve Fernand Bossier, Duckworth, Londra, 1991.
Sophonias, *In libros Aristotelis "De anima" paraphrasis*, hazırlayan M. Hayduck (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, XXIII 1), Berlin, 1883.
İbn Rüşd, *Talhîs Kitâb al-nafs li-Abî'l Walîd ibn Ruşd...*, hazırlayan Ahmad Fu'âd al-Ahwânî, Kahire, 1950.

[3] Özellikle etkin akıl yorumları için P. Wilbert, *Die Ausgestaltung der aristotelischen Lehre von Intellectus agens bei den Griechischen Kommentatoren und in der Scholastik des 13. Jh.*, Ortaçağ Felsefe ve Teoloji Tarihine Katkılar Dizisi, Ek cilt III 1, Münster, 1955, 446-462. sayfalar.

İbn Rüşd, *Talhîs kitâb al-nafs* (*Averroes' Middle Commentary o Aristotle's "De Anima"*), hazırlayan Alfred I. Ivry, gözden geçien Muhsin Mahdi, Kahire, 1994.

İbn Rüşd, *Averrois Cordubensis commentarium magnum in Aristotelis de anima libros*, hazırlayan F. Stuart Crawford, The Medieval Academy of America, Massachusetts, 1953.

İbn Rüşd = A. Ben Chehida, "İktişaf al-nass al-'arabî li-'ahammi ağzâ'i al-şarh al-kabîr li-kitâb al-nafs, ta'lîf âbî'l-Walîd ibn Ruşd", *Al-Hayât al-taqâfiyya*, 35, 1985, 14-28. sayfalar.

İbn Rüşd = H. A. Davidson, "Averroes' Commentary on the *De intellectu* attributed to Alexander", kaynak: *Shlomo Pines Jubilee Volume*, 1. cilt, Kudüs, 1988, 205-207. sayfalar.

Aquinas, T., *In Aristotelis librum "De anima" commentarium*, hazırlayan M. Pirotta, Roma, 1948.

Lefèvre d'Étaples, J., *Aristotelous Peri Psykhês Biblia Tria, Aristotelis "De anima" libri tres, una cum Jacobi Fabri Stapulensis... introductio... et commeniuncula*, Basel, 1538.

Zabarella, J., *In tres libros Aristotelis "De anima" commentarii*, L. Zetzner, Frankfurt, 1605.

## Monograflar ve Toplamalar

(Hazırlayanın soyadının sırasıyla)

"Aristoteles Özel Sayısı", *Cogito*, 77. sayı, Yapı Kredi Yayınları, Yaz 2014.

"Aristoteles Özel Sayısı", *Özne*, 11-12. kitap, Güz 2009-Bahar 2010.

"Aristotelesçilik Özel Sayısı", *Cogito*, 78. sayı, Yapı Kredi Yayınları, Kış 2014.

*Autour d'Aristote*, Recueil d'études de philosophie ancienne et médiévale offert à Monseigneur Augustin Mansion (*Mélanges A. MANSION*), Üniversite Yayınları, Louvain, 1955.

Bambrough, R., *New Essays on Plato and Aristotle*, G. E. M. Anscombe, R. Bambrough, G. E. L. Owen, J. L. Ackrill, G. Ryle, R. M. Hare, G. Vlastos, D. M. McKinnon, Londra/New York, 1965.

Barnes, J., Schofield, M. & Sorabji, R., *Articles on Aristotle*, III. cilt: *Metaphysics*; IV. cilt: *Psychology and Aesthetics*, Duckworth, Londra, 1979.

Barnes, J., *The Cambridge Companion to Aristotle*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1995.

Berti, E. & Crubellier, M. (hazırlayanlar), *Lire Aristote*, PUF, Paris, 2016.

Berti, E., *Aristotle on Science, the "Posterior Analytics": Proceedings of the Eighth Symposium Aristotelicum, Padua, 7-15 September 1978*, Antenore, Padova, 1981.

Bodéüs, R., *Aristote et la théologie des vivants immortels*, Les Belles-Lettres Yayınları, Paris, 1992.

Brentano, F., *Aristoteles' Lehre vom Ursprung des menschlischen Geistes*, Leipzig, 1911.

Brentano, F., *Die Psychologie des Aristoteles, inbesondere seine Lehre vom nous poiêtikos*, Mainz, 1867; Darmstadt, 1967; *The Psychology of Aristotle, in particular his doctrine of the active intellect*, İngilizceye çeviren R. George, Kaliforniya Üniversitesi Yayınları, Berkeley, 1977.

Brunschwig, J. & Nussbaum, M. C., *Passions and Perceptions. Studies on Hellenistic Philosophy of Mind*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1993.

Cleary, J. J., "Introduction", *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy Vol. 3*, Lanham, 1987.

De Corte, M., *La Doctrine de l'intelligence chez Aristote*, Vrin Yayınları, Paris, 1934.

Devereux, D. & Pellegrin, P., *Biologie, logique et métaphysique chez Aristote*, CNRS-NSF Seminer Bildirileri, Oléron, 28 Haziran-3 Temmuz 1987, CNRS Yayınları, Paris, 1990.

Gotthelf, A., *Aristotle on Nature and Living Things. Philosophical and Historical Studies presented to David M. Balme on His 70th Birthday*, Mathesis, Pittsburg/Bristol, 1985.

Gotthelf, A. & Lennox, J. G., *Philosophical Issues in Aristotle's Biology*, Cambridge Üniverisitesi Yayınları, Cambridge, 1987.

Heidegger, M., *Phenomenological Interpretations of Aristotle*, İngilizceye çeviren Richard Rojcewicz, İndiana Üniversitesi Yayınları, İndianapolis, 2009.

Jaeger, W. *Aristotle, Fundementals of the History of his Development*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Londra, 1962.

Jimenez, E. R., *Aristotle's Concept of Mind*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 2017.

Labarrière, J.-L., *Langage, vie politique et mouvement des animaux. Études aristotéliciennes*, Vrin Yayınları, Paris, 2004.

Lear, J., *Aristotle: the Desire to Understand*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1988.

Lloyd, G. E. R. & Owen, G. E. L., *Aristotle on Mind and the Senses*, 7. *Symposium Aristotelicum*'un Bildirileri, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1978.

Mansion, S., *Aristote et les problèmes de méthode*, 24 Ağustos-1 Eylül 1960'da Louvain'da yapılan 2. *Symposium Aristotelicum*'un Bildirileri, Louvain/Paris, 1961.

Moraux, P. & Wiesner, J., *Zweifelhaftes im Corpus Aristotelicum. Studien zu einigen Dubia. Akten des 9. Symposium Aristotelicum, Berlin 1983*, Berlin/New York, 1983.

Mugnier, R., *Les Manuscrits des "Parva Naturalia" d'Aristote*, Mélange Desrousseaux, Paris, 1937.

Natali, C., *Aristotle, His Life and School*, Princeton Üniversitesi Yayınları, 2013.

Nussbaum, M. & Rorty, A. (hazırlayanlar), *Essays on Aristotle's De Anima*, Clarendon Yayınları, Oxford, 1992.

Nuyens, F., *Ontwikkelingsmomenten in de Zielkunde van Aristoteles: Een historisch-philosophische Studie*, Dekker & van de Vegt, Nijmegen ve Utrecht, 1939.

Nuyens, F., *L'Évolution de la psychologie d'Aristote*, Vrin Yayınları, Paris, 1948.

Pellegrin, P. & Crubellier, M., *Aristote: Le Philosophe et les Savoirs*, Essais, Paris, 2002; Türkçe çevirisi: Pellegrin, P. & Crubellier, M., *Aristoteles-Filozof ve Bilme Meselesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Polansky, R., *Aristotle's* De Anima, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2008.

Preus, A. & Anton, J. P., *Essays in Ancient Greek Philosophy*, V: *Aristotle's Ontology*, New York Eyalet Üniverisitesi Yayınları, Albany, 1992.

Rorty, A. O., *Essays on Aristotle's Ethics*, Kaliforniya Üniversitesi Yayınları, Berkeley, 1980.

Viano, C., & Dherbery, G. R., *Aristote. Corps et âme. Études sur le "De Anima"*, Vrin Yayınları, Paris, 1996.

Yücefer, H., "Ruhun tanımı 1: En genel tanım", http://yasamisaretleri.blogspot.com.tr/2010/01/ruhun-tanm-1-en-genel-tanm.html

Yücefer, H., "Ruhun tanımı 2: Kavramsal ayrımlar", http://yasamisaretleri.blogspot.com.tr/2010/01/ruhun-tanm-2-kavramsal-ayrmlar.html

Yücefer, H., "Ruhun tanımı 3: Olgusal hazırlık", http://yasamisaretleri.blogspot.com.tr/2010/02/ruhun-tanm-3-olgusal-hazrlk.html

Yücefer, H., "Ruhun Tanımı 4: Aristoteles maddecilere ve ruhçulara karşı", http://yasamisaretleri.blogspot.com.tr/2010/04/ruhun-tanm-4-aristo-maddecilere.html

# Eski Yunanca - Türkçe Sözlükçe ve Dizin

**agathos = iyi:** 406b9, 410a12, 426b25, 431a11, 431b11, 433a28-29, 433b9

**adiaireton = bölünmez:** 405a10, 406b20, 426b31, 427a5-6, 11, 430a26, 430b6-7, 15, 21

**adiaphoron = ayrımsız:** 409a2

**aei = daima, daimi:** 415a29

**aidion = ezeli (407a23'e dipnota bakılabilir):** 407a23, 418b9, 430a23

**aisthanesthai = duyumsamak:** 402b13, 403a7, 408b3, 410b1, 19, 414a4, 417a10, 417b18, 418a23, 421a11, 14, 423b5, 7, 424a1, 3, 33, 425a17, 20, 425b12, 426b14, 427a4, 19, 20, 22, 27, 427b7, 11, 431a8, 432a7, 435a16, 25

**aisthêma = duyum:** 431a15, 432a9

**aisthêsis = duyu, duyum, duyumsama:** 404b23, 408b17, 413b2, 4, 23, 414a2, 414b4, 415b24, 416b33, 417a3, 4, 12, 417b22, 418a7, 10, 11, 25, 422b23, 24, 424a4, 18, 22, 27, 424b22, 425a20, 23, 27, 31, 425b1, 4, 26, 426a23, 426b3, 7, 8, 427b12, 18, 428a6, 8, 428b12, 18, 429a31, 431b23, 24, 432a2, 16, 434a1, 27, 435b1, 20

**aisthêtêrion = duyu organı:** 408b18, 419a26, 28, 422b22, 423b20, 30, 424a24, 424b27, 425a3, 425b23, 426b16, 435a15, 18, 22, 435b2, 15

**aisthêtikon = duyumsayıcı <kısım>:** 402b13, 16, 407a5, 408a13, 412b25, 413b29, 414a31, 414b1, 31, 415a2, 6, 417a6, 417b16, 418a1, 3, 424a27, 425a6, 426a11, 429a26, 30, 429b5, 431a5, 11, 14, 431b26, 432a30

= duyumsamaya dayanan <hayal gücü> (*logistikê phantasia*'yla karşılaştırın): 434a5
**aisthêton = duyulur olan:** 402b16, 417b27, 418a8, 424b2, 426a16, 23, 431a4, 432a5
**aition = neden:** 405b17, 407b7, 8, 415b8, 10, 12, 430a12
**akinêton = hareketsiz:** 432b20, 433b15
**akmê = olgunluk:** 411a30, 432b24, 434a24
**akoê = işitme <duyusu>:** 420a4, 421b4, 422a23, 425a4, 425b31, 426a7, 8, 18, 29, 435b24
**akousis = işitme:** 426a1, 7, 12
**akoustikon = işitme gücü olan:** 426a7
**akrasia = kendine hakim olamama:** 434a14
**akratês = kendine hakim olamayan kişi:** 433a3
**akribeia = kesinlik:** 402a2
**akribês = keskin:** 421a10
**alêtheia = hakikat:** 402a5, 404a31
**alêthês = hakiki olan:** 404a28
= doğru (*orthos* ile karşılaştırın): 430a27, 431b10, 432a11
**alloiôsis = başkalaşma:** 406a13, 408b11, 415b23, 417b7, 14, 435a1
**amerês = kısımsız:** 402b1, 407a9, 19, 409a2
**amigê = katıksız (karşıtı *mikton*):** 405a17, 426b4, 429a18, 430a18
**analogon = orantılı:** 421a17, 28, 431a22
= karşılık gelen, denk düşen: 422b21, 423a15
**anagkaion = zorunlu, gerekli:** 402a23, 403a5, 403b20
**anapnoê = soluk alma:** 404a10, 405b28, 420b23, 25, 432b11
**anthrôpos = insan:** 402b7, 404b6
**antikeimenon = mütekabil, karşılık gelen:** 402b15, 411a4, 415a20
= zıt, çelişik: 424a11
**anomoiomerês = tek türden olmayan kısımlara sahip olan, çokdokulu (karşıtı *homoiomerês*):** 411a21

**anomoion = benzemez olan:** 427b4
**apatê = yanılgı:** 427b4, 5
**apathês = kayıtsız, hiçbir özelliğe ya da etkilenime sahip olmayan:** 405b20, 410a23, 416a32, 429a15, 429b23, 430a18
**= etkilere kapalı:** 408b29
**apeiron = sonsuz:** 404a1, 407a13, 409a24, 409b29, 411b14, 416a15, 425b16
**aphairesis = soyutlama:** 403b15, 429b18, 431b12, 432a5
**aphyês = yeteneksiz:** 421a24, 25
**apodeiksis = kanıtlama:** 402a15, 19, 402b25, 407a26
**apophanai = değillemek, reddetmek:** 431a9, 16
**apophasis = değilleme (karşıtı *kataphasis*):** 425a19, 432a11
**aporein = araştırmak, sorgulamak:** 402b15, 408a34
**aporia = açmaz, zorluk, sorun:** 402a21, 408a24, 409b22, 410a27, 413b16, 417a2, 422b19
**apsykhon = cansız, ruhsuz (karşıtı *empsykhon*):** 403b26, 413a21, 420b6, 8, 424b13
**aretê = erdem:** 408a3
**arithmos = sayı:** 402a22, 404b24, 29, 406b29, 407a8, 408b32, 411b21, 415b7, 425a19, 427a5, 431a23
**arkhê = ilke, başlangıç, kaynak:** 402a22, 402b25, 403b24, 404b10, 18, 25, 30, 405b19, 413a20, 415b8, 416b18, 427a29, 430a19, 433b22
**asômatos = cisimsiz:** 405a7, 27, 405b12, 409b21
**astêr = yıldız:** 405b1
**asymmetria = kenarla aynı birimden ölçülemezlik:** 430a31
**atelês = eksik; gelişimini tamamlayamamış:** 417a16, 425a10, 431a6, 432b23, 433b31
**bia = zorla:** 406a22, 23, 406b6, 432b17
**biaion = zoraki:** 406a26, 407b1
**= şiddetli:** 422a26
**boulêsis = istek:** 432b5, 433a23, 24
**bouleuesthai = tartmak:** 431b8

**bouleutikos = tartan <kısım>:** 433b3
= **tartıcı <hayal gücü>:** 434a7, 12
**dektikon = kabul etme gücü olan:** 414a10, 418b27, 424a18, 425b23, 429a15, 434a29, 435a22
**dekhesthai = kabul etme, kabil olma:** 407b21, 414a24, 420b16, 4215, 424b2
**dêloun = belirtmek, açığa çıkmak, açığa çıkarmak:** 413a14, 420a27, 423a17, 430b21
**derma = zar:** 420a14
= **deri:** 425a11
**diairesis = bölme:** 402a20, 430b3, 20
**diaireton = bölünmüş, bölünür olan (karşıtı *adiaireton*):** 427a3, 7, 12, 430b9
**dialektos = söyleyiş:** 420b8, 18
**dianoeisthai = akıl yürütmek:** 408b3, 9, 14, 25, 427b13, 429a23
**dianoia = akıl yürütme:** 404a17, 415a8, 421a25, 427b15, 433a18
**dianoêtikon = akıl yürütme gücü, akıl yürüten <kısım/ruh>:** 413b13, 414a32, 414b18, 431a14
**diaphanês = saydam:** 418b1, 4, 12, 28, 30, 419a24
**diaphora = fark:** 402a26, 402b3, 404b30, 405a2, 409a3
**doksa = görüş, sanı (*pistis* ile karşılaştırın):** 403b22, 404b26, 427b25, 428a19, 20, 36, 434a10, 20
**doksazein = görüş oluşturmak:** 411a27, 427b20, 428a20
**dynamis = güç, imkan, gücüllük:** 402a26, 403a27, 412a9, 412b26, 413a1, 33, 413b9, 414a16, 29, 415a19, 25, 416a19, 417a7, 21, 417b4, 30, 419b5, 427a6, 429a16, 29, 429b8, 31, 430a11, 21, 431a2, 4, 432a15, 433b2
**egkratês = kendine hakim olabilen kimse (karşıtı *akratês*):** 433a7
**egrêgorsis = uyanıklık:** 412a24, 25, 412b28, 432b12
**eidenai = bilmek:** 402b22

**eidêsis = bilgi:** 402a1
**eidos = biçim (*morphê*, *skhêma* ve *logos* ile karşılaştırın):** 403b2, 412a8, 10, 414a14, 15, 17, 424a18, 429a15, 432a2, 5
**= tür:** 402b3, 411b21, 414b27, 415b7
**ekstasis = kendi dışında durma:** 406b13
**empsykhon = canlı, ruh taşıyan (karşıtı *apsykhon*):** 403b25, 404b7, 413a21, 415b11, 416b29, 420b6, 434b12, 435a14
**enantion = karşıt:** 405b24, 407a31, 413a28, 416a22, 417a32, 426b30, 427b6, 430b23
**enantiôsis = karşıtlık:** 405b23, 411a4, 422b23, 26, 424a6
**enargeia = açıklık:** 418b24
**energeia = işlerlik, işlem (Giriş'teki -24. sayfa, 11. dipnot- ve 414a6'daki dipnotlara bakılabilir):** 414a6, 414a12, 415a19, 416b2, 417a13, 14, 16, 18, 417b19, 424a2, 425b26, 28, 426a5, 6, 429a24, 429b6, 430a18, 20, 431a1, 5, 7
**entelekheia = yetkinlik:** 402a26, 412a10, 21, 27, 412b9, 28, 413a8, 414a25, 415b15, 417a29, 417b5, 429a28, 429b31, 431a3, 431b25
**enydra = su hayvanları:** 419a35, 421b10
**epidosis = ilerleme:** 417b7
**epipedon = düzlem:** 402b19, 403b19, 404b23
**epiphaneia = yüzey:** 420a1
**epithymein = iştah duymak:** 403a7, 411a28, 435b23
**epithymetikon = iştah duyan <kısım>:** 407a5, 432a35, 433b4
**epithymia = iştah:** 413b24, 414b2, 5, 432b6, 433a3, 25, 433b6, 434a3
**epistêmê = bilgi, bilme (*eidêsis* ve *gnôrizein* ile karşılaştırın):** 412a10, 414a8, 417b23, 26, 427b6, 10, 25, 428a17, 430a4, 20, 431a1, 431b22, 24
**epistêmonikon = bilici kısım, bilen kısım:** 414a10, 431b27, 434a16
**êremia = durağanlık:** 406a24, 27
**ergon = iş, işlev:** 402b14, 403a10, 403b12, 433b20

**genos = cins:** 402a23, 402b3, 412a6, 413b26, 417a27
**genesis = oluş, oluşum, oluşma:** 412a26, 415a27, 416a23, 416b15, 434a23
**gnôrizein = tanımak:** 403a1, 409b26, 427b5, 429a19, 430b22-24
**gonê = tohum:** 405b3, 4
**grammatikê = okuma yazma bilgisi, okuryazarlık:** 417a25
**haplos = yalın:** 412b2, 417b30
**= basit:** 424b30, 425a3, 429b23, 434b9, 435a11
**= mutlak:** 431b12
**harmonia = uyum (*symphônia*'yla karşılaştırınız):** 406b30, 407b30, 32, 408a6
**hêdonê = haz:** 409b16, 413b23, 414b4, 434a3
**hêdys = haz verici:** 414b5, 426b3, 431b9, 432b31, 433b9
**heksis = huy:** 428a3
**= sahiplik, durum (karşıtı *sterêsis*):** 417a32, 417b16, 418b19, 430a15, 432a6
**heneka = uğruna, hesabına, için (*telos* ile karşılaştırın):** 406b10, 420b20, 432b15, 434b24, 435b21
**hermêneia = iletişim (420b19'a dipnota bakılabilir):** 420b19
**homoiomerês = tekdokulu (karşıtı *anomoiomerês*):** 411a23
**horasis = görmek:** 426a13, 428a7
**= görüyor olma hali (*opsis* ile karşılaştırın):** 412b28
**horaton = görülür olan:** 418a26, 30, 419a1
**horismos = tanım:** 402a26, 407a25, 30, 409b13
**horos = tanım:** 403a25, 404a9, 413a14, 16, 18
**= sınır (*peras* ile karşılaştırın):** 431a22
**hygron = ıslak:** 405b3, 414b7, 422b6, 26, 423a24
**hygrotês = ıslaklık:** 422a18
**hylê = madde:** 403b1, 18, 412a7, 9, 412b8, 20, 414a14-16, 26, 416a18, 417a27, 430a6, 10
**= maddeye içkin *logos*:** 403a25
**hyperbolê = aşırılık:** 424a4, 29, 435b8, 13

**hypokeimenon = altta yatan, taşıyıcı:** 412a19, 414a14, 422b32, 425b14, 426b8, 10
**hypolêpsis = yargı:** 427b25, 28, 428b3
**idion = özgü, özel:** 402a9, 15, 403a4, 8, 408b34, 414b26, 418a10, 425a19, 21, 30, 428b18, 23, 430b29
**kata ton logon = biçim anlamında:** 412b10, 18
**= aklen:** 413a10
**kataphasis = evetleme (karşıtı *apophasis*):** 431a9
**katêgorein = yüklemek:** 402b8
**katêgoria = kategori, yüklem:** 402a25, 410a15
**katholou = tümel, genel:** 402b7, 410b26, 417a1, 417b23, 424a17, 434a17, 20
**kath' hauto = kendi başına:** 406b8, 15, 412a8, 418a30, 31, 418b6, 420a7
**kenon = boş, boşluk:** 403a2, 419a16, 419b33, 420a18
**khôris = ayrı:** 430b12
**khôriston = müstakil (403a10'a dipnota bakılabilir):** 403b10, 14, 413b14, 429a11, 430a17, 430b26, 432a20
**khôrizesthai = müstakil olmak:** 403a12
**kekhôrismenon = müstakil halde(ki):** 427a4, 431b19, 432a5
**khronos = zaman:** 426b24, 430a21, 430b8, 9, 431a2, 433b7
**khrôma = renk:** 414b10, 418a27, 31, 418b11, 419a6, 422a14
**khymos = tat:** 414b11, 13, 422a6, 17, 422b10, 426a15
**kinein = hareket ettirmek:** 404a23, 406a1, 3, 4, 5, 22, 406b1, 407b2, 426a6, 432b8, 14, 17, 433a9, 18, 21, 433b10, 13, 14, 21, 25, 434b32
**kinêsis = hareket (karşıtları *êremia* ve *stasis*):** 405a28, 406a12, 406b15, 412b17, 415b22, 417a16, 426a2, 426b30, 431a6, 432b9, 14, 28, 434b32
**kinêtikon = hareketi sağlayan, hareket ettiren:** 404b8, 405a4, 10, 409a3, 404b17, 426a4, 433a13
**koinon = ortak; kapsamlı:** 402a12, 17, 402b8, 407b29, 408b28, 412a5, 412b4, 404b23, 25, 416b32, 418a17, 425a14, 428b22, 431b5

**koinônein = ortak olmak, pay almak (*metekhein* ile karşılaştırın):** 411b29, 415b3, 6, 29
**koinônia = ortaklık:** 407b18
**korê = gözbebeği:** 413a3, 420a4, 425a4, 431a17
**krasis = kıvam:** 407b31
**krinein = ayırt etmek:** 411a4, 424a5, 426b10, 14, 427a20, 428a3, 429b13, 17
**kritikon = ayırt eden, ayırt edici:** 424a6, 432a16
**kyklos = çember, daire:** 407a16, 20, 407b6, 433b26
**kyklophoria = dairesel yer değiştirme hareketi:** 407a6
**kyrios = esas, hakim:** 410b14, 418a3, 419b19, 33
**logismos = hesaplama:** 409b16, 415a8, 9, 433b12, 24, 434a8
**logistikon = hesaplayan <kısım>, hesaplayıcı:** 432a25, 432b5, 26, 433b29, 434a7
**logizesthai = hesaplamak:** 431b7, 433a14
**logos = biçim (*eidos, morphê* ve *skhêma* ile karşılaştırın):** 412b16, 414a25, 416a19, 429a12
**= ifade, mantıksal ifade:** 407a25, 413a16, 418a27
**= tanım (*horos* ve *horismos* ile karşılaştırın):** 402b5, 414b19, 23
**= oran (*analogia* ile karşılaştırın):** 407b32, 408a14, 15, 19, 410a2, 416a18, 424a31, 426a28, 426b4, 7
**= hesap (*logismos* ile karşılaştırın):** 407b28
**= açıklama:** 412a6
**= tartışma:** 432b7
**= akıl:** 418b24
**lypê = acı (karşıtı *hêdonê*):** 413b23
**makarios = kutlu:** 407a34
**malakosarkos = sertderili:** 421a26
**manthanein = öğrenmek:** 408b14, 417b12, 429b9, 432a7
**megethos = büyüklük:** 407a3, 418a18, 422b30, 423a23, 425a16, 429a12, 429b10, 432a4, 20, 433b25
**melos = şarkı:** 420b8

**meros, morion = kısım, parça:** 402b9, 10, 403a27, 406a8, 407a12, 408a10, 21, 412b18, 420a7, 424a33
**meson = orta:** 407a29, 413a19, 423b7, 424a6, 434b31
**mesotês = orta, ortalama, orta hal:** 424a4, 424b1, 431a11, 19, 435a21
**metabolê = değişim:** 416a33, 417b15
**metaksy = ortam, aradaki:** 406a30, 419a20, 421b9, 422b22, 423a15, 423b26, 434b28, 435a16
**metekhein = pay almak (*koinônein* ile karşılaştırın):** 406a11, 23, 410b24, 412a15, 413b8, 416b10, 427b8, 433b31
**miksis = karışım:** 408a14, 15, 18, 22, 25, 28
**mikton = karışık (karşıtı *amigê*):** 434b9
**mnêmoneuein = hatırlamak:** 430a24
**monas = birim:** 409a1, 5, 6, 8, 11, 16, 22
**= durma noktası:** 408b18
**monadikos = birimsel:** 409a20
**monima = sabit hayvanlar:** 410b19, 432b20
**morphê = form (*skhêma*, *eidos* ve *logos* ile karşılaştırın):** 407b24, 412a8, 414a9
**mythos = hikaye:** 407b22
**neikos = nifak:** 404b5, 410b6
**neuron = lif (410a31'e dipnota bakınız):** 414a31
**noein = akletmek:** 402b13, 403a8, 408b24, 417b24, 427a26, 427b9, 27, 429a13, 430a5, 431a8, 17, 431b14
**noêma = kavram:** 407a7, 430a28, 431b7, 432a12
**noêsis = akletme:** 407a7, 24, 32, 430a26, 433a12
**noêtikon = akledici <kısım>:** 429a28, 30, 431b2
**noêton = akledilir olan:** 429b3, 430a7, 431b22, 432a5
**nous = akıl:** 404a27, 31, 404b2, 5, 22, 405a9, 13, 15, 18, 405b20, 407a5, 408b18, 29, 410b4, 413b24, 415a15, 415b6, 428a18, 429a6, 17, 23, 429b3, 22, 23, 31, 430a2, 14, 17, 25, 431b17, 432a2, 432b26, 433a9, 26
**oikeion = öz:** 419a6

**= uygun, yatkın:** 404a22, 405b6, 406a8, 414a26, 414b27, 416b31, 419a2
**ouranos = gök:** 405b1, 407a2, 407b6, 419a17
**oksy = ince:** 420a29
**= keskin:** 421a30, 422b14
**opsis = görme, görmek, görme duyusu (*horasis* ile karşılaştırın):** 412b19, 413a1, 3,422a20, 424a11, 425b20, 426a13, 429a3, 435a6, 435b21
**oregesthai = arzulamak:** 415b1
**oreksis = arzu (*boulêsis*, *epithymia* ve *thymos* ile karşılaştırın):** 403a30, 411a28, 414b2, 431a12, 432b7, 433a18, 26, 433b1, 5, 19, 434a12
**orekton = arzulanan:** 433a28, 433b11
**orektikon = arzulayan <kısım>:** 408a13, 414b1, 431a13, 432b3, 433a21, 433b17
**organikos = organik (432b18'e dipnota bakılabilir):** 412a28, 412b6, 432b18, 25
**organon = organ, alet:** 407b26, 411b23, 412b1, 12, 415b19, 416a5, 420b22, 429a26, 432a2
**orthos = doğru (*alêthês* ile karşılaştırın):** 402b20
**ousia = varlık:** 402a13, 24, 402b18, 410a20, 412a6, 11, 16, 412b10, 19, 414a15, 415b13
**panspermia = tohumluk (404a4'e dipnota bakınız):** 404a4
**parousia = bulunma, bulunuş:** 418b16, 20
**paskhein = etkilenmek, etkiye maruz kalmak, edilgin olmak:** 403a8, 407b18, 414a11, 416b35, 417a17, 20, 417b2, 418a3, 426a5, 10, 427a9, 429b29, 430a19
**pathos = etkilenim, hal, özellik:** 402a9, 403a3, 11, 20, 25, 403b10, 12, 17, 408a4, 409b15, 432a6
**pathêsis = etkilenme:** 426a10
**pathêtikon = etkiye maruz kalma gücü:** 424b14
**= edilgin:** 430a24
**peras = sınır (*horos* ile karşılaştırın):** 407a24, 416a17, 427a13

**periekhon = çevre:** 404a10, 411a19, 418b22
**perikarpion = kabuk:** 412b2
**periphora = dönme <hareketi>:** 407a21, 22, 30
**peripheresthai = dairesel hareket etmek:** 408a30
**pêrôma = sakat:** 415a27, 432b22
**phainesthai = görünmek:** 404a29, 418b24, 427b3, 428a7, 428b2, 433a28
**phainomenon = görünen:** 433a30, 404a30
**phantasia = hayal, hayal gücü:** 402b23, 403a8, 413b22, 414b16, 415a11, 425b25, 427b14, 28, 428a1, 10, 12, 18, 22, 24, 428b11, 429a1, 8, 432a10, 433a10, 12, 27, 433b29, 434a1, 6
**phantasma = hayal:** 428a1, 431a15, 17, 431b2, 4, 7, 432a9, 13, 434a10
**phasis, phanai = söyleme (*kataphasis* ve *apophasis* ile karşılaştırın):** 430b26, 431a8, 16, 432a10
**pheugein = kaçmak:** 432b30, 434b17
**phônê = ötme (*psophos* ile karşılaştırın):** 420b5, 29, 33
**phônein = ötmek:** 420b6, 421a2
**phôs = ışık:** 418b3, 9, 11, 14, 18, 419a9, 419b33, 429a4, 430a15, 16
**phronein = anlamak:** 427a19, 21, 24, 427b7
**phronêsis = anlama:** 427b10, 25
**= anlama gücü:** 404b4
**phronimon = zeki:** 421a22
**phthartikon = tahrip edici, tahripkar:** 422a33, 424a15
**phtharton = fani:** 413b27
**= bozuluşa tâbî:** 415a9, 415b4
**phthisis = azalma:** 406a13
**= bozulma:** 413a27, 415b26, 432b9, 434a25
**phthora = bozulma, bozulmak:** 403b4, 417b3, 434a23
**physikos = doğabilimci:** 403a28, 29, 403b8, 12
**physiologon = doğabilimci:** 426a20
**physis = doğa:** 402a6, 7, 403b25, 404a5, 405a4, 406a22, 407b2,

415b2, 17, 18, 416a9, 16, 418b2, 31, 420b17, 430a10, 432b21, 434a31, 434b1
**phyomena = yerden biten şeyler:** 413a24
**phyton = bitki:** 409a9, 410b23, 30, 411b19, 28, 412b1, 413b16, 414a33, 415a3, 424a33, 435b1
**pisteuein = ikna olmak, kanmak:** 424b24, 428a21, 428b4
**pistis = kanı:** 402a11, 428a20-23
**plattein = uydurmak:** 406a27
**= hayal etmek:** 411b19
**plègê = darbe:** 419b10, 13, 435b11
**pneuma = soluk (*anapnoê*'ye bakınız):** 420b20, 421b15
**poiein = yapmak, üretmek, etkide bulunmak:** 415a28, 415b16, 430a15, 433a5
**= önüne getirmek:** 427b19
**poiêsis = etkileme:** 426a2, 9
**poiêtikon = etkin:** 414a11, 417b20, 426a4, 430a12
**polymerês = çokkısımlı:** 411b11
**poreia = mesafe kat etme:** 432b26
**pragma = şey, konu:** 428b10, 432a4
**praksis = eylem:** 415a19, 431b10, 433a17
**prakton = yapıp edilesi:** 432b27, 433a29
**praktikos = pratik:** 407a23, 433a14, 16, 18
**prattein = yapmak:** 415b1, 429a5, 433a3, 8
**proairêsis = tercih:** 406b25
**proton = asıl:** 405a4
**= ilk:** 404b20, 422b7, 424a24
**= birincil:** 422b22
**prôtôs = aslen:** 403b29
**prôteron = önce:** 412a26, 415a18, 430a21, 431a2
**pseudesthai = yanlış olmak; yanlış söylemek:** 427b21, 428a4, 428b22
**pseudos = yanlış:** 405b32
**psophêsis = ses çıkarma:** 4261, 7, 12

**psophêtikon = ses çıkarabilen:** 420a3
**= işitilir olan:** 423b5, 13
**psophos = ses (*phônê* ile karşılaştırın):** 414b10, 419b6, 14, 19, 420a21, 420b11, 29, 426a7
**psykhê = ruh:** 402a3, 9, 402b4, 10, 403a4, 28, 403b31, 404b12, 16, 29, 405a9, 405b4, 5, 6, 11, 26, 406a1, 16, 406b10, 26, 407b15, 26, 27, 408a14, 408b15, 30, 33, 410b12, 411a2, 25, 30, 411b8, 27, 28, 412a27, 412b4, 6, 413a4, 413b11, 13, 26, 414a12, 18, 20, 414b20, 29, 415b8, 18, 416a8, 416b25, 417b24, 427a17, 429a17, 431b21, 29, 432a1, 15, 19, 23, 433b1
**pyr = ateş:** 404a1, 406a28, 416a2, 9, 15, 18, 419a23
**rhysmos = figür (*skhêma* ile karşılaştırın) (404a7'ye dipnota bakılabilir):** 404a7
**sarks = et:** 408a15, 422b21, 423a14, 19, 423b26, 429b12, 13, 16
**= deri (426b15'e dipnota bakılabilir):** 426b15
**sêmantikos = anlamlı:** 420b32
**simon = ablak (431b14'e dipnota bakılabilir):** 429b14, 431b13
**skhêma = şekil (*morphê* ve *eidos* ile karşılaştırın):** 404a2, 11, 405a11, 414b21, 418a18, 425a18
**skepsis = inceleme (*theôrein* ile karşılaştırın):** 407b12, 415a14
**sôma = beden:** 403a6, 412b23, 413a2, 414a8, 18, 20-23, 415b8, 11, 423a13, 434a28, 434b9, 12, 435a12
**= cisim:** 412a11, 18, 412b5, 418b9, 13, 17, 423a25, 423b27, 425a12
**sôtêria = muhafaza:** 417b3
**sôzein = muhafaza etmek:** 411b24, 416b17, 18, 422b4, 426a17, 434b14, 17, 26
**stasis = durma:** 412b17
**stigmê = nokta:** 403a14, 407a12, 13, 409a6, 20, 29, 427a10, 430b20
**stoikheion = öğe:** 404a5, 404b25, 405b8, 13, 423b28
**sterêsis = yoksunluk (karşıtı *heksis*):** 418b19, 430b21

**syllogismos = tasım:** 407a27, 34, 434a11
**symbebêkos = ilinek:** 402a15, 402b18, 21, 406b5, 407b7, 409b14, 418a9, 20
**symphônia = ahenk (*harmonia* ile karşılaştırın):** 406b31, 424a31, 426a27, 29, 426b6
**symphyês = doğal olarak içeren:** 420a3
**symplokê = iç içelik:** 428a25, 432a11
**symptômata = denk gelenler:** 434b1
**synolon = bütün:** 409b32
**synthêsis = birleşim:** 407b33, 408a7, 11, 410a2, 430a27, 430b2
**synthêton = birleşik:** 410a1
**tekhnê = sanat:** 407b26
**telos = erek, amaç (*heneka* ile karşılaştırın):** 407a27, 413a30, 415b17, 416b24, 432b21, 434b1
**theôrein = incelemek (*skepsis* ile karşılaştırın):** 402a7, 402b17
**= bilgiyi kullanmak (*epistêmê* ile karşılaştırın):** 412a11, 417a28, 29, 417b19
**= temaşa etmek (*prattein* ile karşılaştırın):** 408b24, 432a8, 9
**thymos = şevk (*oreksis*, *epithymia* ve *boulêsis* ile karşılaştırın):** 403a17, 403b8, 414b2, 432b6
**ti esti = nelik (*to ti ên einai* ile karşılaştırın):** 402a13, 17, 402b17, 22, 430b28
**to eu = iyi <yaşamak>:** 420b20, 22
**to hou heneka = niçin, amaç:** 415b2, 11, 16, 20, 21, 433a14, 15, 435b21
**to ti ên einai = ne idülük, <bir şeyin> ne idüğü:** 412b11, 429b19, 430b28
**tode ti = belirli bir şey:** 402a24, 412a7, 8, 416b13
**zên = yaşama, yaşam:** 404a9, 405b28, 410b23, 411b19, 413a22, 30, 413b1, 17, 414a4, 414b8, 415a25, 434a23, 27
**zôê = yaşam, canlılık:** 412a13, 14, 415b28

**zôion =yaşayan:** 402a7, 10, 402b6, 7, 415a28, 415b13, 17, 434b12, 13, 14
**= hayvan:** 409a9, 410b20, 24, 411a1, 411b20, 413a3, 413b2, 4, 414a1, 414b3, 415a5, 425a9, 432b20, 23, 433b30, 434a6, 30, 434b24, 435a11, 435b17

# Türkçe - Eski Yunanca Sözlükçe

**ablak:** simon
**acı:** lypê
**açığa çıkmak, açığa çıkarmak:** dêloun
**açıklama:** logos
**açıklık:** enargeia
**açmaz:** aporia
**ahenk:** symphônia
**akıl:** logos
: nous
**akıl yürüten <kısım/ruh>:** dianoêtikon
**akıl yürütme:** dianoia
**akıl yürütme gücü:** dianoêtikon
**akıl yürütmek:** dianoeisthai
**akledici <kısım>:** noêtikon
**akledilir olan:** noêton
**aklen:** kata ton logon
**akletme:** noêsis
**akletmek:** noein
**alet:** organon
**altta yatan:** hypokeimenon
**amaç:** telos
: to hou heneka
**anlama:** phronêsis
**anlama gücü:** phronêsis
**anlamak:** phronein
**anlamlı:** sêmantikos

**aradaki:** metaksy
**araştırmak:** aporein
**arzu:** oreksis
**arzulamak:** oregesthai
**arzulanan:** orekton
**arzulayan <kısım>:** orektikon
**asıl:** prôton
**aslen:** prôtôs
**aşırılık:** hyperbolê
**ateş:** pyr
**ayırt eden, ayırt edici:** kritikon
**ayırt etmek:** krinein
**ayrı:** khôris
**ayrımsız:** adiaphoron
**azalma:** phthisis
**basit:** haplos
**başkalaşma:** alloiôsis
**başlangıç:** arkhê
**beden:** sôma
**belirli bir şey:** tode ti
**belirtmek:** dêloun
**benzemez olan:** anomoion
**biçim:** logos
: eidos
**biçim anlamında:** kata ton logon
**bilgi:** eidêsis
**bilgi, bilme:** epistêmê
**bilgiyi kullanmak:** theôrein
**bilici kısım, bilen kısım:** epistêmonikon
**bilmek:** eidenai
**birim:** monas
**birimsel:** monadikos
**birincil:** prôton

**birleşik:** synthêton
**birleşim:** synthêsis
**bitki:** phyton
**boş, boşluk:** kenon
**bozulma:** phthisis
**bozulmak, bozulma:** phthora
**bozuluşa tâbî:** phtharton
**bölme:** diairesis
**bölünmez:** adiaireton
**bölünmüş, bölünür olan:** diaireton
**bulunma, bulunuş:** parousia
**bütün:** synolon
**büyüklük:** megethos
**canlı:** empsykhon
**canlılık:** zôê
**cansız:** apsykhon
**cins:** genos
**cisim:** sôma
**cisimsiz:** asômatos
**çelişik:** antikeimenon
**çember:** kyklos
**çevre:** periekhon
**çokdokulu:** anomoiomerês
**çokkısımlı:** polymerês
**daima, daimi:** aei
**daire:** kyklos
**dairesel hareket etmek:** peripheresthai
**dairesel yer değiştirme hareketi:** kyklophoria
**darbe:** plêgê
**değilleme:** apophasis
**değillemek:** apophanai
**değişim:** metabolê
**denk düşen:** analogon

**denk gelenler:** symptômata
**deri:** derma
: sarks
**doğa:** physis
**doğabilimci:** physikos
: physiologon
**doğal olarak içeren:** symphyès
**doğru:** alêthês
: orthos
**dönme <hareketi>:** periphora
**durağanlık:** êremia
**durma:** stasis
**durma noktası:** monas
**durum:** heksis
**duyu organı:** aisthêtêrion
**duyu, duyum, duyumsama:** aisthêsis
**duyulur olan:** aisthêton
**duyum:** aisthêma
**duyumsamak:** aisthanesthai
**duyumsamaya dayanan <hayal gücü>:** aisthêtikon
**duyumsayıcı <kısım>:** aisthêtikon
**düzlem:** epipedon
**edilgin:** pathêtikon
**eksik:** atelês
**erdem:** aretê
**erek:** telos
**esas:** kyrios
**et:** sarks
**etkide bulunmak:** poiein
**etkileme:** poiêsis
**etkilenim:** pathos
**etkilenme:** pathêsis

**etkilenmek, etkiye maruz kalmak, edilgin olmak:** paskhein
**etkilere kapalı:** apathês
**etkin:** poiêtikon
**etkiye maruz kalma gücü:** pathêtikon
**evetleme:** kataphasis
**eylem:** praksis
**ezeli:** aidion
**fani:** phtharton
**fark:** diaphora
**figür:** rhysmos
**form:** morphê
**gelişimini tamamlayamamış:** atelês
**genel:** katholou
**gerekli:** anagkaion
**gök:** ouranos
**görme, görmek, görme duyusu:** opsis
**görmek:** horasis
**görülür olan:** horaton
**görünen:** phainomenon
**görünmek:** phainesthai
**görüş:** doksa
**görüş oluşturmak:** doksazein
**görüyor olma hali:** horasis
**gözbebeği:** korê
**güç, gücüllük:** dynamis
**hakikat:** alêtheia
**hakiki olan:** alêthês
**hakim:** kyrios
**hal:** pathos
**hareket:** kinêsis
**hareket ettirmek:** kinein
**hareketi sağlayan, hareket ettiren:** kinêtikon

**hareketsiz:** akinêton
**hatırlamak:** mnêmoneuein
**hayal:** phantasma
**hayal etmek:** plattein
**hayal gücü, hayal:** phantasia
**hayvan:** zôion
**haz:** hêdonê
**haz verici:** hêdys
**hesabına:** heneka
**hesap:** logos
**hesaplama:** logismos
**hesaplamak:** logizesthai
**hesaplayan <kısım>, hesaplayıcı:** logistikon
**hiçbir özelliğe ya da etkilenime sahip olmayan:** apathês
**hikaye:** mythos
**huy:** heksis
**ıslak:** hygron
**ıslaklık:** hygrotês
**ışık:** phôs
**iç içelik:** symplokê
**için:** heneka
**ifade, mantıksal ifade:** logos
**ikna olmak, kanmak:** pisteuein
**ilerleme:** epidosis
**iletişim:** hermêneia
**ilinek:** symbebêkos
**ilk:** prôton
**ilke:** arkhê
**imkan:** dynamis
**ince:** oksy
**inceleme:** skepsis
**incelemek:** theôrein
**insan:** anthrôpos

**istek:** boulêsis
**iş, işlev:** ergon
**işitilir olan:** psophêtikon
**işitme:** akousis
**işitme <duyusu>:** akoê
**işitme gücü olan:** akoustikon
**işlerlik, işlem:** energeia
**iştah:** epithymia
**iştah duyan <kısım>:** epithymetikon
**iştah duymak:** epithymein
**iyi:** agathos
**iyi <yaşamak>:** to eu
**kabuk:** perikarpion
**kabul etme gücü olan:** dektikon
**kabul etme, kabil olma:** dekhesthai
**kaçmak:** pheugein
**kanı:** pistis
**kanıtlama:** apodeiksis
**kapsamlı:** koinon
**karışık:** mikton
**karışım:** miksis
**karşılık gelen:** analogon
: antikeimenon
**karşıt:** enantion
**karşıtlık:** enantiôsis
**kategori:** katêgoria
**katıksız:** amigê
**kavram:** noêma
**kaynak:** arkhê
**kenarla aynı birimden ölçülemezlik:** asymmetria
**kendi başına:** kath' hauto
**kendi dışında durma:** ekstasis
**kendine hakim olabilen kimse:** egkratês

**kendine hakim olamama:** akrasia
**kendine hakim olamayan kişi:** akratês
**kesinlik:** akribeia
**keskin:** akribês
: oksy
**kısım:** meros, morion
**kısımsız:** amerês
**kıvam:** krasis
**konu:** pragma
**kutlu:** makarios
**lif:** neuron
**madde:** hylê
**mesafe kat etme:** poreia
**muhafaza:** sôtêria
**muhafaza etmek:** sôzein
**mutlak:** haplos
**müstakil:** khôriston
**müstakil halde(ki):** kekhôrismenon
**müstakil olmak:** khôrizesthai
**mütekabil:** antikeimenon
**ne idülük, <bir şeyin> ne idüğü:** to ti ên einai
**neden:** aition
**nelik:** ti esti
**niçin:** to hou heneka
**nifak:** neikos
**nokta:** stigmê
**okuma yazma bilgisi, okuryazarlık:** grammatikê
**olgunluk:** akmê
**oluş, oluşum, oluşma:** genesis
**oran:** logos
**orantılı:** analogon
**organ:** organon
**organik:** organikos

**orta:** meson
**ortalama, orta hal, orta:** mesotês
**ortak:** koinon
**ortak olmak:** koinônein
**ortaklık:** koinônia
**ortam:** metaksy
**öğe:** stoikheion
**öğrenmek:** manthanein
**önce:** prôteron
**önüne getirmek:** poiein
**ötme:** phônê
**ötmek:** phônein
**öz:** oikeion
**özellik:** pathos
**özgü, özel:** idion
**parça:** meros, morion
**pay almak:** koinônein
: metekhein
**pratik:** praktikos
**reddetmek:** apophanai
**renk:** khrôma
**ruh:** psykhê
**ruh taşıyan:** empsykhon
**ruhsuz:** apsykhon
**sabit hayvanlar:** monima
**sahiplik:** heksis
**sakat:** pêrôma
**sanat:** tekhnê
**sanı:** doksa
**saydam:** diaphanês
**sayı:** arithmos
**sertderili:** malakosarkos
**ses:** psophos

**ses çıkarabilen:** psophêtikon
**ses çıkarma:** psophêsis
**sınır:** peras
: horos
**soluk:** pneuma
**soluk alma:** anapnoê
**sonsuz:** apeiron
**sorgulamak:** aporein
**sorun:** aporia
**soyutlama:** aphairesis
**söyleme:** phasis, phanai
**söyleyiş:** dialektos
**su hayvanları:** enydra
**şarkı:** melos
**şekil:** skhêma
**şevk:** thymos
**şey:** pragma
**şiddetli:** biaion
**tahrip edici, tahripkar:** phthartikon
**tanım:** horismos
: horos
: logos
**tanımak:** gnôrizein
**tartan <kısım>:** bouleutikos
**tartıcı <hayal gücü>:** bouleutikos
**tartışma:** logos
**tartmak:** bouleuesthai
**tasım:** syllogismos
**taşıyıcı:** hypokeimenon
**tat:** khymos
**tek türden olmayan kısımlara sahip olan:** anomoiomerês
**tekdokulu:** homoiomerês
**temaşa etmek:** theôrein

**tercih:** proairêsis
**tohum:** gonê
**tohumluk:** panspermia
**tümel:** katholou
**tür:** eidos
**uğruna:** heneka
**uyanıklık:** egrêgorsis
**uydurmak:** plattein
**uygun, yatkın:** oikeion
**uyum:** harmonia
**üretmek:** poiein
**varlık:** ousia
**yalın:** haplos
**yanılgı:** apatê
**yanlış:** pseudos
**yanlış olmak, yanlış söylemek:** pseudesthai
**yapıp edilesi:** prakton
**yapmak:** prattein
: poiein
**yargı:** hypolêpsis
**yaşam:** zôê
**yaşama, yaşam:** zên
**yaşayan:** zôion
**yerden biten şeyler:** phyomena
**yeteneksiz:** aphyês
**yetkinlik:** entelekheia
**yıldız:** astêr
**yoksunluk:** sterêsis
**yüklem:** katêgoria
**yüklemek:** katêgorein
**yüzey:** epiphaneia
**zaman:** khronos
**zar:** derma

**zeki:** phronimon
**zıt:** antikeimenon
**zoraki:** biaion
**zorla:** bia
**zorluk:** aporia
**zorunlu:** anagkaion

# Ruh Üzerine

## Aristoteles

Felsefe tarihinin ve biyoloji felsefesinin en önemli metinlerinden biri ilk kez eski Yunanca aslından dilimize çevrildi: Aristoteles, *Ruh Üzerine*. Bu cilt, çift dilli bir basımın yanı sıra, önsöz, dipnotlar, ekler, kaynakça ve sözlükçe içeriyor.

"Ruh *bir anlamda* bütün varolanlardır... 'Ne anlamda?' İşte bunu araştırmak gerekiyor."

(III, 8, 431b21-23)




ISBN : 978-605-9460-25-5




pinhanyayincilik.com
/pinhanyayincilik
/pinhankitap

36₺